

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ Ι. ΑΡΒΑΝΙΤΗ

A. M.: 1012201603003

Θέμα: «Η εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας, η πολεοδομία της και η νεοκλασική αρχιτεκτονική στα κτίρια της»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη

Καλαμάτα 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	8

Α΄ Κεφάλαιο

Η περιδιάβαση στις ατραπούς της ιστορίας της Καλαμάτας.....	12
α. Φυσική Γεωγραφία της Καλαμάτας.....	12
β. Μυθολογία και Ιστορία της Καλαμάτας.....	12
γ. Αρχαιότητα.....	13
δ. Ρωμαϊκοί χρόνοι.....	14
ε. Βυζαντινοί χρόνοι.....	15
στ. Φράγκικη κατάκτηση.....	16
ζ. Τουρκοκρατία – Ενετοκρατία.....	17
η. Η Επανάσταση του 1821.....	18
θ. Νεότεροι χρόνοι.....	20

Β΄ Κεφάλαιο

Η Καλαμάτα κατά την πρώτη πεντηκονταετία του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους (1830-1880).....	23
α. Το λιμάνι.....	29
β. Η Καλαμάτα και ο Νέδοντας.....	31

Γ΄ Κεφάλαιο

Τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά της πόλης της Καλαμάτας στα κρίσιμα χρόνια (1880-1930).....	33
α. Πρώιμα κλασικιστικά κτίρια.....	33
β. Κλασικιστικά κτίρια.....	40
γ. Κτίρια του όψιμου κλασικισμού (υστεροκλασικιστικά κτίρια).....	57

δ. Εκλεκτικιστικά.....	61
ε. Εκλεκτικιστικά κτίρια με επιδράσεις από την αναγέννηση, το μανιερισμό και το μπαρόκ.....	61
στ. Εκλεκτικιστικά κτίρια με γοθτικές ή αραβικές επιδράσεις.....	66
ζ. Εκλεκτικιστικά κτίρια με στοιχεία rustique.....	67
η. Κτίρια σε ρυθμό art nouveau.....	70
θ. Γαλλικό Ινστιτούτο Καλαμάτας.....	72

Δ' Κεφάλαιο

Οι κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις στην πόλη της Καλαμάτας κατά τη διάρκεια του 20 ^{ου} αι.....	74
α. Εργοστάσια.....	80

Ε' Κεφάλαιο

Η οικιστική και αρχιτεκτονική ανάπτυξη της πόλης της Καλαμάτας από το Μεσοπόλεμο έως και το 1986.....	85
α. Η εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας τις δεκαετίες '70 - '80 και το Γ.Π.Σ του 1986.....	88

ΣΤ' Κεφάλαιο

Ο μεγάλος σεισμός του 1986 και οι συνέπειές του.....	91
α. Πρώτη φάση: Αποκατάσταση της πόλης της Καλαμάτας.....	94
β. Δεύτερη φάση: Πολεοδομική διαχείριση μετά το σεισμό.....	97
γ. Τρίτη φάση: Πολεοδομικός σχεδιασμός μετά το σεισμό.....	99
δ. Στρατηγική ετοιμότητα, επέμβαση και οργάνωση από φορείς.....	115

Ζ' Κεφάλαιο

Η φυσιογνωμία της πόλης της Καλαμάτας στα τέλη του 20ού και αρχές του 21 ^{ου} αι. διαπιστώσεις και πρωτάγματα.....	121
α. Η εξέλιξη του λιμανιού στη πόλη της Καλαμάτας.....	126
β. Η Μαρίνα και η ανάπτυξη της δυτικής παραλιακής ζώνης.....	127
γ. Το ζήτημα των πολεοδομικών αναπλάσεων και των προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης.....	129

δ. Κυκλοφοριακή ροή.....	130
ε. Άξονες κίνησης πεζών και ποδηλάτων.....	130
στ. Ποδηλατόδρομος και διαπλάτυνση της οδού Ναυαρίνου.....	131
ζ. Ανάπλαση της κεντρικής πλατείας της Καλαμάτας.....	133
η. Ανάπλαση της πλατείας μπροστά από το αναψυκτήριο.....	135
θ. Ιστορικό κέντρο: έργο ανάπλασης.....	135
ι. Η ανάπλαση της Ναυαρίνου από Φαρών έως Ακρίτα.....	136
κ. Ανάπλαση τμήματος παραλιακής ζώνης Καλαμάτας (πλατεία Αναστάσεως).....	137
λ. Φωταγώγηση στο «χιλιόμετρο» στο λιμάνι της Καλαμάτας.....	137
μ. Ανάπλαση στη περιοχή «Ουζάκια».....	138
ν. Πεζοδρόμηση στην οδό Ιατροπούλου.....	138
ξ. Ανάπλαση στην οδό Κολοκοτρώνη και πεζοδρομήσεις.....	139
ο. Πεζοδρόμηση στις οδούς Σφακτηρίας, Καπετάν Κρόμπα και Πολυβίου.....	140
π. Υλοποίηση της μελέτης για την ανάδειξη και το φωτισμό της εισόδου του Κάστρου Καλαμάτας.....	141
ρ. Μελέτη διαμόρφωσης της πλατείας 23 ^{ης} Μαρτίου και Αγίων Αποστόλων.....	141
σ. Δίκτυο οπτικών ινών.....	143
τ. Δίκτυο ύδρευσης.....	144
Επίλογος.....	146
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	152
Παράρτημα.....	169
Περίληψη.....	191

Πρόλογος

Η πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης της Καλαμάτας σε συνδυασμό με την αρχιτεκτονική εξελικτική της πορεία από την προεπαναστατική περίοδο, κατά την οποία το αστικό κεντρικό σημείο της πόλης εκτεινόταν στην περιοχή γύρω από το Κάστρο, έως την περίοδο του Μεσοπολέμου, καθώς στη συνέχεια η Καλαμάτα παρουσίαζε τη μορφή ενός μεσαιού αστικού κέντρου, λόγω της μεγάλης ανάπτυξης του λιμανιού της. Στην εν λόγω εργασία παρουσιάζεται η αρχιτεκτονική διατήρηση των κτιρίων της στο ιστορικό κέντρο της πόλης: για το πώς η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Καλαμάτας είναι ενσωματωμένη στη σύγχρονη πολεοδομική της δομή.

Τον Ιούνιο του 1996 απονεμήθηκε στην πόλη της Καλαμάτας το βραβείο της Europa Nostra για τη διάσωση του Ιστορικού της Κέντρου και την Αναστήλωση των Διατηρητέων της Κτιρίων μετά τους καταστροφικούς σεισμούς της 13^{ης} και 15^{ης} Σεπτεμβρίου του 1986, που επλήγησαν την πόλη της Καλαμάτας. Η απελευθέρωση της Ελλάδας για την πόλη της Καλαμάτας αποτέλεσε δημιουργία του ελληνικού κράτους σε ένα εξελισσόμενο αστικό κέντρο, το οποίο λόγω της οικονομικής του ακμής είχε αναπτυχθεί σε σημαντικό πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο της Πελοποννήσου.

Κύριο στοιχείο του πολεοδομικού έργου της πόλης της Καλαμάτας, αποτελεί η ιστορική αναδρομή από τους προϊστορικούς χρόνους έως σήμερα που έχει καταγραφεί με τη βαθμιαία επέκταση της πόλης από το κάστρο προς το λιμάνι. Το ιστορικό της κέντρο, η παλιά πόλη περικλείεται από τους χώρους που αναπτύχθηκε ο οικισμός της αρχαίας, βυζαντινής, φραγκικής και οθωμανικής εποχής, αλλά και τμήματα της αναπτύχθηκαν στην εποχή του 19^{ου} αι. με την οικονομική ακμή.

Την εποχή της Φραγκικής κυριαρχίας (1204-1383) η Καλαμάτα βρισκόταν σε ύφεση ευδοκίμησης. Το κάστρο κτίστηκε το 1208 από το Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουΐνο τον Α΄ τον ιδρυτή του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, στο βόρειο τμήμα της πόλη, εκεί που ήταν τα τείχη της Μυκηναϊκής Ακρόπολης των Φαρών και τα ερείπια του βυζαντινού κάστρου.

Σε μια δεύτερη περίοδο της βυζαντινής κυριαρχίας (1383-1460), η πόλη βρίσκεται υπό οθωμανική κυριαρχία έως το 1685, που καταλαμβάνεται από το Μοροζίνη και στη συνέχεια περνάμε στην ενετική περίοδο (1685-1715). Κατά τη Β΄ περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1715-1821) οι Έλληνες σιγά-σιγά καταφέρνουν

και αποκτούν δύναμη και αναπτύσσεται η οικονομική ακμή στη πόλη. Και η Καλαμάτα παίρνει τη μορφή αστικού κέντρου. Μετά την απελευθέρωση της η πόλη της Καλαμάτας, επεκτείνεται πολύ περισσότερο από το κέντρο του κάστρου με κέντρο την πλατεία των Αγίων Αποστόλων. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1867 εκπονήθηκαν δύο σχέδια, ένα για την κυρίως πόλη (1867) και ένα για την παραλία της (1868), η πολεοδομική πρωτοβουλία έγινε το 1905 με την τροποποίηση του προϋπάρχοντος σχεδίου. Το κέντρο των Αγίων Αποστόλων μέχρι και την πλατεία 23^{ης} Μαρτίου επεκτείνεται αλλά διατηρείται.

Η Καλαμάτα από τα τέλη του 19^{ου} αι. αποτελεί το σύγχρονο εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο. Σε αντίθεση με το παλαιό τμήμα της πόλη, με το πολεοδομικό σχέδιο της νέας πόλης συγκροτείται με το ισοδύναμο σύστημα από την Ανατολική όχθη από τον ποταμό Νέδοντα, το οδικό και σιδηροδρομικό άξονα προς το λιμάνι. Επιπλέον, γίνονται σημαντικές αλλαγές ως προς την ευθυγράμμιση των δρόμων. Οι φαρδιοί δρόμοι στην εκκλησία της Υπαπαντής και στη λεωφόρο του Σιδηροδρομικού Σταθμού που το κτίριο ΟΣΕ καθώς το 1901 έχουμε τη σιδηροδρομική σύνδεση με την υπόλοιπη Ελλάδα. Το 1882 τέθηκε το αίτημα των καλαματιανών εμπόρων για την κατασκευή του λιμανιού, η ολοκλήρωση των έργων ήταν το 1901, πέρα από αυτό βοήθησε στην εκβιομηχάνιση και στην ενίσχυση των συγκοινωνιακών υποδομών. Το 1904 εγκαταστάθηκε ο Σιδηροδρομικός Σταθμός (Πάρκο του ΟΣΕ) και το 1910 άρχισε να λειτουργεί το Τραμ: το οποίο πηγαινόεφερε τους πολίτες από τη πλατεία στη παραλία και αντίστροφα.

Σημαντικό εξίσου κατά τα έτη 1850-1930 είναι η μεγάλη οικοδομική άνθηση και η αρχιτεκτονική σε διάφορους τύπους των κτιρίων (πρώιμα κλασικιστικά, κλασικιστικά, υστεροκλασικιστικά, εκλεκτικιστικά, κτίρια art nouveau και κτίρια του Μεσοπολέμου).

Τέλος, η Καλαμάτα έως τα μέσα της δεκαετία του 1980 αποτελεί ένα από τα όμορφα αστικά κέντρα της Νότιας Πελοποννήσου. Τη 13^η και 15^η Σεπτεμβρίου του 1986 έπληξαν την πόλη οι ισχυροί σεισμοί. Αξίζει να σημειωθεί το 1985 είχε ανατεθεί το πολεοδομικό σχέδιο από τον αρχιτέκτονα Γρ. Διαμαντόπουλου και των συνεργατών του και του τότε Δήμαρχου Σταύρου Μπένου. Με βάση αυτό το σχέδιο προώθησαν τις σημαντικές πολεοδομικές ρυθμίσεις και αποτέλεσαν τη μεγάλη προσπάθεια ανασυγκρότησης της πόλης. Έπειτα, η πόλη έχει αναπτυχθεί πολύ σημαντικά στον αστικό, οικονομικό, εμπορικό και τουριστικό τομέα, αλλά και στις σύγχρονες υποδομές της.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους Καθηγητές μου, ιδιαίτερα τον Αναπληρωτή Καθηγητή της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας κ. Θ. Χρήστου για την πολύτιμη βοήθεια του και τη στήριξη του για όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου, αλλά και την καθοδήγησή του με τις σημαντικές του υποδείξεις στην εκπόνηση της μεταπτυχιακής μου εργασίας, αλλά και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Προϊστορική Αρχαιολογία: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στο Αιγαίο την 3η και 2η Χιλιετία π.Χ. κα. Ευγενία Γιαννούλη για την πολύτιμη συμβολή της και συνεργασία της.

Επίσης, την προϊσταμένη των ΓΑΚ του Ν. Μεσσηνίας κα. Αναστασία Μηλίτση-Νίκα για την πολύτιμη βοήθεια της σε πρωτογενές αρχειακό υλικό για την πόλη της Καλαμάτας. Τη Διεύθυνση Χωροταξίας, Περιβάλλοντος & Πολεοδομίας Ν.Α. Μεσσηνίας και συγκεκριμένα την Διευθύντρια Πολεοδομίας κα Κουράκλη Παναγιώτα για την παραχώρηση αρχειακού υλικού του Δήμου Καλαμάτας για το Γ.Π.Σ της πόλης της Καλαμάτας και για τα Διατηρητέα Κτίρια της. Τη Λαϊκή Βιβλιοθήκη Καλαμάτας για την αναζήτηση αρχειακού υλικού σε παλιές τοπικές εφημερίδες. Τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλαμάτας, αλλά και τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Καλαμάτας για την εύρεση βιβλιογραφίας.

Εισαγωγή

Η εν λόγω εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού κύκλου των Σπουδών μου, «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές», της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Τμήματος, Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, και έχει ως θέμα: «Η εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας, η πολεοδομία και η νεοκλασική αρχιτεκτονική στα κτίρια της.»

Θεώρησα, λοιπόν, υποχρέωση μου να συμβάλω και εγώ σε αυτόν τον τομέα της διάσωσης της τοπικής πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Στόχος και σκοπός της μεταπτυχιακής μου εργασίας είναι η αρχιτεκτονική διατήρηση των κτιρίων της στο ιστορικό κέντρο της πόλης: για το πώς η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Καλαμάτας είναι ενσωματωμένη σήμερα στη σύγχρονη πολεοδομική της δομή.

Ο προβληματισμός που με οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος είναι ότι η πόλη της Καλαμάτας του Ν. Μεσσηνίας, αποτελεί ίσως μια από τις τελευταίες ελληνικές πόλεις, που γνώρισε μεγάλης μορφής διαμορφώσεις και καθολικά έργα ανάπλασης, στα πλαίσια ανασυγκρότησης της πόλης από τις συνέπειες των καταστροφικών σεισμών που επλήγησαν τη πόλη τη 13^η και 15^η Σεπτεμβρίου 1986. Η πόλη σε μεγάλο βαθμό ξαναχτίστηκε, αφού έγινε μια σημαντική ανακατανομή και αξιοποίηση του δημόσιου χώρου, αλλά και η κατασκευαστική υποδομή της ανανεώθηκε, ακολουθώντας στις πιο σύγχρονες οικοδομικές και πολεοδομικές αρχές, και για το λόγο αυτό της απονεμήθηκε το βραβείο αστικού σχεδιασμού της ΕΟΚ και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Πολεοδόμων το 1991.

Η αιτιολόγηση της επιστημονικής σκοπιμότητας της εργασίας είναι ότι η πόλη έχει δημιουργήσει μέχρι και σήμερα στοιχειώδη υποδομή για να λειτουργήσει ως πόλος έλξης παραγωγής και διάδοσης των πολιτιστικών αγαθών. Η εδραίωση της όμως θα επιτευχθεί μέσα από τη δημιουργία πολιτιστικής υποδομής και τη συστηματική οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων υψηλής ποιότητας, ώστε να εξασφαλίσει πολυδιάστατη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη με επίκεντρο τον πολιτισμό και να αναδείξει την πολιτιστική ιδιαιτερότητα της πόλης της Καλαμάτας.

Καίριο ρόλο διαδραμάτισε, επίσης, η συζήτηση που είχα με τη Διευθύντρια Πολεοδομίας και Τοπογράφο – Μηχανικό κα Κουράκλη Παναγιώτα και τον

Αρχιτέκτονα - Πολεοδόμο κ. Ντοκόπουλο Δημήτρη, οι οποίοι μου έδωσαν διαφωτιστικές πληροφορίες σε αρκετά θέματα, που δεν μπορούσαν να καλύψουν η υπάρχουσα βιβλιογραφία και το διαθέσιμο πρωτογενές υλικό.

Μέχρι την ολοκλήρωση της εργασίας μου οι δυσκολίες που συνάντησα ήταν αρκετές, κυρίως ως προς τη συγκέντρωση του υλικού, καθώς χρειαζόταν πολύ μεγάλη επιμονή και υπομονή, γιατί πρόκειται για μια επιτόπια έρευνα και χρειάστηκε ειδικά αρκετός χρόνος και κόπος, για να συγκεντρωθεί αυτό το υλικό. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί η δυσκολία της επεξεργασίας, καθώς και η αξιολόγηση της αξιοπιστίας των στοιχείων αυτών. Στην υπέρβαση αυτών των δυσκολιών με βοήθησε συνδυαστικά η διασταύρωση των πληροφοριών και η κριτική αξιολόγηση του όλου υλικού. Παρ' όλες αυτές τις δυσκολίες που συνάντησα, το θέμα που πραγματεύομαι δεν μου φαινόταν λιγότερο ενδιαφέρον: κάθε άλλο, η δυσκολία λειτούργησε ως μια νέα ώθηση.

Το διαθέσιμο υλικό, ταξινομήθηκε με τη διαδικασία της αποδελτίωσης και έπειτα οργανώνεται σε συγκεκριμένες ενότητες: Παράλληλα, είναι χρήσιμο να προστεθεί ότι για την αναζήτηση στοιχείων για την εργασία μου απευθύνθηκα σε διάφορες πηγές. Αρχικά, επισκέφτηκα τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Μεσσηνίας (Γ.Α.Κ), τη Λαϊκή Βιβλιοθήκη Καλαμάτας, για τη συγκέντρωση υλικού χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω εφημερίδες: «Θάρρος», «Σημαία Καλαμών», «Ελευθερία», και «Καλαματιανά Νέα», τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλαμάτας και τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (Καλαμάτα), για την εύρεση βιβλιογραφίας. Το διαδίκτυο επίσης, αποτέλεσε έναν ακόμα ιδιαίτερα χρήσιμο βοηθό για τη συλλογή πρωτογενούς υλικού.

Η διάρθρωση της εργασίας παρουσιάζει τα εξής κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στη φυσική γεωγραφική θέση της Καλαμάτας, στη προέλευση του ονόματός της και σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας της από τα προϊστορικά έως και τα νεότερα χρόνια.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρομαι στην πόλη της Καλαμάτας ως ελεύθερο ελληνικό κράτος την περίοδο 1830-1880. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στις πλατείες και τους δρόμους της πόλης, στον ποταμό Νέδοντα και την κοίτη του και την εξέλιξη του λιμανιού της πόλης.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα πολεοδομικά χαρακτηριστικά της πόλης την περίοδο 1880-1930, όπου γίνεται περιγραφή στους τύπους κτιρίων που

συναντάμε στην μετεξέλιξη των πολεοδομικών χαρακτηριστικών της πόλης, οι τύποι κτιρίων που συναντώνται στην πόλη είναι:

1. κλασικιστικά κτίρια, 2. υστεροκλασικιστικά, 3. εκλεκτικιστικά με επιδράσεις από Αναγέννηση – μανιερισμό – μπαρόκ, 4. εκλεκτιστικά γοθθικίζοντα, 5. Εκλεκτιστικά αραβίζοντα, 6. εκλεκτιστικά rustique, 7. art-nouveau

Και στη συνέχεια αναφέρομαι σε κάποια κτίρια που συναντάμε με την περίοδο εκείνη με τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνει.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρομαι στις κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις στην πόλη της Καλαμάτας κατά την περίοδο του 20^{ου} αι δηλαδή πως διαμορφώθηκε ο αστικός χαρακτήρας της.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναφέρομαι στην οικιστική και αρχιτεκτονική ανάπτυξη της πόλης της Καλαμάτας από την περίοδο του Μεσοπολέμου έως και το 1986. Γίνεται παρουσίαση στα χαρακτηριστικά μορφολογικά στοιχεία των κτιρίων και τη χρήση ενός νέου υλικού, του μπετόν – αρμέ και στη συνέχεια αναφέρομαι σε κάποια κτίρια που συναντάμε την περίοδο εκείνη με τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνει. Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '70 τα χαρακτηριστικά των οικοδομών της πόλης είναι παρόμοια με αυτά του Μεσοπολέμου και ότι η οικοδομική δραστηριότητα καθορίστηκε για την πόλη της Καλαμάτας ο ρόλος της ανάπτυξης της οικονομίας με τη δυνατότητα κατασκευής πολυόροφων πολυκατοικιών. Με την έγκριση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου το οποίο, ήταν μια δεκαετής προσπάθεια, μελέτης, σχεδιασμού και προγραμματισμού της ανάπτυξης της Καλαμάτας. Το Γ.Π.Σ. θεσμοθετήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, το όραμα όμως άρχισε να μελετάται και να πραγματοποιείται με την ανάληψη της νέας δημοτικής αρχής το 1978. Ο ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 281, 10.4.1986 περιγράφει τι αποφασίστηκε και τι περιλαμβάνει το Γ.Π.Σ., σήμερα μετά από 33 χρόνια και αφού μεσολάβησε και ο σεισμός, δείχνουν ότι μέσα σε τόσο λίγο χώρο μπορεί να γραφτεί ένα τόσο μεγάλο για μια πόλη έργο.

Στο έκτο κεφάλαιο αναφέρομαι στους καταστροφικούς σεισμούς στην πόλη της Καλαμάτας την 13^η Σεπτεμβρίου ημέρα Σάββατο και ώρα 20:21 μ.μ. και 15^η Σεπτεμβρίου ημέρα Δευτέρα και ώρα 14:45 μ.μ. του 1986 που επλήγησαν την πόλη της Καλαμάτας. Κατά τη διάρκεια των δύο σεισμών, είκοσι δύο άτομα σκοτώνονται, ενώ τουλάχιστον 330 τραυματίζονται. Από τον πληθυσμό των 42.000 κατοίκων που έχει η Καλαμάτα, περίπου 35.000 άνθρωποι μένουν άστεγοι. 2.264 κτίρια (ποσοστό 22,3 %) κρίνονται κατεδαφιστέα, 2.231 (21,9 %) με σοβαρές βλάβες και 2.464 (23,8

%) με ελαφρές βλάβες. Έπειτα, το κεφάλαιο αυτό χωρίζεται σε τρεις φάσεις στη διαχείριση των κτιρίων πριν τους μεγάλους σεισμούς ως πρώτη φάση, ως δεύτερη φάση στη πολεοδομική διαχείριση μετά το σεισμό και ως τρίτη φάση στο πολεοδομικό σχεδιασμό και ανασυγκρότηση – αναστήλωση των κτιρίων της πόλης. Και μετέπειτα, στη σχεδίαση επιχειρησιακής οργάνωσης από φορείς ώστε να βρίσκονται σε ετοιμότητα και να έχουν δυνατότητα άμεσης επέμβασης για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την καταστροφή, να εκτιμούν τις ανάγκες και να επιλύουν τα προβλήματα που προκύπτουν στους πληγέντες.

Και στο έβδομο κεφάλαιο, αναφέρομαι στη φυσιογνωμία της πόλης της Καλαμάτας στα τέλη του 20^{ού} αι. και αρχές του 21^{ου} αι. διαπιστώσεις και πρωτάγματα. Σε σύγκριση με άλλες πόλεις της Ελλάδας η πόλη της Καλαμάτας, έπειτα από το μεγάλο καταστροφικό σεισμό, σιγά - σιγά και με βάση το ρυμοτομικό πολεοδομικό σχέδιο αρχίζει να ορθοποδεί και να διαθέτει πολεοδομικό όραμα και πολεοδομική δομή, αλλά και από την πλευρά της πολιτισμικής ανάπτυξης, με σημαντικά καλλιτεχνικά και πολιτιστικά γεγονότα και στην ανάπτυξη του κλάδου του τουρισμού, ώστε να οδηγηθεί στους επιθυμητούς στόχους.

Α΄ Κεφάλαιο

Η περιδιάβαση στις ατραπούς της ιστορίας της Καλαμάτας

α. Φυσική γεωγραφία της Καλαμάτας

Η Καλαμάτα είναι η πόλη της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, πρωτεύουσα του Νομού Μεσσηνίας και λιμάνι της νότιας ηπειρωτικής Ελλάδος. Είναι χτισμένη στους πρόποδες του όρους Καλάθι (παρυφή του Ταυγέτου), στην καρδιά του Μεσσηνιακού κόλπου. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή (2011), έχει 54.567 κατοίκους. Έχει εύκρατο Μεσογειακό κλίμα με ζεστό χειμώνα και ήπια καλοκαίρια. Η Καλαμάτα είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου μετά την Πάτρα. Η ιστορία της ξεκινά από τον Όμηρο, ο οποίος αναφέρει τις Φαρές, αρχαία πόλη χτισμένη περίπου στην ίδια θέση με την σημερινή πόλη. Αποτελεί σημαντικό αστικό, οικονομικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής, καθώς και διοικητικό κέντρο του Νομού Μεσσηνίας¹.

Ο Δήμος Καλαμάτας, που συστάθηκε με το πρόγραμμα Καλλικράτης την 1^η Ιανουαρίου 2011, προέκυψε από τη συνένωση των πρώην Δήμων Άριος, Αρφαρών, Θουρίας και Καλαμάτας. Η έκταση του νέου Δήμου είναι 440,3 τ. χλμ., ενώ ο πληθυσμός του ανέρχεται 69.849 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Έδρα του Δήμου είναι η Καλαμάτα.

β. Μυθολογία και ιστορία της Καλαμάτας

Σύμφωνα με τον μύθο, ιδρυτής της πόλης θεωρείται ο Φάρις, γιος του θεού Ερμή² και της Φυλοδάμειας, κόρης του Βασιλιά του Άργους Δαναού³. Κόρη του Φάριδος ήταν η Τηλεγόνη, η οποία παντρεύτηκε τον Αλφειό και γέννησε τον Ορτίλοχο. Στην Ιλιάδα, ο Ορτίλοχος χαρακτηρίζεται από τον Όμηρο «πολλών ανδρών άναξ⁴».

Στις Φαρές, στο ανάκτορο του Ορτίλοχου, συναντήθηκαν ο Ίφιτος, περίφημος τοξότης από τη μεσσηνιακή Οιχαλία, και ο Οδυσσέας, για να λύσουν με ανταλλαγή δώρων τις διαφορές τους. Η εχθρότητα είχε δημιουργηθεί, όταν οι

¹Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

²Ελένη Ζυμή «Η Μεσσηνία στην αρχαιότητα μέσα από τα μνημεία της», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, Εκδοτική Εποπτεία Γ. Ξανθάκη – Καραμάνου, Επιστημονική Επιμέλεια: Α. Ν. Δουλαβέρας – Ι. Κ. Σπηλιοπούλου, Αθήνα 2012, σελ. 109.

³Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό σε πλατείες και δρόμους της πόλης 1830-1940*, ΓΑΚ - Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2010, σελ. 18.

⁴G. S. Kirk, *Κλασική Βυζαντινή Γραμματεία*, Ηλίας Τσιριγκάκης (μτφρ.), Δανιήλ Ιακώβ-Αντώνης Ρεγκάκος (επιμ.), τ. Α΄, Ομήρου Ιλιάδα ραψωδία Β΄, στιχ. 594-600, σ.σ. 361-362.

Μεσσήνιοι έκλεψαν από την Ιθάκη τριακόσια πρόβατα μαζί με τους βοσκούς τους⁵. Στη συνάντηση συμφιλίωσης που οργάνωσε ο Ορτίλοχος, ο Ίφιτος δώρισε στον Οδυσσέα το περίφημο τόξο του πατέρα του Εύρυτου, ενώ ο Οδυσσέας χάρισε στον Ίφιτο ένα ξίφος και ένα δόρυ. Με το τόξο που πήρε ο Οδυσσέας σκότωσε αργότερα τους μνηστήρες.

Γιός του Ορτίλοχου ήταν ο Διοκλής, που υπήρξε ηγεμόνας στις Φαρές και στην ανατολική Μεσσηνία, ενώ στη δυτική κυβερνούσε ο Νέστορας. Σύμφωνα με τον Όμηρο, οι Φαρές ήταν μια από τις επτά πόλεις, που πρόσφερε στον Αχιλλέα ο Αγαμέμνονας, για να κατευνάσει το θυμό του.

Ο Όμηρος αναφέρει ότι η πόλις Φαραί ήταν καλοχτισμένη και ότι κατά την εποχή του Τρωϊκού πολέμου βασίλευε στις Φαρές ο Διοκλής⁶, που είχε δύο αγόρια δίδυμα, τον Κρίθωνα και τον Ορτίλοχο, και μια κόρη την Αντίκλεια, η οποία είχε παντρευτεί με τον γιατρό Μαχάονα, γιό του Ασκληπιού, θεό της Ιατρικής⁷. Οι γιοι του έλαβαν μέρος στην Τρωϊκή εκστρατεία, όπου και πέθαναν. Μάλιστα, τα οστά του Μαχάονα τα έφερε πίσω ο βασιλιάς της Πύλου Νέστωρ και τα έθαψε σε βασιλικό θολωτό Μυκηναϊκό τάφο στην αρχαία Γερήνιαν, στον σημερινό Κάμπο Αβίας Καλαμάτας, όπως αναφέρει ο Περιηγητής Πausανίας.

γ. Αρχαιότητα

Κατά την πρωτοελλαδική εποχή (2600-2300 π.Χ.) έχουν εντοπιστεί στα Ακοβίτικα⁸, περίπου 2-3 χλμ. Νοτιοδυτικά της Καλαμάτας, ίχνη αρχαιότατης κατοίκησης, όπως, επίσης και στο γήλοφο Τούρλες.

Οι αρχαίες Φαρές ακολουθούν χρονολογικά και αποτέλεσαν αξιόλογο κέντρο κατά την Υστεροελλαδική-Μυκηναϊκή εποχή (1580-1120 π.Χ.). Η Κάθοδος των Δωριέων (1100 π.Χ.) οδήγησε σε υποβάθμιση των Φαρών και ενίσχυσε τη θέση της δωρικής Θουρίας, βορειοδυτικά των Φαρών.

Η καίρια θέση των Φαρών, ως ενδιάμεσου σταθμού μεταξύ Πύλου και Σπάρτης, και η ευφορία των μεσσηνιακών πεδιάδων στάθηκαν αφορμή για τους

⁵ Alfred Heubeck – Arie Hoekstra, *Ομήρου Οδύσεια*, Αντώνης Ρεγκάκος (επιμ.), τ. Α', ραψωδία δ', στιχ. 632-637, σελ. 432.

⁶ Ελένη Ζυμή, «Η Μεσσηνία στην αρχαιότητα μέσα από τα μνημεία της», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σ.σ. 109 – 110.

⁷ Γιάννης Π. Ταβουλαρέας, *Παλιά Καλαμάτα (Ιστορία – Αρχαιολογία – Λαογραφία)*, Καλαμάτα 1985, σελ. 6.

⁸ Αιμιλία Μπάνου, «Μεσσηνία: Οι προϊστορικοί χρόνοι», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 20. – Ι. Δ. Καρακατσιάνης, *Η Μεσσηνιακή Πρωτοελλαδική Προϊστορία – Ακοβίτικα*, Αθήνα 2001-2002.

τέσσερις Μεσσηνιακούς Πολέμους, που έλαβαν χώρα από το 743-459 π.Χ. Νικητές αναδείχθηκαν οι Σπαρτιάτες, με βαρύτατες απώλειες. Η περιοχή κατοικήθηκε από περίοικους και ήταν εξαρτημένη από τη Σπάρτη, κυρίως την περίοδο που μεσολάβησε ανάμεσα στο Β΄ Μεσσηνιακό Πόλεμο (640-620 π. Χ.) και την απελευθέρωση της μεσσηνιακής γης και την ίδρυση της Μεσσήνης (369 π.Χ.) από το Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα. Παρ' όλα αυτά, συνέχισε να αποτελεί περιοχή διεκδικούμενη από τους Λάκωνες, με αποτέλεσμα να αλλάζει διαρκώς χέρια, ανάλογα με τη πλευρά που επικρατούσε.

Το 393 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Κορινθιακού Πολέμου, κατέπλευσαν στον - κατά τον Στράβωνα - «ύφορμον θερινόν» λιμένα των Φαρών ο Αθηναίος ναύαρχος Κόνων και ο σύμμαχός του Πέρσης σατράπης Φαρνάβαζος. Ληλάτησαν την πόλη που, ως πόλη περιοίκων, ακολουθούσε στα πεδία των μαχών τους Σπαρτιάτες. Φοβούμενοι όμως την έλλειψη σιτηρών και το γεγονός ότι το λιμάνι των Φαρών δεν ήταν ασφαλές, έφυγαν για τη Φοινικούντα. Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας επιδίκασε την περιοχή στους Μεσσήνιους, μετά τη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.)⁹. Ανάλογα έπραξαν ο Αντίγονος Β΄ Δώσων, μετά τη μάχη της Σελλασίας (222 π.Χ.), ο Ρωμαίος στρατηγός Μόμμιος, μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους (146 π.Χ.), καθώς και η Ρωμαϊκή Σύγκλητος το 136/5 π.Χ.

Εν τω μεταξύ, οι Φαρές συμμετείχαν στην κοινοπολιτεία της Μεσσήνης ως τη διάλυσή της, το 182 π.Χ., οπότε συνήψαν συνθήκη συμμαχίας με την Αχαϊκή Συμπολιτεία.

δ. Ρωμαϊκοί Χρόνοι

Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, οι Φαρές θα συμμετάσχουν σε ομοσπονδιακό κράτος με πρωτεύουσα τη Μεσσήνη, χωρίς εντούτοις να έχουν απαλλαγεί οριστικά από τις λακωνικές διεκδικήσεις.

Ο Οκταβιανός Αύγουστος θα παραχωρήσει τις Φαρές στους Λάκωνες μετά τη νίκη του στο Άκτιο (31 π.Χ.), τιμωρώντας έτσι τους Μεσσήνιους, γιατί είχαν πάρει το μέρος του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας¹⁰. Στη συνέχεια, όμως, ο αυτοκράτορας Τιβέριος (14-37 μ.Χ.) απέδωσε τις Φαρές, τη Θουρία και την περιοχή της Δενθελεάτιδας και πάλι στους Μεσσήνιους. Οριστική ρύθμιση των συνόρων έγινε

⁹Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

¹⁰M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 1984, σελ. 195.

την εποχή του Βεσπασιανού (78 μ.Χ.). Κατά τους Ελληνιστικούς και Ρωμαϊκούς χρόνους οι Φαρές γνώρισαν περίοδο ακμής. Τη σημασία της πόλης μαρτυρούν και οι δύο επιστολές, που έστειλε ο αυτοκράτορας Κόμμοδος (177/8 μ.Χ.) στους κατοίκους των Φαρών.

Όταν τις επισκέφθηκε ο περιηγητής Πausανίας (μέσα 2ου αι. μ.Χ.)¹¹, οι Φαρές απείχαν μόλις 1.000 μέτρα από τη θάλασσα και περίπου 13 χλμ. από την αρχαία Αβία (σημερινή Παλαιόχωρα). Ανάλογη μαρτυρία καταθέτει και ο Στράβων¹² (ενάμιση αιώνα αργότερα), που την τοποθετεί δίπλα στις εκβολές του ποταμού Νέδοντα, οι προσχώσεις του οποίου άλλαξαν ριζικά το τοπίο.

Στα χρόνια του Πausανία, η πόλη που εκτεινόταν κάτω από το κάστρο ήταν παρηκμασμένη¹³, σε αντίθεση προς τη γειτονική Θουρία. Κατά την Υστερορωμαϊκή όσο και την Πρωτοβυζαντινή περίοδο – μια περίοδο κατά την οποία η σημασία της περιοχής ήταν μάλλον περιορισμένη¹⁴¹⁵.

ε. Βυζαντινοί χρόνοι

Η γεωγραφική ζώνη των αρχαίων Φαρών ως τα Ακοβίτικα χρησιμοποιήθηκε ως βάση και προπύργιο των Βυζαντινών, ιδιαίτερα μετά τον 7ο αι. Κατά τα φαινόμενα, μάλιστα, το κάστρο των Φαρών διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των Σλάβων, που έφτασαν στην περιοχή στο δεύτερο μισό του 7ου αι., και απηχεί την επέκταση της βυζαντινής παρουσίας από τα παράλια προς τη μεσσηνιακή ενδοχώρα. Καθώς, μάλιστα, απέτυχαν να καταλάβουν την περιοχή των Φαρών, οι πληθυσμοί των Σλάβων εγκαταστάθηκαν αρχικά στην αρχαία κώμη «Καλάμαι», μετονομάζοντάς την σε Γιάννιτσα (σήμερα Ελαιοχώρι), στη Σέλιτσα (Βέργα) και στους ορεινούς όγκους του δυτικού Ταυγέτου, για να εξουδετερωθούν οριστικά στα μέσα του 9ου αι.

Τα ιστορικά δεδομένα για την περίοδο μεταξύ του 6ου αι. (εποχή του Ιουστινιανού), κατά τον οποίο γίνεται η τελευταία αναφορά των Φαρών, στον

¹¹Ελένη Ζυμή, «Η Μεσσηνία στην αρχαιότητα μέσα από τα μνημεία της», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 99.

¹²Ελένη Ζυμή, «Η Μεσσηνία στην αρχαιότητα μέσα από τα μνημεία της», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 99.

¹³Γιάννης Π. Ταβουλαρέας, *Παλιά Καλαμάτα*, σελ. 6.

¹⁴Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, (1988¹), (2002²), σελ. 199.

¹⁵Μαρία Ξανθοπούλου, «Οικιστικά κατάλοιπα της Πρωτοβυζαντινής και Μεσοβυζαντινής περιόδου στη Μεσσηνία», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 183.

Συνέκδημο του Ιεροκλή, και του 10ου αι., οπότε γίνεται η πρώτη μνεία της πόλης με το όνομα Καλαμάτα, είναι φτωχά¹⁶.

στ. Φράγκικη κατάκτηση

Η ιστορία της Καλαμάτας με βάση τις πηγές αρχίζει ουσιαστικά μετά το 1205, δηλαδή μετά την κατάληψή της από τους Φράγκους, υπό την ηγεσία των ευγενών της Καμπανίας Γοδεφρείδου Βιλεαρδουίνου και Γουλιέλμου Σαμπλίτη¹⁷.

Αρχικά, ηγεμόνας της περιοχής χρήστηκε ο Σαμπλίτης. Μετά το θάνατό του (1209) και αφού μεσολάβησε μια ταραχώδης περίοδος, τον διαδέχτηκε ο Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος, ο οποίος διατήρησε την κυριαρχία στη βαρονία της Καλαμάτας και γενικότερα στο πριγκιπάτο της Αχαΐας ως τον θάνατό του (1218). Τον διαδέχτηκαν αρχικά ο μεγαλύτερος από τους γιους του Γοδεφρείδος Β΄ (1218-1245), ο οποίος έδωσε βάρος στη διοικητική και οικονομική οργάνωση του πριγκιπάτου, και στη συνέχεια ο Γουλιέλμος Β΄ (1245-1278)¹⁸, που ονομαζόταν και Καλομάτης¹⁹, επειδή γεννήθηκε στο κάστρο της Καλαμάτας.

Μετά το θάνατο του Γουλιέλμου (1278), το κάστρο της Καλαμάτας δεν περιήλθε στη σύζυγό του Άννα (Αγνή) Κομνηνή ή στις κόρες του Ισαβέλλα και Μαργαρίτα²⁰, αλλά στο Γάλλο βασιλιά της Νεάπολης (Κάτω Ιταλίας και Σικελίας) Κάρολο Α΄ Ανζού και στη συνέχεια στον διάδοχό του Κάρολο Β΄. Το 1289, ο Κάρολος Β΄ θα παραχωρήσει το πριγκιπάτο και την Καλαμάτα στην Ισαβέλλα και στο δεύτερο σύζυγό της Φλωρέντιο ντ' Αινώ (Florent d' Hainaut).

Το 1293 οι Σλάβοι της Γιάννιτσας θα καταλάβουν την Καλαμάτα και θα υψώσουν τα βυζαντινά σύμβολα, ωστόσο η πόλη θα επανέλθει στους Φράγκους μετά την προδοσία του στρατιωτικού διοικητή του Μιστρά Γ. Σγουρομάλλη. Μετά τον θάνατο του Φλωρέντιου (1297), η Ισαβέλλα πάντρεψε την κόρη της Ματθίλδη με τον Γάλλο Γκυ Β΄ ντε λα Ρος, δίνοντάς του ως προίκα την Καλαμάτα, η οποία έτσι περιήλθε στο δουκάτο των Αθηνών. Η Ματθίλδη θα διατηρήσει και στο δεύτερο γάμο της την κυριαρχία της πόλης, για να τη διαδεχτούν ο Ιωάννης, ηγεμόνας της Γκραβίνας

¹⁶Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

¹⁷Φωτεινή Β. Πέρρα, «Πτυχές της ιστορίας της λατινοκρατούμενης Μεσσηνίας. Η περίπτωση του Ναβαρίνου/Port de Jonc», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 330.

¹⁸Βιργινία Αλμπάνη, «Ο Γουλιέλμος Βιλεαρδουίνος και η Καλαμάτα», στα: *Πρακτικά Δ΄ Τοπικό Συνέδριο Μεσσηνιακών Σπουδών*, Καλαμάτα 8-11 Οκτώβριος 2010, Αθήνα 2014.

¹⁹Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, σελ. 199.

²⁰Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας από τα προεπαναστατικά χρόνια έως την περίοδο του μεσοπολέμου. Η τύχη της πόλης μετά τους σεισμούς», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 656.

(1318-1333), η Αικατερίνη ντε Βαλουά (1333-1346) και ο Φλωρεντινός τραπεζίτης Ν. Ατσαγιόλι²¹. Ο τελευταίος δημιούργησε με ορισμένα από τα γύρω χωριά την καστελανία της Καλαμάτας, στην οποία τον διαδέχτηκαν ο θετός γιος του Άγγελος (μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Πατρών), η Μαρία των Βουρβόνων και οι Ναβαράιοι (Βάσκοι) μισθοφόροι. Στη φραγκική κατοχή θα βάλει τέλος ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος (αρχές 15ου αι.), ο οποίος θα εντάξει την πόλη στο Δεσποτάτο του Μιστρά. Κατά τους Ύστερους Βυζαντινούς χρόνους, λόγω της καιρίας θέσης της στο μυχό του Μεσσηνιακού κόλπου, γνώρισε γοργή ανάπτυξη και έγινε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ των αδελφών Δ. και Θ. Παλαιολόγου. Καταλήφθηκε από τον Μωάμεθ Β΄ το 1470 κατά τον Α΄ Ενετοτουρκικό Πόλεμο (1463-1479).

ζ. Τουρκοκρατία – Ενετοκρατία

Η κατάληψη της περιοχής από τον Μωάμεθ σηματοδοτεί την έναρξη της Α΄ Τουρκοκρατίας (1470-1585)²². Κατά τη διάρκειά της, οι Τούρκοι διαίρεσαν τη Μεσσηνία σε δύο πασαλίκια, με την Καλαμάτα να εντάσσεται στο πασαλίκι της Κορώνης.

Δύο περίπου αιώνες αργότερα, κατά τη διάρκεια του Β΄ Ενετοτουρκικού Πολέμου (1645-1669)²³, οι συνασπισμένες δυνάμεις Μανιατών και Ενετών του Φραντσέσκο Μοροζίνι²⁴ θα απελευθερώσουν προσωρινά την Καλαμάτα (1659). Η πόλη θα υποστεί σημαντικές καταστροφές και στη συνέχεια θα επανέλθει στους Τούρκους.

Η Καλαμάτα θα καταληφθεί εκ νέου το 1685 από τους Ενετούς του Φρ. Μοροζίνι και θα ακολουθήσει η Β΄ Ενετοκρατία (1685-1715)²⁵. Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, η Καλαμάτα αποτελούσε μία από τις δεκαέξι περιφέρειες της Μεσσηνίας, η οποία είχε ως πρωτεύουσα αρχικά την Κορώνη και στη συνέχεια τη Μεθώνη. Η πόλη αποτελούσε το πιο πυκνοκατοικημένο από τα 24 βιλαέτια που ανήκαν στο πασαλίκι του Μοριά κι ένα από τα πιο ανθηρά εμπορικά κέντρα του. Την ίδια περίοδο μειώθηκαν οι μανιάτικες επιδρομές (αναφέρεται μία το 1723) κι

²¹ Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, σελ. 199.

²² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 113.

²³ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, σελ. 119.

²⁴ Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, σελ. 199.

²⁵ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, σελ. 127.

αναπτύχθηκαν οι εμπορικές σχέσεις Μάνης-Καλαμάτας. Μάλιστα, παρά την επιδημία πανώλης του 1717-18, ο πληθυσμός της θα φτάσει το 1820 τους 2.500 κατοίκους.

Το 1767 θα φτάσει στον πύργο του Καλαματιανού προεστού Παναγιώτη Μπενάκη ο Έλληνας αξιωματικός του ρωσικού στρατού Γεώργιος Παπάζωλης²⁶. Η συνάντηση των δύο ανδρών οδήγησε στην επανάσταση των ετών 1769-70, γνωστή ως Ορλοφικά. Κατά τη διάρκειά της, η Καλαμάτα καταλήφθηκε από Μανιάτες και Ρώσους, για να ακολουθήσει καταστροφική και αιματηρή αντεπίθεση των Τουρκο-αλβανών. Μετά τη φυγή των Ρώσων και τη σφαγή των Ελλήνων, εμφανίστηκαν στην περιοχή οι Τουρκο-αλβανοί, τους οποίους εκδιώξε ο καπουδάν πασάς Χασάν το 1779.

Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, η Καλαμάτα, κωμόπολη πια, αποτέλεσε τόπο συγκέντρωσης και εμπορίας της αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής της ενδοχώρας (σιτηρά, βαμβάκι, κρασί, μετάξι, ξηρά σύκα, ελαιόλαδο, δέρματα, μαλλιά, τυρί).

Από το λιμάνι της εξάγονταν προϊόντα προς τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, την Αλεξάνδρεια, τη Μασσαλία και τη βόρεια Ιταλία. Οι Γάλλοι είχαν ιδρύσει υποκαταστήματα των εμπορικών τους οίκων, και το 1721 υποπροξενείο, απόδειξη ότι η Μεσσηνία συμπεριλαμβανόταν στη ζώνη του ενδιαφέροντος των εμπόρων της Δύσης. Επίσης, αναδείχτηκαν ισχυρές οικογένειες γαιοκτημόνων και εμπόρων, οι οποίοι συγκροτούσαν την οικονομική αριστοκρατία της πόλης, η οποία ασκούσε πολιτικό και διοικητικό ρόλο.

η. Η Επανάσταση του 1821

Η περιοχή της Καλαμάτας και της Μάνης διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο τόσο κατά την προετοιμασία όσο και στα πρώτα βήματα της Επανάστασης. Εξάλλου, αρκετοί τοπικοί παράγοντες της Καλαμάτας είχαν μνηθεί από νωρίς στη Φιλική Εταιρεία.

Τον Ιανουάριο έφτασε στην Καρδαμύλη ο Κολοκοτρώνης, ενώ το Φεβρουάριο του 1821 οι Τούρκοι-αντιλαμβανόμενοι τον επαναστατικό αναβρασμό που δυνάμωνε -φυλάκισαν στην Τρίπολη αρκετούς προεστούς και αρχιερείς της ευρύτερης περιοχής. Εξανάγκασαν, μάλιστα, τους δεύτερους να συντάξουν και να

²⁶Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

υπογράψουν κείμενο, που αφορίζε την όποια μελλοντική εξέγερση, δίχως αυτό να κάμψει το επαναστατικό φρόνημα των Ελλήνων.

Την 23η Μαρτίου επαναστατικές δυνάμεις των Μανιατών του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη²⁷, Μανιάτες καπεταναίους και ο Θ. Κολοκοτρώνης φτάνουν έξω από την Καλαμάτα²⁸. Συνάμα καταφθάνουν κι άλλες δυνάμεις, με επικεφαλής τους Παπαφλέσσα και Αναγνωσταρά. Ήδη από την προηγούμενη, 22 Μαρτίου, βρισκόταν στην πόλη δύναμη 2.500 Μανιατών, με επικεφαλής το γιο του Πετρόμπεη Ηλία και τους αδερφούς του Αντώνη και Γιάννη, και με πρόσχημα την προστασία του βοεβόδα της Καλαμάτας Σουλεϊμάν αγά Αρναούτογλου²⁹. Ο Αρναούτογλου, ανήμπορος πλέον να αντιδράσει, αναγκάζεται να παραδοθεί αμαχητί και με όρο τη διασφάλιση της ζωής των Τούρκων.

Το μεσημέρι της 23ης Μαρτίου 1821, οι δυνάμεις των εξεγερμένων Ελλήνων, με ηγέτες τους Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Θ. Κολοκοτρώνη, Παπαφλέσσα, Νικηταρά, Αναγνωσταρά, Μητροπέτροβα και πολλούς άλλους οπλαρχηγούς της ευρύτερης περιοχής της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, θα συγκεντρωθούν ναό των Αγίων Απόστόλων, όπου θα τελεστεί δοξολογία³⁰.

Μετά την απελευθέρωση της πόλης, τμήματα των επαναστατημένων Ελλήνων κατευθύνθηκαν προς τη Σκάλα Μεσσηνίας και την Καρύταινα (με επικεφαλής τον Θ. Κολοκοτρώνη), προς την Τριπολιτσά (με τους Παπαφλέσσα, Αναγνωσταρά και Κυριακούλη Μαυρομιχάλη) και προς τις Κορώνη και Μεθώνη. Στην πόλη παρέμειναν Μανιάτες οπλαρχηγοί και ντόπιοι δημογέροντες, οι οποίοι συγκρότησαν την πρώτη επαναστατική κυβέρνηση της απελευθερωμένης Ελλάδας, τη «Μεσσηνιακή Σύγκλητο» (ή Γερουσία)³¹. Δύο μέρες μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας, στις 25 Μαρτίου, η Μεσσηνιακή Σύγκλητος³² θα στείλει την από τις 23 Μαρτίου εγκεκριμένη «Προειδοποίησιν εις τας Ευρωπαϊκάς Αυλάς», εκ μέρους του Πέτρου Μαυρομιχάλη και της Συγκλήτου, στην οποία εξηγούνται οι σκοποί της Επανάστασης. Με ένα δεύτερο έγγραφό της (Μάιος), υπογραμμένο από τον

²⁷Θανάσης Χρήστου, «Τρεις σταθμοί στην επανάσταση του 1821 στη Μεσσηνία: 23 Μαρτίου 1821-Μανιάκι-Ναυαρίνο», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 376.

²⁸Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, σελ. 67.

²⁹Θανάσης Χρήστου, «Τρεις σταθμοί στην επανάσταση του 1821 στη Μεσσηνία...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 381.

³⁰Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, σελ. 199.

³¹Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, σ.σ. 161-162.

³²Θανάσης Χρήστου, «Τρεις σταθμοί στην επανάσταση του 1821 στη Μεσσηνία...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σ.σ. 384 – 386.

Πετρόμπεη, η Σύγκλητος ζητούσε βοήθεια από τον αμερικανικό λαό και την κυβέρνηση του προέδρου Τζέιμς Μονρό. Το κείμενο παραδόθηκε στον Αμερικανό καθηγητή του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ και γερουσιαστή Εντ. Έβερετ από τον Αδαμάντιο Κοραή³³.

θ. Νεότεροι χρόνοι

Η Απελευθέρωση βρήκε την Καλαμάτα πυρπολημένη και κατεστραμμένη, με τα ελαιόδεντρά της καμένα και την κτηνοτροφία ουσιαστικά ανύπαρκτη. Ως τότε, ήταν μεσόγεια οχυρή πολίχνη, με διοικητικό κατά βάση ρόλο στα πλαίσια της τουρκικής επαρχίας. Σε ακμαίο παραθαλάσσιο αστικό κέντρο, με σημαντική εμπορική δραστηριότητα, μετατράπηκε μετά την απελευθέρωση και ως τα τέλη του 19ου αι.

Νέες δοκιμασίες για την πόλη ήταν η μεγάλη πλημμύρα του 1839, ο καταστρεπτικός σεισμός της δεκαετίας του 1840 και η εξέγερση του 1848, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Γ. Περρωτής, επικεφαλής 700 ανδρών, θα καταλάβει την πόλη, συνδέοντας την ενέργεια αυτή με τις δημοκρατικές επαναστάσεις της Ευρώπης. Η εξέγερση θα κατασταλεί και οι πρωταγωνιστές της θα διωχθούν από τα στρατεύματα του καθεστώτος.

Ήδη το 1833³⁴ είχε συσταθεί η επαρχία Καλαμών, με πρωτεύουσα την Καλαμάτα. Το 1835 οι Βαυαροί του Όθωνα είχαν ανακηρύξει την πόλη πρωτεύουσα του νομού (αντί της Κυπαρισσίας), ενώ το ίδιο έτος συνεστήθη και ο Δήμος Καλαμάτας.

Βασικός παράγοντας στη μεταεπαναστατική αναπτυξιακή πορεία της πόλης ήταν το εμπόριο των αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων της μεσσηνιακής γης και των κοντινών περιοχών της νότιας Πελοποννήσου. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται τα σύκα (το πιο σταθερό εξαγωγίμο προϊόν, ως τη δεκαετία του 1950), το λάδι, οι γνωστές ελιές Καλαμών, το μετάξι και η σταφίδα³⁵³⁶.

³³Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό σε πλατείες και δρόμους της πόλης 1830-1940*, σελ. 16.

³⁴Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 653.

³⁵Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

³⁶Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 654.

Η ελαιοκαλλιέργεια θα αναπτυχθεί στα τέλη του 19ου αι., ενώ τα πρώτα ελαιοτριβεία θα ιδρυθούν μετά το 1875, ως προσθήκες σε προϋπάρχουσες μονάδες (μεταξουργεία και αλευροποιία).

Το μετάξι αποτελούσε συνηθισμένη ασχολία των Καλαματιανών ήδη από την Τουρκοκρατία και βασικό εξαγωγίμο προϊόν ως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μάλιστα, στα μέσα της δεκαετίας του 1870, η Καλαμάτα είχε αναδειχτεί στο πρώτο μεταξοπαραγωγικό κέντρο του νεοελληνικού κράτους και τα φημισμένα και πολυβραβευμένα μεταξωτά μαντίλια και υφάσματα της κυκλοφορούσαν παντού. Σημαντική εξέλιξη για την πόλη αποτέλεσε η κατασκευή του λιμανιού της, που θεμελιώθηκε το 1882 και ολοκληρώθηκε το 1901. Ως τότε, η εμπορική κίνηση εξυπηρετούνταν - προβληματικά βέβαια - από τον όρμο του Αλμυρού και από τις υποτυπώδεις εγκαταστάσεις της παραλίας ή τις μαούνες, που προσφέρονταν μόνο για το καλοκαίρι. Εξίσου σημαντικά γεγονότα ήταν η ίδρυση της συνοικίας Νέαι Καλάμαι (1860), στο ανατολικό τμήμα της παραλίας, η κατασκευή των οδικών αξόνων κάστρου-παραλίας³⁷ και της σιδηροδρομικής γραμμής Καλαμών-Αθηνών.

Τον Απρίλιο του 1941 η πόλη θα καταληφθεί από τα γερμανικά στρατεύματα. Το Σεπτέμβριο, όμως, η πόλη απελευθερώνεται. Μετά τον πόλεμο θα αρχίσει η αντίστροφη μέτρηση για τις βιομηχανικές μονάδες της πόλης, μια τάση που θα ενταθεί ιδιαίτερα μετά το 1960, οπότε και η πορεία της θα κινηθεί σε φθίνουσα κατεύθυνση³⁸.

Το τελευταίο σημαντικό πλήγμα για την Καλαμάτα, που το 1959 μετονομάστηκε από Καλάμαι σε Καλαμάτα³⁹, ήταν ο σεισμός στις 13 και 15 Σεπτεμβρίου 1986. Μετά από αυτόν, καταβλήθηκε μια μεγάλη προσπάθεια αποκατάστασης των καταστροφών, η οποία διαμόρφωσε το σημερινό της πρόσωπο⁴⁰.

Τέλος, η εικόνα της πόλης έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Εδρεύει ΤΕΙ και Σχολή Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Έχουν γίνει εκτεταμένες αναπλάσεις, ενώ, έχει κατασκευασθεί ποδηλατόδρομος. Επίσης, κάθε επισκέπτης της πόλης έχει την ευχέρεια να ξεναγηθεί στα εξής παρακάτω μουσεία: Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσηνίας, Μπενάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Καλαμάτας, Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Καλαμάτας και Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας. Επίσης,

³⁷Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 654.

³⁸Δήμος Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

³⁹Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Το κάστρο – το παραδοσιακό-ιστορικό κέντρο της πόλης», σελ. 655.

⁴⁰Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, σελ. 200.

αξιολογότετη η συμβολή στη σύγχρονη πολιτιστική ζωή της Μεσσηνίας της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτιστικής Ανάπτυξης Καλαμάτας (ΔΕΠΑΚ) από το 1985, με το Δημοτικό Ωδείο, τη Δημοτική Σχολή Χορού, το Εικαστικό Εργαστήρι, τη Δημοτική Πινακοθήκη και Πινακοθήκη Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης, το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Καλαμάτας (ΔΗΠΕΘΕΚ), το Διεθνές Κέντρο Χορού (από το 1985), με το εξαιρετικό ετήσιο Διεθνές Φεστιβάλ Χορού⁴¹.

Β' Κεφάλαιο

Η Καλαμάτα κατά την πρώτη πενηκονταετία του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους (1830-1880)

---

⁴¹Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας, «Όψεις του λαϊκού βίου στην παραδοσιακή κοινωνία της Μεσσηνίας κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σ.σ. 574-575.

Σημαντικό στοιχείο του πολεοδομικού συγκροτήματος της Καλαμάτας είναι η ιστορική του διάρκεια από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, με τη σταδιακή επέκταση της πόλης από το κάστρο στο λιμάνι.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 και τη διανομή των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στους Φράγκους και τους Βενετούς, την Πελοπόννησο κατέλαβε ο Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος, ηγεμόνας του πριγκιπάτου της Αχαΐας, ο οποίος και προχώρησε στην επέκταση και οργάνωση του πριγκιπάτου του σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Για την οχύρωσή της κατασκεύασε ένα κάστρο, εκεί που ήταν παλαιότερα τα κυκλώπεια τείχη της μυκηναϊκής ακρόπολης των Φαρών⁴². Έπειτα από μια δεύτερη περίοδο βυζαντινής κατοχής (1383-1460), η πόλη κυριεύεται από τους Τούρκους έως το 1685, που ο Μοροζίνι ανοίγει την περίοδο της ενετικής κατοχής (1685-1715). Στην β' τουρκική κατοχή (1715 – 1821) παρατηρείται οικονομική άνθηση και η πόλη επεκτείνεται. Στην περιοχή του κάστρου τα κτίσματα αυτής είναι αγροτικού τύπου. Οι Έλληνες αποκτούν με τον καιρό δύναμη και ο άρχοντας Παναγιώτης Μπενάκης κτίζει το αρχοντικό του, ένα οχυρωμένο πύργο με περίβολο και με εμφανείς ενετικές επιδράσεις, έξω από τα τείχη στη σημερινή περιοχή της πλατείας Μαυρομιχάλη, που δυστυχώς καταστράφηκε το 1770, μετά τα Ορλοφικά από τους Τούρκους⁴³.

Με τη συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), ωθείται η ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας και του εμπορίου και επωφελούνται οι Έλληνες που κατοικούν στα παλαιότερα αστικά κέντρα, όπως η Καλαμάτα. Παρατηρείται οικοδομικός οργανισμός, κυρίως για την κατασκευή μεγάλων και πλούσιων αρχοντικών, ενώ για την δόμηση, διακόσμηση και επίπλωσή τους, εισάγονται υλικά από το εξωτερικό (κυρίως από την Ιταλία και την Κεντρική Ευρώπη), όπως τζάμια, κρύσταλλα, σιδηρικά, χρώματα και έπιπλα. Ο πλούτος στο εσωτερικό του σπιτιού αποτελεί την κοινωνική διαφοροποίηση ανόδου και ισχύος⁴⁴.

Ενδεικτική ήταν η αυξημένη κίνηση του εμπορίου, πριν την Επανάσταση του 1821, περίοδο, είναι ότι σύμφωνα με στοιχεία της εποχής, το 1794 η αξία της ετήσιας εξαγωγής από την Καλαμάτα υπολογιζόταν σε 220.449 γρόσια, ενώ το 1809 είχε αυξηθεί και περίπου πενταπλασιαστεί σε 935.400 γρόσια. Η οικονομική ανάπτυξη της πόλης στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα αποτυπώνεται και στο

⁴²Ν. Ι. Ζερβής, *Η Βυζαντινή Καλαμάτα*, τ. 2, Αθήνα 2006, σελ. 4.

⁴³Πηνελόπη Μασούκα, *Μεσσηνία: Τόπος – Χρόνος – Άνθρωποι*, σελ. 243.

⁴⁴Γιώργος Κυριακόπουλος - Ντονατέλλα Κυριακοπούλου, «Τα κτίρια και οι αρχιτεκτονικές επιρροές», στην: *Ελευθεροτυπία Ιστορικά*, Καλαμάτα: Ο Αστικός Μετασχηματισμός, τ. 85, (6-9-2001), σ.σ. 40-42.

περιηγητικό κείμενο του Άγγλου William Gell: στην Καλαμάτα είδε τριώροφα και τετράωροφα αρχοντικά και, όπως γράφει, ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε τόσο επιβλητικά κτίρια. Ένα πρώτο συμπέρασμα από τη μελέτη των ιστορικών πηγών και των κοινωνικό-οικονομικών δεδομένων της περιόδου της Τουρκοκρατίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η Καλαμάτα ήταν το διάμεσο ανάμεσα σε μια εξαιρετικά εύφορη αγροτική ενδοχώρα και τη θάλασσα, αν και η σύνδεση της πόλης με το λιμάνι δεν ήταν ορατή. Το 1805, ο επισκέπτης William Martin Leake σημειώνει στο οδοιπορικό του, ότι η πόλη καταλάμβανε μια μικρή έκταση γειτονικά και νότια από το Κάστρο, από τη μια πλευρά του ποταμού Νέδοντα, ενώ η άλλη πλευρά του ήταν ελάχιστα κατοικημένη, με τον ποταμό να είναι το όριο της πόλης, αλλά και το γραμμικό στοιχείο σύνδεσης με την παραλία. Τα πολεμικά γεγονότα που ακολούθησαν την Επανάσταση, προκάλεσαν σημαντικές καταστροφές στην πόλη⁴⁵.

Από το 1828 και τον Καποδίστρια αποφασίσθηκε η ανοικοδόμηση της Καλαμάτας, χωρίς όμως να λείψουν κάποιες καθυστερήσεις, που επικράτησαν όχι μόνο στην πόλη, αλλά σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Τα χρόνια μετά την επανάσταση του 1821 ανήκουν στην περίοδο κατά την οποία συντελέσθηκε πρόοδος στην πολεοδομική οργάνωση του ελληνικού βασιλείου άρχισαν τα πρώτα αστικά κέντρα, γνωρίζοντας τους σημαντικότερους ρυθμούς ανάπτυξης.

Η πλατεία γνωστή ως Παπλωματάδικα, αποτελώντας το τμήμα της οδού Υπαπαντής, η οποία μέχρι το 1910 δεν είχε άνοιγμα. Το βόρειο τμήμα της έφθανε μέχρι το ύψος της σημερινής οδού Κουμουνδουράκη. Αξίζει να σημειωθεί ότι το βόρειο και νότιο τμήμα της πλατείας ήταν κλειστά, γιατί υπήρχαν σπίτια. Η επικοινωνία της με τη πλατεία 23^{ης} Μαρτίου ήταν ανύπαρκτη⁴⁶. Η επικοινωνία γινόταν μόνο μέσω ενός μικρού στενού δρόμου, μέχρι το 1880⁴⁷, οπότε μετά την πυρκαγιά του 1879 στο νότιο όριο της πλατείας έγινε εύκολη η πρόσβαση. Μετά το 1908, με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, άρχισαν αποξενώσεις γηπέδων και οικιών, με στόχο να ανοιχτεί η οδός Υπαπαντής και να περάσει η γραμμή του τραμ (1910).

Η Κάτω πλατεία αρχικά ήταν ένας φαρδύς δρόμος, με πλάτος είκοσι περίπου μέτρων, που βρισκόταν νότια της αγοράς των Αγίων Αποστόλων. Στην προέκταση

⁴⁵N. I. Ζερβής, «Οι ξένοι ταξιδιώτες», στην: *Καθημερινή*, 2001, σ.σ. 10-12.

⁴⁶Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 28.

⁴⁷Παναγιώτης Σάλμας, «Πνευματική και ψυχαγωγική ζωή της Καλαμάτας», στο: *Μεσσηνιακόν έτος 1938*, Σύλλογος προς Διάδοσιν των Γραμμάτων, Καλαμάτα, σελ. 95.

αυτού του δρόμου προς το Νέδοντα κατασκευάστηκε, στα τέλη του 1870, η Σιδηρά γέφυρα, η οποία λειτούργησε ως είσοδος της πόλης από δυτικά. Κι αυτό γιατί η πυρκαγιά διευκόλυνε τη δημοτική αρχή να λύσει ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που εμπόδιζαν την εξέλιξη της πόλης, μιας και εκεί βρίσκονταν αρκετές μικροοικοδομές, που δεν μπορούσαν λόγω έλλειψης χρημάτων να κατεδαφιστούν. Το 1880, επί δημάρχου Πέτρου Α. Μαυρομιχάλη, με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αποφασίστηκε να καταργηθούν κάποια αποτεφρωμένα τετράγωνα βόρεια της Κάτω πλατείας (εκεί που σήμερα είναι το ηρώο), με την προοπτική να σχηματιστεί μια μεγάλη πλατεία. Η συγκεκριμένη θέση κρίθηκε κατάλληλη, επειδή ήταν κεντρική, βρισκόταν στην αγορά και «συνεχόταν» με τους δυο μεγάλους δημόσιους δρόμους: Καλαμάτας-Μεσσήνης και Καλαμάτας- Παραλίας. Τις επόμενες δεκαετίες κατασκευάστηκαν κήποι, δημοτικό αρτεσιανό φρέαρ, δημοτικό ουρητήριο. Περιμετρικά του «δρόμου» υπήρχαν αρκετά αρχοντόσπιτα, όπως των Εφesiών, Πανταζόπουλου, Αντωνακόπουλου, Νικολόπουλου, Λιβόπουλου. Κάποια, απ' αυτά υπάρχουν και σήμερα, όπως το καφενείο «Πάνθεον» (σημερινό Επιμελητήριο), το κτήριο του Ι. Φ. Κωστόπουλου (σημερινή τράπεζα Alpha Bank), η οικία Καναβαντζόγλου (δημαρχείο, την περίοδο 1921-1932⁴⁸).

Η πλατεία των Αγίων Αποστόλων, επεκτάθηκε κατά το πρώτο μισό του 19ου αι., εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη διεξαγωγή των εμπορικών δραστηριοτήτων. Ο ναός ασφυκτιούσε από οικότοπους καλαματιανών οικογενειών, όπως των Μπενάκη (βόρεια), Μπασιά, Μελά, Μπερδέση και άλλων, καθώς και από ολιγάριθμα σπίτια. Οδικό δίκτυο και υποδομές δεν υπήρχαν. Πολλά απ' αυτά τα ετοιμόρροπα ξύλινα παραπήγματα, από την εποχή της τουρκοκρατίας, καταστράφηκαν είτε από πυρκαγιές (1861, 1879, 1906) είτε γκρεμίστηκαν, με απόφαση Υπουργού (1895) ή Δημοτικού Συμβουλίου 1906. Εξίσου σημαντική ήταν η παρέμβαση του 1911, γιατί το Δημοτικό Συμβούλιο ενέκρινε την αγορά των οικότοπων βόρεια του ναού των Αγίων Αποστόλων, με σκοπό την κατασκευή του Δικαστικού Μεγάρου. Όμως, επειδή υπήρχαν πολλές ενστάσεις για την καταλληλότητα του χώρου, το 1912 εγκρίθηκε η τροποποίηση του Σχεδίου πόλεως στο βόρεια του ναού τμήμα, για να χρησιμεύσει ως πλατεία. Ακολούθησαν αποξενώσεις (1915 και 1917) και διαμορφώθηκε πλατεία για

⁴⁸Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 36.

την εβδομαδιαία αγορά της πόλης. Στο σημείο αυτό κατασκευάστηκε το 1929 η δημοτική λαχαναγορά (σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσηνίας)⁴⁹.

Η πλατεία των Κρεοπωλείων βρισκόταν στην ανατολική όχθη του ποταμού Νέδοντα, νοτιότερα του ναού του Αγίου Ιωάννη. Στην ανατολική πλευρά της βρίσκονταν τα παντοπωλεία και τα μπακάλικα της αγοράς, ενώ στη δυτική υπήρχε η γνωστή γέφυρα Κρεοπωλείων, που ένωνε τις δύο όχθες του Νέδοντα και οδηγούσε στο δυτικό προάστιο των Καλυβίων και τις γύρω περιοχές⁵⁰.

Στο Σχέδιο πόλης του 1867 αποτυπώνεται η πλατεία με κέντρο το σημερινό ναό του Αγίου Ιωάννη, ο οποίος είχε κατασκευαστεί (1857-1865). Το 1926 αποφασίστηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης η διατήρηση της πλατείας του Αγίου Ιωάννη, έκτασης 3.140 τ.μ., ενώ το 1929, μετά από αίτηση των κατοίκων έγινε η διάνοιξη του μικρού δρόμου από τον Αγιάνη προς Υπαπαντή (σημερινής οδού Κυριακού⁵¹), για διευκόλυνση της επικοινωνίας με την ανατολική πλευρά της πόλης και τη Μάνη.

Στην περιοχή κάτω από το Κάστρο δημιουργήθηκε η συνοικία της Υπαπαντής και η πλατεία της. Εκεί, βρίσκονταν σπίτια και οικόπεδα απλών δημοτών, αλλά και αρχοντικά επώνυμων Καλαματιανών πολλά της προεπαναστατικής περιόδου. Ο ναός της Υπαπαντής του Σωτήρος ανεγέρθηκε το 1860, βορειότερα του βυζαντινού ναού, κάτω από τα ερείπια του οποίου είχε βρεθεί η ιερή εικόνα, εγκαινιάστηκε το 1873, οπότε και δημιουργήθηκε η ενορία της Υπαπαντής. Μέχρι τότε στην περιοχή υπήρχαν οι ενορίες του Αγίου Αθανασίου (ναός στη συμβολή των οδών Υπαπαντής και Μητροπολίτου Μελετίου) και του Αγίου Γεωργίου (ΝΑ του Κάστρου). Ως τις αρχές του 20ού αιώνα η πρόσβαση στη συνοικία της Υπαπαντής δεν ήταν εύκολη, γιατί μέχρι το 1910 δεν είχε ανοιχτεί. Ο περιηγητής Henri Belle, ο οποίος το 1870, περιγράφοντας την παλιά συνοικία που υψωνόταν στο λόφο και τους πρόποδες του Κάστρου, αναφέρει ότι οι δρομίσκοι που οδηγούσαν σ' αυτήν ήταν «δυσχερείς, λοξοί και ρυπαροί». Το 1926 το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε να

⁴⁹Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 52.

⁵⁰Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 60.

⁵¹Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 66.

διατηρηθεί η πλατεία της Υπαπαντής, που είχε έκταση 7.600 τ.μ.. Έκτοτε έγιναν διάφορες αποξενώσεις οικιών και οικοπέδων για τη διάνοιξη της πλατείας⁵².

Η πλατεία Φραγκόλιμνας η οποία βρίσκεται νότια της σημερινής Ιεράς Μητρόπολης Μεσσηνίας διαμορφώθηκε το 1859. Αρχικά στη συγκεκριμένη θέση υπήρχε λίμνη, η οποία, δημιουργήθηκε από την απόληψη χωμάτων από τους Φράγκους για το κτίσιμο του Κάστρου. Το 1857 ο φρούραρχος της πόλης Αλέξανδρος Κουμουνδουράκης, χρησιμοποιώντας ως εργατική δύναμη τους άνδρες της Φρουράς και τους κατάδικους των Φυλακών Καλαμάτας, επιτυγχάνοντας την οργάνωση σωστής λειτουργίας της περιοχής. Το 1926 η έκταση της πλατείας έφθανε τα 4.960 τ.μ.. Το 1927 το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε να παραχωρήσει δωρεάν την πλατεία στο Δημόσιο για την οικοδόμηση του Δικαστικού Μεγάρου, απόφαση για την οποία υπήρξαν αντιδράσεις και δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Παρέμεινε πλατεία⁵³.

Η περιοχή όπου βρίσκεται η σημερινή πλατεία Μαυρομιχάλη παρέμεινε μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα ιδιοκτησία των Μπενάκηδων. Συγκεκριμένα, ανήκε στους γιούς της Παντζεχρούλας Λυμπέριο και Παναγιώτη. Το 18ο αιώνα είχε κτήματα. Στη βόρεια πλευρά φαινόταν ο ιστορικός «πύργος», ενώ στη δυτική της πλευρά υπήρχε ο ιδιόκτητος μικρός ναός της οικογένειας, οι Ταξιάρχες, που σήμερα ανήκει στην Ιερά Μονή Βελανιδιάς⁵⁴.

Η σημερινή κεντρική πλατεία της Καλαμάτας το 19ο αιώνα δεν ήταν πλατεία. Η εικόνα της μετά την απελευθέρωση ήταν ένας «απέραντος καλαμών και ελαιοπερίβολα». Εκεί, ήταν η κοίτη του Νέδοντα. Μετά το 1871 (διάνοιξη οδού Αριστομένους), και μετά το 1882, έγινε η μετάβαση της κοίτης του ποταμού και διάνοιξη νέας δυτικότερα, η «παλαιά» κοίτη εγκαταλείφθηκε. Η επιχωμάτωσή της έγινε από το δήμο το 1904. Το Σχέδιο πόλης του 1905, σε αντίθεση με το Σχέδιο του 1867, προέβλεπε το σχεδιασμό της πλατείας. Αρχικά διαμορφώθηκε το βορειότερο τμήμα της, δηλαδή ο χώρος λειτουργούσε από το 1880 ως καφενείο του Τζανή Καραμπίνη. Τα όρια της πλατείας προσδιορίστηκαν μέχρι την Παραλία, ο χώρος προβλεπόταν να χωριστεί σε τέσσερις συνεχόμενες ζώνες. Το βόρειο τμήμα, δηλαδή η πλατεία Τζανή, θα έφθανε μέχρι το ύψος περίπου του «Τριανόν» (εκεί που σήμερα

⁵²Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 74.

⁵³Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 86.

⁵⁴Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 96.

υπάρχουν τα αγάλματα των αγωνιστών του 1821). Στο συγκεκριμένο σημείο διασταυρωνόταν η οδός Σιδηροδρομικού Σταθμού με την οδό Αριστομένους (μέχρι το 1970). Το δεύτερο τμήμα, το οποίο θα έφθανε μέχρι το ύψος της σημερινής οδού Ιατροπούλου. Το τρίτο τμήμα θα εκτεινόταν περίπου μέχρι τη σημερινή οδό Βασ. Όλγας, ενώ το τέταρτο θα εκτεινόταν νοτιότερα μέχρι την Παραλία. Για μια δεκαετία, έγιναν αποξενώσεις οικοπέδων, δόθηκαν αποζημιώσεις στους δικαιούχους τους, και σημειώθηκαν κάποιες τροποποιήσεις στο Σχέδιο πόλης⁵⁵. Το 1937 άρχισαν οι εργασίες διαμόρφωσης της πλατείας Τζανή. Ακολούθησαν οι εργασίες διαρρύθμισης και ανακαίνισης του υπόλοιπου τμήματος της πλατείας, συγκεκριμένα από το ξενοδοχείο «Ακταίον» μέχρι την οικία του στρατηγού Παναγόπουλου, δηλαδή από το ύψος του σημερινού ζαχαροπλαστείου Αθανασίου μέχρι τη σημερινή οδό Φραντζή.

Η οδός του σιδηροδρομικού σταθμού στην Καλαμάτα συνδεόταν με τον κεντρικό οδικό άξονα της πόλης (Αριστομένους⁵⁶). Μέχρι το 1928, έγιναν πολλές αποξενώσεις οικιών και δένδρων, ώστε να ολοκληρωθεί η διάνοιξη της πλατείας στην είσοδο του σταθμού (βόρεια πλευρά). Τη δεκαετία του 1930, διαμορφωνόταν και η πλατεία Βασιλέως Γεωργίου Β. Συγκεκριμένα, το 1932 ενισχύθηκε ο φωτισμός της. Το 1936 έγινε η διαπλάτυνση των πεζοδρομίων της κατά ένα μέτρο, ώστε να καταστεί δυνατή η δένδροφύτευσή της. Από το 1936 έως τις αρχές του 1938 γίνονταν εργασίες για τη μεταφορά 179 κ.μ. χώματος στην πλατεία, για να ασφαλτοστρωθούν και να κατασκευαστούν κράσπεδα, κιγκλιδώματα και κήποι.

Η πλατεία των Αγίων Ταξιαρχών, ήταν απομακρυσμένη περιοχή, γεμάτη με αγροκτήματα, γι' αυτό και στο σημείο εκείνο, μετά τον πόλεμο λειτούργησε το Γυμνάσιο θηλέων, υπήρχε στρατώνας περί τα τέλη της δεκαετίας του 1880. Την ίδια περίοδο, η οικογένεια του Αριστείδη Πανταζόπουλου έκτισε στο κτήμα που είχε ένα ιδιόκτητο εκκλησάκι, των Αγίων Ταξιαρχών. Μετά από πυρκαγιά του ναού στις αρχές του 1900, αποφασίστηκε να οικοδομηθεί νέος ναός στην περιοχή. Το 1911-1912 ανεγέρθηκε ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών, σε ρυθμό βασιλικής, γεγονός που συνοδεύτηκε και με τροποποίηση του Σχεδίου πόλεως αλλά και τη διαμόρφωση της πλατείας⁵⁷.

⁵⁵Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σ.σ. 104-105.

⁵⁶Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 118.

⁵⁷Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σελ. 128.

α. Το λιμάνι

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η Παραλία της Καλαμάτας, δεν είχε αναπτυχθεί. Ήταν μια ερημική ακτή. Στο φυσικό όρμο του «Παραλίου των Καλαμών» προσορμίζονταν πλοία τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ το χειμώνα ανατολικότερα, στον όρμο του Αλμυρού, ότι πραγματοποιούνταν όλες εμπορικές συναλλαγές. Την ανάγκη κατασκευής λιμανιού έθεσαν για πρώτη φορά οι Καλαματιανοί έμποροι της δεκαετίας του 1850. Ήταν απαραίτητο για την ανάπτυξη της ναυτιλίας, του εμπορίου και της βιομηχανίας της πόλης. Το πρώτο βήμα ήταν η ίδρυση του Λιμενικού Ταμείου το 1868 και ταυτόχρονα το Δημοτικό Συμβούλιο, προκειμένου να εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους για την κατασκευή, επέβαλε ειδικούς λιμενικούς φόρους τόσο στα εισαγόμενα όσο και στα εξαγόμενα προϊόντα⁵⁸. Το 1872, η Εφορευτική Επιτροπή ανέθεσε τη σύνταξη της σχετικής τεχνικής μελέτης στο Γάλλο Μηχανικό Λιμένων Ν. Πασκάλ, ο οποίος και σχεδίασε το λιμάνι στη σημερινή του θέση⁵⁹. Την κατασκευή του σπουδαίου αυτού έργου υποδομής για την Καλαμάτα ανέλαβε ο εργολάβος Μάτσας. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση του έργου εντάσσονται στη προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης των λιμένων της χώρας που ξεκίνησε επί Όθωνα και ολοκληρώθηκε την εποχή του Τρικούπη. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε το 1882. Το 1896 τα λιμενικά έργα (αντιβραχίονας, κρηπιδώματα) δεν είχαν ολοκληρωθεί. Γι' αυτό ο εργολάβος δημοσίων έργων Λουδοβίκος Πετιμερμέ ανέλαβε την κατασκευή του αντιβραχίονα μήκους 180 μ., την προέκταση του λιμενοβραχίονα (μόλου) κατά 200 μ., την κατασκευή κρηπιδωμάτων (του παραλιακού, του μόλου και του αρκτικού κρηπιδώματος της δεξαμενής), την εκβάθυνση της δεξαμενής και του λιμανιού μέχρι βάθους 7 μ. κάτω από τη μέση στάθμη της θάλασσας, την κατασκευή δύο τριπλών κλιμάκων και την τοποθέτηση στύλων πρόσδεσης από χυτοσίδηρο, δεστρών και σημαδούρων. Για την κατασκευή των λιμενικών έργων χρησιμοποιήθηκαν πετρώματα από τα λατομεία στις όχθες του Νέδοντα. Το έργο αποπερατώθηκε το 1901. Τα παραδοσιακά αγροτικά προϊόντα του μεσσηνιακού κάμπου (εξάγονταν είτε απ' ευθείας είτε μέσω Πάτρας σε όλα τα σημαντικά εμπορικά κέντρα της εποχής⁶⁰). Ταυτόχρονα όμως αναπτύχθηκαν και οι εισαγωγές πρώτων υλών και βιομηχανικών προϊόντων. Στις αρχές του 1900 η Καλαμάτα αποτελούσε το πέμπτο, κατά σειρά λιμάνι της χώρας. Από τις αρχές του 1900 μέχρι το 1930 η κίνηση

⁵⁸ΦΕΚ, τχ. Α', αρ. φ. 29, 22.6.1869.

⁵⁹Ανέστης Κωνσταντινίδης, «Το λιμάνι της Καλαμάτας», στην: *Καθημερινή*, 2001, σελ. 22.

⁶⁰Ανέστης Κωνσταντινίδης, «Το λιμάνι της Καλαμάτας», στην: *Καθημερινή*, 2001, σελ. 23.

αυξήθηκε γιατί το λιμάνι εξυπηρετούσε τη μετανάστευση προς την Αμερική. Υπολογίζεται ότι την περίοδο 1901-1910 μετανάστευσαν 3.393 άτομα από την Καλαμάτα. Όμως, μετά τον πόλεμο, η έναρξη της αποβιομηχάνισης της πόλης σήμανε και την απαρχή της αντίστροφης μέτρησης για την εμπορική κίνηση του λιμανιού. Ο πρώτος οικισμός που αναπτύχθηκε στην Παραλία ήταν στην περιοχή της Ανάληψης. Επίσης, υπήρχε το τελωνείο, εξ' ου και η ονομασία παλαιά Ντουάνα. Την περίοδο της τουρκοκρατίας το τελωνείο βρισκόταν νοτιοδυτικά του σημερινού ναού της Ανάληψης, ενώ μετά την απελευθέρωση παρέμεινε στην ίδια περιοχή αλλά σε άλλη θέση (νοτιοανατολικά του ναού). Γύρω από αυτό λειτουργούσαν μαγαζιά, αποθήκες. Η κίνηση ήταν μεγάλη και έτσι δεν άργησε να δημιουργηθεί η κατασκευής εκκλησίας στην περιοχή, γύρω από την οποία διαμορφώθηκε σταδιακά η πλατεία. Σε μικρή ακτίνα από τη διαμορφούμενη πλατεία υπήρχαν πολλές βιοτεχνικές και βιομηχανικές μονάδες. Δίπλα στις εκβολές του Νέδοντα λειτουργούσαν πολλά βυρσοδεψεία, όπως των Μαραβά, Σκοπέτου, Μαστοράκου, Μαμαλούκα. Από το 1898 και ύστερα δημιουργήθηκε (βορειοδυτικά της πλατείας) και το σαπωνοποιείο Π. Λιναρδάκης. Στις αρχές του 1900 λίγο βορειότερα, ιδρύθηκε το εργοστάσιο οίνων και οινοπνευμάτων του Ζαν και Ρως. Το 1926, μετά τη μαζική άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων (1922), ιδρύθηκε (ανατολικά του ναού) η αλευροβιομηχανία Ευαγγελίστρια⁶¹. Η ανατολική προκυμαία άρχισε να αποκτά σημασία μετά το 1860, με την ίδρυση του νέου οικισμού υπό την επωνυμία Νέαι Καλάμαι⁶², σε αντιδιαστολή προς την παλιά πόλη. Απόδειξη ότι στο τέρμα της σημερινής οδού Φαρών, λειτούργησε το τελωνείο από το 1863 και μέχρι το 1899, εξ' ου και η άτυπη επωνυμία Νέα Ντουάνα, σε αντιδιαστολή προς την Παλαιά Ντουάνα της δυτικής Παραλίας. Το χαρακτηριστικό της ανατολικής προκυμαίας είναι ότι ο χώρος αυτός εξελίχθηκε και σε χώρο αναψυχής για τους Καλαματιανούς εκτός από χώρο οικονομικών δραστηριοτήτων.

β. Η Καλαμάτα και ο Νέδοντας

Η πορεία του Νέδοντα ήταν το φυσικό όριο της κυρίως πόλης προς τα δυτικά και προς το εσωτερικό της μεσσηνιακής πρωτεύουσας, καθώς κατέβαινε από

⁶¹Αναστασία Μηλίτση – Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Η Ντουάνα 1830-1930 της Καλαμάτας*, ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2006.

⁶²Ανέστης Κωνσταντινίδης, «Το λιμάνι της Καλαμάτας», στην: *Καθημερινή*, 2001, σελ. 23.

τον Ταύγετο⁶³. Την εικόνα της κοίτης δίνουν παραστατικά οι παλιοί Καλαματιανοί οι οποίοι θυμούνται ότι το 1873 κάτω της μεγάλης σιδηράς γεφύρας του ποταμού ήταν αδύνατο να περάσουν οι χωρικοί χωρίς να προσκρούσουν επί της γεφύρας. Έτσι αποδεικνύεται ότι η κοίτη είχε αρκετό βάθος και καμία επιχωμάτωση. Και ότι η κοίτη του ποταμού, η οποία κατά τα τρία τέταρτα του έτους έμενε στεγνή, εξυπηρετούσε τη διέλευση πεζών. Παράλληλα, μέσω της ίδιας της κοίτης γινόταν και η σύνδεση της επάνω πόλης με την Παραλία, αφού μέχρι το 1871 δεν είχε ανοιχτεί η λεωφόρος Παραλίας-Καλαμών (σημερινή Αριστομένους). Τους χειμερινούς, μήνες τα χειμαρρώδη νερά του Νέδοντα προκαλούσαν σοβαρότατα προβλήματα. Παρ' όλους τους κινδύνους, δίπλα στα νερά του ποταμού δημιουργήθηκαν οι πρώτοι οικισμοί της Καλαμάτας: τα Καλύβια, στη δυτική πλευρά, και ο Αγιάνης, ανατολικά. Κατά μήκος του οι Καλαματιανοί ανέπτυξαν διάφορες επαγγελματικές και εμπορικές δραστηριότητες. Κατασκεύασαν υδρόμυλους, βυρσοδεψεία και μεταξουργεία. Άνοιξαν βόθρους. Έκαναν αμμοληψία για το στρώσιμο των δρόμων. Οι γέφυρες του Νέδοντα αποτελούσαν τις πύλες εισόδου στην πόλη, τόσο για τους επισκέπτες που προτιμούσαν το οδικό δίκτυο όσο και γι' αυτούς που διακινούνταν σιδηροδρομικώς. Συγκεκριμένα, στη μεγάλη Σιδηρά γέφυρα και, αργότερα, στη γέφυρα Σταματελάκη κατέληγε η εθνική οδός Μεσσήνης. Από τη συνοικία του Αγιάνη ξεκινούσε η οδός Αλαγονίας προς τη Σπάρτη, καθώς και ο δρόμος προς τον Αλμυρό. Παράλληλα, μέσω της νότιας γέφυρας του ποταμού, έφταναν τα τρένα στην πόλη. Τη δεκαετία του 1860 η ροή του Νέδοντα ήταν εντελώς διαφορετική σε σύγκριση με σήμερα. Καθώς κατέβαινε από βορρά, σχεδόν εφαπτόταν στην ανατολική του πλευρά με τα οικοδομικά τετράγωνα της πόλης. Στο ύψος των σημερινών οδών Θουρίας (δυτικά) και Αναπλιώτη (ανατολικά) στρεφόταν προς ανατολικά και ξεχυνόταν με δύο βραχίονες. Ο κύριος βραχίονας είχε ανατολικό όριο την οδό Αναγνωσταρά και δυτικό τη θέση Μπουκουβαλέα (περιοχή μετέπειτα Τριανόν και Γαλαξία), ενώ προς τα κάτω απλωνόταν μέχρι την Παραλία. Γι' αυτό ολόκληρη η περιοχή, αποτελούσε τον ανατολικό βραχίονα όλου ποταμού, ήταν γνωστή ως Ποταμιά ή Χαλικούρα. Δυτικότερα της θέσης Μπουκουβαλέα ο χείμαρρος έρρεε σχηματίζοντας έναν μικρότερο βραχίονα. Μεταξύ των υδάτινων αυτών βραχιόνων και της θάλασσας σχηματιζόταν μια νησίδα γης, το λεγόμενο Νησάκι. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι τους χειμερινούς μήνες, τα νερά του ποταμού ξεχείλιζαν, με αποτέλεσμα να

⁶³Αναστασία Νίκα-Μηλίτση, - Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαμάτα οδοιπορικό...*, σ.σ. 158-160.

πλημμυρίζουν πολλές περιοχές της πόλης. Η εκτροπή της κοίτης, τη δεκαετία του 1870, και η οδός Αριστομένων, λόγω της υπερανάβασης των υδάτων του χειμάρρου, το ελληνικό δημόσιο, για να προστατεύσει τα κτήματα της πόλης, κατασκεύασε μέσα στην κοίτη του Νέδοντα το ανατολικό τείχος, περιορίζοντας έτσι τα χειμαρρώδη νερά του δυτικότερα. Το τείχος αυτό συνέχιζε τη θωράκιση της πόλης από το ύψος της οικίας Τσαρμποπούλου (Αριστομένους 14-16) και έφθανε μέχρι την Παραλία. Αποτέλεσε μάλιστα το δυτικό όριο της εθνικής λεωφόρου Καλαμών-Παραλίας (σημερινής Αριστομένους). Ο χώρος ανατολικότερα της λεωφόρου και μέχρι τη σημερινή οδό Αναγνωσταρά χωρίστηκε σε οικόπεδα που άρχισαν να οικοδομούνται. Δυστυχώς, όμως, η απειλή των πλημμυρών συνεχιζόταν για την πόλη. Το 1882, χρονιά που άρχισε να κατασκευάζεται το λιμάνι της Καλαμάτας, κρίθηκε για την ασφάλεια τόσο του λιμανιού όσο και των κτημάτων της πεδινής κοίτης του Νέδοντα να διευθετηθεί σωστά η ροή του χειμάρρου. Ο Νέδοντας κλείστηκε στον «παλιό» δυτικό βραχίονα, αφού κατασκευάστηκαν δύο τοίχοι, ο ανατολικός και ο δυτικός (μεταξύ των σημερινών οδών Νέδοντος και Αρτέμιδος αντίστοιχα), οι οποίοι άρχιζαν από τη γέφυρα της Κάτω πλατείας, που είχε ήδη κατασκευαστεί, και έφθαναν μέχρι την Παραλία.

Γ' Κεφάλαιο

Τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά της πόλης στα κρίσιμα χρόνια (1880-1930)

α. Πρώιμα κλασικιστικά κτίρια

Η πραγματοποίηση της δημιουργίας της ανάπτυξης των ελληνικών αστικών κέντρων στη μετεπαναστατική περίοδο δεν είναι γνωστή σε όλη την έκτασή της. Η εικόνα του ελλαδικού χώρου πριν και μετά την Επανάσταση, παρουσιάζεται με εντυπωσιακά κτίσματα⁶⁴.

Κατά την πρώιμη κλασικιστική περίοδο συνδυάζονται στοιχεία από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική με στοιχεία του επερχόμενου κλασικισμού. Η διάταξη των χώρων στην κάτοψη και ο κτηριακός όγκος μένουν αμιγείς ενώ η πρόσοψη εμφανίζει νεοκλασικά στοιχεία. Και άλλοτε αναμιγνύεται πιο σύνθετα με συμμετρία στη κάτοψη και τα κλασικιστικά στοιχεία στις όψεις μαζί με τα παραδοσιακά⁶⁵.

Γύρω από την περιοχή του κάστρου στο ιστορικό κέντρο της Καλαμάτας, υπάρχουν κτίρια τα οποία έχουν κατασκευαστεί σύμφωνα με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Τα κτίρια παρουσιάζουν στοιχεία της τοπικής, της ενετικής και της οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Έχουν απλή διακόσμηση των όψεων, ξύλινα πλαίσια, προεξέχοντα γείσα, ψηλούς εξώστες και ανοίγματα με τόξα και αποτελούνται από έναν ή δύο ορόφους⁶⁶. Το ισόγειο συνήθως, λειτουργούσε ως κατάστημα και ο επάνω όροφος αποτελούσε της κατοικία.

Τα πρώιμα κλασικιστικά κτίρια παρουσιάζουν τον αστικό τρόπο δόμησης και ανήκουν στο μεταβατικό στάδιο από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική προς τον κλασικισμό. Στοιχεία του πρώιμου κλασικισμού είναι η απλότητα, η σαφήνεια της οργάνωσης του κτιρίου και η λιτότητα των όψεων. Επίσης, ένα άλλο στοιχείο του κλασικισμού, είναι τα μπαλκόνια τα οποία τοποθετούνται σε ασύμμετρη θέση μεταξύ τους. Τα φουρούσια παρουσιάζονται με εγχάρακτους πλευρικούς έλικες και φύλλο άκανθας στη βάση τους. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με λιτή διακόσμηση και η μορφή των ανοιγμάτων είναι είτε ορθογώνια, είτε τοξωτή⁶⁷.

Κτίριο Γεωργίου Κλείδωνα

⁶⁴Δ. Φιλίππιδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1984, σελ. 98.

⁶⁵Δ. Φιλίππιδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, σελ. 98.

⁶⁶Ν. Μπαζίγος, *Επιχειρηματικά δίκτυα και πολιτισμικές επιδράσεις στα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου (τέλη 19^{ου} αρχές 20^{ου} αι.)*, Καλαμάτα 2007, σελ. 38.

⁶⁷Ι. Σπηλιοπούλου, «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. - Δήμος Καλαμάτας - ΤΕΕ, Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας - «Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή».*

Το Κτίριο του Γεωργίου Κλείδωνα βρίσκεται στην οδό Αγ. Νικολάου 8, στο ιστορικό κέντρο της πόλης της Καλαμάτας. Αποτελείται από δύο ορόφους. Πιο συγκεκριμένα οι δύο όροφοι ήταν η κατοικία και το ισόγειο με το υπόγειο βρισκόταν το κατάστημα.

Τα κλασικιστικά του χαρακτηριστικά είναι επιφανειακά και δεν επηρεάζουν την τυπολογία του κτιρίου, ενώ νεοκλασικό χαρακτηριστικό αποτελεί και η εμφάνιση των μπαλκονιών⁶⁸. Επίσης, η ύπαρξη στοιχείων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής λόγω της γραφικότητας του συνόλου και της απλής διαμόρφωσης των όψεων. Τα ανοίγματα έχουν λιτά πλαισιώματα σε κανονικό μέγεθος. Επιπλέον, παρατηρείται, ανομοιομορφία, λόγω των απλών ανοιγμάτων των ορόφων και των τοξωτών ανοιγμάτων του ισογείου.

Τα φουρούσια παρουσιάζουν υπέροχη με κομψότητα διακόσμηση, λόγω του συνδυασμού της λεπτότητας με τη λιτή διακόσμηση στοιχείων των σιδερένιων φουρουσιών. Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό προκλασικιστικό στοιχείο, είναι ότι η στέγη προεξέχει από τους τοίχους του κτηρίου.

Κτίριο 5^ο Δημοτικού Σχολείου

Το κτίριο του 5^ο Δημοτικού Σχολείου Καλαμάτας βρίσκεται στην οδό Αρτέμιδος 82 και Λεϊκών και αποτελεί ιδιοκτησία του Ο.Σ.Κ. Η είσοδος του σχολείου βρίσκεται επί της οδού Αρτέμιδος. Στο πίσω μέρος υπάρχει μια μεγάλη αυλή. Το 5^ο Δημοτικό Σχολείο είναι γνωστό με την ονομασία «Μπενάκειο Σχολείο». Το 1906 με ενέργειες του Δημάρχου Π. Μπενάκη, επί ιδιοκτησίας Κορφιωτάκη και με χρήματα του Δήμου Καλαμάτας, Καλαμάτας, ολοκληρώθηκαν οι οικοδομικές εργασίες. Η χρονολογία κατασκευής του εντάσσεται μεταξύ 1875 με 1876.

Το πρώιμο κλασικιστικό κτίριο είναι κεραμοσκεπές και χαρακτηρίζεται από συμμετρία στη διάταξη των χώρων. Τα ανοίγματα των όψεων είναι μεγάλα και συμμετρικά τοποθετημένα. Η διάταξη του κτιρίου είναι γραμμική σε σχήμα «Γ» με υμνπαίθριο χώρο. Επιπλέον, το κτίριο έχει την αίσθηση της αυστηρότητας με τα αετώματα κλασικού τύπου, που αναπτύσσονται συμμετρικά στην κεντρική όψη του.

Ακόμη, οι επάλληλες εσοχές πλαισιώνονται με κίονες. Επιπλέον, στοιχείο του κτιρίου ήταν η αετωματική στέγη και το προστώο.

---

⁶⁸Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001, σ.σ. 139-143.

Κτίριο «Κατσάνου – Δρακουλαράκου»

Το κτίριο είναι ιδιοκτησία της Αθηνάς, συζύγου Φιλ. Κατσανού και βρίσκεται στη γωνία των οδών Φαρών 8 και Σταδίου στην Καλαμάτα. Το κτίριο κατασκευής χρονολογείται περίπου το 1866.

Το κτίριο αποτελείται από δύο ορόφους, με συμμετρική διάταξη των όγκων τους. Η κεντρική όψη βρίσκεται στην οδό Φαρών παρουσιάζεται μία διαδοχική εναλλαγή θυρών και παραθύρων. Τα ανοίγματα του ισόγειου είναι τοξωτά και πλαισιώνονται από ανάγλυφες παραστάδες. Από την άλλη, τα ανοίγματα του ορόφου δεν είναι διακοσμημένα με παραστάδες. Οι φεγγίτες έχουν υαλοστάσιο και προστατεύονται από τοξωτά κιγκλιδώματα.

Ο όροφος αποτελείται από τέσσερα ανοίγματα στην κύρια όψη. Συγκεκριμένα εναλλάσσονται τα παράθυρα με τις θύρες. Στο ισόγειο και στο όροφο, υπάρχει μια αντίθεση, η οποία προκαλείται από την αντίστροφη διάταξη των ανοιγμάτων των δύο επιπέδων. Συγκεκριμένα, κάτω από τα παράθυρο του ορόφου, βρίσκεται η πόρτα του ισόγειου και αντίστροφα.

Ο εξώστης της κύριας όψης του κτιρίου είναι μεγάλος και στηρίζεται σε σιδηρά λεπτά φουρούσια, που παρουσιάζουν μία ελαφρά φυτική διακόσμηση στα άκρα. Το μπαλκόνι περιβάλλεται από περίτεχνο κιγκλιδώμα επάνω στην ισόδομη επιφάνεια του τοίχου.

Κτίριο Κρασσακοπούλου

Το κτίριο Κρασσακοπούλου βρίσκεται στην οδό Περωτού και Μαντίκλου 17. Κτίστηκε το 1875 και λειτούργησε ως κλινική Αναστασιάδη. Σήμερα το κτίριο ανήκει στο Δήμο Καλαμάτας και στεγάζονται τα γραφεία του Δημοτικού Περιφερειακού Θεάτρου (ΔΗΠΕΘΕ). Το 1987 κρίθηκε διατηρητέο κτίσμα από το ΥΠ. ΠΟ και συγκαταλέγεται στα οχτώ οικοδομήματα, που αγοράστηκαν από το

Δήμο με τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν από δωρεές μετά τους σεισμούς, για να επισκευαστούν και να χρησιμοποιηθούν για πολιτιστικές λειτουργίες της πόλης⁶⁹.

Το κτίριο αποτελείται από δύο ορόφους. Τα ανοίγματα είναι μικρού μεγέθους, ενώ κυριαρχεί μια ήρεμη οριζόντια και κάθετη διάταξη των αξόνων. Επιπλέον, τα ανοίγματα του ορόφου είναι ορθογώνια και πλαισιώνονται με λεπτές ξύλινες κορνίζες. Από την άλλη, τα ανοίγματα του ισόγειου έχουν τοξωτά υπέρθυρα με ανάλαφρη ελικοειδή διακόσμηση των κιγκλιδωμάτων του φεγγίτη.

Οι εξώστες είναι τοποθετημένοι ασύμμετρα και στηρίζονται σε μαρμάρινα φουρούσια. Τα κιγκλιδώματα των μπαλκονιών είναι διαμορφωμένα απλά με ελικοειδείς σχηματισμούς⁷⁰.

Κτίριο Παναγιώτη Κυραγιάννη

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί των οδών Αγίου Ιωάννου 3 και Διός Ιθώματα, ιδιοκτησίας Παναγιώτη Κυραγιάννη. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Τα ανοίγματα του ορόφου χωρίζονται με διακοσμητικές ψευδοπαραστάδες. Οι εξώστες στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια. Το κτίριο καταλήγει σε προεξέχον γείσο και οδοντωτή ταινία.

Κτίριο Μαρίας Μανίνου

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού επί της πλατείας Αγίων Αποστόλων 28 και οδού Αμφείας 19, ιδιοκτησίας Μαρίας Μανίνου. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Χαρακτηριστικοί οι εξώστες με το μαρμάρινο δάπεδο, που στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια και έχουν κιγκλιδώμα, τα ξύλινα πλαίσια στα ανοίγματα, οι

⁶⁹Ιωάννα Κ., Σπηλιοπούλου «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σ.σ. 653-727.

⁷⁰Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 152.

ψευδοπαραστάδες στις ακμές του, το μεταλλικό στέγαστρο. Το κτίριο καταλήγει σε ξύλινη κορνίζα⁷¹.

Κτίριο Σταυρ. Πολυχρονοπούλου και Αλεξ. Φωτάκη

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού επί των οδών Αιπύτου 7 και Γερμανού, ιδιοκτησίας Σταυρ. Πολυχρονοπούλου και Αλεξ. Φωτάκη. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Χαρακτηριστικοί είναι οι εξώστες με το καλοδοουλεμένο χυτοσιδηρό κιγκλίδωμα, καθώς και τα ξύλινα πλαίσια στα ανοίγματα.

Κτίριο Νικολάου Λαλέα

Το τριώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί των οδών Περρωτού 5 και Γρηγορίου 26, Μωρέως 6, ιδιοκτησίας Νικολάου Λαλέα. Το κτίριο έχει υποστεί επεμβάσεις, όπως η προσθήκη των μπαλκονιών και το άνοιγμα των παραθύρων και θυρών. Αξιόλογα επιμέρους στοιχεία είναι τα ανοίγματα του ισόγειου που διαμορφώνονται σε τοξωτό ανώφλι, οι εξώστες με τα μαρμάρινα και μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Βαρβάρας Δασκαρόλη

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί των οδών Παπατσώνη 4 και Μαντίκλου 11-13-15, ιδιοκτησίας Βαρβάρας Δασκαρόλη. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Ο όροφος διαχωρίζεται με κορνίζα. Η στήριξη του ενός εξώστη γίνεται με μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια, του άλλου με σιδερένια. Αξιόλογα επιμέρους στοιχεία έχουν και τα ανοίγματα του ισόγειου με τους φεγγίτες⁷².

Κτίριο Κυραγιάννη

---

⁷¹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁷²ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί των οδών Υπαπαντής 3 και Αμφείας 35, ιδιοκτησίας Κυραγιάννη. Το κτίριο διαμορφώνεται με κατάστημα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Στο ισόγειο τα ανοίγματα διαχωρίζονται με πεσσούς και έχουν τοξωτά υπέρθυρα, ενώ στον όροφο πλαισιώνονται με ξύλινες κορνίζες. Οι δύο εξώστες στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Αφών Ταβουλάρη

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού επί της οδού Νέδοντος 5 και Τζάνε 4, με εμφανή λιθοδομή, ιδιοκτησίας Αφών Ταβουλάρη. Το κτίριο διαμορφώνεται με κατάστημα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Έχει συμμετρικά ανοίγματα και πάνω από αυτά υπάρχουν κατασκευές χαμηλωμένου τόξου από λαξευμένους πωρόλιθους.

Κτίριο Δήμου Καλαμάτας

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού του Λαογραφικού Μουσείου της πόλης, επί των οδών Κυριακού και Αγίου Ιωάννου 20 (γωνία) ιδιοκτησίας Δήμου Καλαμάτας. Το κτίριο έχει αξιόλογα επιμέρους αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία στις όψεις, όπως η είσοδος με το καμπύλο υπέρθυρο, οι ψευδοπαραστάδες που τονίζουν τις ακμές του, ο εξώστης με το καλοδουλεμένο μεταλλικό κιγκλίδωμα και τα πέντε σιδερένια φουρούσια.

Κτίριο Ι. και Α. Φιτσάλου

Το τριώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού στην οδό Παπάζογλου 5, ιδιοκτησίας Ι. και Α. Φιτσάλου. Χαρακτηριστικός είναι ο κεντρικός εξώστης που στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια και έχει ψηλή στήριξη, καθώς και η είσοδος με τις μαρμάρινες παραστάδες.

Κτίριο Φιλ. Κατσάνου

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού επί της οδού Φαρών 8 και Σταδίου, ιδιοκτησίας Φιλ. Κατσάνου. Το κτίριο έχει συμμετρικά ανοίγματα, τα οποία στο ισόγειο έχουν τοξωτά υπέρθυρα με φεγγίτη, ενώ στον όροφο πλασιώνονται με ξύλινες κορνίζες. Ο εξώστης στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια και έχει περίτεχνο κιγκλίδωμα. Τα ορθογώνια πλαίσια πάνω από τα ανοίγματα του ορόφου είναι σπάνιο διακοσμητικό στοιχείο σε κτίρια της Καλαμάτας.

Κτίριο Αργύρη και Αγγελ. Αλαπάντα

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτιριακό συγκρότημα του πρώιμου νεοκλασικισμού επί της οδού Παπάζογλου 13, γωνία, και της ιδιωτικής οδού, ιδιοκτησίας Αργύρη και Αγγελ. Αλαπάντα. Το κτίριο είναι παλαιότερο με κουφώματα καρφωτά, περαστά, με την εξωτερική επιφάνεια των τοίχων. Χαρακτηριστικός είναι ο εξώστης πάνω από την είσοδο που στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Παπανικολόπουλου

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί της οδού Παπάζογλου 27, ιδιοκτησίας Παπανικολόπουλου. Το κτίριο διαμορφώνεται με κατάστημα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Έχει συμμετρικά ανοίγματα με φεγγίτες στις πόρτες του ισόγειου. Το κτίριο καταλήγει σε ξύλινο γείσο⁷³.

Κτίριο Κατ. Ιακώβου

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του πρώιμου νεοκλασικισμού, επί της οδού Παπάζογλου 29, ιδιοκτησίας Κατ. Ιακώβου. Το κτίριο διαμορφώνεται με κατάστημα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Τα ανοίγματα του ορόφου πλασιώνονται με απλές κορνίζες και προέχον γείσο. Αξιόλογος είναι ο μεταλλικός φεγγίτης της εισόδου με το τοξωτό υπέρθυρο και τα ξύλινα θυρώματα των καταστημάτων με τους φεγγίτες τους.

⁷³ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

β. Κλασικιστικά κτίρια

Τα κλασικιστικά κτίρια αντιπροσωπεύουν τα οικοδομήματα που έχουν κατασκευαστεί μεταξύ του 1880-1920. Τα κτίρια αυτής της περιόδου ήταν διάφορα και σπάνια αποτελούνταν από έναν μόνο όροφο. Στις ισόγειες κατοικίες η όψη διατηρούσε την αυτοτέλειά της, ενώ, το θύρωμα ξεχώριζε για τη δική του μορφολογική οργάνωση. Επίσης, η συγκρότηση της ισόγειας μονοκατοικίας με το κλειστό αξονικό σύστημα της όψης μπορούσε να υποστεί ορισμένες τροποποιήσεις, όπως τη στέγη χωρίς αέτωμα και επίπεδη διαμόρφωση των τοίχων, χωρίς προεξοχή του κεντρικού τμήματος⁷⁴.

Κατά την περίοδο αυτή, η απλούστερη τριμερής διάρθρωση με την κεντρική είσοδο και τον εξώστη στον όροφο αποτελούσε ένα βασικό και επαναλαμβανόμενο σχήμα, το οποίο διατηρήθηκε ως την όψιμη περίοδο του κλασικισμού. Σε ορισμένα το ισόγειο έχει τη χρήση καταστήματος και η είσοδος για την κατοικία είναι στην πλαϊνή πλευρά του κτιρίου, όπου υπάρχει κλιμακοστάσιο⁷⁵.

Οι εξώστες είναι μεγάλοι και βρίσκονται σε κεντρική θέση. Στηρίζονται σε περίτεχνα μαρμάρινα ή σιδερένια φουρούσια. Το μέγεθος των ελίκων ήταν περιορισμένο και πολλές φορές αντιστρεφόταν η φορά, προκειμένου να μειωθεί σημαντικά ο στατικός χαρακτήρας τους⁷⁶. Επιπλέον, τα ανοίγματα εμφανίζουν πλαστική πλαισίωση και οι εξώθυρες φέρουν πλήρη θριγκό και αέτωμα⁷⁷. Οι γεισίποδες ή ανθεμωτά ακροκέραμα είναι λίγες φορές που χρησιμοποιούνται. Η πρόθεση να αποδίδεται το αρχαίο πρόπυλο ή ένα ναόσχημο αρχιτεκτονικό πλαίσιο, κυρίως όταν το κεντρικό στοιχείο έφερε αετωματική στέγη. Η απλούστερη διαμόρφωση, χωρίς αέτωμα υπηρετούσε το αισθητικό αποτέλεσμα⁷⁸.

Ο διάκοσμος των κλασικιστικών κτιρίων της Καλαμάτας διαμορφώνεται με τη χρήση των ταινιών, των γείσων και των κυματίων στα πλαίσια των ανοιγμάτων,

⁷⁴Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, Αθήνα 2003, σελ. 98.

⁷⁵Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, σελ. 65.

⁷⁶Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, σελ. 143.

⁷⁷Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, σ.σ. 76, 115.

⁷⁸Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, σελ. 117.

καθώς και με τη χρήση του μαρμάρου. Το μάρμαρο το συναντάμε στα φουρούσια, στα περιθώρια των εξωθύρων, αλλά και στη βάση των κτιρίων⁷⁹.

Κτίριο Δημ. Πελεκάνου

Το κτήριο του Δ. Πελεκάνου βρίσκεται στην Λεωφόρου Σιδηροδρομικού Σταθμού 6 στην Καλαμάτα. Πρόκειται για ένα διώροφο κλασικιστικό κτίριο, που κατασκευάστηκε περίπου το 1890. Στο κτίριο αυτό στο ισόγειο υπάρχει κατάστημα, ενώ ο επάνω όροφος χρησιμοποιείται ως κατοικία και διαχωρίζονται μεταξύ τους με ταινία. Η πόρτα της εισόδου είναι δίφυλλη και διακοσμημένη με ελικοειδείς σχηματισμούς. Τα ανοίγματα και η πόρτα πλαισιώνονται με κορνίζες και επιστύλιο, που καταλήγει στη στέγη σε προεξέχον γείσο με οδοντωτή ταινία. Επιπλέον, μορφολογικά στοιχεία είναι οι δύο μαρμαρίνοι εξώστες με γεωμετρικούς σχηματισμούς, οι οποίοι στηρίζονται σε γλυπτά φουρούσια. Τα φουρούσια είναι διαμορφωμένα με σκαλισμένους έλικες και ακάνθους. Επίσης, τα κιγκλιδώματα είναι περίτεχνα και έχουν κατασκευαστεί από χυτοσίδηρο.

Τα κουφώματα είναι γαλλικά στον όροφο, ενώ η πόρτα της εισόδου είναι ξύλινη ταμπλαδοτή με δύο φεγγίτες. Στο εσωτερικό του ορόφου τα ταβάνια κοσμούνται με γύψινες διακοσμήσεις και οροφολογίες, οι οποίες έχουν υποστεί φθορές, λόγω του σεισμού και της μη συντήρησής τους, ενώ η εσωτερική τοιχοποιία έχει καταστραφεί.

Κτίριο «Πλεμάτια Βογόπουλου»

Το κτίριο Πλεμάτια Βογόπουλου βρίσκεται στην οδό Σταδίου και κτίστηκε την περίοδο 1880-1905. Το διώροφο κτίσμα λειτούργησε ως Γυμνάσιο. Αργότερα, ως ξυλουργείο και τέλος μετά το σεισμό του 1986, κρίθηκε ως ιστορικό κτίσμα,

---

⁷⁹Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σ.σ. 653-727.- Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 154.

προκειμένου να στεγαστεί μετέπειτα το Μουσείο Ελληνικής Παραδοσιακής Φορεσιάς Βίκυς Καρέλια.

Το διατηρητέο κτίριο, η όψη του προβάλλει βόρεια προς την οδό Σταδίου και νότια σε ιδιωτική αδιέξοδη οδό.

Στο ισόγειο παρατηρείται μια απλή αρχιτεκτονική διάταξη με μια είσοδο με ξύλινη στέγη, που οδηγεί στον όροφο. Επίσης, υπήρχαν ίχνη ζωγραφικού διακόσμου στους τοίχους της εισόδου, αλλά μετέπειτα καταστράφηκαν από ανακαίνιση στον αριστερό τοίχο, ενώ στο δεξιό τοίχο έχει γίνει επικάλυψη με μεταγενέστερο χρώμα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η βόρεια όψη του, αν και οι ζημιές που έχει υποστεί το κτίριο είναι μεγάλες, και ειδικά στην πρόσοψη. Ο όροφος είχε δεχτεί τροποποιήσεις και αυτό φαίνεται στις διαφορές της βόρειας όψης του ισόγειου και του ορόφου. Οπότε, ο όροφος κατασκευάστηκε μετέπειτα.

Επίσης, δεν υπάρχει συμμετρία στη διαδοχική σειρά των τωξωτών ανοιγμάτων του ισόγειου. Υπάρχουν συγκεκριμένα τέσσερα παράθυρα και τρεις θύρες, που φέρου υπέρθυρο με φεγγίτες και κλειδες. Απαντούν έντεχνα τα κιγκλιδώματα στις θύρες και στα παράθυρα είναι πλαισιωμένες με λίθινες παραστάδες και επίκρανα. Η κύρια είσοδος είναι δίφυλλη, ξύλινη ταμπλαδοτή με υαλοστάσιο. Τα υπόλοιπα ανοίγματα παρουσιάζουν συμμετρία.

Στο ισόγειο διακρίνονται στοιχεία, όπως ροζέτες, που βρίσκονται επάνω στις πόρτες. Επιπλέον υπάρχει μια οριζόντια μαρμάρινη κορνίζα στο ύψος του εξώστη, που βρίσκεται ανάμεσα στους ορόφους. Ο εξώστης είναι τοποθετημένος συμμετρικά στη κεντρική όψη και στηρίζεται σε σιδερένια φουρούσια.

Ένα άλλο εξίσου σημαντικό στοιχείο, είναι το στέγαστρο, είδος πέργκολας, το οποίο βρίσκεται επάνω από την πόρτα του εξώστη. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι το αξιοσημείωτο στοιχείο για την ενοποίησή της μορφολογίας των κτισμάτων της Καλαμάτας.

Κτίριο «Πλατείας Αγίων Αποστόλων 28 και Αμφείας 19»

Το κτίριο αυτό ανήκει στην ιδιοκτησία του Διαμαντή Διαμάντη και χρονολογείται το 1889. Το κτίριο βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της πόλης της Καλαμάτας, στην οδό Αγίων Αποστόλων 28 και Αμφείας 19. Πρόκειται για ένα

γωνιακό κτίσμα, με ημιώροφο χωρισμένο σε πατάρι για να εξυπηρετείται το κατάστημα του ισογείου και με δύο δωμάτια, για να εξυπηρετείται η κατοικία του πρώτου ορόφου.

Στην κορυφή του κτιρίου εμφανίζεται μεγάλη κορνίζα, ξύλινη στο προεξέχον μέρος και γύψινη στο μέρος που εφάπτεται με το τοίχο. Τα παράθυρα είναι συμμετρικά, ξύλινα γερμανικού τύπου. Στο βόρειο άκρο της ανατολικής όψης υπάρχει η πόρτα, η οποία είναι ιδιαίτερα επιμελημένη. Κλασικιστικά στοιχεία αποτελούν τα ανοίγματα τα οποία είναι απλά και μεγάλα. Έχουν χαρακτηριστικά ξύλινα τζαμιλίκια και λόγους ασφαλείας κλείνουν με ρολά. Επιπλέον, το κτίριο καταλήγει σε γείσο με κυμάτια και ανασηκωμένο κεραμίδι στη γωνία.

Επιπρόσθετα, οι εξώστες καλύπτονται με ολόσωμες μαρμάρινες πλάκες και στηρίζονται σε σιδηρά φουρούσια. Τα κιγκλιδώματα είναι επιμελημένα. Οι ελικοειδείς σχηματισμοί δίνουν την αίσθηση της κομψότητας και αυτάρκειας. Στη γωνία, κατά το ύψος της του πρώτου ορόφου, υπάρχει παραστάδα με έντονο προεξέχον επίκρανο.

Κτίριο Κουτσομητόπουλου

Το διώροφο νεοκλασικό κτίριο της οδού Αριστοδήμου 18-18Α, ιδιοκτησίας των, Κουτσομητόπουλου. Είναι κεραμοσκεπές με τοξωτά πλαίσια στα ανοίγματα του ισογείου και ξύλινες κορνίζες στα ανοίγματα του ορόφου. Ο όροφος διαχωρίζεται με κορνίζα, έχει στο κέντρο εξώστη που στηρίζεται σε τέσσερα απλά φουρούσια. Κάτω από τη στέγη υπάρχει ξύλινη διακοσμητική ταινία με γεισίποδες. Οι άκρες του κτιρίου τονίζονται με ψευδοπαραστάδες⁸⁰.

Κτίριο Δημητρίου Χριστοδουλόπουλου

Το ισόγειο νεοκλασικό κτίριο της οδού Αριστοδήμου 27 και Αβίας 7, ιδιοκτησίας Δημητρίου Χριστοδουλόπουλου. Το κτίριο είναι κεραμοσκεπές με τοξωτά πλαίσια και γείσα στα ανοίγματα. Οι δύο είσοδοι πλαισιώνονται με

⁸⁰ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

παραστάδες. Πάνω από το καμπύλο υπέρθυρο της οδού Αριστοδήμου υπάρχει αετωματική στέψη, πάνω από την οποία υπάρχει εντοιχισμένη ενεπίγραφη πλάκα.

Κτίριο Παπανικολάου

Η διώροφη νεοκλασική οικία με υπόγειο στη γωνία των οδών Αριστοδήμου 93 και Σαράφη, ιδιοκτησίας Παπανικολάου. Η βάση του κτιρίου διαμορφώνεται από αδρή λιθοδομή. Το κτίριο έχει συμμετρικά ανοίγματα που πλαισιώνονται με ταινίες. Οι δύο είσοδοι επί της οδού Αριστοδήμου πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που είναι σα να στηρίζουν μικρό θριγκό. Ο όροφος έχει τρεις εξώστες που στηρίζονται σε γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και μεγάλη βεράντα που στηρίζεται σε πεσσούς. Το στηθαίο της βεράντας διακόπτεται με κολονάκια (μπαλούστρες⁸¹).

Κτίριο Αικατερίνης Μαρκοπούλου - Αλιφέρη

Το διώροφο νεοκλασικό κτίριο στην οδό Αριστομένους 3, ιδιοκτησίας Αικατερίνης Μαρκοπούλου - Αλιφέρη. Τα ανοίγματα του ισογείου διαχωρίζονται με τετραγωνικούς ψευδοπεσσούς με επίκρανα. Ο όροφος διαχωρίζεται με ζώνη που ορίζεται από κορνίζες. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες με κορινθιακά επίκρανα, επιστύλιο και γείσο. Οι εξώστες στηρίζονται σε μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια. Το επιστύλιο κάτω από το γείσο της στέγης, έχει ανάγλυφη διακόσμηση με μαϊάνδρο. Επίσης οδοντωτή ταινία και κορνίζες υπάρχουν κάτω από τα κεραμίδα⁸².

Κτίριο των οδών Αριστομένους 5 και Πολυβίου

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στη γωνία των οδών Αριστομένους 5 και Πολυβίου. Το κτίριο έχει μεσόροφο μικρού ύψους, του οποίου τα

⁸¹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁸²ΥΑΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987-<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

ανοίγματα είναι συμμετρικά με αυτά του ορόφου, που πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες. Στον όροφο υπάρχουν μικροί εξώστες που στηρίζονται σε απλά φουρούσια. Κάτω από τα κεραμίδια υπάρχουν αλληπάλληλες κορνίζες και οδοντωτή ταινία.

Κτίριο Κ. και Γ. Μανδρούκα

Το διώροφο νεοκλασσικό κεραμοσκεπές κτίριο με εκλεκτικιστικά στοιχεία στην οδό Αριστομένους 7, ιδιοκτησίας Κ. και Γ. Μανδρούκα. Το ισόγειο διαμορφώνεται με σοβά σε απομίμηση λιθοδομής. Τα ανοίγματα στον όροφο είναι συμμετρικά και η στέψη γίνεται με καμπύλα κυμάτια. Αξιόλογα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια στηρίζουν τους δύο εξώστες, οι οποίοι φέρουν περίτεχνο μεταλλικό κιγκλίδωμα.

Κτίριο Αικ. Μαρκοπούλου - Αλιφέρη

Το διώροφο νεοκλασσικό κεραμοσκεπές κτίριο της οδού Αριστομένους 11-13 και Κολοκοτρώνη 5, ιδιοκτησίας Αικ. Μαρκοπούλου - Αλιφέρη. Στον όροφο το κεντρικό τμήμα με τον εξώστη που στηρίζεται σε μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια τονίζεται με ελαφρά προεξοχή, πλαισιώνεται με ψευδοπαραστάδες και έχει αετωματική στέψη. Δύο τυφλές κόγχες πλαισιώνουν το μεσαίο άνοιγμα με μικρό εξώστη στην πλευρά της οδού Κολοκοτρώνη. Οδοντωτή ταινία και κορνίζες υπάρχουν κάτω από τα κεραμίδια.

Κτίριο Α. Λαφαζάνου, Κ. Ασημακόπουλου

Το διώροφο με εσοχή νεοκλασσικό κτίριο στην οδό Αριστομένους 15 και Κολοκοτρώνη 4, ιδιοκτησίας Α. Λαφαζάνου, Κ. Ασημακόπουλου. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Έχει συμμετρικά ανοίγματα που διαχωρίζονται με ημικίονες. Αξιόλογο είναι το μεταλλικό στέγαστρο.

Κτίριο Σουμπλή

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αριστομένους 1 και οδό 23ης Μαρτίου 4, και Καπετάν Κρόμπα, ιδιοκτησίας Σουμπλή. Το κτίριο έχει στοά με πέτρινους πεσσούς επί της οδού 23ης Μαρτίου και περίτεχνο μεταλλικό στέγαστρο επί της οδού Αριστομένους. Στον όροφο τα συμμετρικά ανοίγματα πλαισιώνονται και διαχωρίζονται με ψευδοπαραστάδες και επιστύλιο με κυμάτια που καταλήγουν σε ελαφρά προεξέχουσα στέψη. Επί της οδού 23ης Μαρτίου υπάρχει μπαλκόνι με μαρμάρινο δάπεδο και σιδερένια φουρούσια και κιγκλίδωμα⁸³.

Κτίριο Ν. Καλλιγκούνη

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αριστομένους 63 και Βασ. Γεωργίου 2, ιδιοκτησίας Ν. Καλλιγκούνη. Η είσοδος του κτιρίου τονίζεται με αετωματικό υπέρθυρο, πάνω από το οποίο ο χώρος διαμορφώνεται σε βεράντα με κολονάκια (μπαλούστρες). Ο σοβάς μιμείται λιθοδομή και στους δύο ορόφους. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που είναι σα να στηρίζουν μικρό θριγκό. Αξιόλογα είναι επίσης τα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια που στηρίζουν τους εξώστες με τα περίτεχνα μεταλλικά κιγκλιδώματα⁸⁴.

Κτίριο Π. και Γ. Κουτσομητόπουλου

Το διώροφο (με σοφίτα) νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αναγνωσταρά 5 και Βαλτετσίου 1, ιδιοκτησίας Π. και Γ. Κουτσομητόπουλου. Το κτίριο έχει συμμετρικά ανοίγματα που διαχωρίζονται με πεσσούς. Η πρόσοψη τονίζεται με ψευδοπαραστάδες πάνω στους πεσσούς, την διαχωριστική ζώνη ανάμεσα στους ορόφους και τον εξώστη που στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Αντώνη Στεφανούρη

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αναγνωσταρά 25, ιδιοκτησίας Αντώνη Στεφανούρη. Ο όροφος διαχωρίζεται με ζώνη που ορίζεται από

⁸³ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁸⁴ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

ταινίες. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που είναι σα να στηρίζουν μικρό θριγκό. Αξιόλογα είναι επίσης τα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια και τα περίτεχνα κιγκλιδώματα.

Κτίριο Νικ. Μαυροειδή

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο (με τον όροφο σε εσοχή προς τη μεσοτοιχία) επί των οδών Αναγνωσταρά 27 και Σκρά, ιδιοκτησίας Νικ. Μαυροειδή. Η είσοδος τονίζεται με γλυπτές παραστάδες που στηρίζουν επιστήλιο, ενώ ο χώρος πάνω από αυτήν διαμορφώνεται σε βεράντα με στηθαίο και κολονάκια (μπαλούστρες). Τα ανοίγματα στον όροφο πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες με γείσο. Ο εξώστης στηρίζεται σε τέσσερα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια και έχει αξιόλογο μεταλλικό κιγκλιδώμα⁸⁵.

Κτίριο Ιωάννου Φαράντου

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί των οδών Κουτσομητοπούλου και Αγίου Ιωάννου 7, ιδιοκτησίας Ιωάννου Φαράντου. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Ο όροφος διαχωρίζεται με κορνίζα. Αξιόλογα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια στηρίζουν τους εξώστες. Πάνω από τα ανοίγματα υπάρχει κορνίζα.

Κτίριο Γ. Κλειδωνά

Το τριώροφο πολύ παλιό κτίριο επί των οδών Αγίου Νικολάου 7 και Βαλτετσίου 8, ιδιοκτησίας Γ. Κλειδωνά. Πρόκειται για πολύ σημαντικό κεραμοσκεπές κτίριο. Τα ανοίγματα του ισόγειου με τα καμπύλα υπέρθυρα και τη γενικότερη μορφολογική λιτότητα είναι στοιχείο της προηγούμενης περιόδου. Στο κτίριο διακρίνονται στοιχεία κλασικιστικών επιδράσεων, όπως η είσοδος που πλαισιώνεται με παραστάδες και καμπύλο υπέρθυρο, τα μεγάλα ανοίγματα των ορόφων με ευθύγραμμο υπέρθυρα καθώς και οι εξώστες με τη συμμετρική τους

⁸⁵ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

τοποθέτηση. Τα κιγκλιδώματα έχουν απλής μορφής στήριξη, η οποία στον πρώτο όροφο γίνεται με σιδερένια φουρούσια, στο δε δεύτερο με απλά μαρμάρια⁸⁶.

Κτίριο Ηλία Τσίγκου

Το κτιριακό συγκρότημα που αποτελείται από δύο νεοκλασικά, εν επαφή, κτίρια και ένα λαϊκής αρχιτεκτονικής, στην οδό Αγίου Νικολάου και Αριστοδήμου 22 ιδιοκτησίας Ηλία Τσίγκου. Το κτίριο χαρακτηρίζεται από ισορροπία στη διάπλαση του όγκου του, καθαρότητα των αρχιτεκτονικών μορφών καθώς και από σαφήνεια των επιμέρους καθαρά νεοκλασικών μορφολογικών στοιχείων, όπως είναι ο εξώστης με το μαρμάρινο δάπεδο με μεταλλικό κιγκλιδώμα, με μαρμάρια φουρούσια με πλούσια λαξευτή διακόσμηση (διπλές σκαλισμένες έλικες και άκανθος) με ψευδοπαραστάδες, αετώματα, οδοντωτές ταινίες, κόγχες⁸⁷.

Κτίριο Μπέσση και Θ. Κούτρου

Το ισόγειο (με πατάρι) κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αμφείας 31 γωνία με ιδιωτική οδό, ιδιοκτησίας Μπέσση και Θ. Κούτρου. Το κτίριο έχει αποκλειστική χρήση καταστήματος. Χαρακτηριστικά είναι τα επιμέρους μορφολογικά του στοιχεία, όπως τα συμμετρικά ανοίγματα με τοξωτό ανώφλι, οι ψευδοπαραστάδες, οι φεγγίτες των ανοιγμάτων, το μεταλλικό στέγαστρο κ.α.

Κτίριο Αγγ. Κλάδη Σκουρέα

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο επί της οδού Δημακοπούλου 8 και Γρηγορίου, ιδιοκτησίας Αγγ. Κλάδη Σκουρέα. Τα ανοίγματα του ισογείου έχουν καμπύλα υπέρθυρα. Ο όροφος που χωρίζεται με κορνίζα έχει αξιόλογους εξώστες με μαρμάρια γλυπτά φουρούσια και περίτεχνα κιγκλιδώματα.

Κτίριο Γ. Πάττα

⁸⁶ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁸⁷ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο που φέρει επιγραφή με την χρονολογία 1899, επί της οδού Δημακοπούλου 32 και Βύρωνος, ιδιοκτησίας Γ. Πάττα. Το κυρίως κτίσμα που είναι διώροφο αποτελείται από ένα μονώροφο βοηθητικό κτίριο χωρίς μορφολογικά διακοσμητικά στοιχεία. Το επίχρισμα του ισόγειου μιμείται ισόδομη λιθοδομή. Αξιόλογη είναι και η είσοδος στο ισόγειο με παραστάδες που στηρίζουν επιστύλιο με ανάγλυφους ρόδακες και τρία ανθέμια. Το κεντρικό τμήμα του κτιρίου τονίζεται με το πλησίασμα των τριών ανοιγμάτων μεταξύ των οποίων δεν παρεμβάλλονται παραστάδες όπως συμβαίνει με τα υπόλοιπα ανοίγματα του ορόφου. Επίσης υπάρχουν ρόδακες στα επιστύλια των ανοιγμάτων. Το κτίριο καταλήγει σε προεξέχον γείσο και οδοντωτή ταινία⁸⁸.

Κτίριο Σαράντου Κατσουλέα

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο επί της οδού Κουμουνδουράκη 13 ιδιοκτησίας Σαράντου Κατσουλέα. Ο κύριος όγκος του κτιρίου δεν έχει απόλυτα συμμετρική διάταξη. Στο ισόγειο οι γωνίες τονίζονται με επίχρισμα που μιμείται λιθοδομή, ενώ στον όροφο με παραστάδες, επιστύλιο και γείσο. Η είσοδος έχει καμπύλο υπέρθυρο πλαισιωμένο με παραστάδες που είναι να στηρίζουν επιστύλιο, με ανάγλυφους ρόδακες και γείσο. Ο εξώστης στηρίζεται σε απλά φουρούσια και έχει περίτεχνο κιγκλίδωμα⁸⁹.

Κτίριο Παν. Λιανού

Το διώροφο κτίριο λαϊκής αρχιτεκτονικής με νεοκλασικά στοιχεία επί της οδού Κουμουνδουράκη 22, ιδιοκτησίας Παν. Λιανού. Τα νεοκλασικά στοιχεία του κτιρίου περιορίζονται στον πρώτο όροφο όπως τα συμμετρικά ανοίγματα στην πρόσοψη και ο εξώστης που στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Αλεξανδράκειου Γηροκομείου

⁸⁸ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁸⁹<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

Το νεοκλασικό ισόγειο κτίριο (με υπόγειο) επί της οδού Μεθώνης 18 και Φαρών 196, ιδιοκτησίας Αλεξανδράκειου Γηροκομείου. Χαρακτηριστικό του κτιρίου είναι η μνημειακότητα της εισόδου επί της οδού Φαρών που επιτυγχάνεται με την αετωματική επίστεψη και τη διαμόρφωση της σκάλας σε σχήμα Π. Και οι δύο εισοδοί πλαισιώνονται με παραστάδες που στηρίζουν επιστύλιο και γείσο.

Κτίριο Κοτταρόπουλου

Το τριώροφο κεραμοσκεπές κτίριο (με ένα τμήμα μονώροφο επί της οδού Μεθώνης) επί των οδών Μεθώνης 20 και Φαρών 221, ιδιοκτησίας Κοτταρόπουλου. Πρόκειται για κτίριο με νεοκλασικά στοιχεία. Το ισόγειο διαμορφώνεται με σοβά σε απομίμηση ισόδομης λιθοδομής. Τα παράθυρα του πρώτου ορόφου έχουν ελαφρά καμπυλωμένο υπέρθυρο. Ανάμεσα στις τριώροφες πτέρυγες ανοίγεται μεγάλη βεράντα με στηθαίο και κολονάκια (μπαλούστρες). Οι εξώστες στις πτέρυγες στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Αναστασίου Ψώνη

Το τριώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο (με υπόγειο) επί των οδών Μεσσήνης 21 και Οιχαλίας 1, ιδιοκτησίας Αναστασίου Ψώνη. Το κτίριο έχει ψευδοπαραστάδες στις γωνίες και εξώστη που στηρίζεται σε σιδερένια φουρούσια στον όροφο. Η προσθήκη του τρίτου ορόφου είναι των αρχών του 20ου αιώνα⁹⁰.

Κτίριο Κοντοθανάση

---

⁹⁰ΥΑΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987- ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.
<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

Το τριώροφο νεοκλασικό κτίριο με υπόγειο και σοφίτα επί των οδών Μεσσήνης 22 και Είρας 23, ιδιοκτησίας Κοντοθανάση. Ο τρίτος όροφος και η σοφίτα είναι προσθήκη των αρχών του αιώνα. Πρόκειται για απλό νεοκλασικό κτίριο με συμμετρικά ανοίγματα, ψευδοπαραστάδες στις άκρες του κτιρίου και εξώστες συμμετρικούς, οι οποίοι στηρίζονται σε φουρούσια με διαφορετική μορφή και από άλλο υλικό, σε κάθε όροφο⁹¹.

Κτίριο Αφών Αναγνώστου

Το νεοκλασικό υπερυψωμένο ισόγειο κτίριο με ημιυπόγειο επί της οδού Ναυαρίνου 42, ιδιοκτησίας Αφών Αναγνώστου. Πρόκειται για κτίριο με κλασικιστική σύνθεση αλλά και με εκλεκτικιστικά στοιχεία, όπως η τειχοποιία της βάσης (μωσαϊκό), η απομίμηση της λιθοδομής στις γωνιακές παραστάδες. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που στηρίζουν επιστύλιο και αετωματική στέγη. Το κεντρικό τμήμα προβάλλεται με παραστάδες, επιστύλιο και αέτωμα⁹².

Κτίριο Μαργ. Ψαρρέα

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Παπατσώνη 6, ιδιοκτησίας Μαργ. Ψαρρέα. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Στο ισόγειο που διαμορφώνεται με ισόδομη λιθοδομή έχει μεγάλα ανοίγματα που μεταξύ τους διαχωρίζονται με πεσσούς. Πάνω από την είσοδο διαμορφώνεται βεράντα με στηθαίο και σιδερένιο κιγκλίδωμα. Αξιόλογα είναι επίσης τα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια που στηρίζουν τον εξώστη. Το κτίριο καταλήγει σε προέχον γείσο και οδοντωτή ταινία.

Κτίριο Καλ. Κρασσακοπούλου

⁹¹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁹²ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Περρωτού και Μαντίκλου 17, ιδιοκτησίας Καλ. Κρασσακοπούλου. Στο ισόγειο τα ανοίγματα έχουν τοξωτά υπέρθυρα, ενώ στον πρώτο όροφο πλαισιώνονται με ξύλινες κορνίζες. Επίσης είναι αξιόλογα τα γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και στον εξώστη και οι γεισίποδες κάτω από το γείσο της στέγης.

Κτίριο Ευσταθίας Τρουπάκη

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο με αέτωμα στη στέγη, επί των οδών Σανταρόζα 24 και Μαιζώνος, ιδιοκτησίας Ευσταθίας Τρουπάκη. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Έχει συμμετρική διάταξη των ανοιγμάτων και αετωματική στέγη με ξύλινο γείσο και οδοντωτή ταινία. Οι εξώστες με τα μαρμάρινα δάπεδα στηρίζονται σε σιδερένια φουρούσια. Αξιόλογες είναι στις λεπτομέρειές τους οι ξύλινες πόρτες του ισογείου με τους φεγγίτες.

Κτίριο Δημητρίου Ληγούρη

Τις όψεις του διώροφου νεοκλασικού κεραμοσκεπούς κτιρίου επί της οδού Μαντίκλου 3-5, ιδιοκτησίας Δημητρίου Ληγούρη. Στον κεντρικό εξώστη το κιγκλίδωμά του έχει ψηλή στήριξη με διακοσμητικά μοτίβα. Επίσης ενδιαφέροντα είναι τα πλαίσια των ανοιγμάτων και οι κορνίζες κάτω από το γείσο της στέγης.

Κτίριο Ι. Αποστολάκη

Το τριώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο επί των οδών Σταδίου 60 και Γρηγορίου, ιδιοκτησίας Ι. Αποστολάκη. Το κτίριο έχει αξιόλογα επιμέρους στοιχεία, όπως είναι οι δύο εξώστες με το μεταλλικό κιγκλίδωμα, τα πλαίσια των ανοιγμάτων, οι γεισίποδες και η κορνίζα κάτω από το γείσο της στέγης⁹³.

Κτίριο οδών Φαρών 20 και Μαυρομιχάλη 18

⁹³ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί των οδών Φαρών 20 και Μαυρομιχάλη 18. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Τα ανοίγματα του ισογείου έχουν τοξωτά υπέρθυρα και ιδιαίτερα μεγάλο ύψος. Τα ανοίγματα του πρώτου ορόφου πλαισιώνονται με παραστάδες που στηρίζουν επιστύλιο και γείσο. Το κτίριο καταλήγει σε επιστύλιο με τρίγλυφα και σταγόνες, οδοντωτή ταινία και γείσο. Αξιόλογα είναι και τα μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια που στηρίζουν τον εξώστη. Στο εσωτερικό τα ταβάνια κοσμούνται με πολύ ενδιαφέρουσες υδατογραφίες⁹⁴.

Κτίριο Χρήστου Θεοδωρόπουλου

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Δημακοπούλου 24, ιδιοκτησίας Χρήστου Θεοδωρόπουλου. Το κτίριο είναι δίδυμο με το διπλανό του. Μεταξύ τους παρεμβάλλεται άνοιγμα με παραστάδες στο ισόγειο, το οποίο στον όροφο διαμορφώνεται σε βεράντα. Τα νεοκλασικά χαρακτηριστικά περιορίζονται στον όροφο, όπως είναι οι παραστάδες στις γωνίες του κτιρίου που είναι σα να στηρίζουν επιστύλιο, ο εξώστης με τα γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και το μεταλλικό περίτεχνο κιγκλίδωμα, η οδοντωτή ταινία κάτω από το γείσο της στέγης. Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο επί των οδών Φαρών 32 και Δημακοπούλου 26, ιδιοκτησίας Παναγιώτη Κλειδωνά. Τα διακοσμητικά στοιχεία του κτιρίου περιορίζονται στον όροφο. Αξιόλογα είναι τα γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και το περίτεχνο κιγκλίδωμα στους εξώστες, τα πλαίσια των ανοιγμάτων, οι ψευδοπαραστάδες, η οδοντωτή ταινία κάτω από το γείσο της στέγης⁹⁵.

Κτίριο Παν. Βαρβουτσή

Τις όψεις του διώροφου νεοκλασικού κεραμοσκεπούς κτιρίου επί της οδού Φαρών 38, ιδιοκτησίας Παν. Βαρβουτσή. Τα ανοίγματα του ισογείου διαχωρίζονται με πεσσούς και ο σοβάς μιμείται λιθοδομή. Στον όροφο τα ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες σε «πλήρη ρυθμό» και είναι σα να στηρίζουν επιστύλιο και

⁹⁴ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

⁹⁵<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

γείσο. Ο εξώστης στηρίζεται σε γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και έχει περίτεχνο κιγκλίδωμα. Αξιόλογα επίσης είναι στις λεπτομέρειές τους τα ξύλινα κουφώματα των καταστημάτων του ισόγειου.

Κτίριο Μαρίας Σπυρίδη

Το σύνολο των δύο κτιρίων (διώροφου και ημιτριώροφου) επί της οδού Αμφείας 23-25 και Μπενάκη 2-4, που έχουν μορφολογικά στοιχεία πρώιμης νεοκλασικιστικής αρχιτεκτονικής, ιδιοκτησίας Μαρίας Σπυρίδη. Το κτιριακό σύνολο έχει στοά με στρογγυλούς, πέτρινους και ξύλινους πεσσούς. Το κτίριο της οδού Αμφείας 23 έχει μορφολογικά στοιχεία του πρώιμου νεοκλασικισμού, όπως οι ξύλινες κορνίζες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα του πρώτου ορόφου και το ανάγλυφο επιστύλιο⁹⁶.

Κτίριο Γεωργίου Κορφιωτάκη

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο στη γωνία των οδών Αριστομένους 9 και Εμπορικής Τραπέζης, ιδιοκτησίας Γεωργίου Κορφιωτάκη. Τα ανοίγματα του ορόφου πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που είναι σα να στηρίζουν επιστύλιο και γείσο. Το κεντρικό τμήμα τονίζεται με την ενοποίηση του επιστυλίου και στα τρία ανοίγματα. Από τη μια όψη η κεραμοσκεπής στέγη διαμορφώνεται με τρεις διαδοχικές στρώσεις κεραμιδιών στην πρώτη σειρά.

Κτίριο Δημητρούλια

Το τριώροφο κτίριο, λαϊκής αρχιτεκτονικής με νεοκλασικά στοιχεία επί των οδών Μαυρομιχάλη 9 και Γρηγορίου 12, ιδιοκτησίας Δημητρούλια. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικίες στους ορόφους. Αν και έχει υποστεί μερικές αλλοιώσεις στις όψεις, τα επιμέρους αρχιτεκτονικά και μορφολογικά του στοιχεία παρουσιάζουν πολύ ενδιαφέρον, όπως η πόρτα με τις παραστάδες που στηρίζουν μικρό θριγκό, γείσο με γεισίποδες κάτω από τη στέγη, απλοί εξώστες με μαρμάρινα ή σιδερένια φουρούσια.

⁹⁶ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Κτίριο Χαράλαμπου Κουτέλα

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο με υπόγειο επί της γωνίας των οδών Μεθώνης 6 και Κανάρη 90, ιδιοκτησίας Χαράλαμπου Κουτέλα. Οι γωνίες του κτιρίου τονίζονται με απομίμηση λιθοδομής, καθώς επίσης και η κεντρική ζώνη όπου βρίσκεται η είσοδος που πλαισιώνεται με παραστάδες και επιστύλιο, στο οποίο υπάρχουν τα αρχικά Α. Κ. και χρονολογία 1898. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο εξώστης με μαρμάρينو δάπεδο και τα διπλά μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια με διπλούς έλικες και άκανθα. Το κτίριο έχει υποστεί αλλοιώσεις, όπως η προσθήκη κλειστού εξώστη και η αφαίρεση των πλαισίων από τα παράθυρα του ισόγειου και η αντικατάσταση των θυρών.

Κτίριο Δραγώνα και Αναστασόπουλου

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο με υπόγειο, επί της γωνίας των οδών Μεθώνης 8-10 και Κανάρη 101 (δύο δίδυμες οικίες) ιδιοκτησίας Δραγώνα και Αναστασόπουλου. Το κεντρικό τμήμα της στέγης φέρει αετωματική στέψη. Οι είσοδοι με το καμπύλο υπέρθυρο και τον φωταγωγό δείχνουν επιδράσεις από τα κτίρια του πρώιμου νεοκλασικισμού. Οι ψευδοπαραστάδες που υπάρχουν στις γωνίες του κτιρίου και στο κεντρικό τμήμα φέρουν κορινθιακά επίκρανα. Οι εξώστες με το μαρμάρينو δάπεδο στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια.

Κτίριο Περικλή Ρετζέπη

Το νεοκλασικό κεραμοσκεπές διώροφο κτίριο με υπόγειο, επί της οδού Μπενάκη 19, ιδιοκτησίας Περικλή Ρετζέπη. Πρόκειται για απλό, νεοκλασικό κτίριο με συμμετρικά ανοίγματα στους ορόφους. Η είσοδος πλαισιώνεται με παραστάδες που στηρίζουν επιστύλιο με ανάγλυφο διάκοσμο και γείσο. Ο εξώστης που έχει κατακρημνιστεί στηρίζεται σε μεταλλικά φουρούσια⁹⁷.

Κτίριο Σωτήρη Βογόπουλο

⁹⁷ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Σταδίου 64, ιδιοκτησίας Σωτήρη Βογόπουλο. Από το κτίριο έχει κατακρημνιστεί μέρος του ορόφου. Τα ανοίγματα του ισογείου έχουν τοξωτά υπέρθυρα με κλείδα και φεγγίτες, με πολύ ενδιαφέροντα στις λεπτομέρειές τους κιγκλιδώματα. Οι δύο είσοδοι πλαισιώνονται με παραστάδες⁹⁸.

Κτίριο Στραβοσκιάδη

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Υπαπαντής 36, ιδιοκτησίας Στραβοσκιάδη. Το κτίριο έχει συμμετρικά ανοίγματα και πολύ ενδιαφέροντα επιμέρους στοιχεία, όπως ψευδοπαραστάδες που είναι σα να στηρίζουν μικρό θριγκό, κόγχες, εξώστες με απλό κιγκλιδώμα, ταινία κάτω από το γείσο της στέγης.

Κτίριο Ασπασίας Κατσέα

Το διώροφο νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί των οδών Φαρών και Παπατσώνη 25, ιδιοκτησίας Ασπασίας Κατσέα. Το κτίριο διαμορφώνεται με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικία στον όροφο. Έχει απλοποιημένα τα μορφολογικά στοιχεία του κλασικισμού, πράγμα που το κατατάσσει στην κατηγορία των μεταβατικών από τον πρώιμο νεοκλασικισμό στον ύστερο νεοκλασικισμό. Αξιόλογα είναι τα διακοσμητικά στοιχεία της εισόδου, όπως είναι οι παραστάδες που στηρίζουν δύο επάλληλα επιστύλια -το δεύτερο με ανάγλυφη διακόσμηση και γείσο, καθώς και οι ψευδοπαραστάδες που πλαισιώνουν όλη την είσοδο.

Κτίριο επί της οδού Ιατροπούλου 3, γωνία, Παγώνη 12

Το διώροφο νεοκλασικό κτίριο επί της οδού Ιατροπούλου 3, γωνία, Παγώνη 12. Το κτίριο έχει συμμετρικά ανοίγματα και απλοποιημένα μορφολογικά χαρακτηριστικά. Η είσοδος του ισογείου πλαισιώνεται με παραστάδες "με πλήρη ρυθμό", που στηρίζουν δύο επάλληλα επιστύλια και γείσο. Πάνω από την είσοδο του

⁹⁸ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

ορόφου ανοίγεται βεράντα με κολονάκια (μπαλούστρες) Οι ροζέτες με τα φυτικά μοτίβα είναι επίδραση από γειτονικό εκλεκτικιστικό κτίριο⁹⁹.

Κτίριο επί της οδού 23ης Μαρτίου, γωνία και Γερμανού 2

Το διώροφο κεραμοσκεπές νεοκλασικό κτίριο με στοά στο ισόγειο, επί της οδού 23ης Μαρτίου, γωνία και Γερμανού 2. Στο ισόγειο διαμορφώνεται στοά που στηρίζεται σε πεσσούς. Στον όροφο τα ανοίγματα, τα οποία αντιστοιχούν στους εξώστες πλαισιώνονται με κορνίζες, ενώ τα υπόλοιπα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες με πλήρη ρυθμό. Το κτίριο καταλήγει σε προέχον γείσο και οδοντωτή ταινία με γεισίποδες¹⁰⁰.

Κτίριο επί της οδού Ψαρρών 52

Το διώροφο γωνιακό νεοκλασικό κεραμοσκεπές κτίριο, επί της οδού Ψαρρών 52. Το κτίριο παρουσιάζει ενδιαφέρουσα αισθητική ιδιαιτερότητα και διάπλαση όγκων. Αξιόλογα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι η διαμόρφωση της γωνίας του κτιρίου σε ξεχωριστό όγκο που έχει οκταγωνική κάτοψη, καθώς και τα επιμέρους μορφολογικά στοιχεία, όπως οι ψευδοπαραστάδες και οι κορνίζες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα, τα μεταλλικά κιγκλιδώματα του εξώστη¹⁰¹.

γ. Κτίρια του όψιμου κλασικισμού (υστεροκλασικιστικά κτίρια)

Τα κτίρια του όψιμου κλασικισμού χρονολογούνται μετά το 1910. Η οριζόντια διαίρεση αποκτά δευτερεύουσα σημασία ή καταργείται, δηλαδή απουσιάζει το διαχωριστικό γείσωμα μεταξύ των ορόφων. Επίσης υποδηλώνεται ένας έντονος κατακορυφισμός, που ενισχύεται με την καθ' ύψος οργάνωση των στοιχείων της όψης. Κατά την όψιμη φάση του κλασικισμού, τα ανοίγματα του ορόφου ενοποιούνται σε μια σύνθεση, πλαισιώνονται από διπλές παραστάδες και μια κεντρική, οι οποίες υποβαστώνται από θριγκό και αέτωμα.

⁹⁹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

¹⁰⁰ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

¹⁰¹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Μετά το 1910, η ισχυρή εκτροπή από το πνεύμα του «παραδοσιακού» κλασικισμού εκφράστηκε με την προσαρμογή στη μορφή του φουρουσιών ενός πλαστικά άτονου, ελλειπτικού έλικα, ή και με την οριστική αφαίρεσή του. Επιπλέον, τα ανοίγματα είναι μεγάλα και πλαισιώνονται από παραστάδες, ενώ τη στέψη του κύριου γείσου συνοδεύουν γεισίποδες και ανθεμωτά ακροκέραμα. Οι εξώστες βρίσκονται σε κεντρική θέση και η διακόσμηση των κιγκλιδωμάτων τις περισσότερες φορές είναι με χυτοσίδηρο¹⁰².

Κτίριο Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και Νεώτερων Μνημείων

Το κτίριο Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και Νεώτερων Μνημείων βρίσκεται επί την οδό Κανάρη και Μεθόνης. Έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο οικοδόμημα, λόγω, του ιδιαίτερου μορφολογικού και αρχιτεκτονικού της χαρακτήρα. Η χρονολογία κατασκευής του κτιρίου είναι το 1898.

Το κτίριο είναι δώροφο με υπόγειο. Η οροφή του κτιρίου είναι ξύλινη κεραμοσκεπής στέγη, η οποία καλύπτεται με κεραμίδια βυζαντινού ρυθμού. Τα πατώματα είναι ξύλινα και τα κουφώματα ξύλινα ταμπλαδωτά.

Εξωτερικά το κτίριο έχει πλούσιο αρχιτεκτονικό πλαστικό διάκοσμο όψιμης κλασικιστικής μορφολογίας. Συγκεκριμένα, παρατηρείται η ύπαρξη κλασικού αετώματος στη στέψη, ενώ το φαρδύ επιστύλιο περιέχει μια λεπτή ζώνη ζωοφόρου. Τα στοιχεία της όψης είναι αρμονικά συνδεδεμένα. Τα ανοίγματα παρουσιάζουν συμμετρία και περιβάλλονται από λεπτές παραστάδες.

Στον πρώτο όροφο ο εξώστης είναι πολύ μεγάλος σε σύγκριση με τους εξώστες του ισόγειου. Η μαρμάρινη πλάκα που στηρίζει το μπαλκόνι είναι λεπτή, το ίδιο και τα φουρούσια. Τα φουρούσια είναι κοσμημένα με λιτή φυτική διακόσμηση και είναι σφυρηλατημένα από χυτοσίδηρο. Τα κιγκλιδώματα είναι λιτά και εμφανή στο ισόγειο. Η απόδοση των λεπτομερειών γίνεται με σφυρηλάτο σίδηρο και τα κομψά διακοσμητικά μοτίβα διαμορφώνονται με βάση την ακρίβεια του γραμμικού σχεδίου, καθώς οι έλικες ξεδιπλώνονται, δημιουργώντας φυτικές παραστάσεις.

Η εξώθυρα είναι ξύλινη με πλούσια διακόσμηση¹⁰³. Το σχήμα της πόρτας θυμίζει τις πόρτες των πρώτων οθωνικών χρόνων. Το επάνω μέρος της πόρτας φέρει

¹⁰² Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σ.σ. 80, 82, 143.

¹⁰³ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 133.

σταθερό φεγγίτη με ημικυκλικό τόξο. Η δημιουργία του τόξου έδινε ένα λειτουργικό πλεονέκτημα στις νεοκλασικές κατοικίες. Στο κενό του τόξου δημιουργείται ο φεγγίτης, για το φωτισμό του εσωτερικού προθαλάμου.

Κτίριο της Τράπεζας της Ελλάδος

Το κτίριο της Τράπεζας της Ελλάδος βρίσκεται στο κέντρο της πόλης στην οδό Αριστομένους και Νικηταρά. Το κτίσμα έχει ορθογώνιο σχήμα και περιβάλλεται από τις οδούς Αριστομένους, Νικηταρά, Πausανίου και Αναγνωσταρά.

Το κτίριο χωρίζεται σε δύο τμήματα και οι όψεις του είναι στραμμένες προς την κεντρική οδό της Αριστομένους. Μέρος του μονώροφου οικοδομήματος αποτελεί τμήμα του διώροφου, το οποίο είχε κατασκευαστεί προγενέστερα. Η όψη της Εθνικής Τράπεζας από την οδό της Αριστομένους, σχηματίζει την εντύπωση ότι τα δύο κτίρια, τα οποία εφάπτονται, είναι ένα.

Το διώροφο αυτό κτίσμα, είναι ένα απλό αστικό νεοκλασικό κτίριο. Η στέγη προεξέχει ελαφρώς, φέροντας στις γωνίες της ακροκέραμα. Τα μπαλκόνια είναι από μάρμαρο και φέρουν φουρούσια. Επίσης, τα παράθυρα φέρουν σιδεριές, οι οποίες τοποθετήθηκαν μεταγενέστερα για λόγους ασφαλείας, καθώς το ισόγειο χρησίμευε ως κατάστημα τραπέζης ή ως αποθήκη¹⁰⁴.

Το προαύλιο του κτιρίου επί την οδό Πausανίου υπήρχε καταφύγιο, το οποίο είχε θολωτή στέγη. Το ανατολικό τμήμα του, αποτελεί χώρο ξεκούρασης, λόγω του πρασίνου. Στο μέρος του οικοπέδου υπάρχουν πυκνά δέντρα, φωτισμός και ξύλινα παγκάκια.

Το κτήριο μετά τους σεισμούς κρίθηκε διατηρητέο και ένα μέρος του έπρεπε να καταστραφεί, το οποίο αποτελούσε σημαντική ιστορική μνήμη για τους κατοίκους της πόλης, το καταφύγιο. Το καταφύγιο είχε δημιουργηθεί από τους Γερμανούς και η πλειονότητα των κατοίκων της Καλαμάτας θεωρούσε το κτίσμα σημαντικό, λόγω της ιστορίας του.

Κτίριο Οικία Τσίλλερ

¹⁰⁴Κ. Κόντου, «Η Ανάπλαση της Τράπεζας της Ελλάδος», στην: *Ελευθερία*, 14.8.2000, σελ. 4.

Το κτίριο Οικία Τσίλλερ βρίσκεται στην παραλία της Καλαμάτας, στην οδό Ναυαρίνου και Βύρωνος. Χρονολογείται το 1899 και ήταν θερινή κατοικία της οικογενείας Εφεσίου. Το σχέδιο κατασκευής του κτιρίου το είχε αναλάβει ο Ε. Τσίλλερ. Στη συνέχεια, η κατοικία περιήλθε στην ιδιοκτησία του Λυκούργου και της Φιλάνθης Γαϊτανάρου.

Η οικογένεια Εφεσίου είχε δημιουργήσει ένα εμπορικό δίκτυο μεταξύ Καλαμάτας, Μάλτας και Τύνιδας. Το οικογενειακό δίκτυο είχε διαμορφωθεί από το 1821 εξάγοντας λάδι και μετάξι και εισάγοντας φέσια.

Η Οικία Τσίλλερ είναι ένα διώροφο υστεροκλασικό κτίριο, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη συνθετική οργάνωση των όψεων. Η κυανοστοιχία με τα τρία ανοίγματα είναι τοσκανικού ρυθμού. Τα ανοίγματα του κτηρίου χαρακτηρίζονται από απόλυτη συμμετρία, καθώς και οι εξώστες της οδού Βύρωνος. Τα φουρούσια είναι μαρμάρινα και εναρμονισμένα με τα κιγκλιδώματα. Τα παράθυρα κοσμούνται στο επάνω μέρος από καμπύλα γείσα και βοστρύχους. Ανάμεσα στα τόξα και στα ανοίγματα αναπτύσσεται φυτική διακόσμηση σε έντονο σκούρο χρώμα, δίνοντας μια πλήρη διακοσμητική αυτάρκεια στα υπέρθυρα¹⁰⁵.

Κτίριο Βαρβούτση

Το κτίριο βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της πόλης στην οδό Αριστομένους 23 και είναι ιδιοκτησία του Ι. Βαρβούτση. Χρονολογείται το 1928 και αποτελείται από τρεις ορόφους. Το κτίριο βρίσκεται στην κεντρική πλατεία της πόλης της Καλαμάτας, όπου γίνονταν όλες οι εμπορικές συναλλαγές και λειτουργούσαν τα καταστήματα.

Το κτίριο χαρακτηρίζεται από συμμετρία τόσο στην κάτοψη όσο και στην όψη. Επίσης, εμφανίζει τριμερή διάρθρωση από το ισόγειο έως τη στέγη. Στο ισόγειο υπάρχει μια στοά, η οποία στους ορόφους μετατρέπεται σε διαδρόμους, για την κυκλοφορία και σε κενό για τον καλύτερο φωτισμό και αερισμό του κτιρίου. Στη στέγη το αντίστοιχο τμήμα καλυπτόταν με τζάμι.

Το κτίριο είχε δύο σκάλες, οι οποίες είχαν κατασκευαστεί συμμετρικά και οδηγούσαν απευθείας από το δρόμο στο υπόγειο. Στην κύρια όψη, επί της οδού

---

¹⁰⁵Μ. Καρδαμίτση – Αδάμη, *Έρνεστ Τσίλλερ, 1837-1923. Η Τέχνη του Κλασικισμού*, Αθήνα 2006, σ.σ. 18-20.

Αριστομένους αντανακλάται η συμμετρία της κάτωτης. Από την άλλη, η ανατολική όψη είναι διαμορφωμένη πρόχειρα.

Τα διακοσμητικά στοιχεία που φέρει το κτίσμα είναι: το στηθαίο της στέγης, οι ταμπλάδες στις ποδιές των παραθύρων, τα κυμάτια και οι γύψινες διακοσμήσεις.

δ. Εκλεκτικισμός

Ο εκλεκτικισμός εμφανίζεται στην Ευρώπη ως συνέχεια του κλασικισμού και του ιστορισμού. Σημαντικό ρόλο στη διάδοση του εκλεκτικισμού έπαιξε η Γαλλία με κέντρο το Παρίσι της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, σηματοδύοντας της ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. σε πολλά κλασικιστικά κτίρια στα τέλη του 19^{ου} αι και στις αρχές του 20^{ου} αι οι δημιουργοί χρησιμοποιούσαν μορφολογικά στοιχεία που ανήκαν σε όλες τις ιστορικές περιόδους της αρχιτεκτονικής. Ωστόσο, γινόταν ανάμειξη στοιχείων διαφορετικών εποχών, αντί του όρου «ιστορισμός» προτιμάται η χρήση του όρου εκλεκτικισμός¹⁰⁶.

Μετά τον όψιμο κλασικισμό, εμφανίζονται γρήγορα στοιχεία εκλεκτικισμού, ενώ αργότερα έρχεται ο μοντερνισμός με τα εκφραστικά σχήματα του art-nouveau και του art-deco¹⁰⁷. Ο νεοκλασικισμός παρ' όλα αυτά εξακολούθησε να είναι κυρίαρχη αρχιτεκτονική τάση και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι¹⁰⁸.

ε. Εκλεκτικιστικά κτίρια με επιδράσεις από την αναγέννηση, το μανιερισμό και το μπαρόκ

Ο ιταλικός Μεσαίωνας, η Αναγέννηση και το Μπαρόκ βρίσκουν ένα νέο τρόπο έκφρασης και αυστηρότερα προσαρμοσμένο στα τοπικά δεδομένα. Τα ντόπια υλικά, το κλίμα, ο διαφορετικός τρόπος ζωής διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό

¹⁰⁶ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 270.

¹⁰⁷ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 187.

¹⁰⁸Ι. Σπηλιοπούλου, «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. – Δήμος Καλαμάτας – ΤΕΕ, Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας – «Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή».*

χαρακτήρα¹⁰⁹. Κάτω από τη γαλλική και ιταλική επίδραση κτίστηκε γύρω στα 1900-1920 ο μεγαλύτερος αριθμός εκλεκτικιστικών κτιρίων.

Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία παρέμεινε σε πολύ μεγάλο βαθμό πιστή στις τοπικές λαϊκές παραδόσεις και εμφανίστηκαν κάποια μεμονωμένα δείγματα αναγεννησιακών στοιχείων και στοιχείων μπαρόκ¹¹⁰.

Τα πρότυπα των κτιρίων που παρουσιάζουν μια μορφολογική ενότητα λόγω των εκλεκτικιστικών στοιχείων που κατευθύνονται στο μπαρόκ¹¹¹.

Κτίριο Αναγνώστου

Το κτίριο Αναγνώστου βρίσκεται στην οδό Ναυαρίνου 42, στην ανατολική παραλία της Καλαμάτας και ανήκει στους αδερφούς Ανδρέα και Ιωάννη Αναγνώστου. Το κτίριο κρίθηκε διατηρητέο με απόφαση του ΥΠ.ΠΟ, μετά το καταστροφικό σεισμό του 1986. Έχει δύο ορόφους, εκ των οποίων ο ένας είναι ένα υπερυψωμένο κτίριο. Ο κύριος όροφος χρησίμευε ως κατοικία και κατά καιρούς ως γραφείο, ενώ το υπόγειο χρησιμοποιούταν ως αποθήκη. Μετέπειτα, το κτίριο μετατράπηκε σε κατάσταση με σχετική οικοδομική άδεια για την αλλαγή χρήσης του.

Το κτίριο έχει κλασικιστική σύνθεση με εκλεκτικιστικά στοιχεία, όπως, η τοιχοποιία της βάσης (μωσαϊκό) και η απομίμηση της λιθοδομής στις γωνιακές παραστάδες. Το μέγεθος της κύριας όψης του κτιρίου δεν είναι μεγάλο, αλλά είναι εμφανής η επιβλητικότητά του. Το κεντρικό τμήμα της κύριας όψης προβάλλεται με παραστάδες, επιστύλιο και αέτωμα¹¹². Το κεντρικό αέτωμα της στέψης εναρμονίζεται απόλυτα με τα κλασικά αετώματα, που αναπτύσσονται επάνω από τα παράθυρα. Επιπλέον, παρατηρείται συμμετρική οργάνωση των στοιχείων της όψης. Το προστώο υποδοχής είναι λιτό, παρ' όλα αυτά όμως, δημιουργεί μνημειακή αίσθηση. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με παραστάδες, οι οποίες είναι ενσωματωμένες στον τοίχο καλύπτοντας την περίμετρο των παραθύρων.

¹⁰⁹Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 32.

¹¹⁰ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 49.

¹¹¹ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 119.

¹¹²Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Ζουμπούλειο

Το κτίριο έχει πάρει το όνομά του από το γιατρό Ζουμπούλη, διότι το κτίριο ήταν κατοικία και ιατρείο. Βρίσκεται στην οδό Καίσαρη και Αναγνωσταρά. Κτίστηκε από τον μηχανικό Κωστόπουλο το 1890. Μετά το θάνατο του Ζουμπούλη το ιδιωτικό του ιατρείο μετατράπηκε σε ιατρείο με διάφορες ειδικότητες, ώστε να εξυπηρετούνται οι κάτοικοι της πόλης. Μετέπειτα, το κτίριο δόθηκε στο Δήμο και έως το δεύτερο μισό του 20^{ου} αι. στεγάζονταν διάφορες υπηρεσίες του Δήμου. Σήμερα, στεγάζεται η Σχολή Χορού Καλαμάτας της ΔΕΠΑΚ (Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Καλαμάτας¹¹³).

Η εξωτερική όψη του κτιρίου, είναι εμφανής ο εκλεκτικισμός με επιδράσεις νεοαναγεννησιακές και νεομπαρόκ. Το κτίσμα είναι διώροφο και έχει δύο εισόδους. Τα κεραμίδια είναι γαλλικού τύπου και καλύπτουν όλη τη στέγη. Οι εξώστες βρίσκονται συμμετρικά στο κέντρο του ορόφου των δύο όψεων και φέρουν μαρμάρινα φουρούσια, τα οποία στηρίζονται επάνω σε μια μαρμάρινη πλάκα. Τα κιγκλιδώματα των μπαλκονιών είναι κατασκευασμένα από χυτοσίδηρο¹¹⁴.

Τα ανοίγματα διαφέρουν στο ισόγειο και στον όροφο. Στο ισόγειο διαμορφώνονται τοξωτά, φέροντας απλά επίκρανα, ενώ στον όροφο τα ανοίγματα είναι καμπυλωτά με παραστάδες. Επιπρόσθετα, παρατηρείται η ομοιόμορφη ύπαρξη τοξοτών φεγγιτών, ενώ δεν παραλείπεται η ύπαρξη κεντρικού αετώματος στη στέψη του κτιρίου. Τέλος, κάτω από το γείσο, τονίζεται η ταινία «ζωοφόρου», η οποία διακόπτεται από τα ιδιόμορφα φουρούσια του εξώστη στον εξέχοντα οικίσκο της στέγης¹¹⁵. Το διάζωμα αυτό αποτελείται από τριγλύφους, μετόπες και ρόδακες.

Το κτίριο του Δημαρχείου

Το κτίριο του «πρώην» Δημαρχείου και νυν Διεύθυνση ΚΕΠ και τμήμα πληροφοριών του Δήμου Καλαμάτας βρίσκεται στο κέντρο της Καλαμάτα, στην οδό Αριστομένους και κτίστηκε περί το 1880. Το κτίσμα αυτό ανήκε στον Π. Ψάλτη και μετέπειτα περιήλθε στην ιδιοκτησία του Δήμου. Στο κτίριο είναι εμφανείς οι ιταλικές,

¹¹³ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 242.

¹¹⁴ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 152.

¹¹⁵ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 242.

νεοαναγεννησιακές και οι επιδράσεις, γι' αυτό το κτίριο κρίθηκε διατηρητέο το 1987 από το ΥΠ.ΠΟ.

Ύστερα από μελέτη κατασκευής του κτιρίου από τους καταστροφικούς σεισμούς της 13^{ης} και 15^{ης} Σεπτεμβρίου του 1986, διαπιστώθηκαν στο διώροφο κτίριο τρεις φάσεις κατασκευής του.

Αρχικά, το κτίριο ήταν ισόπλευρο και κτίστηκε μετά το 1850. Το κτίσμα είχε ως αφετηρία την οδό Αριστομένους και ο χώρος προς τον ποταμό Νέδοντα και το ξενοδοχείο Ρέξ αποτελούσε τον κήπο του. Το ισόγειο χρησίμευε ως εμπορικό κατάστημα, ενώ ο όροφος χρησίμευε ως κατοικία.

Η δεύτερη φάση κατασκευής του κτιρίου χρονολογείται περίπου προς τα τέλη του 19^{ου} αι. Κατά την περίοδο εκείνη έγινε προσθήκη στο πίσω μέρος του κτίσματος επί της οδού Κουμάντου και μέρος επί της οδού Νέδοντος. Επιπλέον δημιουργήθηκε μια ανοιχτή βεράντα στη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου. Και έτσι η κατοικία μετατράπηκε σε τράπεζα. Η τρίτη και η τελευταία φάση πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1960. Προστέθηκε τμήμα στην οδό Νέδοντος και έτσι το κτίριο πήρε τη μορφή μακρόστενου τετράπλευρου οικοδομήματος¹¹⁶.

Το κεραμοσκεπές κτίριο χαρακτηρίζεται από μεγάλη πλαστικότητα και συμμετρία των ανοιγμάτων. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μορφολογικά στοιχεία και οροφολογίες του κτιρίου. Τα ανώφλια είναι τοξωτά και παισιωμένα με παραστάδες, όπου αναπτύσσονται τριμερείς θριγκοί. Επιπλέον, αξιόλογη είναι η οδοντωτή ταινία, καθώς και οι γεισίποδες κάτω από το γείσο της στέγης. Τα περίτεχνα κιγκλιδώματα είναι σφυρηλατημένα από χυτοσίδηρο και έχουν πλούσια φυτική διακόσμηση.

Τα φορούσια έχουν κατασκευαστεί από μάρμαρο και το σχήμα είναι ελικοειδές και σε σχέση με άλλα προγενέστερα, το ελικοειδές σχήμα του φουρουσιού εμφανίζεται κατά τη περίοδο πλαστικά άτονο και ελλειπτικό. Κατά την όψιμη περίοδο, περιορίζεται το μέγεθος των ελίκων και όχι σπάνια η αντιστροφή φορά τους, προκειμένου να μειωθεί σημαντικά ο έως τότε προβαλλόμενος στατικός χαρακτήρας τους¹¹⁷.

¹¹⁶Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 653-727.

¹¹⁷Ι. Σπηλιοπούλου, «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. - Δήμος Καλαμάτας - ΤΕΕ, Δημοτικό*

Κτίριο Αριστομένους 29 και Παυσανίου 2

Το κτίριο βρίσκεται στην κεντρική πλατεία της πόλης της Καλαμάτας, στην οδό Αριστομένους 29 και Παυσανίου 2. Το κτίριο είναι διώροφο και χρησιμοποιείται ως κατοικία, ενώ το ισόγειο λειτουργούσε ως κατάστημα. Η χρονολογία κατασκευής του κτιρίου υπολογίζεται γύρο στο 1900.

Παρατηρείται συμμετρία στις όψεις, οι δε άξονες συμμετρίας δεν αποκόπτουν τα ανοίγματα. Στο ισόγειο παρατηρείται κάποια διάσπαση της συμμετρίας, λόγω της διαφορετικής χρήσης των ανοιγμάτων. Επιπλέον οι δύο παράλληλοι άξονες χωρίζουν την κάτοψη του ορόφου σε τρία μέρη.

Το κτίριο είχε και δεύτερη ιδιοκτησία που ανήκε στους Π. Παπαδόπουλο και τον Θ. Θεοχάρη και περιλαμβάνει το χώρο του ισογείου. Η πρόσοψη του κτίσματος αυτού βρισκόταν στην οδό Αριστομένους.

Τα οριζόντια φέροντα στοιχεία αποτελούνται από ξύλινους δικούς και η γεφύρωση των ανοιγμάτων στην ίδια τη λιθοδομή γινόταν με ξύλο ή με ανακουφιστικά τόξα. Το κτίριο με του σεισμούς του 1986 είχε υποστεί σοβαρές ζημιές όπως: κατάπτωση σοβάδων του ορόφου, καθώς και ζημιές στη στέγη και ρωγμές.

Κτίριο Μυστρά 7

Το κτίριο βρίσκεται στην οδό Μυστρά 7 στο ιστορικό κέντρο της Καλαμάτας και ανήκε στην ιδιοκτησία του Άγγελου Δεληγιάννη. Μετέπειτα, περιήλθε στην ιδιοκτησία του Παναγιώτη Καλαποθάκη. Το διατηρητέο κτίριο αποτελείται από ισόγειο και όροφο. Η κατοικία αυτή χρονολογείται στο β' μισό του 19^{ου} αι.

Η δομή του κτιρίου είναι τυπική της εποχής και έχει ορθογώνια κάτοψη. Το κτίσμα είναι κατασκευασμένο από λιθοδομή. Οι εξωτερικές όψεις έχουν υποστεί αλλοιώσεις, κυρίως στα κουφώματα. Επίσης, μπορούν να διακριθούν κάποια από τα χαρακτηριστικά των παλαιών εξωτερικών κουφωμάτων, όπως, τα τζαμιλίκια με οριζόντια παραθυρόφυλλα και φεγγίτης. Οι εξώστες στηρίζονται σε μεταλλικά φουρούσια και έχουν κιγκλίδωμα από χυτοσίδηρο με πλούσιο διάκοσμο. Τα ανοίγματα και οι ακμές πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάσεις. Οι ποδιές των

παραθύρων είναι μαρμάρινες και τα δάπεδα και οι κορνίζες έχουν δημιουργηθεί απ μάρμαρο Διονύσου. Τα κεραμίδια είναι βυζαντινού τύπου, ενώ τα παράθυρα γαλλικού τύπου. Η εσωτερική μορφή του κτιρίου βρίσκεται σε καλή κατάσταση με σωζόμενα όλα τα διακοσμητικά στοιχεία και ξύλινα κουφώματα, στις ψευδοροφές και στις οροφωγραφίες του ταβανιού.

ζ. Εκλεκτικιστικά κτίρια με γοθικές ή αραβικές επιδράσεις

Τα Εκλεκτικιστικά κτίρια με γοθικές ή αραβικές επιδράσεις είναι κτισμένα γύρω στα 1900. Ήταν εξοχικές κατοικίες και εξέφραζαν μια ρομαντική διάθεση. Οι κατοικίες αυτές ανήκαν σε πλούσιους ιδιοκτήτες¹¹⁸.

Χαρακτηριστικά της κατασκευής των κτιρίων της πρώτης κατηγορίας είναι η οξυκόρυφη στέγη, οι ξύλινες κορνίζες, η ασυμμετρία των όγκων της πρόσοψης, η δημιουργία βεραντών (ανοιχτών ή σκεπασμένων) και τα ξύλινα διακοσμητικά στοιχεία που περιτρέχουν το γείσο¹¹⁹. Επίσης, η πλειονότητα των κτιρίων είναι βαμμένη με κόκκινο χρώμα το οποίο προσδίδει γραφικότητα καθώς και έναν ιδιαίτερο ρομαντισμό.

Χαρακτηριστικά της κατασκευής των κτιρίων της δεύτερης κατηγορίας είναι οι επίπεδες διακοσμήσεις με αραβίζοντα μοτίβα στα υπέρθυρα των ανοιγμάτων και στα κιονόκρανα, όπως και στα μοτίβα με αραβίζον προφίλ.

Κτίριο Κυβέλου

Το κτίριο ανήκει στην ιδιοκτησία του Αντωνίου και της Σμαραγδής Κυβέλου. Βρίσκεται επί των οδών Κρήτης και Φαρών 26.

Το κτίριο έχει δύο ορόφους, όπου παρουσιάζεται συνύπαρξη κλασικιστικών και νεογοθικών χαρακτηριστικών. Επιπλέον, στην κύρια όψη του κτιρίου είναι κατασκευασμένη μία σκεπαστή βεράντα. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται από

¹¹⁸Ι. Σπηλιοπούλου, «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. – Δήμος Καλαμάτας – ΤΕΕ, Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας – «Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή».* – Combrich, *Το Χρονικό της Τέχνης*, Αθήνα 2004, σελ. 499.

¹¹⁹ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 278.

ψευδοπαραστάδες που στηρίζουν τόξα. Η ξύλινη κορνίζα της στέγης είναι περίτεχνη, παρατηρείται συμμετρία στα οξυκόροφα παράθυρα¹²⁰. Τα κεραμίδια είναι γαλλικού τύπου. Χαρακτηριστικά είναι τα χρώματα που χρησιμοποιούνταν, για την κυρίως επιφάνεια κόκκινο, ενώ για τα ξύλινα στοιχείο πράσινο.

Το εσωτερικό του κτιρίου, στο ισόγειο υπάρχουν τρία κύρια δωμάτια: η κουζίνα και τα λουτρά. Υπάρχει διάδρομος και δίφυλλες πόρτες γαλλικού τύπου, οι οποίες χωρίζουν τα δωμάτια. Στον επάνω όροφο υπάρχουν δύο κύριοι χώροι και η σκεπαστή βεράντα. Επίσης, σημαντικό στοιχείο είναι ότι όλο το κτίριο είναι διακοσμημένο στις οροφολογραφίες και τοιχογραφίες.

Κτίριο Π. Γραμματικόπουλου

Το τριώροφο εκλεκτικιστικό κτίριο με υπόγειο επί των οδών Αρτέμιδος 94 και Είρας 20, ιδιοκτησίας Π. Γραμματικόπουλου. Στο στέγαστρο του εξώστη του πρώτου ορόφου είναι εμφανής η αραβική επίδραση. Στον τρίτο όροφο υπάρχει βεράντα με στηθαίο και κολονάκια (μπαλούστρες¹²¹).

η. Εκλεκτικιστικά κτίρια με στοιχεία *rustique*

Τα εκλεκτικιστικά αυτά κτίρια χαρακτηρίζονται από ελαφρά καμπύλα υπέρθυρα και οι γωνίες είναι κατασκευασμένες από αδρή λιθοδομή *rustique*. Επίσης, δεν λείπουν ωστόσο χαρακτηριστικά, όπως είναι το γείσο που πλαισιώνει τα ανοίγματα, τα γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και τα έντεχνα κιγκλιδώματα.

Κτίριο Τελωνείου

Τα κτίρια του Τελωνείου, του Λιμεναρχείου και του Ταχυδρομείου στεγάζονται σε ένα κτιριακό συγκρότημα στη δυτική παραλία της Καλαμάτας. Το συγκρότημα των εκλεκτικιστικών διώροφων και ισογείων κτιρίων του Τελωνείου της Καλαμάτας έχει κάτοψη σε σχήμα «Π». Το οικοδόμημα άρχισε να κατασκευάζεται το 1905 και οι εργασίες ολοκλήρωσής του κτιρίου ήταν το 1911. Έως το 1863 το Τελωνείο

¹²⁰Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

¹²¹ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

βρισκόταν στον οικισμό της Ανάληψης, αλλά αργότερα με τη σύνταξη μελέτης του Μηχανικού Λιμένων N. Pascal για τη δημιουργία του καινούργιου λιμανιού, το κτίριο του Τελωνείου μεταφέρθηκε στο σημείο όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα¹²².

Οι ακραίες πτέρυγες είναι διώροφες, ενώ στο ενδιάμεσο τμήμα της κάτοψης είναι ισόγειο με αετωματική στέψη στο κέντρο. Τα κτίρια στο ισόγειο παρουσιάζουν εκλεκτικιστικά στοιχεία, όπως τα ελαφρά καμπύλα υπέρθυρα και οι γωνίες rustique με εμφανή λιθοδομή, ενώ στον όροφο υπάρχουν νεοκλασικά στοιχεία, όπως οι παραστάδες με το επιστύλιο και το γείσο, που πλαισιώνουν τα ανοίγματα. Οι εξώστες στηρίζονται σε γλυπτά μαρμάρινα φουρούσια και τα κιγκλιδώματα είναι περίτεχνα. Στις απολήξεις της κάτοψης σε σχήμα «Π» υπάρχουν ισόγειες αποθήκες με εμφανή λιθοδομή.

Κτίριο Καλλιγκούνη

Το διώροφο εκλεκτικιστικό κεραμοσκεπές κτίριο επί των οδών 23ης Μαρτίου και Αριστομένους 2, ιδιοκτησίας Καλλιγκούνη. Το κτίριο έχει στοά με πεσσούς στην όψη επί της 23ης Μαρτίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κορνιζώματα και οι ψευδοπαραστάδες γύρω από τα ανοίγματα του ισόγειου και του ορόφου, το μεταλλικό στέγαστρο καθώς και οι εξώστες με τα περίτεχνα κιγκλιδώματα¹²³.

Κτίριο N. Ανδρεάκου και Στράτου

Το διώροφο εκλεκτικιστικό κεραμοσκεπές κτίριο στην οδό Αριστομένους 17, ιδιοκτησίας N. Ανδρεάκου και Στράτου. Στο ισόγειο ο σοβάς μιμείται λιθοδομή. Ο όροφος διαχωρίζεται με ζώνη από ταινίες. Κάτω από τις γωνιακές παραστάδες υπάρχουν διπλά φουρούσια. Τα ανοίγματα που πλαισιώνονται με παραστάδες με πλήρη ρυθμό έχουν εναλλάξ αετωματική και ευθύγραμμη στέψη. Το κτίριο καταλήγει σε προεξέχον γείσο με γεισίποδες και οδοντωτή ταινία¹²⁴.

¹²² Ανέστης Κωνσταντινίδης, «Το Λιμάνι της Καλαμάτας», σ.σ. 22-23.

¹²³ <http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

¹²⁴ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Κτίριο Αλ. Λέκα

Το τριώροφο εκλεκτικιστικό κτίριο της εποχής του μεσοπολέμου, επί της πλατείας 23ης Μαρτίου 4 και Αμφείας 42, ιδιοκτησίας Αλ. Λέκα. Στο κτίριο διακρίνεται ανάμειξη μορφολογικών στοιχείων από διαφορετικές εποχές. Ο τρίτος όροφος αποτελείται από μικρό δώμα στο κεντρικό τμήμα του κτιρίου. Οι κλειστές βεράντες, το στέγαστρο των καταστημάτων του ισογείου και τα στηθαία με τους πεσσούς είναι χαρακτηριστικά των κτιρίων του 1920-1930.

Κτίριο Νίκης Αναγνωστοπούλου

Το τριώροφο εκλεκτικιστικό κτίριο επί των οδών Φαρών 227 και Ασίνης, ιδιοκτησίας Νίκης Αναγνωστοπούλου. Η διαμόρφωση της βάσης του κτιρίου γίνεται με αδρή λιθοδομή, η χρήση της οποίας επεκτείνεται και στις γωνίες του κτιρίου. Τα παράθυρα του ισογείου έχουν ελαφρά καμπύλα υπέρθυρα, ενώ του πρώτου ορόφου πλαϊσιώνονται με κορνίζες. Ο τρίτος όροφος έχει μορφή δώματος και συμπληρώνεται από μεγάλη βεράντα με μπαλούστρες.

Κτίριο Αλ. Νικολόπουλο

Το διώροφο εκλεκτικιστικό κτίριο με υπόγειο και ημικυκλική γωνία και μπαλκόνι, επί των οδών Σαράφη 7 και Αριστοδήμου 76, γωνία, ιδιοκτησίας Αλ. Νικολόπουλο. Αξιόλογα είναι τα επιμέρους στοιχεία των όψεων, όπως το γείσο της στέγης με τους γεισίποδες πάνω από το οποίο υπάρχει το στηθαίο, τα πλαίσια των ανοιγμάτων, οι εξώστες με το απλό κιγκλίδωμα¹²⁵.

Κτίριο Δημητρούλια

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο του όψιμου εκλεκτικισμού, στην οδό Νέδοντος 69 και Αριστομένους 18, ιδιοκτησίας Δημητρούλια. Το κτίριο είναι διαμπερές. Ο όροφος της μιας πρόσοψης διαμορφώνεται με τρία ανοίγματα και κεντρικό εξώστη με μαρμάρινο δάπεδο και μαρμάρινα γλυπτά φουρούσια. Τα

¹²⁵ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

ανοίγματα πλαισιώνονται με πλαίσια και γείσο. Οι γωνίες του κτιρίου της πρόσοψης αυτής τονίζονται με απομίμηση λιθοδομής. Η δεύτερη πρόσοψη διαμορφώνεται με τρία ανοίγματα και έναν ενιαίο εξώστη που τονίζεται σε μεταλλικά φουρούσια. Στις γωνίες του κτιρίου στην πρόσοψη αυτή υπάρχουν απλές ψευδοπαραστάδες. Πιο πάνω το γείσο της στέγης κοσμείται με οδοντωτές ταινίες.

Κτίριο Χρήστου Γρηγορέα

Το διάροφο εκλεκτικιστικό κτίριο (με πατάρι στο ισόγειο) επί της οδού 23ης Μαρτίου 23 και της πλατείας 23ης Μαρτίου 34, γωνία, με στοά στο ισόγειο που διαμορφώνεται από τρία ανοίγματα, ιδιοκτησίας Χρήστου Γρηγορέα. Η στοά στηρίζεται σε τρία μεγάλα τοξωτά ανοίγματα που στηρίζονται σε μαρμάρινους τετράγωνους πεσσούς. Ο όροφος έχει ψευδοπαραστάδες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα¹²⁶.

θ. Κτίρια σε ρυθμό art nouveau

Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, τα πρώτα έργα του μοντέρνου κινήματος εμφανίστηκαν στον ελλαδικό χώρο.

Στο γενικότερο ύφος της αρχιτεκτονικής των κτιρίων με στοιχεία art nouveau αναιρούνται πολλά από τα προηγούμενα ρυθμικά συστήματα. Συγκεκριμένα στα περισσότερα κτίρια καταργείται η κατ' όροφον οριζόντια διαίρεση και παράλληλα τονίζεται η καθ' ύψος συγκρότηση των ανοιγμάτων¹²⁷. Επιπλέον, απουσιάζει η ζωοφόρος – επιστύλιο, κάτω από το γείσο. Έτσι, διασπάται η ήπια διακόσμηση της οριζόντιας στέγης, που ήταν ένα από τα ουσιώδη γνωρίσματα του νεοκλασικού ρυθμού. Επίσης, η στέγη διακόπτεται από ζεύγη επιμηκυσμένων φουρουσιών και άλλων διακοσμητικών στοιχείων, τα οποία εντείνουν ακόμη περισσότερο τον κατακορυφισμό στη μορφολογική διάρθρωση της όψης¹²⁸.

Στην όψη των κτιρίων παρουσιάζονται διακοσμητικά στοιχεία, όπως τα φουρούσια, οι κρεμαστές γιρλάντες, τα στεφάνια και τα μοτίβα με ανθρώπινες

¹²⁶ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

¹²⁷ Μάνος Γ. Μπίρης, - Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σελ. 272.

¹²⁸ Μ. Γ. Μπίρης, *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική (1875-1925)*, σελ. 185.

μορφές. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν μια ρομαντική αίσθηση αναγόμενη στον ευρωπαϊκό μεσαίωνα.

Κτίριο Στ. Βακαλόπουλου

Το διώροφο εκλεκτικιστικό κεραμοσκεπές κτίριο με υπόγειο επί των οδών Αριστομένους 55 και Βαλαωρίτου 1, γωνία ιδιοκτησίας Σταυρ. Βακαλοπούλου. Στο ισόγειο ανοίγονται δύο αξονικές εισοδοί που πλαισιώνονται, όπως όλα τα ανοίγματα, με παραστάδες και επιστύλιο. Χαρακτηριστικά είναι τα γύψινα φυτικά και διακοσμητικά στοιχεία, καθώς και η διαμόρφωση ζώνης πάνω από τη βάση του κτιρίου ως το ύψος της ποδιάς των παραθύρων.

Κτήριο Α.Σ.Ο. Καλαμάτας

Το διώροφο κεραμοσκεπές κτίριο αποθηκών, με επιδράσεις γαλλικής αρχιτεκτονικής, επί των οδών Ψαρρών 148 (Αυτόνομος Σταφιδικός Οργανισμός). Το κτίριο αποτελείται από δύο όγκους διαφορετικού μεγέθους, αλλά της ίδιας μορφολογίας. Τα καμπύλα υπέρθυρα των ανοιγμάτων, καθώς και το μεταλλικό στέγαστρο είναι στοιχεία επίδρασης της γαλλικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 20ου αιώνα¹²⁹.

Το κτήριο στο λιμάνι δεν ήταν αποθήκες, αρχικά στεγάστηκε το σταφιδεργοστάσιο της Ένωσης συνεταιρισμών που κατασκευάστηκε γύρω στα 1920. Ήταν εργοστάσιο επεξεργασίας και συσκευασίας σταφίδας κόστισε τότε 1.200.000 δραχ. και "ανετέθη εις ειδικόν πρόσωπον η εξαγωγή σταφιδοκάρπου, υπό τον όρον οσάκις ευρίσκεται στην ανάγκην η παραγωγή, να ενεργή τα απαιτούμενα δια την πώλησιν της σταφίδος απ' ευθείας υπό των συνεταιρισμών". Μετά την ίδρυση του ΑΣΟ το 1925 και σε μια πορεία, πέρασε στην ιδιοκτησία του¹³⁰.

¹²⁹<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

¹³⁰ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1778/31869/5.8.1987 – ΦΕΚ, τχ. Β', αρ. φ. 467, 28.8.1987.

Γαλλικό Ινστιτούτο Καλαμάτας
Μελέτη συντήρησης και αποκατάστασης τοιχογραφιών και οροφωγραφιών του
διατηρητέου κτιρίου

Η κατασκευή του κτηρίου άρχισε στα μέσα του 19ου αιώνα (1860) από Ιταλό αρχιτέκτονα. Κτίσθηκε με τα αισθητικά-αρχιτεκτονικά κριτήρια της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής που συνηθιζόταν την εποχή εκείνη. Το κυρίως κτήριο προσετέθη σε προϋπάρχον κτίσμα που υπήρχε στην οδό Γρηγορίου και που κατά πάσα πιθανότητα χρησίμευε σαν αποθήκη ή σαν στάβλος. Το κτίσμα αυτό είχε φέρουσες περιμετρικές λιθοδομές και την στέγη την έφεραν αψίδες. Το κτήριο χρησιμοποιήθηκε αρχικά από την οικογένεια Εφesiού για κατοικία μέχρι την πώλησή του στη Γαλλική Κυβέρνηση το 1958. Από τότε και μέχρι το 1987, που έγιναν οι καταστροφικοί σεισμοί στην περιοχή, χρησιμοποιήθηκε από το Γαλλικό Ινστιτούτο σαν σχολή εκμάθησης της Γαλλικής Γλώσσας και σαν Πολιτιστικό Κέντρο διάδοσης της Γαλλικής Παιδείας. Από τους σεισμούς και μέχρι σήμερα το κτήριο παραμένει κλειστό. Το κτήριο αποτελείται από ένα τμήμα υπογείου στην πτέρυγα Α επί της οδού Μαυρομιχάλη, ισόγειο και Α΄ όροφο σε σχήμα «Π» που αναπτύσσεται περιμετρικά του οικοπέδου και από έναν όροφο που αναπτύσσεται παράλληλα και εν εσοχή με την οδό Μαυρομιχάλη. Το αρχικό ισόγειο τμήμα της πτέρυγας Β που χρησίμευε σαν στάβλος έχει φέρουσα τοιχοποιία, από λιθοδομή, πάχους 90 εκ.. Αρχικά την στέγη την έφεραν πέτρινες αψίδες, των οποίων οι γενέσεις είναι ορατές ακόμη και σήμερα. Στη συνέχεια του κτηρίου αυτού κατασκευάστηκε η πτέρυγα Α η οποία αποτέλεσε και το κυρίως τμήμα της κατοικίας. Στο υπόγειο της πτέρυγας αυτής υπάρχουν δύο χώροι που χρησίμευαν σαν αποθήκες. Η φέρουσα τοιχοποιία είναι από λιθοδομή πάχους 90 εκ. Επίσης φέρουσα είναι και η τοιχοποιία της ανωδομής, πάχους 60 εκ. - 90 εκ. Το δάπεδο της εισόδου είναι επιστρωμένο με μαρμάρινες πλάκες τοποθετημένες ρομβοειδώς, ενώ των λοιπών χώρων είναι με πλάκες. Η κλίμακα που οδηγεί από την είσοδο του ισογείου στο μεσοπάτωμα είναι μαρμάρινη ευθύγραμμη και φέρει προστατευτικό διακοσμητικό κιγκλίδωμα από χυτοσίδηρο με ξύλινη κουπαστή. Η άλλη κλίμακα που οδηγεί από το μεσοπάτωμα στον Α΄ όροφο είναι καμπύλη και έχει κατασκευαστεί εξ ολοκλήρου από ξύλο. Φέρει κουπαστή με ξύλινους торνευτούς ορθοστάτες. Οι εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι είναι από οπτοπλινθοδομή και έχουν επιχριστεί. Τα δάπεδα του ορόφου είναι από ξύλινη διαδοκιδωτή πολυκέλυφη κατασκευή. Το επάνω κέλυφος, που είναι το δάπεδο του ορόφου, αποτελείται από ξύλινες τάβλες επί των φερουσών ξύλινων δοκών, οι οποίες

είναι πακτωμένες στις φέρουσες λιθοδομές. Το κάτω κέλυφος, που είναι η οροφή των χώρων, αποτελείται από επιχρισμένες μπαγδαντόπηχες, οι οποίες στον Α΄ όροφο, στην είσοδο και στο κλιμακοστάσιο, είναι διακοσμημένες με ζωγραφικά μοτίβα. Όλα τα κουφώματα είναι ξύλινα. Οι εσωτερικές θύρες είναι ταμπλαδοτές βαμμένες, ενώ τα εξωτερικά κουφώματα είναι τα μεν υαλοστάσια με καΐτια, τα δε εξώφυλλα γαλλικού τύπου. Τα παράθυρα του Α΄ ορόφου που βλέπουν προς την αυλή έχουν κυκλικό σχήμα και είναι διαμορφωμένα με πολύχρωμους υαλοπίνακες. Το κτήριο καλύπτεται με τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη επί ξύλινου σκελετού. Μετά την πλήρη αποπεράτωση του κτηρίου, έγινε προσθήκη Β΄ ορόφου κατά μήκος της όψης της αυλής. Ο εν εσοχή τοίχος επί της οδού Μαυρομιχάλη έχει κατασκευαστεί στο μεσαίο του τμήμα από λιθοδομή, εκατέρωθεν δε αυτού από μπαγδαντί. Η λιθοδομή αυτή έχει πάχος 45 εκ. και εδράζεται στην υποκείμενη λιθοδομή που έχει πάχος 60 εκ. Η όψη του ορόφου αυτού που βλέπει προς την αυλή, έχει κατασκευαστεί από μπαγδαντί, ενώ οι δύο πλάγιες όψεις που βλέπουν στην οδό Γρηγορίου η μία και στη μεσοτοιχία άλλη, είναι από πλίνθους και μπαγδαντί αντίστοιχα. Οι εξωτερικές όψεις έχουν διαμορφωθεί ακριβώς με τα πρότυπα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Εικάζεται ότι αρχιτέκτων του κτηρίου μπορεί να είναι ο Τσίλλερ. Όλο το κτήριο εξωτερικά έχει επιχριστεί και έχει διαχωριστεί ανά όροφο με ζωνάρια, που εξέχουν από την τελική επιχρισμένη επιφάνεια, όπως επίσης εξέχουν και οι γωνιακές παραστάδες και τα πλαίσια γύρω από τα κουφώματα. Τα εξέχοντα τμήματα έχουν γίνει από τραβηχτό σοβά και έχουν χρωματιστεί λευκά, εκτός από την στέψη του κτηρίου που έχει χρωματιστεί γαλάζια. Ενώ οι επιχρισμένες επιφάνειες του Α΄ ορόφου είναι λείες με πατητό επίχρισμα και είναι βαμμένες στο κλασικό χρώμα της ώχρας, οι επιχρισμένες επιφάνειες του ισογείου είναι σε απομίμηση ισόδομης αρμολογημένης λιθοδομής στο ίδιο χρώμα¹³¹.

---

¹³¹<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

Δ' Κεφάλαιο

Οι κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις στην πόλη της Καλαμάτας κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αι.

Η Καλαμάτα στα τέλη του 19ου αιώνα αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν μια πόλη η οποία χάρη στα εξωτερικά ερεθίσματα της δεκαετίας 1860-1870 και την αναπτυξιακή πολιτική της κυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη αργότερα, προσπαθούσε να μετασηματισθεί οικονομικά μέσω της στροφής της αγροτικής παραγωγής προς τις εξαγωγικές εμπορευματικές καλλιέργειες. Ιδιαίτερη άνθηση παρατηρείται στην περίοδο 1890-1905. Η ανάπτυξη του λιμανιού συνέβαλε στο να αποκτήσει η πόλη μια κοσμοπολίτικη, μικροαστική φυσιογνωμία. Οι καλαματιανοί έμποροι, συνετέλεσαν στην οικονομική άνθηση της πόλης παρά τις δυσμενείς εμπορικές συνθήκες της εποχής. Ο πληθυσμός της πόλης αυξανόταν, συγκεκριμένα τριπλασιάστηκε μεταξύ 1856-1907 παρόλο που παρέμεινε ουσιαστικά γεωργικός, μόνο ένα 11% περίπου είχαν ανώτερο μορφωτικό επίπεδο. Στον εκπαιδευτικό τομέα παράλληλα με την δημόσια εκπαίδευση ιδρύθηκαν στην πόλη πολλά ιδιωτικά σχολεία αρρένων και θηλέων μετά το 1870. Οι νέοι επιστήμονες, οι περισσότεροι από αυτούς γόννοι εύπορων οικογενειών, κυριαρχούν στην οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου. Με την ψήφιση του συντάγματος του 1864 και συγκεκριμένα με το άρθρο 14 αποκαθίσταται η ελευθεροτυπία που επέτρεψε αφενός και ώθησε αφετέρου τους Έλληνες να εκδώσουν εφημερίδες. «Το ελληνικό βασίλειο υποφέρει από περίσσεια τύπου» θα γράψει ο Gaston Deschamps στο οδοιπορικό του 1890. Ο περιφερειακός τύπος, όπως είναι γνωστό, έχει πολλές και μεγάλες δυνατότητες παρέμβασης στην κινητοποίηση και ενεργοποίηση του λαού σε πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Με την ισχύ του νέου Συντάγματος και στην Καλαμάτα εκδίδονται αρκετές εφημερίδες και περιοδικά. Το 1901 κυκλοφορεί το πρώτο φιλολογικό καλαματιανό περιοδικό «Ωρίων» με διευθυντή τον Π. Σάλμα, δικηγόρο, ποιητή και δημοσιογράφο¹³². Παράλληλα, με τα άρθρα 10 και 11 που όριζαν το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι», δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα έντονη κοινωνική δραστηριότητα την δημιουργία καλύτερων συνθηκών ζωής και συνάμα την εδραίωση της ταξικής συνείδησης.

¹³² Παναγιώτης Σάλμας, «Πνευματική και ψυχαγωγική ζωή της Καλαμάτας», στο: *Μεσσηνιακόν έτος 1938*, Σύλλογος προς Διάδοσιν των Γραμμάτων, Καλαμάτα, σελ. 95.

Η Άνω πλατεία είναι η πιο παλιά πλατεία της Καλαμάτας, καθώς ήταν το κέντρο της οικονομικής, η κοινωνικής, αλλά και διοικητικής ζωής της πόλης, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα. Εδώ βρίσκονταν¹³³: ραφτάδικα, π.χ. Α. Μινιουράκου, 1902, επιπλοποιεία, π.χ. Παπασταθόπουλου, 1914, καφεκοπτεία π.χ. Αν. Μαρκάκη, 1914. παπλωματάδικα, Νικ. Ανδριανόπουλου, δεκαετία 1870, Δημ. Αναστασίου, δεκαετία 1880, Θεοχ. Τσαχαγιά, δεκαετία 1890. Καφενεία Μιχ. Κορωναίου, 1854, Πολυζωγόπουλου και Κατσουλάκου, 1900. Η παλιότερη λέσχη της Καλαμάτας, «Η Μεσσηνία» (1855). Η αίθουσα του Εμπορικού Συλλόγου, όπου δίνονταν διαλέξεις κατά το 1880-1885. Η «μεγάλη πηγάδα» επί της οδού Υπαπαντής, απέναντι στον πλάτανο, απ' όπου υδρευόταν μεγάλο μέρος της Καλαμάτας. Φαρμακεία Κων. Κουτσομητόπουλου, 1837. Νικ. Βλαντασόπουλου, 1855. Συμβολαιογραφεία Άγγ. Λίγγρη το 1895, Παν. Καλλιάνη, Νικ. Μαντζαβάκου, Π. Χαριτόπουλου, γύρω στα 1900. Δημόσιες υπηρεσίες (νομαρχία, ταχυδρομείο και τηλεγραφείο το 1902, ειρηνοδικείο το 1851 και 1870.) Το ιδιωτικό εκπαιδευτήριο του Δημήτρη Επισκοπίδη γύρω στα 1900¹³⁴. Η Σχολή Χορού του Ευστάθιου Λουΐζου το 1895. Το τυπογραφείο της εφημερίδας *Φως* το 1902. Το βιβλιοδετείο του Ιωάννη Μαντζώρου. Η οικία του Αρχιεπισκόπου Μεσσηνίας. Η αφετηρία του τραμ.

Η Κάτω πλατεία, με το «Βενέτικο σχέδιο» και τις «περίφημες καμάρες», βρισκόταν στη δυτική πλευρά της πόλης, εκεί ήταν πολλά ξενοδοχεία, όπως τα «χάνια των Τζανιάνων», τα «χάνια των Αντωνοπουλαίων» και, κατά τη δεκαετία του 1890 τα ξενοδοχεία «Δαφνών», «Ναυαρίνο»³⁵, «Πελοπόννησος». Το 1861 άρχισε σταδιακά η ανάπτυξή της, καθώς η καταστρεπτική πυρκαγιά που επλήγησε την «Άνω πλατεία των παπλωματοποιείων» ανάγκασε τους εμπόρους να μεταφέρουν τα καταστήματά τους. Επιπλέον, ήταν συγκεντρωμένα καφενεία, όπως των αδελφών Μπογάκου, Δημάκη, Πιτσιλή (δεκαετία 1890), εκεί σύχναζαν τα λαϊκότερα στρώματα της πόλης. Αντίθετα, η αστική τάξη της Καλαμάτας σύχναζε στις επωνομαζόμενες «λέσχες», όπως ο Δημακόπουλος και ο Δαφνών, που ιδρύθηκαν το 1867 και το 1880 αντίστοιχα. Σε ξεχωριστή αίθουσα, παρακολουθούσαν επιστημονικές διαλέξεις, ερασιτεχνικές θεατρικές παραστάσεις. Στην πλατεία υπήρχαν τα ζαχαροπλαστεία, όπως το

¹³³Γιάννης Ταβουλαρέας, *Παλιά Καλαμάτα (Ιστορία - Λαογραφία - Αρχαιολογία)*, σελ. 48-52.

¹³⁴Αναστασία Μηλίτση-Νίκα, *Η Μέση Εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910) Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, ΓΑΚ - Αρχεία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2004, σελ. 243.

«αριστοκρατικών ζαχαροπλαστειών». Μετά το 1880, η πλατεία απέκτησε μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Καθώς στεγάστηκε στην Κάτω πλατεία το δημαρχείο της πόλης. Τη δεκαετία του 1890 μεταφέρθηκε η αίθουσα του Εμπορικού Συλλόγου, ενώ στις αρχές του 20ού αιώνα εγκαταστάθηκαν και τα εμπορικά καταστήματα του Ι. Φ. Κωστόπουλου και των αδελφών Ν. Νικολόπουλων, το ραφείο του Β. Φοίφα, τα οινοπνευματοπωλεία των Φοίφα, Καλλικούνη, και Στεφανούρη, τα καπνοπωλεία του Τσιλιβή και του Δαμηλάτη, τα βιβλιοπωλεία του Κ. Λυμπερόπουλου, του Βενιόπουλου - Μανίνου, του Παπαχρήστου, το κούρειο των Κρανιδιώτη και Μουντούρη, το φαρμακείο του Χριστόδουλου Κουτραφούρη¹³⁵(μετέπειτα Μέντη).

Η πλατεία των Αγίων Αποστόλων αποτελούσε το εμπορικό κέντρο της Καλαμάτας. Στο χώρο αυτό δέσποζε ο μικρός ιστορικός βυζαντινός ναός των Αγίων Αποστόλων (12ος αι.). Εδώ, γινόταν υπαίθριο παζάρι και ήταν συγκεντρωμένα ξύλινα κυρίως μαγαζάκια. Το 1857, στα βορειοδυτικά του ναού των Αγίων Αποστόλων και μέχρι την πλατεία Κρεοπωλείων, κατασκευάστηκαν τα δημοτικά τροφοπωλεία, τα οποία ανακατασκευάστηκαν το 1876. Τη δεκαετία του 1920 κατασκευάστηκε η δημοτική λαχαναγορά (εγκαίνια 1929), η οποία ενίσχυσε την κίνηση της αγοράς των Αγίων Αποστόλων¹³⁶.

Σύμφωνα με περιγραφή του περιηγητή Thomas Wyse¹³⁷, που επισκέφτηκε την Καλαμάτα το 1858, ο χώρος των κρεοπωλείων ήταν ένας «υπαίθριος, χωρίς φροντίδα χώρος Σφαγείου, που έμοιαζε περισσότερο σαν παράγκα πωλήσεως που περιέρχεται την επαρχία, παρά σαν σταθερό κατάλυμα για τον πληθυσμό μιας πόλης». Αυτά τα «εργαστήρια κρεοπωλείου» επισκευάστηκαν το 1870. Ο κίνδυνος για την υγεία των πολιτών ήταν πασιφανής, Συγκεκριμένα, το 1929-1930, επί δημάρχου Βασίλη Κροντήρη, κατασκευάστηκαν τα δημοτικά σφαγεία στο χώρο δυτικά των εκβολών του Νέδοντα (στην περιοχή του Κορδία). Παράλληλα, το 1930 το Δημοτικό Συμβούλιο, προκειμένου να εξασφαλίσει «την καθαριότητα, την ευπρέπεια και την υγεία της πόλης», απαγόρευσε τις σφαγές των ζώων έξω από τα κρεοπωλεία και στα πεζοδρόμια. Επίσης, το 1940 το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε την

¹³⁵Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σ.σ. 36-37.

¹³⁶Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 52.

¹³⁷N. I. Ζερβής, «Οι ξένοι ταξιδιώτες», στην: *Καθημερινή*, 2001, σ.σ. 10-12.

επισκευή και ανακαίνιση των παλιών δημοτικών κρεοπωλείων που υπήρχαν στην πλατεία Όθωνος, κατεστραμμένες στέγες και θύρες, λιμνάζοντα ακάθαρτα ύδατα. Επιπλέον, η συγκεκριμένη πλατεία εκτός από τόπος κρεοπωλείων ήταν και τόπος χονδρικής πώλησης κηπουρικών ειδών, καθώς και ιχθυοπωλείων. Γύρω στα 1940 καθιερώθηκε να γίνεται εδώ κάθε Σάββατο η λαϊκή αγορά¹³⁸.

Μετά την απελευθέρωση η συνοικία του Αγιάνη κατοικούσαν αρχοντικές οικογένειες των Μπενάκη, Κυριακού, Παπαδόπουλου, Δανασή. Επίσης, στεγαζόνταν το πρώτο ταχυδρομείο, το ειρηνοδικειακό κατάστημα (1836), οι φυλακές πολιτικών κρατουμένων (1850), οι ποινικές φυλακές (1854) και ο στρατώνας, το Θεραπευτήριο της Φρουράς (δεκαετία του 1850, και το 1860), και το κατάστημα της νομαρχίας (από το 1869 έως το 1876), σε οικία του Ιωάννη Κυπαρίση. Στην ίδια πάλι θέση, και κατά μήκος του ποταμού, στις 24 Ιουνίου γενέθλιο του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου γινόταν η ετήσια εμποροπανήγυρη της Καλαμάτας, όπως αποφασίστηκε το 1918 από το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης, ενώ από το 1931 κάθε Σάββατο γινόταν η εβδομαδιαία λαϊκή αγορά¹³⁹.

Το Κάστρο ήδη από την προεπαναστατική περίοδο, αλλά και τους πρώτους χρόνους, μετά την απελευθέρωση υπήρξε χώρος σημαντικών γεγονότων. Εδώ είχε λειτουργήσει προεπαναστατικά το τζαμί και μετεπαναστατικά η πρώτη αλληλοδιδασκτική σχολή, καθώς και το πρώτο τυπογραφείο της απελευθερωμένης Ελλάδος. Εδώ, επίσης, βρίσκονταν ο πρώτος μετά την απελευθέρωση μητροπολιτικός ναός της πόλης, του Αγίου Γεωργίου (βορειοανατολικά του ναού της Υπαπαντής), το πρώτο Ελληνικό σχολείο και Γυμνάσιο, το νοσοκομείο, η ιστορική Μονή των Καλογραιών, καθώς και πολλά σπίτια προυχοντικών οικογενειών, όπως των Κορφιωτάκη, Σπ. Καραλιά, Π. Ζάρκου, Π. Ρεμπού, Π. Σκορδούλη, Ηλ. Δορβατζή, Σπ. Αντωνόπουλου, Αθ. Τζάνε¹⁴⁰.

Η πλατεία Φραγκόλιμνας αμέσως μετά τις παρεμβάσεις, γύρω στα 1860 εξελίχθηκε σε πλατεία περιπάτου. Ανάμεσά τους υπήρχαν οι δυο μικροί ναοί του Αγίου Νικολάου: ένας βυζαντινός, ο Άγιος Νικόλαος παλαιός, και ένας

¹³⁸Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 60.

¹³⁹Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 66.

¹⁴⁰Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 74.

ιδιόκτητος, της οικογένειας Εφεσίου (μέσα 19ου αι.). Το 1901 στη νότια πλευρά της πλατείας, ήταν το βρεφοκομείο. Γύρω στα 1910 επί της σημερινής οδού Κουμουνδουράκη στεγάστηκαν τα δικαστήρια. Την περίοδο του μεσοπολέμου, στην ανατολική της πλευρά, άρχισε να κτίζεται το παλιό καπνεργοστάσιο Καρέλια, ενώ ένα τετράγωνο πιο πάνω απ' αυτό λειτουργούσε το καπνοκοπήριο της πόλης. Το 1924 στον ακάλυπτο χώρο της πλατείας τοποθετήθηκαν παραπήγματα για να στεγαστούν προσωρινά πρόσφυγες της Μικράς Ασίας¹⁴¹.

Η σημερινή πλατεία Μαυρομιχάλη και η γύρω περιοχή της διαδραματίστηκαν εθνικής σημασίας γεγονότα. Στον Άγιο Ταξιαρχάκι, σε κτήριο ιδιοκτησίας του Αριστείδη Πανατζόπουλου, στεγαζόταν η Νομαρχία κατά τις δεκαετίες 1850 και 1860. Την περίοδο από το 1877 έως το 1883 βρισκόταν το Αλεξανδράκειο Νοσοκομείο, ενώ τη δεκαετία του 1890 λειτούργησαν ιδιωτικά σχολεία, όπως του Παναγιώτη Βεντήρη, της Ευσταθίας Μιχαλακέα και της Αλεξάνδρας Παπασταθοπούλου. Ακόμη και χοροδιδασκαλείο, του κ. Αθανασίου, το 1903. Παράλληλα, η πλατεία Μαυρομιχάλη χρησίμευε ως χώρος εμπορικής δράσης. Μετά το 1880 έγινε η εκτροπή της κοίτης του Νέδοντα και η διάνοιξη νέας κοίτης δυτικότερα. Το καφενείο του Τζανή Καραμπίνη, εξελίχθηκε σε δημοφιλές στέκι των Καλαματιανών. Αργότερα, δεκαετία του 1890 - αρχές 1900, στη νοτιότερη οικιστική επέκταση της πόλης (αρχοντικά Κατσαούνη, Γ. Κουτσομητόπουλου, Στρούμπου επί της οδού Αριστομένους) σημειώνεται μεγαλύτερη ανάπτυξη στον ευρύτερο χώρο της πλατείας. Εδώ στεγάζεται το Καπνοκοπήριο της πόλης. Επίσης, προστίθεται η ισόγεια αίθουσα της νεόδμητης οικίας του Π. Κατσαούνη, όπου φιλοξενούνται πλήθος από θεατρικές παραστάσεις και διεξάγονται οι ενιαύσιες μαθητικές εξετάσεις της Σχολής Απόρων Παίδων και διαφόρων ιδιωτικών σχολείων της πόλης. Στο ίδιο κτήριο, λίγο αργότερα, θα στεγαστεί η Τράπεζα Αθηνών¹⁴². Το 1910 θα κατασκευαστεί το πνευματικό κέντρο της εποχής, η περίφημη Λαϊκή Σχολή και από το 1936 με τη συνδρομή του «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Γραμμάτων», ο πρώτος ιδρύθηκε από 46 καλαματιανούς διανοούμενους και με δική τους πρωτοβουλία και συγκεκριμένα του καλαματιανού ζωγράφου Κώστα Γιαννόπουλου το 1962 ιδρύθηκε η Πινακοθήκη της Σύγχρονης Ελληνικής

¹⁴¹Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 86.

¹⁴²Ορέστης Χρυσοσπάθης, *Ιστορία της Παλαιάς Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1936, σελ. 52.

Τέχνης. Ο Σύλλογος προς Διάδοσιν των Γραμμάτων Επειδή τη δεκαετία του 1930 ο αναλφαβητισμός στις λαϊκές τάξεις ήταν πολύ μεγάλος, μια ομάδα νέων, Κουτουμάνος, Καίσαρης, Κυβέλος, αποφάσισαν να ιδρύσουν το Σύλλογο προς Διάδοσιν των Γραμμάτων με σκοπό τον περιορισμό του αναλφαβητισμού με την ίδρυση και λειτουργία σχολής αναλφαβητών (1937-1947), έργο για το οποίο βραβεύτηκαν από την Ακαδημία Αθηνών το 1945. Ο Σύλλογος ασχολήθηκε με την έκδοση βιβλίων με μεσσηνιακά θέματα και των περιοδικών «Αρχεῖον» και «Ιθώμη» (1973). Μια από τις πρωτοβουλίες του ήταν να καθιερωθεί η 23η Μαρτίου ως τοπική εορτή. Το 1951 εγκαινίασε το Ιστορικό και Νεωτέρων Χρόνων Μουσείο, την Ιστορική Πινακοθήκη και το Αρχείο Φωτογραφίας στο Αρχοντικό Κυριακού. Το 1977 εγκαινίασε το Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο. Μετά το 1920 εμφανίζονται και οι πρώτες κινηματογραφικές αίθουσες: ο «Αμερικανικός» (δεκαετία 1920), το «Τριανόν» και ο «Έσπερος» (δεκαετία 1930). Την ίδια περίοδο στην πλατεία προστίθενται κι άλλα καφενεία και ζαχαροπλαστεία, με γνωστότερο το «Τριανόν», καθώς και ξενοδοχεία, όπως το «Ακταίον», στη θέση του μετέπειτα ζαχαροπλαστείου «Γαλάξια¹⁴³».

Η κεντρική πλατεία της Καλαμάτας μετά το 1938, ολοκληρώθηκαν οι διαδικασίες διαμόρφωσής της. Γύρω από την πλατεία και σε μικρή απόσταση μεταφέρθηκαν και στεγάστηκαν τα δικαστήρια (το 1939), η τράπεζα της Ελλάδος γύρω στα 1930. Η συγκεκριμένη θέση απέκτησε σημασία μετά το 1901, οπότε έγιναν τα εγκαίνια του Σιδηροδρομικού Σταθμού, παρόλο που από το 1896 είχε κατασκευαστεί και λειτουργήσει η σιδηροδρομική γραμμή Καλαμάτα-Αθήνα, εκτός από το τμήμα Κούρταγα-Διαβολίτσι.¹⁴⁴ Επίσης, υπήρχαν τα ξενοδοχεία «Λευκός Οίκος», «Ακταίον», «Μεγάλη Βρετανία», ενώ υπήρχαν ζαχαροπλαστεία (Ηλία Μουνδρέα), καφενεία (Β. Αλεξανδρόπουλου, Βασιλάκη), ιατρεία¹⁴⁵.

Στην ευρύτερη περιοχή λειτουργούσε ο περίφημος «Κήπος της Εδέμ», χώρος αναψυχής για τους Καλαματιανούς από τη δεκαετία του 1890. Τη δεκαετία του 1920 στην περιοχή λειτουργούσε και σχολείο, το 4ο Δημοτικό, καθώς και τα Λουτρά Σταματελάκη (ανάμεσα στις οδούς Βασ. Γεωργίου,

¹⁴³Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 105.

¹⁴⁴Δημήτρης Σωφρονάς, «Η Καλαμάτα και το τραμ», στην: *Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, Καλαμάτα: Αστικός Μετασχηματισμός*, τ. 85, (6-9-2001), σ.σ. 20-23.

¹⁴⁵Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 118.

Αριστοδήμου και Κανάρη). Το 1926 αποφασίστηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο η διατήρηση της πλατείας Ταξιαρχών, συνολικής έκτασης 4.040 τ.μ.. Το 1938 αποφασίστηκε να κατασκευαστεί στην πλατεία «νέος μεγαλοπρεπής ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών». Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε στις 3 Ιουλίου του 1938 και αποπερατώθηκε το 1959, χάρη στην οικονομική ενίσχυση τόσο των ιδιωτών όσο και του δήμου¹⁴⁶.

Η πλατεία των Ασκήσεων απέκτησε ιδιαίτερη σημασία μετά το 1901, με τη μεταφορά στη βορειοδυτική της πλευρά του Μεσσηνιακού Γυμναστηρίου, και κυρίως με την κατασκευή το 1909, στη βόρεια πλευρά της, των κτηρίων στρατώνων του 9ου Πεζικού Συντάγματος που δώρισε στο Δημόσιο ο Δήμος Καλαμάτας επί δημαρχίας Παναγιώτη Μπενάκη. Επισημαίνεται ότι στην περιοχή, δυτικά της πλατείας, λειτουργούσε η ταβέρνα του Μιλτιάδη Γκρίτζαλη. Την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής στη πλατεία Άρεως στεγάστηκαν εκατοντάδες Μικρασιάτες πρόσφυγες, σε στρατιωτικά παραπήγματα. Τέλος, στη δεκαετία του 1930, προστέθηκε στην περιοχή, στα ανατολικά της πλατείας, και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, το οποίο μεταφέρθηκε από την οδό Φαρών. Σήμερα στεγάζονται το Πανεπιστήμιο, η Τέντα και η φοιτητική εστία του Τ.Ε.Ι¹⁴⁷.

α. Εργοστάσια

Η Καλαμάτα πρωταγωνιστεί στην Πελοπόννησο, μαζί με την Πάτρα, ως οι πρώτοι βιομηχανικοί πόλοι. Την οικιστική της ανάπτυξη έχει αποκτήσει από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, όταν ξεκινούσε δυναμικά την παρουσία της στη βιομηχανία και στις εξαγωγές εμπορίου. Τα μεσσηνιακά προϊόντα σύκα, σταφίδα, λάδι και μετάξι, τα οποία με τη μεγάλη και σταθερή τους ζήτηση στις αγορές του εξωτερικού τονώνουν και σταθεροποιούν την τοπική οικονομία κατά το 19ο αι., αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία στηρίζονται οι πρώτες βιομηχανίες. Το πέρασμα από τον πρωτογενή στο δευτερογενή τομέα βασίζεται στους ίδιους γεωργικούς πόρους, που ευδοκούν στη μεσσηνιακή γη. Από το μέσο του 19ου αι. και εξής η πόλη της Καλαμάτας και η ευρύτερη περιοχή της αναπτύσσουν πλήθος βιοτεχνικών επιχειρήσεων, μερικές από τις οποίες εξελίσσονται αργότερα σε βιομηχανίες.

¹⁴⁶Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 128.

¹⁴⁷Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Καλαμάτα, οδοιπορικό...*, σελ. 134.

Η ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα, προικίζει την πόλη με υποδομές που καθορίζουν τη μέχρι σήμερα πολεοδομική μορφή της. Αποκτά πολεοδομικό σχέδιο το 1860 για το συνοικισμό της παραλίας Νέαι Καλάμαι και το 1867 αποκτά σχέδιο για όλη την πόλη, με έμφαση στο εμπορικό κέντρο όπου δημιουργούνται τοξωτές στοές. Το 1890, αποκτά σιδηρόδρομο ο οποίος σχεδιάζεται σε πολλά σημεία έτσι ώστε να εξυπηρετεί τη βιομηχανία. Το 1910 αποκτά γραμμή τραμ, ενώ η ανάπτυξη της βιομηχανικής κίνησης αποτυπώνεται στις υποδομές και την κίνηση του λιμανιού το οποίο ιδρύεται το 1882 σε σχέδια του μηχανικού Πασκάλ. Πριν την κατασκευή του λιμένα της Καλαμάτας οι εισαγωγές πρώτων υλών και εξαγωγές προϊόντων εξυπηρετούνται στον Αλμυρό και της γειτονικής Μεσσήνης στις εκβολές του Παμίσου¹⁴⁸.

Οι βιομηχανίες που αναφέρονται ως εύρωστες είναι μεταξουργία, ελαιουργία, σαπωνοποιεία, παγοποιεία, οινοπνευματοποιεία και ποτοποιία, κονσερβοποιεία, βυρσοδεψεία, ασβεστοποιεία, αλευρόμυλοι - κυλινδρόμυλοι, καρφοβελονοποιεία και καπνοβιομηχανίες. Οι πρώτες βιομηχανίες αυτές είναι συγκεντρωμένες στις εκβολές του Νέδοντα και το Λιμάνι, στις γειτονιές Ποταμιά και Ανάληψη (Παλιά Ντουάνα). Το νερό του ποταμού είναι απαραίτητο για τη λειτουργία των εργοστασίων και το Λιμάνι γρήγορα μεταμορφώνεται σε κόμβο επικοινωνιών.

Επίσης στην περιοχή της Μεσσήνης υπάρχει ικανός αριθμός βιοτεχνιών και προβιομηχανικών εγκαταστάσεων, όπως βυρσοδεψεία και μεταξουργεία, με πιο χαρακτηριστικούς τους ορυζώνες (καλλιεργούνται 3000 στρέμματα) και τους ορυζόμυλους.

Τα σημαντικότερα βιομηχανικά κτήρια στην πόλη ήταν το μεταξουργείο του Στασινόπουλου (1882, ατμοκίνητο με 160 εργάτριες), το εργοστάσιο (μεταξοϋφαντουργείο) του Αρ. Χριστόπουλου στην οδό Αρτέμιδος, το ελαιουργείο - σαπωνοποιείο Λιναρδάκη - Στρούμπου(1909¹⁴⁹), το παγοποιείο Λιναρδάκη, η Ηλεκτρική Εταιρεία συστήματος Θόμσον - Χούστον, το «οινοπνευματοποιείο Ζαν και Ρως», ο Αυτόνομος Σταφιδικός Οργανισμός, η Συκική, η Καπνοβιομηχανία

¹⁴⁸Γιώργος Γιαζόγλου, «Βιομηχανικές και Βιοτεχνικές Εγκαταστάσεις στις αρχές του 20^{ου} αι στις Πρωτεύουσες των Νομών της Περιφέρειας Πελοποννήσου», Ημερίδα με θέμα: *Βιομηχανική Κληρονομιά στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας – Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς, 15-5-2010.*

¹⁴⁹Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας: «Ευαγγελίστρια»*, ΓΑΚ - Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2002, σ.σ. 19-20.

Καρέλια (1888), ο κυλινδρόμυλος Φεραδούρος -Αποστολάκης (1928¹⁵⁰) και οι κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας Ευαγγελίστρια (1926) και μικρότερης σημασίας κτήρια αλλά όχι μικρότερης σημασίας επιχειρήσεις, όπως η οινοπνευματοποιία Στεφανούρη, το ποτοποιείο Καλλικούνη (1850). Όσο για τα μεταξουργεία αναφέρονται δεκάδες μικρές και μεγαλύτερες μονάδες, με τη Μονή Καλογραιών να πρωτοστατεί σε παραγωγή και σε ποιότητα¹⁵¹.

Σήμερα από τα μεγάλα εργοστάσια σώζονται το παλαιό εργοστάσιο Καρέλια, και οι δύο Κυλινδρόμυλοι, ο Φεραδούρος - Αποστολάκης, που στεγάζει το εμπορικό ΕΝΑ και η Ευαγγελίστρια¹⁵².

Ορισμένα από τα μικρότερα προβιομηχανικά κτήρια αναστηλώθηκαν και απέκτησαν νέες χρήσεις, όπως το ποτοποιείο του Καλλικούνη στο κέντρο της πόλης και το κτήριο του ΑΣΟ στο Λιμάνι. Έτσι λοιπόν σήμερα μπορούμε ουσιαστικά να διαπραγματευτούμε μόνο το μέλλον των Κυλινδρόμυλων Ευαγγελίστρια, εφόσον η Καπνοβιομηχανία Καρέλια¹⁵³, που είναι και η μόνη επιβιώσασα εύρωστη βιομηχανία κρατά το παλαιό της κτήριο κλειστό.

Ο Κυλινδρόμυλος «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑ» ιδρύθηκε ως επιχείρηση το 1925. Στην πόλη υπήρχε ήδη από το 1919 ο αλευρόμυλος «Φεραδούρος - Αποστολάκης», με ένα μεγάλο ακίνητο στο κέντρο της πόλης. Λειτουργούσαν και άλλοι μικρότεροι μύλοι σιτηρών και γενικά στην πόλη υπήρχε μια παράδοση στη συγκεκριμένη παραγωγή.

Παράλληλα, με την έλευση των προσφύγων το 1922, ένα νέο κίνητρο δόθηκε στη βιομηχανία της περιοχής καθώς υπήρχε φθηνή προσφορά εργασίας.

Τον Ιανουάριο του 1925 ο Γεώργιος Παπαδόπουλος αγόρασε και συνένωσε πέντε οικόπεδα με εργαστήριο επάνω στο λιμάνι της Καλαμάτας. Το ακίνητο μεταβιβάστηκε στη νεοσύστατη εταιρεία «Στασινόπουλος-Παπαδόπουλος». Μετά, το Φεβρουάριο, αγοράστηκε το γειτονικό οικόπεδο ιδιοκτησίας Ι. Π. Δραγώνα. Το πρώτο τετραόροφο κτήριο του μύλου κτίστηκε αμέσως, και έως το Δεκέμβριο του 1925 μπήκε σε λειτουργία. Εκεί εγκαταστάθηκαν το αλεστικό συγκρότημα

¹⁵⁰Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας...*, σελ. 23.

¹⁵¹Σταυρούλα Βερράρου, «Εμπόριο και Βιομηχανία», στην: *Καθημερινή Επτά Ημέρες*, Καλαμάτα 18 Νοεμβρίου 2001, σελ. 20.

¹⁵²Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας...*, σελ. 25.

¹⁵³Ανώνυμος, «Εκατό χρόνια Καπνοβιομηχανίας», στο: *Θάρρος*, 3 Σεπτεμβρίου 1989, αρ. φ. 28008, σ.σ. 1, 6.

BLTHLER. Το Φεβρουάριο του επόμενου έτους μεταβιβάστηκε στην Ανώνυμη πλέον Εταιρεία Ευαγγελίστρια, που ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1925 το παράπλευρο οικόπεδο (ιδιοκτησίας Παπαναργύρου), ενώ ένα άλλο οικόπεδο ήταν μια κομψή κατοικία με εργαστήριο και κλίβανο, ιδιοκτησίας Δ. και Ι. Δραγώνα αποκτήθηκε τον Απρίλιο του 1926. Ένα άλλο παράπλευρο οικόπεδο, αποκτήθηκε σταδιακά από το 1926 έως το 1930, το 1929 αποκτήθηκε το οικόπεδο Μπενάκη και το Μάιο του 1930 η γωνιακή αποθήκη του Ξωξάκου. Ανάμεσα από τα οικόπεδα υπάρχει μια ιδιωτική οδός, που σύμφωνα με τον ΓΟΚ, «περιήλθε στους παρόδιους». Εκεί κτίστηκε το τετραόροφο κτήριο όπου το 1928 αγοράστηκε και εγκαταστάθηκε το αλεστικό συγκρότημα BUHLER. Επάνω από αυτό επεκτάθηκε το κτήριο και προστέθηκαν «αποχωρητήρια και ουρητήρια δια τας ανάγκες του προσωπικού», με σχέδια του μηχανικού Αργυρόπουλου. Μέχρι το 1930 η εταιρεία αποκτούσε κι άλλα οικόπεδα σε παράπλευρα οικοδομικά τετράγωνα για τις ανάγκες της, τα οποία χρησιμοποίησε ως αποθήκες και σιλό¹⁵⁴.

Ήδη από το 1933 υπόγειες σήραγγες μεταφοράς σίτου με μηχανήματα απορροφήσεως κάτω από την προκουαία, οι οποίες συνέχισαν να επεκτείνονται έως τη δεκαετία του 1970. Παράλληλα αναπτυσσόταν και ο αλευρόμυλος «Φεραδούρος - Αποστολάκης», ο οποίος αποκτά νέο κτήριο το 1928 σε ένα «πρώην μωροεπερίβολο και νυν οικότοπο» τρία στρέμματα περίπου, που προκύπτει πάλι από συνένωση 6-7 μικρότερων ιδιοκτησιών. Το κτήριο είναι πενταόροφο και η στατική του μελέτη έχει υπογραφή Λ. Μπόμπολα και Σία και χρονολογία 1928.

Το 1931, οικοδομήθηκε και μία αποθήκη, ενώ το ίδιο έτος η εταιρεία έκανε τις απαραίτητες ενέργειες για την παράκαμψη της σιδηροδρομικής γραμμής για να εξυπηρετηθεί το εργοστάσιο. Από το 1934 ξεκίνησαν οι εργασίες συγχώνευσης των δύο μύλων. Έκτοτε αποτελούν μία ενιαία Ανώνυμη Εταιρεία, με δύο κτιριακά συγκροτήματα, τον Επάνω ή Χερσαίο μύλο ή Φεραδούρος -Αποστολάκης και τον Κάτω ή Επιλιμένιο ή Μεγάλο ή Ευαγγελίστρια.

Το 1939 κατασκευάστηκε «καταφύγιο κατά του εναερίου κινδύνου¹⁵⁵» και ο μύλος λειτουργούσε έως τους βομβαρδισμούς της Καλαμάτας τον Απρίλιο 1941.

Μετά τον πόλεμο και με το σχέδιο Μάρσαλ επισκευάστηκε και ξαναλειτουργήσε «υπό το καθεστώς κρατικής επίταξης». Το ιστορικό της επιχείρησης

¹⁵⁴Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας...*, σ.σ. 30, 33-35.

¹⁵⁵Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας...*, σελ. 38.

όπως έχει καταγραφεί μέσω των Πρακτικών του Δ. Συμβουλίου της εταιρείας, από τις ερευνήτριες που προανέφερα, αποδεικνύει τον καίριο ρόλο που έπαιξαν οι κυλινδρόμυλοι τις δύσκολες δεκαετίες του '40 και του '50 προσφέροντας κοινωνικό έργο στην πόλη. Ωστόσο, η οικονομική δυσπραγία της εποχής όσο και η ανάγκη επένδυσης εκ νέου κεφαλαίων για την ανανέωση των μηχανημάτων μείωναν διαρκώς το όφελος και την ευρωστία της επιχείρησης. Μόνο μια μικρή ανάκαμψη διαφάνηκε κατά τη δεκαετία του '70 με ένα άνοιγμα στις εξαγωγές αλεύρων.

Το μέλλον της εταιρείας ήταν δυστυχώς μικρό, παρά το ότι κατά το αισιόδοξο έτος 1977 είχε ανανεωθεί η διάρκεια λειτουργίας για 50 ακόμη χρόνια. Η αρχή του τέλους διαφάνηκε με τους σεισμούς του 1986, οπότε και διακόπηκε απότομα η λειτουργία του, απολύθηκε το προσωπικό και οι Τεχνικές Υπηρεσίες του Νομού το χαρακτήρισαν επικίνδυνο. Ουσιαστικά όμως, το κόστος επισκευών και επαναλειτουργίας με μηχανήματα νέας γενιάς ήταν απαγορευτικό, κυρίως γιατί δεν διαφαινόταν στην αγορά αντίστοιχο κέρδος. Το εργοστάσιο και τα ακίνητά του αγοράστηκαν με πλειστηριασμό το 1991. Σύμφωνα με το νέο ιδιοκτήτη, ο αρχικός σκοπός της αγοράς ήταν η επαναλειτουργία του εργοστασίου, κρίθηκε όμως ασύμφορη και αφέθηκε κλειστό¹⁵⁶.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση επιθυμεί την αναμόρφωση όλης της περιοχής, την ανάκτηση του λιμανιού και τη μετατροπή του σε μαρίνα και αναμένει την πρώτη κίνηση από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Το συγκρότημα έχει επιφάνεια 12.000 τ.μ. Με ενέργειες του Δήμου, ζητήθηκε το 2002 η κήρυξή του από το ΥΠΠΟ¹⁵⁷.

---

¹⁵⁶Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας...*, σελ.66.

¹⁵⁷Αναστασία Μηλίτση - Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη, *Η «Ντουάνα» 1830-1930 της Καλαμάτας*, ΓΑΚ - Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2006, σελ. 3.

Ε΄ Κεφάλαιο

Η οικιστική και αρχιτεκτονική ανάπτυξη της πόλης της Καλαμάτας από το Μεσοπόλεμο έως και το 1986

Τα κτίρια της εποχής του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζονται από μια νέα τάση, τη χρησιμοποίηση ενός νέου υλικού: του μπετόν – αρμέ¹⁵⁸. Η αστική αρχιτεκτονική της δεκαετίας 20^{ου} αι. εξακολουθούσε να χρησιμοποιεί επίπλαστα μοτίβα, ενώ οι αρχιτέκτονες προσέβλεπαν στη δραστική αναθεώρηση των προτύπων τους: την αυτάρκεια και καθαρότητα στη μορφή, τον ορθολογισμό και την αξιοπιστία στη λειτουργία και κατασκευή¹⁵⁹.

Πολλά κτίρια της εποχής αυτής συνέχισαν να διατηρούν τα κλασικιστικά στοιχεία, όπως: επίκρανα, παραστάδες, ακροκέραμα και μπαλούστρες. Την χαρακτηριστική εμφάνισή τους κάνουν τα διαφορετικά επίπεδα των μπαλκονιών, οι βεράντες που περιβάλλονται από κολώνες και ο τονισμός του κατακόρυφου άξονα, που επιτυγχάνεται με τη δημιουργία κατακόρυφων ζωνών ανοιγμάτων¹⁶⁰. Τέλος, ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο για τα κτίρια του Μεσοπολέμου είναι αποκτούν μεγάλο όγκο και αυξάνεται ο χώρος υποδοχής¹⁶¹.

Κτίριο Αναγνωστόπουλου

Το κτίριο Αναγνωστόπουλου βρίσκεται επί τις οδούς Φαρών 227 και Ασίνης. Το κτίριο χρονολογείται ότι κτίστηκε την περίοδο του 1920-1930. Το ισόγειο του κτιρίου λειτουργούσε ως ταχυδρομείο, όμως στη συνέχεια δεν χρησίμευσε ως κατοικία. Η οικία είναι λιτή, χωρίς τα χαρακτηριστικά διακοσμητικά στοιχεία, γεγονός που χαρακτηρίζει τα κτίρια της εποχής του Μεσοπολέμου¹⁶².

Τα τελευταία εξήντα χρόνια όπως υπολογίζεται περίπου, το κτίριο χωριζόταν σε δύο ξεχωριστές κατοικίες, οι οποίες δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Το κτίριο

¹⁵⁸Γιώργος Κυριακόπουλος – Ντονατέλλα Κυριακοπούλου, «Κτίρια και αρχιτεκτονικές επιρροές», στην: *Ελευθεροτυπία, Ιστορικά*, Καλαμάτα: Αστικός Μετασχηματισμός, τ. 85, (6-9-2001), σελ. 45.

¹⁵⁹Μ. Μπίρης, - Καρδαμίτση Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, σ.σ. 292-294.

¹⁶⁰Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου, «Η Πολεοδομική και Αρχιτεκτονική Εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας...», στο εξής βλέπε: *Μεσσηνία...*, σελ. 653-727.

¹⁶¹Ι. Σπηλιοπούλου, «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. – Δήμος Καλαμάτας – ΤΕΕ, Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας – «Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή».*

¹⁶²Αρχείο Υπηρεσίας Νεότερων Μνημείων και Τεχνικών έργων Δυτικής Ελλάδος.

Αναγνωστόπουλου αποτελείται από τρεις ορόφους. Ο τρίτος όροφος αποτελείται από ένα δωμάτιο, το οποίο έχει προστεθεί μετέπειτα και υπάρχει μια μεγάλη βεράντα. Μια ακόμη προσθήκη είχε γίνει επίσης στην ανατολική πλευρά του οικοδομήματος.

Το κτίριο καλύπτει το δυτικό μέρος της οικίας, ενώ ο ακάλυπτος χώρος περιβάλλεται από κήπο, που έχει περιφραχτεί με μάντρα από λιθοδομή. Επιπλέον, έχει δύο αυλόπορτες, τη μία στη βόρεια πλευρά και την άλλη στη νότια πλευρά. Υπάρχουν δύο είσοδοι: η νότια, η οποία βρίσκεται στην οδό Ασίνης και η βόρεια, η οποία έχει τρία σκαλοπάτια, που οδηγούν στο ισόγειο.

Η διαρρύθμιση της οικίας ακολουθεί το νεοκλασικό τύπο, με κεντρική επιμήκη προέκταση του κτιρίου στο ισόγειο και τον όροφο, ενώ η αποθήκη του ισογείου επικοινωνεί με τον κήπο¹⁶³.

Παρατηρώντας τη μορφολογία του κτιρίου, σημειώνεται ότι η δυτική πλευρά χαρακτηρίζεται από απόλυτη συμμετρία. Στη στέγη υπάρχει ξύλινη κορνίζα, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό μορφολογικό στοιχείο της εποχής εκείνης. Επίσης, κάτω από τη ξύλινη κορνίζα υπάρχει μια κορνίζα τραβηχτού, όμοια με τις παραστάδες που πλαισιώνουν τα παράθυρα, οι οποίες έχουν καμπυλωτό σχήμα, χαρίζοντας στο κτίριο μια ήρεμη οριζόντια διάταξη και μια συμμετρική οργάνωση των στοιχείων της όψης.

Τα παράθυρα είναι κατασκευασμένα από ξύλα γαλλικού τύπου. Τα παράθυρα του ορόφου περιβάλλονται από παραστάδες με επίχρισμα τραβηχτού. Επίσης, η πόρτα της νότιας όψης είναι δίφυλλη, ξύλινη ταμπλαδωτή με υαλοστάσιο και κιγκλίδωμα που πλαισιώνεται από μαρμάρινες παραστάδες και επίκρανα¹⁶⁴. Επιπλέον, μια ιδιαίτερη αισθητική αξία δίνουν οι πήλινες μπαλούστρες που υπάρχουν στη βεράντα. Οι μπαλούστρες χρησιμοποιούνται σε πολλά κτίρια της πόλης της Καλαμάτας, αποτελώντας στοιχείο από τη νεοαναγεννησιακή αρχιτεκτονική της Βόρειας Ιταλίας.

Το κτίριο Αναγνωστόπουλου, είχε προταθεί να παραχωρηθεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών του δικαστικού τομέα της ΔΕΠΑΚ. Στη συνέχεια, είχε προταθεί ως κτίριο από την Πινακοθήκη, η οποία επικράτησε μεν, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε. Συγκεκριμένα, το κτίριο θα διαρρυθμιζόταν έτσι, ώστε να χρησιμοποιηθεί ως μόνιμη Πινακοθήκη για τα έργα της Καλαμάτας¹⁶⁵. Επίσης, ο χώρος του κήπου να χρησιμοποιείτο για διάφορες εκδηλώσεις. Επιπρόσθετα, ο χώρος

¹⁶³ Αρχείο Υπηρεσίας Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών έργων Δυτικής Ελλάδος.

¹⁶⁴ Αρχείο Υπηρεσίας Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών έργων Δυτικής Ελλάδος.

¹⁶⁵ ΓΑΚ/Ν. Μεσσηνίας.

του ισογείου θα γίνονταν οι εκθέσεις και θα υπήρχαν χώροι αποθήκευσης. Τέλος, στο χώρο του ορόφου και στο δώμα θα περιλαμβάνονταν τα εκθέματα.

Κτίριο Φωτίου Διονυσόπουλου

Το κτίριο Φωτίου Διονυσόπουλου βρίσκεται στην περιοχή της ανατολικής παραλίας της Καλαμάτας, στη διασταύρωση επί των οδών Σανταρόζα και Ρ. Φεραίου. Χρονολογία κατασκευής του κτιρίου υπολογίζεται περίπου στα 1930-1935¹⁶⁶.

Το κτίριο διατηρεί αρκετά παρελθοντικά στοιχεία, όπως τις έντονα διακοσμητικές παραστάδες. Με την εμφάνιση του νέου στοιχείου που χαρακτηρίζει τα κτίρια του Μεσοπολέμου ως νέο υλικό δομής, του μπετόν – αρμέ, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και ενδιαφέρον, ενώ κάνουν την εμφάνισή τους τα διαφορετικά επίπεδα των μπαλκονιών.

Το κτίριο αποτελείται από το ισόγειο, δύο ορόφους και ένα μικρό πλυσταριό. Παρουσιάζεται μια αυστηρότητα στην όψη του κτιρίου, ενώ είναι εμφανής η απουσία των διακοσμητικών στοιχείων. Η διακόσμηση εμφανίζεται ελάχιστα και εντοπίζεται στη διακόσμηση όλου του ύψους του ισογείου με ισόδομη λιθοδομή.

Η αισθητική του κτιρίου οφείλεται στους όγκους και κυρίως στην ημικυκλική διαμόρφωση του χώρου υποδοχής στον πρώτο όροφο, ο οποίος στο δεύτερο όροφο μετατρέπεται σε εξώστη με κτιστό στηθαίο, αποτελούμενο από ένθετα μικρά τμήματα. Στο ίδιο ύψος κινείται και ο δεύτερος μικρός εξώστης στην άλλη όψη του β' ορόφου¹⁶⁷.

Αξιόλογα στοιχεία συντελούν άμεσα στη διαμόρφωση του ύψους του ρυθμού του κτιρίου είναι η καμπύλη εξωτερική σκάλα, οι μπαλούστρες και ο περιμετρικός τοίχος του μικρού κήπου, μέσα στον οποίο υπάρχει ένα μαρμάρινο συμπαγές συντριβάνι.

Το αξιόλογο μορφολογικά κτίριο της εποχής του Μεσοπολέμου μπορεί να θεωρηθεί δείγμα αρχιτεκτονικού ύψους, χρήσιμο για τη μελέτη της ιστορίας της αρχιτεκτονικής. Γι' αυτούς τους λόγους προτάθηκε ο χαρακτηρισμός του ως «έργου τέχνης», σύμφωνα με τον Ν. 1469/50, λαμβάνοντας υπόψη ότι η πράξη αυτή αποτελεί επιθυμία και του ιδιοκτήτη¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Αρχείο Υπηρεσίας Νεότερων Μνημείων και Τεχνικών έργων Δυτικής Ελλάδος.

¹⁶⁷ Αρχείο Υπηρεσίας Νεότερων Μνημείων και Τεχνικών έργων Δυτικής Ελλάδος.

¹⁶⁸ ΓΑΚ/Ν. Μεσσηνίας.

**α. Η εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας τις δεκαετίες '70 - '80
και το Γ.Π.Σ του 1986**

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '70 τα χαρακτηριστικά των οικοδομών της πόλης είναι παρόμοια με αυτά του Μεσοπολέμου και ότι η οικοδομική δραστηριότητα καθορίστηκε για την πόλη της Καλαμάτας ο ρόλος της ανάπτυξης της οικονομίας. Σε μια δεκαετία η πόλη της Καλαμάτας οικοδομήθηκε με πολυρόφες πολυκατοικίες (η πρώτη κτίστηκε το 1964 και το 1974 κτίστηκε η δεύτερη πολυκατοικία).

Το 1905 έγινε το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο πόλης της Καλαμάτας, αυτή ήταν η μοναδική προσπάθεια πολεοδομικής εκπόνησης σχεδίου μέχρι τη δεκαετία του '70. Το συγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο δε στηρίχθηκε σε κάποια ουσιαστική ανάλυση της πολεοδομικής, οικονομικής και κοινωνικής δομής της πόλης. Είναι εμφανές ότι η ανάπτυξή της ήταν τελείως τυχαία, γι' αυτό και παρέμεινε αναποτελεσματική.

Το 1978 η Καλαμάτα ήταν μια πόλη χωρίς την ύπαρξη πρασίνου, με μεγάλες περιοχές αυθαιρέτων κτισμάτων χωρίς καθόλου ύδρευση, με δίκτυο ύδρευσης που παρουσίαζε πολύωρες διακοπές, χωρίς αποχέτευση λυμάτων, με 100 χλμ. λασπόδρομους στις συνοικίες, με ένα λιμάνι σε πλήρη απραξία, με αδιαμόρφωτη σε ένα μεγάλο επικίνδυνο μήκος την κοίτη του ποταμού Νέδοντα, με μια στενή ανεπαρκή είσοδο της πόλης, με λίγα σχολεία, χωρίς παιδικούς σταθμούς, με στενούς δρόμους διπλής κατεύθυνσης. Ήταν μια πόλη χωρίς εναλλακτικές διεξόδους πολιτισμού και αθλητισμού για τη νεολαία και τους δημότες, με πλήρη απαξίωση και διαρκή καταστροφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της.

Το νομοθετικό πλαίσιο για τον πολεοδομικό σχεδιασμό ήταν ο Ν.947/1979. Κλήθηκε το μελετητικό γραφείο πολεοδόμων ΚΕ.Π.Α.Μ.Ε. (Κέντρο Πολεοδομικών – Αρχιτεκτονικών Μελετών και Ερευνών) με επικεφαλής τον αρχιτέκτονα πολεοδόμο Γρηγόρη Διαμαντόπουλο, να προσπαθήσει να ρυθμίσει την ανάπτυξη της πόλης¹⁶⁹. Το 1981 ολοκληρώθηκε το Α' στάδιο της μελέτης, η οποία εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο και το αρμόδιο Συμβούλιο Δημοσίων Έργων του ΥΧΟΠ.

Για την πόλη της Καλαμάτας ο χρόνος ήταν σημαντικός, καθώς, ταυτόχρονα προγραμματίστηκαν, μελετήθηκαν και άρχισαν να εκτελούνται σειρά

¹⁶⁹Κέντρο Πολεοδομικών – Αρχιτεκτονικών Μελετών και Ερευνών.

έργων στην πόλη βάση της εγκεκριμένης αυτής μελέτης, προτού το ΡΣ να γίνει με ΦΕΚ νόμος του κράτους. Η νέα κυβέρνηση που είχε προκύψει από τις εθνικές εκλογές στις 18-10-1981 με υπουργό τον Αντώνη Τρίτση θεσμοθέτησε το Ν.1337/1983. Μια άτυχη συγκυρία ταλαιπώρησε τη δημοτική αρχή και τη μελετητική ομάδα από μια παράλογη διαφωνία με το υπουργείο και τη νομαρχία, οι οποίοι επέμεναν στον ορισμό νέων μελετητών που έβαζαν άλλους στόχους, άλλες προτάσεις, άλλες αρχές, σχεδόν αντίθετες από ότι μέχρι είχαν θεωρήσει οι προηγούμενες μελέτες. Η φιλοσοφία για την «ανάπτυξη» που διέκρινε τη μελετητική ομάδα και τη δημοτική αρχή, ήταν ότι ο στόχος έπρεπε να είναι η εξυπηρέτηση των κατοίκων, έτσι ώστε να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής του ίδιου του ανθρώπου. Αφού ξεπεράστηκαν τα όποια εμπόδια η ομάδα του ΚΕ.Π.Α.Μ.Ε. συνέχισε το έργο της και το Σεπτέμβριο του 1985 τελείωσε τη Β΄ Φάση της μελέτης και της εκπόνησης του Γ.Π.Σ. Στις 10 Απριλίου του 1986 το Γ.Π.Σ. Καλαμάτας δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 281.

Προς αυτήν την κατεύθυνση εκπονήθηκε το Ρυμοτομικό Σχέδιο με ανάλυση της υφιστάμενης οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης, προγραμματίζοντας και σχεδιάζοντας την ανάπτυξη της πόλης. Δόθηκε βαρύτητα στη «δομή» της νέας πόλης που επηρεάζει άμεσα την καθημερινή ζωή, αλλά και τις έκτακτες ανάγκες, διαμορφώνοντας ανάλογα τη σχέση που συνδέει τα τέσσερα βασικά στοιχεία: Την κατοικία, Τον κοινωνικό εξοπλισμό, Τους τόπους εργασίας, Το κυκλοφοριακό δίκτυο. Η Καλαμάτα αποτελείτο από 37 χωριά, που ιστορικά γύρω από αυτούς συμπληρώθηκε η πόλη χωρίς στο εξής να έχουν τα φυσικά χαρακτηριστικά πολεοδομικής ενότητας. Οι κύριοι άξονες της δομής του Γ.Π.Σ. του 1986 ήταν:

1. Ο καθορισμός 9 συνοικιών – πολεοδομικών μονάδων που αποτελούνταν από το γραμμικό κέντρο της πόλης (σε σχήμα αντεστραμμένου ΤΑΦ), και τα δύο βασικά συνοικιακά κέντρα, το δυτικό (Αγία Τριάδα) και το ανατολικό (Στρατόπεδο).

2. Η νέα περιμετρική αρτηρία βόρεια και έξω από το σχέδιο πόλης, που θα τροφοδοτούσε τα διάφορα τμήματα της πόλης απ' ευθείας.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι δύο λύσεις για το κυκλοφοριακό σύστημα που είχαν προταθεί: Η προβλεπόμενη από το ΡΣ «βόρεια περιμετρική της Καλαμάτας» που θα εξυπηρετούσε την καθημερινή πραγματικότητα και θα οδηγούσε καθέναν άμεσα στο τμήμα της πόλης που επιθυμεί, χωρίς να επιβαρύνει το κέντρο από περιττές κινήσεις των τροχοφόρων, ενώ παράλληλα θα αποτελούσε και την ενδεδειγμένη λύση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, όπως σεισμοί, πυρκαγιές κλπ

συμβάλλοντας στην γρήγορη εκκένωση της πόλης συγχρόνως από κάθε συνοικία άμεσα προς την ευρύχωρη περιμετρική αρτηρία.

Η πρόταση άλλων κέντρων για την απευθείας επέκταση, της από το Ασπρόχωμα λεγόμενης «νέας εισόδου», με προφανή την επιβάρυνση του κέντρου της Καλαμάτας και του κεντρικού κυκλοφοριακού της συστήματος με την υπεραστική κίνηση από και προς την Αθήνα, την Πελοπόννησο. Αυτή η λύση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης δημιουργεί συμφόρηση αφού εκκενώνει τις συνοικίες της πόλης μέσω του υπάρχοντος, περιορισμένου κυκλοφοριακού φόρτου, αστικού δικτύου.

Η πρόταση του Γ.Π.Σ '86 διαχρονικά αποδείχτηκε ότι ήταν η βέλτιστη. Σήμερα κατασκευάζεται η βόρεια περιμετρική της Καλαμάτας σαν το τελευταίο τμήμα του νέου υπερσύγχρονου αυτοκινητόδρομου Αθήνας-Καλαμάτας.

Οι στόχοι του Γ.Π.Σ. '86 Η πολιτική κοινωνικής και πολεοδομικής ανάπτυξης της Καλαμάτας επεδίωξε: Τον ισοκαταμερισμό του κοινωνικού εξοπλισμού και ιδιαίτερα του πρωτοβάθμιου σε ολόκληρη την πόλη κλείνοντας το άνοιγμα στις προβληματικές, υποβαθμισμένες περιοχές και τις προνομιούχες. Τη δημιουργία αυτοδύναμων οικιστικών μονάδων μέσα στην πόλη. Την απομάκρυνση των πηγών ρύπανσης και μόλυνσης. Την ιεράρχηση της κυκλοφορίας με εξισορρόπηση του κυκλοφοριακού φόρτου. Τη διατήρηση ανθρώπινης κλίμακας στον οικιστικό ιστό. Την εξασφάλιση στον πεζό και των δικαιωμάτων του.

Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο που εγκρίθηκε, ήταν μια δεκαετής προσπάθεια, μελέτης, σχεδιασμού και προγραμματισμού της ανάπτυξης της Καλαμάτας. Το Γ.Π.Σ. θεσμοθετήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, το όραμα όμως άρχισε να μελετάται και να πραγματοποιείται με την ανάληψη της νέας δημοτικής αρχής το 1978. Ο ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 281, 10.4.1986¹⁷⁰ περιγράφει τι αποφασίστηκε και τι περιλαμβάνει το Γ.Π.Σ., σήμερα μετά από 33 χρόνια και αφού μεσολάβησε και ο σεισμός, δείχνουν ότι μέσα σε τόσο λίγο χώρο μπορεί να γραφτεί ένα τόσο μεγάλο για μια πόλη έργο.

---

¹⁷⁰ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 281, 10.4.1986.

ΣΤ' Κεφάλαιο

Ο μεγάλος σεισμός του 1986 και οι συνέπειές του

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1986, Σάββατο βράδυ, ώρα 20:21, σεισμός μεγέθους 6,2 Ρίχτερ και διάρκειας δονήσεως 4,5 δευτερολέπτων, αναστατώνει την πόλη της Καλαμάτας. Το επίκεντρο του σεισμού είναι σε ρήγμα (με επιφανειακές εμφανίσεις σε μήκος 15 χλμ.) διεύθυνσης σχεδόν παράλληλης προς τις ανατολικές ακτές του Μεσσηνιακού κόλπου, σε γειτονική θαλάσσια περιοχή, που απέχει 8-10 χλμ. από την πόλη. Δύο μέρες αργότερα, στις 15 Σεπτεμβρίου 1986, ώρα 14:45, μετασεισμική δόνηση μεγέθους 5,4 Ρίχτερ και ανάλογης διάρκειας σημειώνεται στην πόλη¹⁷¹. Οι σεισμοί συνδέονται και με τη μεταβολή της στάθμης της θάλασσας (αύξηση ύψους κατά 0,5 μ. και εισβολή στην ξηρά μέχρι το βάθος των 7 μ.), η οποία εκδηλώνεται δύο ημέρες πριν από το σεισμό και διαρκεί 24 ώρες περίπου¹⁷².

Κατά τη διάρκεια των δύο σεισμών, είκοσι δύο άτομα σκοτώνονται, ενώ τουλάχιστον 330 τραυματίζονται. Μπροστά όμως, σε μια τέτοια συμφορά η πόλη θρηνεί σχετικά λιγοστά ανθρώπινα θύματα και αυτό γιατί ο πρώτος σεισμός εκδηλώνεται πριν ακόμα νυχτώσει, δηλαδή ώρα που οι περισσότεροι κάτοικοι της πόλης βρίσκονται στην παραλία, από νωρίς, προκειμένου να παρακολουθήσουν την τελετή, κατά την άφιξη του οχηματαγωγού «Πάρος» από την Κρήτη, που εγκαινιάζει την ακτοπολιτική σύνδεση των δύο λιμανιών¹⁷³.

Οι δύο σεισμοί προξενούν τεράστιες ζημιές στον οικιστικό πλούτο της πόλης. Από τον πληθυσμό των 42.000 κατοίκων που έχει η Καλαμάτα, περίπου 35.000 άνθρωποι μένουν άστεγοι¹⁷⁴. Τα κτίρια της πόλης πριν τους σεισμούς, ανέρχονται στις 10.171 και ανάλογα με τον φέροντα οργανισμό τους κατατάσσονται σε τρεις ομάδες: οπλισμένου σκυροδέματος, τοιχοποιίας και μεικτά. Μετά τους σεισμούς,

¹⁷¹Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, *Οι σεισμοί της Καλαμάτας 1986*.

¹⁷²Σ. Μπένος, «Καλαμάτα Ως σύμβολο αλλαγών στην αποκέντρωση με αποκορύφωμα τη διαχείριση του μεγάλου σεισμού τον Σεπτέμβρη του 1986», 1998. -, Β. Παπαζάχος - Κ. Παπαζάχου, *Οι Σεισμοί της Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 275.

¹⁷³Σ. Μπένος, «Καλαμάτα ως σύμβολο αλλαγών στην αποκέντρωση με αποκορύφωμα τη διαχείριση του μεγάλου σεισμού τον Σεπτέμβρη του 1986»

¹⁷⁴Γ. Αγγελόπουλου, «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 27 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26975, σ.σ. 1, 4.

Γ. Αγγελόπουλου, «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 28 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26976, σ.σ. 1, 4.

Γ. Αγγελόπουλου, «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 29 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26977, σ.σ. 1, 4.

ανάλογα με τις βλάβες που προκύπτουν, παρουσιάζεται η ανάγκη νέας ομαδοποίησης σε: κατεδαφιστέα, με σοβαρές βλάβες και με ελαφρές ή καθόλου βλάβες. Έτσι, 2.264 κτίρια (ποσοστό 22,3 %) κρίνονται κατεδαφιστέα, 2.231 (21,9 %) με σοβαρές βλάβες και 2.464 (23,8 %) με ελαφρές βλάβες¹⁷⁵.

Αποτέλεσμα των σειμών είναι η εμφάνιση μιας ζώνης διάρρηξης συνολικού μήκους 15 χλμ., με διεύθυνση παράλληλη προς τις ανατολικές ακτές του Μεσσηνιακού κόλπου και του ποταμού Νέδοντα, κατά μήκος της οποίας δημιουργούνται ρωγμές διαφόρων πλατών που αντιστοιχούν σε μια άμεση εδαφική μετάθεση των 12 εκ. Οι μέγιστες εντάσεις εμφανίζονται κατά μήκος αυτής της ζώνης, δηλαδή κυρίως στο ιστορικό κέντρο της πόλης (περιοχές κάστρου, παλιάς πόλης και Φυτειάς), στις περιοχές Νησάκι και Γιαννιτσάνικα¹⁷⁶, καθώς και στις περιοχές αυθαιρέτων Αγία Παρασκευή και Άγιος Σίδερης.

Πιο συγκεκριμένα, στο ιστορικό κέντρο της Καλαμάτας, στο παλαιότερο κομμάτι της πόλης, το 71% των κτιρίων καταστρέφονται ή παθαίνουν σοβαρές ζημιές. Τα κτίρια που περιλαμβάνονται στην πολιτιστική κληρονομιά της πόλης, παρουσιάζουν εικόνα, που επιβάλλει μάλλον την αναστήλωση και όχι στην επισκευή τους. Το σπουδαιότερο όμως για την εν λόγω περιοχή, είναι πως, ενώ αποτελεί το κοινωνικό και οικονομικό κέντρο της πόλης, πλέον «νεκρώνει», καθώς το εμπόριο, οι υπηρεσίες, η αναψυχή και η εστίαση «παγώνουν»¹⁷⁷.

Το οδικό δίκτυο κλείνει από ερείπια, κυρίως στο εμπορικό κέντρο της πόλης. Οι τηλεπικοινωνίες καταρρέουν μετά το σεισμό και μεσολαβούν ραδιοερασιτέχνες προκειμένου να ενημερωθεί η Αθήνα για την καταστροφή. Τα σχολεία καταστρέφονται σε ποσοστό 30 %¹⁷⁸ και τα δημόσια κτίρια σε ποσοστό 50 %. Το Δημαρχείο, το Διοικητήριο, οι δημόσιες υπηρεσίες, το 80 % των εκκλησιών¹⁷⁹, οι κινηματογράφοι και τα εστιατόρια παθαίνουν σοβαρές ζημιές και καθίστανται μη

¹⁷⁵B. Παπαζάχος - Κ. Παπαζάχου, *Οι σεισμοί της Ελλάδας*, σ.σ. 274 - 275.

¹⁷⁶ΦΕΚ., τχ. Δ', αρ. φ. 248, 31.3.1986.

¹⁷⁷Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσιμας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη: Ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού*, Αθήνα 2010, σ.σ. 224-225. - Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος.

¹⁷⁸Ανώνυμος, «Το κτηριακό πρόβλημα των σχολείων», στο: *Θάρρος*, 21 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26971, σ.σ. 1, 4.

¹⁷⁹Ανώνυμος, «Κινδυνεύουν οι ιστορικοί μεταβυζαντινοί ναοί», στο: *Θάρρος*, 16 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26918, σ.σ. 1, 4.

χρησιμοποιήσιμα. Επίσης, πενήντα κτίσματα βιοτεχνιών - βιομηχανιών της πόλης παρουσιάζουν σοβαρές ζημιές και καταρρεύσεις¹⁸⁰.

Οι σεισμοί της 13^{ης} και 15^{ης} Σεπτεμβρίου βρίσκουν την Καλαμάτα φανερά προετοιμασμένη, οργανωμένη και με την απαραίτητη υποδομή αφού διαθέτει νέο σχέδιο πόλης για το μεγαλύτερο μέρος των επεκτάσεων της και ΠΜΕΑ για την υπόλοιπη πόλη. Η μετασεισμική κατάσταση χαρακτηρίζεται από τον πρωταγωνιστικό ρόλο, που κατακτά και αναλαμβάνει, ο Δήμος Καλαμάτας, με διάθεση μακροπρόθεσμης αντιμετώπισης. Έτσι, γίνεται σοβαρή προσπάθεια αξιοποίησης της επιστημονικής γνώσης με την εφαρμογή της στην πόλη, μέσω πληθώρας μελετών, αλλά και μέσω ειδικών διατάξεων για τον αντισεισμικό σχεδιασμό των κτιρίων. Μετά τους σεισμούς όμως, εμφανίζεται η ανάγκη αναθεώρησης του πολεοδομικού σχεδιασμού της πόλης, με σκοπό να ληφθούν υπόψη τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα των ερευνών των ειδικών και να προσαρμοστούν τα σχέδια. Με άλλα λόγια, κρίνεται τότε απαραίτητη η αναθεώρηση της χωροθέτησης των χρήσεων, προκειμένου να δημιουργηθούν περισσότεροι ελεύθεροι χώροι, νέοι δρόμοι και να πραγματοποιηθεί έλεγχος των συντελεστών δόμησης και των υψών των κτιρίων, δεδομένου ότι με αυτόν τον τρόπο, ανοίγονται νέες προοπτικές για την πόλη¹⁸¹.

Στα βασικά σημεία του ΓΠΣ του 1986, δεν πραγματοποιείται, τελικά, καμία αναπροσαρμογή, καθώς δεν ανατίθεται επίσημα η μετασεισμική αναθεώρηση του. Εξαίρεση αποτελεί μια μικρή μόνο επέκταση που έγινε αναγκαστικά, δυτικά της οδού Αρτέμιδος. Ωστόσο, γίνεται μετασεισμική αναθεώρηση της ΠΜΕΑ Καλαμάτας που στηρίζεται στην απαραίτητη, καθημερινή (κατά το πρώτο χρονικό διάστημα μετά τους σεισμούς) δράση των μελετητών (με βάση τη μικροζωνική μελέτη, που γίνεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα), με οδηγό πάντα το προϋπάρχον ΓΠΣ, με σκοπό την αντιμετώπιση των νέων αναγκών και δυνατοτήτων που προκύπτουν από τις έκτακτες μετασεισμικές απαιτήσεις.

Έτσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την καταστροφή, διαπιστώνεται ότι στην περιοχή της Καλαμάτας, οι αντοχές του εδάφους, από στατική άποψη, είναι σχετικά ικανοποιητικές και ότι κανένα κομμάτι γης δεν μπορεί να θεωρηθεί μη

¹⁸⁰Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσιμας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη: Ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού*, σ.σ. 224-225.

¹⁸¹Σ. Β. Παυλίδης, - Κ. Πεφτιτσέλη, *Αντιμετώπιση Σεισμικών Καταστροφών: Επιστημονική Προσέγγιση - Κοινωνική Διάσταση*, στα: *Πρακτικά Συνεδρίου Αντιμετώπισης Σεισμικών Καταστροφών, 3 - 4 Δεκεμβρίου 1999*, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ι.: Τμήμα Γεωλογίας Α.Π.Θ. - Γ. Διαμαντόπουλος, *Μαχόμενη πολεοδομία για την ανάπτυξη της πόλης. Η περίπτωση Καλαμάτα 1980 - 1990, πόλη και σεισμός*.

κατοικήσιμο εξαιτίας χαλαρών εδαφών. Το γεγονός αυτό έχει ως επακόλουθο, την κατάρτιση προγράμματος ανασυγκρότησης, το οποίο περιλαμβάνει άμεσα μέτρα παροχής βοήθειας και διαχείρισης των έκτακτων αναγκών, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μέτρα, τα οποία προσδιορίζονται σε αντιστοιχία με τις φάσεις στέγασης των σεισμόπληκτων, δηλαδή τις περιόδους των σκηνών, των λυόμενων οικίσκων και της μόνιμης στέγασης. Αυτά τα μέτρα δεν υπήρχαν στο ΓΠΣ του 1986, αλλά έπρεπε να περιληφθούν στην αναθεώρηση του, χωρίς να έρχονται σε σύγκρουση με τις υπόλοιπες δράσεις.

Η σεισμική αποκατάσταση σε τρεις φάσεις, εφαρμόζεται πρώτη φορά στην Ελλάδα, στην πόλη της Καλαμάτας.

α. Πρώτη φάση: Αποκατάσταση της πόλης της Καλαμάτας

Κατά την πρώτη φάση αποκατάστασης της πόλης της Καλαμάτας, τη φάση των σκηνών, ο πολεοδόμος κινητοποιείται άμεσα, ταχύρρυθμα και εντατικά με σκοπό να καλύψει τις άμεσες ανάγκες και τα προβλήματα που προκύπτουν και να ερευνήσει τις εσωτερικές και εξωτερικές δυνατότητες που αναδύονται. Η κρατική παρέμβαση εκδηλώνεται με δράσεις όπως απεγκλωβισμός κατοίκων από τα ερείπια, καθαρισμός και διάνοιξη δρόμων από τα χαλάσματα, καταγραφή ζημιών και χαρακτηρισμός επικινδυνότητας κτιρίων με τη μέθοδο του χρωματισμού (κόκκινο ή πράσινο) με αντίστοιχες εκθέσεις αυτοψιών, κατεδάφιση επικίνδυνων οικοδομών και υποστύλωση άλλων. Παράλληλα, τα συνεργεία του Δήμου και της Δημοτικής Επιχείρησης Ύδρευσης και Αποχέτευσης Καλαμάτας, οι πολίτες, ο στρατός και οι πρόσκοποι, συνεργάζονται αρμονικά και αναλαμβάνουν από τις πρώτες ώρες μετά το σεισμό, το έργο της εγκατάστασης του πληθυσμού στις σκηνές, καθώς και την κατασκευή των απαραίτητων τεχνικών έργων στους καταυλισμούς¹⁸². Έτσι, η πόλη διαιρείται μεθοδικά, παράπλευρα προς τα πολεοδομικά σχέδια, σε δέκα τομείς, ούτως ώστε να προσφερθεί βοήθεια και να περισυλλεγεί ο κόσμος σε πενήντα καταυλισμούς και 200 διάσπαρτους μικρούς, που βρίσκονται μακριά από τα ερείπια. Η κινητοποίηση αυτή, έχει ως αποτέλεσμα να εγκατασταθούν, σε διάστημα τριών έως τεσσάρων εβδομάδων, περίπου 6.000 σκηνές, οι οποίες φιλοξενούν περίπου 20.000 άτομα αλλά

¹⁸²Ε.Ε. Μελετών –Δ. Ντοκόπουλος, και συνεργάτες Ε.Ε Καλαμάτα 1983, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης αναθεώρησης Καλαμάτα*, Α φάση, 1984.

και τις υπηρεσίες της πόλης (διοίκηση, σχολεία, ιατρεία, καταστήματα κ.λπ.¹⁸³). Επιπλέον, τα πλοία «Πάρος» και «Άρης» και το πολυτελές κρουαζιερόπλοιο «Μαριάννα» του εφοπλιστή Ιωάννη Λάτση, αγκυροβολούν στο λιμάνι και τίθενται στην υπηρεσία των σεισμοπαθών. Το τελευταίο φιλοξενεί 2.000 σεισμόπληκτους. Οι υπόλοιποι κάτοικοι της Καλαμάτας εγκαθίστανται στις εξοχικές τους κατοικίες και στα γύρω χωριά, που δεν υπέστησαν σοβαρές ζημιές¹⁸⁴.

Στις 23 Σεπτεμβρίου 1986, λίγες μέρες μετά τους σεισμούς, ο Δήμος, η ειδική ομάδα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και οι μελετητές της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης συντάσσουν προτάσεις για άμεσες ενέργειες στην Καλαμάτα. Εκεί προτείνονται:

1. Άμεση έκδοση του Διατάγματος των λοιπών επεκτάσεων (ΠΜΕΑ ανατολικής και βόρειας περιοχής κ.λπ.).

2. Εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδίου στις επεκτάσεις της δυτικής, βόρειας, ανατολικής και κεντρικής περιοχής.

3. Πραγματοποίηση οργανωμένων προγραμμάτων δόμησης: - 150 κατοικίες (Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας ΟΕΚ) και κέντρο στη δυτική συνοικία, με προκατασκευασμένες μονάδες καταστημάτων και έλεγχο προδιαγραφών για στατική επάρκεια - αντισεισμικότητα. - Απόκτηση 340 στρ. στη δυτική Ζώνη Ενεργού Πολεοδομίας (ΖΕΠ), δυνατότητες Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ). - Δημοτικό στεγαστικό πρόγραμμα σε 40 στρ. του Στρατοπέδου. - Βιοτεχνική Ζώνη. - Προώθηση απαλλοτριώσεων στη Βιομηχανική Περιοχή στο Ασπρόχωμα.

4. Αξιολόγηση των διατηρητέων, ενημέρωση για τα κτίρια που κατέρρευσαν, κυκλοφοριακά.

5. Οργάνωση γραφείου από την ΥΑΣ και κοινωνικός έλεγχος από το Δήμο, έλεγχος βασικού κυκλοφοριακού δικτύου, απόκτηση παραδοσιακών κτισμάτων από το Δήμο με ανταλλαγή οικοπέδων ή κατοικιών, επισκευές παραδοσιακών κτιρίων με ευθύνη του Δήμου.

6. Μείωση των συντελεστών δόμησης και των υψών στην περιοχή σχεδίου πόλης του 1905.

¹⁸³Μ. Δανδουλάκη, «Η διαδικασία δημιουργίας οικισμών για την προσωρινή στέγαση άστεγων σεισμόπληκτων στην πόλη της Καλαμάτας μετά τους σεισμούς του 1986», στο: *Α' Ελληνικό Συνέδριο Αντισεισμικής Μηχανικής και Τεχνικής Σεισμολογίας, Ευγενίδειο Ίδρυμα, (τ. 2), 6-8 Μαΐου 1992.*

¹⁸⁴Ανώνυμος, «προσπάθειες για να έλθουν και άλλα πλοία στην πόλη», στα: *Καλαματιανά Νέα, 2 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1.*

7. Χρήση προκατασκευασμένων για κατοικίες και καταστήματα.

8. Εγκατάσταση λυομένων και τροχόσπιτων, σε 160 στρ. και νομοθετική ρύθμιση για περιορισμένη χρήση (έως τρία χρόνια¹⁸⁵).

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1986, ο Δήμος παραδίνει στον εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας κ. Βάρφη, ένα υπόμνημα (Μπένος, 2006), που αναφέρεται σε δύο φάσεις: την πρώτη, που είναι η άμεση βοήθεια, με την προμήθεια και τη μεταφορά στην Καλαμάτα τροχόσπιτων χωρητικότητας 3-6 ατόμων και την δεύτερη, που είναι το αναπτυξιακό πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση της πόλης. Στο τελευταίο περιλαμβάνονται:

Δημιουργία δύο περιφερειακών εμπορικών κέντρων και αποκατάσταση της λειτουργίας των καταστημάτων στο κέντρο της πόλης (συνολικά 400 μονάδες, κόστος 1 δισ.).

Δημιουργία Δημοτικού Στεγαστικού Προγράμματος στο Στρατόπεδο (40 στρ., 300 κατοικίες, 1,5 δισ.).

Έλεγχος βασικού κυκλοφοριακού δικτύου και προώθηση τροποποιήσεων πριν την ανοικοδόμηση ή επισκευή.

Δημιουργία πλατειών-ξανοιγμάτων-παρκινγκ-φάρδεμα δρόμων καθώς και αντικατάσταση κατεστραμμένων κτισμάτων.

Ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου της παλιάς πόλης (διάσωση παραδοσιακών στοιχείων, επισκευές και ανακατασκευές δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων, ανταλλαγή σημαντικότερων ιδιωτικών κτιρίων με παροχή κατοικιών μέσα από στεγαστικά προγράμματα).

Δημιουργία βιοτεχνικής ζώνης με άμεση απόκτηση γης 350 στρ. για μεταστέγαση περίπου 350 βιοτεχνιών, που επλήγησαν από το σεισμό.

Πραγματοποίηση της Δυτικής ΖΕΠ. Ανάγκη να βρεθούν τα 250 στρέμματα της δυτικής ΖΕΠ που προβλέπει το Ρ.Σ.

Οργάνωση ζώνης Νέδοντα.

Δημιουργία Βιοτεχνικής Ζώνης (ΒΙΟΠΑ) με στόχο να μεταφερθούν οι βιοτεχνίες που έπαθαν ζημιά από τους σεισμούς, τουρισμός, πρόγραμμα σχολικών κτιρίων¹⁸⁶.

¹⁸⁵Ανώνυμος, «Ποια έργα προβλέπει το πρόγραμμα ανασυγκρότησης του συμβ. Ευρώπης», στη: *Σημεία*, 13 Φεβρουαρίου 1987, αρ. φ. 23249, σελ. 3.

¹⁸⁶Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσιμας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη...*, σελ. 231.

Στις 1 Οκτωβρίου της ίδιας χρονιάς, οι μελετητές της ΕΠΑ Καλαμάτας στέλνουν στον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ σημείωμα, όπου καταθέτουν προτάσεις για δράσεις προτεραιότητας. Ανάμεσα σε αυτές είναι: η εκπόνηση μικροζωνικής μελέτης, η υλοποίηση δημοτικού στεγαστικού προγράμματος 300 κατοικιών στους Στρατώνες, η δημιουργία επιπλέον 150 κατοικιών μέσω ΟΕΚ, η επιλογή 100-150 διατηρητέων κτιρίων για πλήρη αποκατάσταση, η αποκατάσταση των περιφερειακών κέντρων της πόλης για την αναζωογόνηση της εμπορικής ζωής, η δημιουργία προκατασκευασμένων καταστημάτων στο κέντρο της πόλης, η απόκτηση ελεύθερων χώρων στην παλιά πόλη, η υλοποίηση της πράξης εφαρμογής, η προώθηση νομοθετικών ρυθμίσεων, η ολοκλήρωση εγκρίσεων των ΠΜΕΑ, η νομοθετική επιβολή προσωρινότητας στα λύμενα, η οργανωμένη δόμηση με δάνεια σεισμοπαθών (ΖΕΠ), η σύνταξη μελέτης με θέμα «Μεθοδολογία για ανέγερση νέων κατοικιών» και η αντικατάσταση - αποκατάσταση κατεστραμμένων κτισμάτων κοινωνικού εξοπλισμού από τους αντίστοιχους κρατικούς φορείς¹⁸⁷. Στις 30 Οκτωβρίου 1986, ο Δήμος είναι έτοιμος πια να παρουσιάσει στη σύσκεψη αρμοδίων στελεχών της πολιτείας, στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το πρόγραμμα ανασυγκρότησης της πόλης¹⁸⁸.

β. Δεύτερη φάση: Πολεοδομική διαχείριση μετά το σεισμό

Κατά τη δεύτερη φάση, την περίοδο των λύμενων οικίσκων, οι κάτοικοι μετακινούνται σταδιακά, από τις σκηνές στους λύμενους οικίσκους. Η μεσοπρόθεσμη αυτή, φάση αντιμετώπισης των αποτελεσμάτων των σεισμών, αποτελείται από ένα οργανωμένο πρόγραμμα εγκατάστασης λύμενων, μαζί με τα απαραίτητα έργα υποδομής (ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτροφωτισμό, οδοποιία και διαμόρφωση χώρων), που ολοκληρώνεται μετά από ένα χρόνο και περιλαμβάνει¹⁸⁹:

Είκοσι δύο καταυλισμούς με περίπου, 3.000 λύμενες κατοικίες.

Τέσσερα συγκροτήματα με 280 λύμενα καταστήματα.

Δέκα συγκροτήματα με 200 περίπου, λύμενες αίθουσες σχολείων, νηπιαγωγείων, παιδικών σταθμών κ.λπ.

¹⁸⁷Ε.Ε. Μελετών -Δ. Ντοκόπουλος, και συνεργάτες Ε.Ε Καλαμάτα 1983, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης αναθεώρησης Καλαμάτα*, Α' φάση, 1984.

¹⁸⁸Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσιμας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη...*, σελ. 232.

¹⁸⁹Ανώνυμος, «Άρχισε η Β' Φάση για την αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν από τους σεισμούς στη πόλη της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, σελ. 1.

Λυόμενες αίθουσες για κοινωνικές, πολιτιστικές και άλλες δραστηριότητες [σχολή χορού, ωδείο, Κέντρο Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ), φροντιστήρια κ.λπ.].

Στόχος είναι η πλήρης μετακίνηση του πληθυσμού από τους λυόμενους οικίσκους, σε μόνιμες κατοικίες, μέχρι το τέλος του 1989. Σε αυτή τη φάση, η λύση των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, η δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την εκπαίδευση, το εμπόριο, την αναψυχή και την ανάπαυση και η βελτίωση του ηθικού και της ψυχολογίας των κατοίκων βρίσκονται στην πρώτη γραμμή. Μαζί τους, κρίνεται απαραίτητη, η πραγματοποίηση όλων εκείνων των κινήσεων (διαβήματα, παραστάσεις, έγγραφα προς τις αρμόδιες αρχές) που χρειάζονται για την εξασφάλιση της χρηματοδότησης της επόμενης φάσης¹⁹⁰.

Τον Οκτώβριο του 1986, με τη βοήθεια του ΥΠΕΘΟ, γίνεται σχετική πρόταση προς τις αρμόδιες κοινοτικές υπηρεσίες και έτσι, εκδίδεται η απόφαση της ΕΟΚ¹⁹¹: Ε (86) 2388/ 12-12-86 «για τη θέσπιση στην περιοχή της Καλαμάτας μιας προπαρασκευαστικής δράσης για την εφαρμογή των ΜΟΠ...», που εγκρίνει χρηματοδότηση 14.962.000 ECU, περίπου 2,25 δισ. δρχ. (ποσοστό 70% της προβλεπόμενης επένδυσης). Ωστόσο, σε αυτό το πρόγραμμα δεν περιέχονται όλα όσα προτείνονται από το Δήμο, την ειδική επιτροπή του ΥΠΕΧΩΔΕ, τους μελετητές της ΕΠΑ και το ΥΠΕΘΟ, καθώς η πηγή της ΕΟΚ για έκτακτες ενισχύσεις αποκλείει επενδύσεις για κατοικίες, αγορά γης κ.ά.

Στις 17 Δεκεμβρίου του 1986, ο Δήμος συντάσσει και παραδίδει στο Συμβούλιο της Ευρώπης, ένα πρόγραμμα έργων, τα οποία μπορούν να υλοποιηθούν με δάνειο από το Ταμείο Ανασυγκρότησης του Συμβουλίου της Ευρώπης ύψους 250 εκατ. δολαρίων και με δάνειο από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα (205 εκατ. δολαρίων). Το πρόγραμμα δανειοδότησης είναι επιδοτούμενο, με χαμηλό επιτόκιο και περιλαμβάνει πολλά έργα που είναι άμεσα απαραίτητα για την πόλη, έργα που δεν μπορούν να επιχορηγηθούν από την ΕΟΚ¹⁹².

¹⁹⁰Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσημας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη...*, σελ. 233.

¹⁹¹ Ανώνυμος, «Η ΕΟΚ βοηθάει την Καλαμάτα», στην: *Ελευθερία*, 27 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 1643, σ.σ. 1, 3.

¹⁹²Ανώνυμος, «Εκατομμύρια δολάρια για την ανασυγκρότηση», στην: *Ελευθερία*, 1 Απριλίου 1988, αρ. φ. 2018, σελ. 1. – Ανώνυμος, «Η ΕΟΚ κουτσούρευε τις Προτάσεις του Δήμου», στην: *Ελευθερία*, 13 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 1657, σελ. 1.

γ. Τρίτη φάση: Πολεοδομικός σχεδιασμός μετά το σεισμό

Η τρίτη φάση είναι η φάση της αποκατάστασης, ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της πόλης, δηλαδή αύξησης της δυνατότητας της να εξυπηρετεί τους κατοίκους της, από κάθε πλευρά, συμβάλλοντας στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Μετά την πρώτη φάση της μελέτης, της ανάλυσης και της κατανόησης της υφιστάμενης κατάστασης, των προβλημάτων και των δυνατοτήτων της πόλης, εκπονείται ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης για την Καλαμάτα. Αυτό το πρόγραμμα στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές:

Σεβασμό στον πρόσφατο πολεοδομικό σχεδιασμό της πόλης.

Διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης και διάσωση του σπουδαίου μνημειακού και παραδοσιακού της πλούτου¹⁹³.

Ιδιαίτερη βάση στα συμπεράσματα ειδικών εδαφολογικών και γεωλογικών μελετών (μικροζωνικές μελέτες). Η πόλη, σύμφωνα με το πρόγραμμα ανασυγκρότησης, πρέπει να δημιουργεί τις συνθήκες αρμονικής ανάπτυξης των τριών παραγωγικών τομέων, εστιάζοντας περισσότερο στις δραστηριότητες που παίζουν σημαντικότερο ρόλο στην τοπική οικονομία, αποφεύγοντας όμως την αποκλειστική ειδίκευση Επιπλέον, ο κοινωνικός εξοπλισμός επηρεάζει άμεσα το επίπεδο της ποιότητας ζωής, άρα και το πρόγραμμα ανάπτυξης. Προκειμένου να εξυπηρετούνται σωστά οι κάτοικοι, έχει τεράστια σημασία η ύπαρξη και η θέση του κάθε ενός συγκεκριμένου κτιρίου ή ελεύθερου χώρου κοινωνικού εξοπλισμού. Ο ορθός προγραμματισμός κοινωνικής ανάπτυξης καθορίζει τις χρήσεις γης στο κέντρο της πόλης, στην συνοικία αλλά και διάσπαρτα. Έτσι, το πρόγραμμα προσπαθεί να συμπληρώσει τις προσφερόμενες κοινωνικές εξυπηρετήσεις, όπως τις πολιτιστικές λειτουργίες, το πράσινο, τον αθλητισμό, τη μόρφωση, την υγεία και την αναψυχή, με τη δημιουργία νέων κτιρίων και ελεύθερων χώρων, που εντάσσονται στο χώρο, διατηρώντας τα χαρακτηριστικά του κέντρου της Καλαμάτας. Το πρόγραμμα αποκατάστασης δίνει οδηγίες ρύθμισης της κυκλοφορίας των τροχοφόρων και της συγκοινωνίας, ώστε βασικό ρόλο να έχει ο πεζός. Η εμπειρία και οι καταστροφές του σεισμού οδηγούν στην πρόταση διάνοιξης ορισμένων δρόμων, διαπλάτυνσης ορισμένων άλλων και δημιουργίας πλατειών σε σημεία όπου οι ζημιές του σεισμού το

¹⁹³Η. Μπεριάτος, - Π. Μ. Δελλαδέτσημας, *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη...*, σελ. 234.

επιτρέπουν, ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα οι περιοχές, στις απαιτήσεις κυκλοφορίας σε περίπτωση ανάγκης. Οι προτάσεις αυτές όμως, απορρίπτονται από το Δημοτικό Συμβούλιο. Επίσης, η υλοποίηση της περιμετρικής αρτηρίας για την πόλη καθυστερεί να αρχίσει να υλοποιείται, ενώ προωθείται η απευθείας επέκταση της νέας εισόδου (οδός Μακεδονίας) μέχρι την περιοχή του Ασπροχώματος, επιβαρύνοντας το κέντρο και το κυκλοφοριακό σύστημα της πόλης και καταργώντας την αναμφισβήτητα ενδεδειγμένη λύση της περιμετρικής αρτηρίας, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης Έτσι, σε συμφωνία με το ΓΠΣ και στην ΠΜΕΑ, το πρόγραμμα περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις:

Αποκατάσταση της εμπορικής ζωής, με σκοπό την αναζωογόνηση της οικονομικής ζωής της πόλης, με την άμεση δημιουργία δύο περιφερειακών κέντρων και με την αποκατάσταση των εμπορικών λειτουργιών στην περιοχή του κέντρου.

Δημοτικό Στεγαστικό Πρόγραμμα, για τη δημιουργία οικιστικού συγκροτήματος, 300 μονάδων κατοικιών στο χώρο όπου βρίσκεται το Στρατόπεδο (40 στρ.).

Αποκατάσταση του Ιστορικού Κέντρου, με στόχο τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής εθνικής κληρονομιάς και προσθήκη νέων εμπορικών και πολιτιστικών λειτουργιών (βιοτεχνία καλαματιανού μαντηλιού, στην παλιά δημοτική αγορά, σε συνδυασμό με την λειτουργία μαγαζιών με είδη λαϊκής τέχνης, αρχαιολογικό και λαογραφικό μουσείο κ.λπ.), που εντάσσονται αρμονικά στο χώρο. Η αποκατάσταση του ιστορικού κέντρου προβλέπεται να πραγματοποιηθεί με τη λήψη ειδικών μέτρων για το χτίσιμο των κτιρίων (λίγοι όροφοι, κεραμοσκεπείς στέγες, κουφώματα κ.λπ.), που προκύπτουν από το ειδικό ΠΔ, που ανακηρύσσει το κέντρο, παραδοσιακό.

Δημιουργία βιοτεχνικής ζώνης (64 βιοτεχνικών μονάδων), με την απαραίτητη τεχνική υποδομή, ούτως ώστε να μεταφερθούν οι σεισμόπληκτες βιοτεχνίες και να ανακουφιστεί ταυτόχρονα η πόλη από τις οχλούσες βιοτεχνικές χρήσεις.

Το μέγεθος των καταστροφών και ο αριθμός των σωματικών βλαβών ή των θανάτων, καθώς και των υλικών ζημιών που αυτές συνεπάγονται, έχουν σημειώσει δραματική αύξηση τα τελευταία χρόνια, σε παγκόσμιο επίπεδο¹⁹⁴. Ειδικά από την

¹⁹⁴B. Πετρουλάκη, «Η έκταση των καταστροφών στη περιοχή της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 11 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26914, σ.σ. 1, 4.

τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα και μετά, οι φυσικές καταστροφές αποτελούν τον πιο αδύναμο κρίκο στην αλυσίδα των καταστροφών, ενώ οι σεισμοί πλήττουν σε μεγάλο βαθμό την Ελλάδα. Οι σεισμικές καταστροφές επηρεάζουν το ανθρώπινο και δομημένο περιβάλλον και κατ' επέκταση τη δομή και την εξέλιξη μιας περιοχής, δημιουργώντας νέες συνθήκες, νέες ανάγκες, αλλά και δυνατότητες παρέμβασης στο χώρο. Στην παρούσα διατριβή παρουσιάστηκε η θεωρητική, επιστημονική προσέγγιση των φυσικών καταστροφών και της διαχείρισης κινδύνου στο διεθνή και στον ελληνικό χώρο και εξετάστηκε η πόλη της Καλαμάτας και η επίδραση που είχε σε αυτή και στην πολεοδομία της, ο καταστροφικός σεισμός του Σεπτεμβρίου του 1986. Επίσης, αναζητήθηκε μια απάντηση στο μεγάλο ερώτημα αν ο σεισμός αυτός έδωσε πράγματι στην πόλη μια ευκαιρία που οδήγησε στην ουσιαστική ανασυγκρότηση της. Προτού όμως, απαντηθεί αυτό το ερώτημα είναι σκόπιμο να γίνει μια γενικότερη κριτική του σχεδιασμού ασφαλείας και της διαχείρισης κινδύνου στη χώρα μας και να αναζητηθούν τα απαραίτητα εργαλεία για έναν αποτελεσματικό σχεδιασμό μείωσης κινδύνου. Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την έλλειψη σχεδιασμού και οργάνωσης σε πολλά επίπεδα. Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές, οι τοπικές αρχές και οι σχεδιαστές να βρίσκονται ανέτοιμοι και με περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης στην αντιμετώπιση των διαφόρων καταστάσεων έκτακτης ανάγκης. Αν και οι προσπάθειες για την πρόγνωση αυτών των καταστροφών έχουν εντατικοποιηθεί και ο σχεδιασμός έχει βελτιωθεί, η αντιμετώπιση του προβλήματος συνεχίζει να επικεντρώνεται, αμέσως μετά το καταστροφικό γεγονός. Αυτό που έχει την ύψιστη σημασία λοιπόν, είναι η οργάνωση και απόκριση της πολιτείας, πριν ακόμα εκδηλωθεί η καταστροφή. Η ΠΠ οφείλει να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας του αστικού σχεδιασμού. Με άλλα λόγια, είναι αναγκαίο να έχουν προβλεφθεί εκ των προτέρων, οι απαραίτητοι μηχανισμοί για την κατάρτιση και την επικαιροποίηση σχεδίων έκτακτης ανάγκης, την εξασφάλιση της ετοιμότητας των εμπλεκόμενων φορέων και των ατόμων όπως επίσης, να έχουν δημιουργηθεί και οι αντίστοιχες προϋποθέσεις (θεσμικές, οργανωτικές και υλικές) για τη λειτουργία αυτών των μηχανισμών. Να έχει δηλαδή, γίνει ένας συντονισμένος συνδυασμός των καταλληλότερων διαδικασιών για την αντιμετώπιση και την πιθανή εξάλειψη των κινδύνων του αστικού περιβάλλοντος.

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, είναι δυνατόν να μειωθεί η τρωτότητα των πόλεων και των οικισμών σε φυσικούς κινδύνους μέσω της εφαρμογής των κατάλληλων πολεοδομικών και χωροταξικών ρυθμίσεων. Η

αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων απαιτεί την ύπαρξη σχεδιασμού που συνδυάζει ενέργειες που πηγάζουν από την συνεργασία του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού με την ΠΠ τόσο σε στρατηγικό, όσο και σε επιχειρησιακό, επίπεδο. Ο σχεδιασμός αυτός δεν αποτελεί μόνο το μέσο αντιμετώπισης των καταστροφών αλλά και το μηχανισμό που μπορεί να διασφαλίσει τη συνέχεια και την ομαλή έκβαση της όλης πορείας μέχρι και την οριστική ανασυγκρότηση.

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί πως ο αποτελεσματικός σχεδιασμός για την διαχείριση και την αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών οφείλει να διαθέτει τα ακόλουθα βασικά στοιχεία προκειμένου να αποτελέσει ουσιαστική παρέμβαση. Καταρχάς, ο σχεδιασμός διαχείρισης κινδύνου πρέπει να βασίζεται σε επιστημονικά δεδομένα και σε τεχνικές γνώσεις, γεγονός που προϋποθέτει τη συνεργασία μιας σειράς ατόμων με ειδικές γνώσεις. Επίσης, οφείλει να παίρνει, πριν από την επέλευση του καταστροφικού γεγονότος, όλες τις απαραίτητες αποφάσεις και να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να γίνουν πράξη οι καλύτερες ενέργειες και δράσεις, οι οποίες μεταφράζονται σε βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μέτρα, σε κάθε φάση της καταστροφής. Ο συντονισμός στις δράσεις των φορέων και του τοπικού δυναμικού και η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα ανάλογα με τα εκάστοτε δεδομένα και τα αντίστοιχα τοπικά χαρακτηριστικά αποτελούν δύο ακόμα βασικά στοιχεία του άρτιου σχεδιασμού κινδύνου. Τέλος, η διαφύλαξη της εικόνας της πόλης και της ιστορικής κληρονομιάς και η ισορροπία στις ταχύτητες των δράσεων είναι απαραίτητα συστατικά προκειμένου ο σχεδιασμός να εισάγει το στοιχείο της ασφάλειας στην πόλη και ενδεχομένως να μετατρέψει το πρόβλημα σε πλεονέκτημα¹⁹⁵.

Όσον αφορά στην μελέτη περίπτωσης, η πόλη της Καλαμάτας αρχίζει να διαμορφώνεται το 13ο αιώνα, με το ιστορικό της κέντρο που περιλάμβανε το κάστρο και τη γύρω περιοχή. Στο διάστημα πριν την Επανάσταση του 1821, στην πόλη συντελούνται κάποιες αλλαγές, καθώς εγκαταλείπεται μερικώς η περιοχή του κάστρου και δημιουργείται ένα νέο προάστιο στη δεξιά όχθη του χειμάρρου Νέδοντα. Μετά την απελευθέρωση, η Καλαμάτα αναπτύσσεται με πιο γρήγορους ρυθμούς, με κατεύθυνση ανάπτυξης που επιβάλλεται από τη φυσική μορφή του εδάφους, με αποτέλεσμα το κέντρο, σταδιακά, να μετακινείται νοτιότερα. Κατά το 19ο αιώνα, η

---

¹⁹⁵Τερέζα Κόκκαλη, - Βασιλική Κοντοπούλου, *Ο Πολεοδομικός σχεδιασμός ως εργαλείο για την ανάπτυξη της πόλης – η περίπτωση της Καλαμάτας*, ΕΜΠ – Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Τομέας Ι Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Αθήνα 2013.

εξέλιξη της πόλης θεωρείται σταθερή, χωρίς μεγάλες αλλαγές στη φυσιογνωμία και τα χαρακτηριστικά της. Με την έλευση του 20ου αιώνα, οι νέες παραγωγικές δραστηριότητες στην περιοχή συμβάλλουν αποφασιστικά στην αύξηση της σημασίας της, με αποτέλεσμα το 1905 να συντελεστεί η πρώτη σημαντική προσπάθεια πολεοδομικής παρέμβασης και να αποκτήσει η περιοχή σχέδιο πόλης¹⁹⁶.

Μέχρι και το 1979, η κατάσταση της πόλης κρίνεται προβληματική. Έτσι, εκείνη τη χρονιά ο Δήμος Καλαμάτας ξεκινάει μια προσπάθεια ρύθμισης και ανάπτυξης της πόλης η οποία οδηγεί τον Απρίλιο του 1986, στη δημοσίευση του ΓΠΣ Καλαμάτας. Στο ΓΠΣ προτείνεται η επέκταση του ρυμοτομικού σχεδίου του 1905, με σκοπό να συμπεριληφθούν οι αυθαίρετα δομημένες περιοχές και η αλλαγή της δομής της πόλης, με το ιστορικό κέντρο όμως να εξακολουθεί να έχει βαρυσήμαντο ρόλο στη ζωή του κατοίκου και στη φυσιογνωμία της πόλης. Οι μελετητές έλαβαν υπόψη τα τοπικά χαρακτηριστικά και κατέληξαν πως η δομή της πόλης οφείλει να εξυπηρετεί τους κατοίκους σε όλες τις περιοχές της, να μειώνει τις περιττές μετακινήσεις και παράλληλα να αυξάνει τον χρόνο αναψυχής, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής.

Ο σεισμός που έπληξε την Καλαμάτα τον Σεπτέμβριο του 1986, πέντε μήνες μετά τη θεσμοθέτηση του πρώτου ΓΠΣ της πόλης, δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την εφαρμογή του. Με άλλα λόγια, η σεισμική καταστροφή δημιούργησε εύφορο έδαφος για επεμβάσεις στο δομημένο περιβάλλον. Το βασικό ζήτημα όμως είναι, αν ο τότε σχεδιασμός πληρούσε τα βασικά χαρακτηριστικά και αν οι αρμόδιοι φορείς τον χειρίστηκαν σωστά αποσκοπώντας στην εκμετάλλευση του γεγονότος, που μπορούσε να οδηγήσει την πόλη στην ανασυγκρότηση της. Το γεγονός ότι η πόλη βρέθηκε με νέο ΓΠΣ τη στιγμή που ξέσπασε ο σεισμός κρίνεται ιδιαίτερα θετικό. Έτσι, παρ' όλες τις ελλείψεις και τις αδυναμίες του ελληνικού θεσμικού πλαισίου και σχεδιασμού, η βούληση της πολιτείας για την αποκατάσταση των ζημιών και την κοινωνική και οικονομική ανασυγκρότηση της πόλης εκδηλώθηκε δυναμικά τους πρώτους μήνες. Χάρη στις πρωτοβουλίες και την συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης και γενικότερα των τοπικών φορέων, των μελετητών και των απλών πολιτών δόθηκαν βιώσιμες και μακροπρόθεσμες λύσεις προκειμένου να αξιοποιηθεί αυτή η ευκαιρία¹⁹⁷.

Εντούτοις, δεν μπορεί να ειπωθεί σε καμία περίπτωση, πως αξιοποιήθηκαν οι δυνατότητες βελτίωσης ζωής και παρεμβάσεων στην πόλη, καθώς ο φόβος και οι

¹⁹⁶ ΕΜΠ, *Ρυθμιστική μελέτη ανάπτυξεως πόλεως και περιοχής Καλαμάτας*, Αθήνα 1971.

¹⁹⁷ ΕΜΠ, *Ρυθμιστική μελέτη ανάπτυξεως πόλεως και περιοχής Καλαμάτας*, Αθήνα 1971.

απαιτήσεις της περιόδου του σεισμού ξεχάστηκαν και σταδιακά, η βούληση της πολιτείας εξασθένησε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως οι προτάσεις, στο πλαίσιο της μετασεισμικής αναθεώρησης του ΓΠΣ, που αφορούσαν διαπλατώνσεις δρόμων και δημιουργία νέων πλατειών, σε σημεία όπου οι ζημιές του σεισμού το επέτρεπαν, απορρίφθηκαν από το Δημοτικό Συμβούλιο, κάνοντας ταυτόχρονα δεκτές τις αντίστοιχες ενστάσεις των ιδιοκτητών. Με απλά λόγια, δεν υλοποιήθηκε η δομή του βασικού οδικού δικτύου διαφυγής από την πόλη σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, σαν να μην σχεδιάστηκε ποτέ. Παρόλα αυτά, 32 χρόνια μετά το σεισμό, διαπιστώνεται πως οι βασικές προτεραιότητες για την πόλη, όπως αυτές είχαν θεσπιστεί στο ΓΠΣ του 1986 έχουν υλοποιηθεί, καθορίζοντας έτσι τη σύγχρονη εξέλιξη της Καλαμάτας και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής σ' αυτήν. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο που δεν συναντάται εύκολα στην ελληνική πραγματικότητα. Θα ήταν άδικο να μην αναφερθεί πως καταλυτικό ρόλο στην πραγματοποίηση αυτού του έργου, έπαιξαν η σεισμική καταστροφή, το ΓΠΣ και το πρόγραμμα ανασυγκρότησης του Δήμου¹⁹⁸.

Το 1993, ο Δήμος Καλαμάτας ανέθεσε σε μια μελετητική ομάδα την τροποποίηση του ΓΠΣ του 1986, το οποίο αναθεωρήθηκε τελικά τον Μάιο του 2011, οπότε και θεσμοθετήθηκε το νέο ΓΠΣ¹⁹⁹. Σκοπός αυτού του ΓΠΣ, που αποτέλεσε ουσιαστικά την συνέχεια του προηγούμενου, ήταν η αποκατάσταση των χώρων που χρησιμοποιήθηκαν μετά τον καταστροφικό σεισμό, ως εκτάσεις προσωρινής στέγασης των σεισμόπληκτων, η σύνδεση τους με το σχέδιο πόλης, αλλά και η κάλυψη των νέων αναγκών για επεκτάσεις και η προστασίας της πόλης.

Με το νέο ΓΠΣ, η δομή της πόλης δεν διαφοροποιήθηκε. Για άλλη μια φορά απορρίφθηκαν οι προτάσεις της μελετητικής ομάδας για επεκτάσεις που αποσκοπούσαν στην πολεοδομική προστασία της περιοχής, προτάθηκε όμως η προσθήκη μιας νέας πολεοδομικής μονάδας και η διεύρυνση των ορίων των υπολοίπων οκτώ και προβλέφθηκαν ελεύθερες προσβάσεις για τους κατοίκους. Σε όλες τι πολεοδομικές ενότητες προτάθηκε η αναβάθμιση των ελεύθερων χώρων και των χώρων πρασίνου με αποτέλεσμα να διαμορφωθούν τέσσερις ενότητες ελεύθερων

¹⁹⁸ Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημεία*, 2 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23557, σελ. 1, 3. - Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημεία*, 3 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23558, σελ. 1, 3. - Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημεία*, 4 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23559, σελ. 1, 3. - Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημεία*, 5 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23560, σελ. 1, 3.

¹⁹⁹ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 1293, 11.12.1992.

χώρων, σε επίπεδο πόλης, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης. Επιπλέον, άρχισε να κατασκευάζεται ο νέος περιμετρικός δρόμος, που στοχεύει στη διοχέτευση της κυκλοφορίας, περιορίζοντας τις κινήσεις στο κέντρο της πόλης.

Ερμηνεύοντας το ΓΠΣ του 2011 και την εμπειρία της Καλαμάτας στην αντιμετώπιση μιας σεισμικής καταστροφής, η πόλη φαίνεται πως μπορεί να ανταποκριθεί γρήγορα και μεθοδικά, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο, μιλώντας για τον αστάθμιστο παράγοντα του άγνωστου και του αβέβαιου που συνεπάγεται μια φυσική καταστροφή, τα πράγματα μπορεί να διαφέρουν στην πράξη. Έτσι, πρέπει να τονιστεί πως δεν είναι απαραίτητος μόνο ένας προϋπάρχων, αποτελεσματικός σχεδιασμός διαχείρισης κινδύνου που θα διαθέτει τα βασικά στοιχεία που έχουν αναφερθεί, αλλά εξαιρετική σημασία έχει και πως θα διαχειριστούν οι τοπικοί αρμόδιοι φορείς εκείνη την ώρα την κατάσταση και αν θα θυσιάσουν το συμφέρον της πόλης στο βωμό των άμεσων αποτελεσμάτων.

Οι σεισμοί είναι μια φυσική γεωλογική διαδικασία που γινόταν, γίνεται και θα γίνεται πάντα. Με απλά λόγια, δεν μπορούμε να τους αποφύγουμε, μπορούμε όμως να θέσουμε τις βάσεις για τη σωστή και έγκαιρη αντιμετώπιση τους, μειώνοντας τις καταστροφικές συνέπειες τους, σε ανθρώπινες ζωές και υλικά αγαθά. Δεν μπορούμε να ζήσουμε σε ένα κόσμο δίχως ρίσκο, η φυσική καταστροφή όμως, μπορεί να μας βρει έτοιμους και εφοδιασμένους με τα κατάλληλα όπλα²⁰⁰.

Κατά χρονικά διαστήματα η αναθεώρηση του σχεδιασμού προγραμματισμού της ανάπτυξης μιας πόλης, συμπεραίνουμε πόσο απαραίτητη είναι όταν χτυπήσει ο εγκέλαδος με καταστροφικά αποτελέσματα.

Παρακάτω αναφέρονται οι αποφασιστικοί λόγοι:

-Κατ' αρχήν μπαίνει σε αμφισβήτηση η θέση της πόλης, η έκταση που καταλαμβάνει, τα όρια του σχεδίου της πόλης, η χωροθέτηση των διαφόρων λειτουργιών.

-Τα αποτελέσματα του σεισμού και η δυνατότητα αντιμετώπισης αυτών των αποτελεσμάτων απαιτούν μελέτη και εξαγωγή συμπερασμάτων.

²⁰⁰Η. Μαριολάκος, - Ε. Λόγος, - Σ. Λόζιος, - Ι. Φουντούλης, «Βραχοτεκτονικές ενότητες, ενεργός τεκτονισμός και καταστροφές στο Ελαιοχώρι κατά τους σεισμούς της Καλαμάτας (13-9-1986)», στα: *Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Γεωτεχνικής Μηχανικής Τ.Ε.Ε., Οκτώβριος 1992, Θεσσαλονίκη 1992.*

-Η άμεση αντιμετώπιση της κατάστασης σε πρώτη φάση ζητάει τη συνεργασία του πολεοδόμου με το Δήμο και τις άλλες αρμόδιες υπηρεσίες για πολεοδομικά μέτρα, προσαρμογές, αναθεωρήσεις για την ικανοποίηση των αναγκών, για προσωρινή κατοικία, για στέγαση διοίκησης, εμπορίου, βιοτεχνιών, για ρύθμιση της κυκλοφορίας κλπ. Βασικό κριτήριο είναι, τα άμεσα μέτρα να μην έρχονται σε αντίθεση με τις μακροχρόνιες ανάγκες και τα αντίστοιχα μακροχρόνια μέτρα.

-Επίσης ισχύει και για τη δεύτερη φάση αντιμετώπισης. Πρωταρχική θέση παίρνουν τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, το ηθικό και η ψυχολογία των κατοίκων της πόλης, η εξασφάλιση των εγκαταστάσεων για εκπαίδευση, αναψυχή, αθλητικά, ψυχαγωγία, θεάματα κλπ. για τη λειτουργία του εμπορίου, της βιοτεχνίας κλπ.

- Η τρίτη φάση αντιμετώπισης της μετασεισμικής προσαρμογής του προγραμματισμού ανάπτυξης, σχεδιασμού, προγραμματισμού εφαρμογής μπορεί να ολοκληρωθεί μόνο όταν υπάρξουν τα αποτελέσματα των ερευνών – μελετών των σεισμολόγων, γεωλόγων, πολιτικών μηχανικών και άλλων επιστημόνων. Αλλά και η ξεκαθάριση νέων αναγκών όπως: στεγαστικές, όροι δόμησης, διαπλατύνσεις και διανοίξεις δρόμων, πλατείες. Οι ξένες δυνατότητες όπως έκτατη συμβολή της πολιτείας, εισφορές από ξένες πηγές. Οι προθέσεις του Δήμου, της Νομαρχίας.

Για ένα σωστό σχεδιασμό ανάπτυξης της πόλης, παίζει καθοριστικό ρόλο ο προγραμματισμός και η πραγματοποίησή του, καθώς χαρακτηριστικό είναι η πολεοδομική θωράκιση της πόλης για περίπτωση σεισμού.

Όπως:

-φαρδιοί δρόμοι, πρασιές για να μην πέφτουν τα χαλάσματα στα κεφάλια των περαστικών.

-πολλές και μεγάλες πλατείες – πάρκα – στάδια – αλάνες – γήπεδα για «χώρους καταφυγής» μετά το σεισμό (σε απόσταση 250 μ. από κάθε σπίτι, σύμφωνα με τους κανονισμούς).

-το κυκλοφοριακό σύστημα για να αδειάζει με ταχύτατους ρυθμούς η πόλη, χωρίς να περνάν αναγκαστικά τα αυτοκίνητα από το κεντρικό πυκνοκτισμένο τμήμα της πόλης.

-χαμηλά ύψη οικοδομών και ταυτόχρονα μεγάλοι εσωτερικοί ακάλυπτοι, άρα μικρός συντελεστής δόμησης.

-γνώση του εδάφους και υπεδάφους για ρύθμιση των όρων δομήσεως.

Θα ήταν πολύ σημαντικό αν ένας νομοθετημένος αντισεισμικός πολεοδομικός κανονισμός καθόριζε ελάχιστα υποχρεωτικά τα παραπάνω, ώστε να επωφεληθούν τα πολεοδομικά σχέδια και να είναι νομοθετικά κατοχυρωμένα²⁰¹.

Μετά τους σεισμούς 13 και 15 Σεπτεμβρίου 1986, έγινε αναθεώρηση και προσαρμογή του σχεδιασμού του προγραμματισμού της Π.Μ.Ε.Α. Καλαμάτας, που στηρίχθηκε στα νέα δεδομένα και μελέτες, καθώς και στις νέες ανάγκες και προτεραιότητες²⁰².

Παρακάτω καταγράφεται ένας σύντομος κατάλογος βασικών ενεργειών που αφορούν προτάσεις για το σχεδιασμό και προγραμματισμό.

- Στις 23 Σεπτεμβρίου, συντάσσεται με παραδειγματική συνεργασία του Δήμου, της ειδικής ομάδας ΥΠΕΧΩΔΕ και των μελετητών της ΕΠΑ «Προτάσεις για άμεσες ενέργειες στην Καλαμάτα» όπως διαμορφώνονται παρακάτω²⁰³.

Α) Άμεση έκδοση Δ/τος των λοιπών επεκτάσεων (Π.Μ.Ε.Α., Ανατολικής, Βόρειας κλπ.)

Β) Εφαρμογή του Πολεοδομικού Σχεδίου στις επεκτάσεις της Δυτικής, Βόρειας, Ανατολικής και Κεντρικής Περιοχής.

Γ) Οργανωμένα προγράμματα δόμησης, για κατοικίες κλπ.

-ΟΕΚ 150 κατοικίες και κέντρο στη Δυτική Συνοικία με προκατασκευασμένες μονάδες καταστημάτων, διερεύνηση για νέα προγράμματα, έλεγχος προδιαγραφών για στατική επάρκεια – αντισεισμικότητα.

-ΖΕΠ απόκτηση 340στρ. στη Δυτική ΖΕΠ, φορέας Δήμος Καλαμάτας – ΔΕΠΟΣ, δυνατότητες ΜΟΠ.

-Δημοτικό στεγαστικό πρόγραμμα σε 40 στρ. του Στρατοπέδου (Ανατολική περιοχή).

-Βιοτεχνική ζώνη (ΒΙΟΠΑ).

-Προώθηση απαλλοτριώσεων στη Βιομηχανική Περιοχή στο Ασπρόχωμα (ΕΤΒΑ).

Δ) Αξιολόγηση των Διατηρητέων, ενημέρωση για τα καταρρεύσαντα, κήρυξη ιστορικού κέντρου, κυκλοφοριακά.

²⁰¹Δ. Ντοκόπουλος, *Καλαμάτα: Ρυθμιστικό σχέδιο κέντρο πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών ερευνών*, Αθήνα 1980-1988.

²⁰²Γρ. Διαμαντόπουλος, «Σεισμός και πόλη – σε θεωρία και πράξη», *Ανακοίνωση στην 1^η Αρχιτεκτονική Συνάντηση στην Καλαμάτα, Θέμα: Αρχιτεκτονική και σεισμός*, 27-28 Φεβρουαρίου 1988.

²⁰³Ε.Ε. Μελετών –Δ. Ντοκόπουλος, - Γ. Κυριακόπουλος, - ΚΕΠΑΜΕ, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης-αναθεώρησης Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1983.

Ε) Οργάνωση γραφείου από ΥΑΣ και κοινωνικός έλεγχος από Δήμο – ΤΕΕ για έκδοση αδειών, έλεγχο, επισκευές. Έλεγχος βασικού κυκλοφοριακού δικτύου και προώθηση τροποποιήσεων (μετασεισμικών) πριν την ανοικοδόμηση ή επισκευή. (ιδιαίτερη φροντίδα για να μην ισχύει η διάταξη για δυνατότητα άμεσης ανοικοδόμησης στο παλιό περίγραμμα). Απόκτηση παραδοσιακών κτισμάτων από το Δήμο με ανταλλαγή οικοπέδων ή κατοικιών. Επισκευές παραδοσιακών με ευθύνη του Δήμου.

Στ) Μείωση των Συντελεστών Δόμησης (σ.δ.) και των υψών στη περιοχή σχεδίου πόλης του 1905.

Ζ) Προκατασκευασμένα για κατοικίες και καταστήματα (μελέτη από ΥΠΕΧΩΔΕ, διαχείριση από Δήμο με αξιοποίηση κατασκευαστικών εταιριών.)

Η) Εγκατάσταση λυόμενων και τροχόσπιτων, με εντοπισμό 160στρ. και νομοθετική ρύθμιση για περιορισμένη χρονική χρήση 3 ετών²⁰⁴.

Στις 30-9-1986 παραδίδει ο Δήμος στον εκπρόσωπο της ΕΟΚ κ. Βάρφη, κοινά επεξεργασμένο υπόμνημα, που αναφέρεται σε δύο φάσεις: πρώτη, άμεση βοήθεια (προμήθεια και μεταφορά στην πόλη της Καλαμάτας μεγαλύτερο αριθμό τροχόσπιτων με χωρητικότητας ατόμων 6 στον αριθμό) και δεύτερη, «αναπτυξιακό πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση της πόλης». Στο αναπτυξιακό πρόγραμμα περιλαμβάνονται²⁰⁵:

Α) Άμεσο πρόγραμμα δημιουργίας δύο εμπορικών κέντρων στην περιφέρεια και αποκατάσταση λειτουργίας καταστημάτων στο κέντρο της πόλης, για την τόνωση της οικονομικής ζωής (400 μονάδες, κόστος 1 δις.).

Β) Άμεσο Δημοτικό Στεγαστικό πρόγραμμα στο Στρατόπεδο (40 στρ., 300 κατοικίες, 1,5δις).

Γ) Ανασυγκρότηση παλιάς πόλης (διάσωση παραδοσιακών στοιχείων της πόλης, επισκευές – ανακατασκευές δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων, ανταλλαγή σημαντικότερων ιδιωτικών κτιρίων με παροχή κατοικιών μέσα από στεγαστικά προγράμματα (συνεργασία με ΥΠΠΕ και ΥΠΕΧΩΔΕ, κόστος 2δις.).

²⁰⁴Δ. Ντοκόπουλος, *Καλαμάτα: Ρυθμιστικό σχέδιο κέντρο πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών ερευνών*, Αθήνα 1980-1988.

²⁰⁵Ε.Ε. Μελετών –Δ. Ντοκόπουλος, - Γ. Κυριακόπουλος, - ΚΕΠΑΜΕ, *Πολεοδομική μελέτη Επέκτασης-αναθεώρησης Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1983.

Δ) Δημιουργία βιοτεχνικής ζώνης με άμεση απόκτηση γης 350 στρ. για μεταστέγαση περίπου 350 βιοτεχνιών που επλήγησαν από το σεισμό (κόστος έργων αγοράς γης 2δισ., κόστος έργων υποδομής 0,5 δισ.).

Ε) Εξασφάλιση γης Δυτικής ΖΕΠ (250 στρ., κόστος γης 1δισ., κόστος έργων υποδομής 0,5 δισ.).

Στ) Οργάνωση ζώνης ποταμού Νέδοντα (κόστος 1 δισ.).

Ζ) Ανάπτυξη βιομηχανικής περιοχής, τουρισμός, πρόγραμμα σχολικών κτιρίων²⁰⁶.

Την 1-10-1986 οι μελετητές της Ε.Π.Α Καλαμάτας στέλνουν στον υπουργό ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε σημείωμα με βάση κάποιες μετασεισμικές συμπερασματικές «παραδοχές», καταθέτουν προτάσεις για προτεραιότητες.

-Δεν μεταφέρεται αλλού «η πόλη Καλαμάτα», ούτε ολικά ούτε τμηματικά.

-Οι ζημιές δεν εντοπίζονται μόνο στην περιοχή Νησάκι και στις επεκτάσεις της πόλης, αλλά κυρίως στο σχέδιο της πόλης του 1905.

-Για τα 100 με 150 διατηρητέα επιλογή και πλήρης αποκατάσταση. Πολεοδομικά – μορφολογικά μέτρα για τα υπόλοιπα.

-Το Ρ. Σ. δεν χρειάζεται πλήρη ανασύνταξη, αλλά προσαρμογή για να δημιουργηθούν μικρές πλατείες, ξανοίγματα, πάρκινγκ, φαρδιοί δρόμοι όπου είχαν καταρρεύσει κτίρια ή όπου θα πρέπει να κατεδαφιστούν, αντικατάσταση κατεστραμμένων κτισμάτων κοινωνικού εξοπλισμού και κοινό μακροχρόνιο πρόγραμμα με αντίστοιχους κρατικούς φορείς.

-Δημοτικό Στεγαστικό Πρόγραμμα 300 κατοικιών στους στρατώνες για σεισμόπληκτους και απόκτηση ελεύθερων χώρων στην παλιά πόλη και οι 150 μονάδες του Ο.Ε.Κ.

-Όσο το δυνατόν συντομότερα να γίνει η μελέτη εφαρμογής του σχεδίου της πόλης (Π.Μ.Ε.).

-Αστραπιαία πραγματοποίηση των δύο συνοικισμών κέντρων της πόλης, για επαγγελματική αποκατάσταση 100-150 σεισμοπαθών εμπόρων (η οικονομική ζωή των εμπόρων βρίσκεται σε κίνδυνο) και η κοινωνική εξυπηρέτηση αδικημένων Β., Α., και Δ., συνοικιών (και η κοινωνική ζωή βρίσκεται σε κίνδυνο).

-Προκατασκευασμένα μαγαζιά στο κέντρο της πόλης (προσωρινά) και στα δύο άλλα κέντρα (μόνιμα).

²⁰⁶Δ. Ντοκόπουλος, *Καλαμάτα: Ρυθμιστικό σχέδιο κέντρο πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών ερευνών*, Αθήνα 1980-1988.

-Ταχύτατες νομοθετικές ρυθμίσεις: κίνδυνοι από Π.Δ. 1.3.79 (ΦΕΚ. 130 Δ²⁰⁷) και Π.Δ. 7.3.80 για πλήρη αγνόηση ρυμοτομικών γραμμών, ολοκλήρωση εγκρίσεων Π.Μ.Ε.Α, νομοθετική επιβολή προσωρινότητας στα λυόμενα, οργανωμένη δόμηση με δάνεια σεισμοπαθών (ΖΕΠ).

-Μελέτη θέματος «σύγχρονη μεθοδολογία για ανέγερση νέων κατοικιών» στη μετασεισμική Καλαμάτα.

-Συγκέντρωση στοιχείων-δημοσιεύσεων για μελλοντική επιστημονική αξιοποίηση²⁰⁸.

Στις 30-10-1986 ο Δήμος παρουσιάζει σε σύσκεψη αρμόδιων στελεχών της πολιτείας (για ανάπτυξη, την επαφή με την ΕΟΚ) στο ΥΠ. Εθνικής Οικονομίας ένα «πρόγραμμα ανασυγκρότησης της πόλης».

Από τον Οκτώβριο του 1986 είχε βρεθεί, με ενέργειες αρμοδιοτήτων του ΥΠΕΘΟ, σε συνεργασία με το Δήμο Καλαμάτας η δυνατότητα της γραμμής 550 και είχε υπάρξει σχετική πρόταση από τους αρμόδιους της ΕΟΚ. Ακολουθούν αλληπάλληλα Τέλεξ για επεξηγήσεις από τους μελετητές της ΕΠΑ (5.11.1986), ανάλυση κόστους (12.11.1986). περιγραφή μελετών και αναλυτική παρουσίαση των έργων (15.11.1986 και 18.11.1986).

Οι συντονισμένες αυτές από το ΥΠΕΘ.Ο ενέργειες καταλήγουν στις 12.12.1986 στην απόφαση της ΕΟΚ: Ε(86)2388 για τη θέσπιση της περιοχής της Καλαμάτας μια προπαρασκευαστικής δράσης για την εφαρμογή των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων. Αυτό σημαίνει δωρεά 14.962.000 ECU= περίπου 2.25δισ. δρχ. Η ECU αναπροσαρμόζεται για ένα τελείως συγκεκριμένο πρόγραμμα, φτάνει να απορροφηθούν τα κονδύλια μέχρι και 31.12.1987. το πρόγραμμα δεν περιέχει όλα όσα είχαν προταθεί από το Δήμο σε συνεργασία με την ειδική επιτροπή του ΥΠΕΧΩΔΕ, με τους μελετητές της ΕΠΑ Καλαμάτας και με τη συνεργασία των αρμοδίων του ΥΠΕΘΟ, γιατί η πηγή της ΕΟΚ για έκτακτες ενισχύσεις σε θεομηνίες απέκλειε επενδύσεις όπως: για κατοικίες, για αγορά γης. Την επιλογή των έργων έκαναν οι μελετητές της ΕΠΑ, σε συνεργασία με το Δήμο, στηριγμένοι ακλόνητα στο γενικότερο όραμα της καινούργιας Καλαμάτας. Επιπλέον, απαιτήθηκε προσαρμογή στις επιμέρους προτάσεις, ένεκα των συγκεκριμένων μετασεισμικών συνθηκών και αναγκών, αλλά και των περιορισμών της δωρεάς της ΕΟΚ. Χρειάστηκε ταχύτατη

²⁰⁷ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 130, 1.3.1979.

²⁰⁸Δ. Ντοκόπουλος, *Καλαμάτα: Ρυθμιστικό σχέδιο κέντρο πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών ερευνών*, Αθήνα 1980-1988.

επεξεργασία για την πειστική αιτιολόγηση στους αρμόδιους των Βρυξελλών (ΕΟΚ), αλλά και προϋπολογισμός του κόστους με βάση συνοπτική τεχνική επεξεργασία, χρονικός προγραμματισμός, φάσεις πραγματοποίησης.

Στις 17.12.1986 ακολουθεί η σύνταξη και παράδοση από το Δήμο ενός προγράμματος έργων που μπορούν να γίνουν με δάνειο από το ταμείο Ανασυγκρότησης του Συμβουλίου της Ευρώπης ύψους 250 εκ. δολ. Και με δάνειο από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα (2.050 εκ. δολ.), όπου πρόκειται για ένα επιδοτούμενο πρόγραμμα δανειοδότησης, με χαμηλό επιτόκιο. Στο πρόγραμμα περιλήφθηκαν έργα άμεσα απαραίτητα για την καινούργια Καλαμάτα και δεν μπόρεσαν να περιληφθούν στη γραμμή 550 της ΕΟΚ.

Στο διάστημα των πέντε πρώτων μηνών οι μελετητές της ΕΠΑ παραδίνουν παραλλαγές της ρύθμισης του χώρου της πόλης για να χωροθετηθούν τα στρατόπεδα των σκηνών και των λυομένων για προσωρινή στέγαση σεισμοπλήκτων, τα σχολεία, τα δικαστήρια, οι υπηρεσίες νομαρχίας, φροντιστήρια κλπ.

Ένα σημαντικό ερώτημα που προκύπτει είναι: «κατά πόσο άλλαξαν οι πολεοδομικές ανάγκες της Καλαμάτας από τις πληγές που προκάλεσαν οι σεισμοί της 13^{ης} και 15^{ης} Σεπτεμβρίου 1986».

Οι περισσότερες ανάγκες που εμφανίζονται με μεγάλη ένταση μετασεισμικά, υπήρχαν ουσιαστικά και από πριν, γενικότερα αλλάζει η ποσότητά και η ποιότητα τους, καθώς και οι προτεραιότητες.

Οπότε: την ανάγκη για την ύπαρξη ελεύθερων χώρων τεχνικά εξοπλισμένων, μέσα ή γύρω από την πόλη για το στήσιμο των 6.000 σκηνών και των 2.500 λυομένων. Τη δυσκολία να υπάρχουν οι χώροι την καταλαβαίνει καθένας άμα λογαριάσει: 600 στρ. για τις σκηνές και 150 στρ. για τα λυόμενα.

Την ανάγκη για ριζική ανανέωση του οικιστικού δυναμικού που καταστράφηκε. Το 22,3% κρίθηκε κατεδαφιστέο, το 21,9% με σοβαρές βλάβες και το 23,8% με ελαφρές βλάβες.

Η μεγάλη πυκνότητα δόμησης στις κεντρικές περιοχές, οι ψηλές πολυόροφες πολυκατοικίες που φοβάσαι στο να κοιτάξεις ψηλά μην πέσει τίποτα στο κεφάλι των περαστικών, ακόμη και αν περπατούν στη μέση του δρόμου, που δεν είναι αρκετά φαρδύς και απαιτεί διαπλάτυνση, οι υφιστάμενες πλατείες που είναι μικρές, πλήρως ανεπαρκείς για να συγκεντρώνονται οι κάτοικοι της πόλης για προστασία σε περίπτωση κινδύνου, έπειτα από σεισμό, τα ξανοίγματα στην παλιά πόλη που δημιουργήθηκαν από τα γκρεμισμένα σπίτια που είναι δύσκολο να ξαναχτιστούν, το

πάρκο των σιδηροδρόμων που ήταν τόπος που γέμιζες τα πνευμόνια σου καθαρό αέρα από το πλούσιο πράσινο, στενάζει από τις σκηνές που στεγάστηκαν από στους σεισμοπαθείς.

Την ανάγκη για ανάπτυξη των υποβαθμισμένων περιοχών και για επαρκή εξοπλισμό τους με κοινωνικές εξυπηρετήσεις που είναι κοντά στον κάτοικο: σχολείο, παιδικές χαρές, νηπιαγωγεία, κέντρα κοινωνικής και οικονομικής ζωής με μεγάλους ελεύθερους χώρους υψηλού πράσινου. Ιδιαίτερα στις πιο αδικημένες περιοχές: Δυτική- γύρω από το Σύνταγμα, Δυτική Παραλία γύρω υπό την κατασκευή Μαρίνα, παράλληλα με την αποκατάσταση και ολοκλήρωση του κέντρου της πόλης²⁰⁹.

Την απόλυτη ανάγκη αναζωογόνησης και ανάπτυξης της οικονομικής ζωής της πόλης, καθώς είναι ολοφάνερη η δραστική μείωση της καταναλωτικής τάσης των κατοίκων και η ζημιά στις παραγωγικές διαδικασίες.

Την ανάγκη για το καλύτερο δυνατό κυκλοφοριακό δίκτυο, που να επιτρέπει να βγαίνεις από τις κτισμένες περιοχές σε μεγάλη αρτηρία έξω από την πόλη, που να μην έχει οικοδομές στα πλάγια της.

Την ανάγκη επένδυσης μεγάλης προσπάθειας για την αποκατάσταση της ατμόσφαιρας της παλιάς πόλης, την ανάγκη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς²¹⁰.

Την ανάγκη ταχύτατης συγκέντρωσης-μελέτης-αξιοποίησης- όλων των νέων στοιχείων-προβλημάτων-απαιτήσεων-δυνατοτήτων και πιθανού επαναπροσδιορισμού ακόμα και των γενικών στόχων²¹¹.

Το ψυχολογικό κλίμα που δημιούργησε η σεισμική καταστροφή είναι μια δυνατότητα να περάσουν μέτρα που άλλοτε θα συναντούσαν καθολική αντίδραση.

Η δυνατότητα περαιτέρω μείωσης των συντελεστών δόμησης και των υψών υπάρχει ασυζητητί, μια και η μείωση που πραγματοποιήθηκε με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου το Σεπτέμβριο του 1985 έχει αφήσει μερικές περιπτώσεις अपαράδεκτα υψηλών συντελεστών.

²⁰⁹ΚΕΠΑΜΕ, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης-αναθεώρησης Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1983.

²¹⁰Γρ. Διαμαντόπουλος, «Σεισμός και πόλη – σε θεωρία και πράξη», *Ανακοίνωση στην 1^η Αρχιτεκτονική Συνάντηση στην Καλαμάτα, Θέμα: Αρχιτεκτονική και σεισμός, 27-28 Φεβρουαρίου 1988.*

²¹¹Ε.Ε. Μελετών –Δ. Ντοκόπουλος, - Γ. Κυριακόπουλος, - ΚΕΠΑΜΕ, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης-αναθεώρησης Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1983.

Η δυνατότητα διατήρησης των κενών που δημιούργησε ο σεισμός σε ιδιαίτερα βεβαρυμένα σημεία της πόλης υπάρχει με προσφορά οικοπέδου άλλου ή κατοικίας σε δημοτικό στεγαστικό πρόγραμμα.

Η δυνατότητα που δημιουργεί το αναπτυξιακό πρόγραμμα του Δήμου για αποκατάσταση και τόνωση της οικονομικής ζωής της πόλης: στα δύο υπό κατασκευή συνοικιακά κέντρα και στο κέντρο της Καλαμάτας, οργανωμένη βιοτεχνική παραγωγή στο υπό κατασκευή βιοτεχνικό πάρκο, τουρισμός –αναψυχή στην παραλιακή ζώνη μέχρι Κιτριές, τόνωση και οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής στη ΒΙΠΕ Ασπρόπυργου με πλήρη περιβαλλοντική προστασία.

Η δυνατότητα πραγματοποίησης στεγαστικών προγραμμάτων του Δήμου μαζί με τη ΔΕΠΟΣ είναι πράγματι περίεργο πως δεν μπόρεσε ακόμα να αξιοποιηθεί, πρώτα στο πρώην στρατόπεδο και κατόπιν στη ΖΕΠ.

Η δυνατότητα που έδινε η προσφορά από τον εφοπλιστή κ. Λάτση μηχανημάτων για εργοστάσιο προκατασκευής τυποποιημένων κατοικιών, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί με γενικότερες ρυθμίσεις.

Ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας με παραδειγματική ταχύτητα και σε πλήρη συνεργασία με το Δήμο και τους μελετητές της ΕΠΑ αξιοποίησε τις δυνατότητες που προσφέρονταν μετά την τόσο εκτεταμένη καταστροφή.

Η δυνατότητα σωστής, ορθολογικά οργανωμένης οικιστικής επέμβασης με την υιοθέτηση της πρότασης του καθηγητή κ. Ν. Καλογερά για μια μεθοδολογία ανέγερσης νέων κατοικιών στην Καλαμάτα αγνοήθηκε από τους αρμόδιους της πολιτείας.

Η δυνατότητα διατήρησης και αποκατάστασης του παραδοσιακού οικιστικού πλούτου της Καλαμάτας δεν ήταν ανάλογη με τις ανάγκες π.χ. δεν ήταν δυνατό ο Δήμος να αγοράσει για κοινωνικές χρήσεις όσα διατηρητέα είχε προγραμματίσει, όπου η αγορά τους ήταν ένα μικρό ποσοστό του κόστους της αποκατάστασής τους. Οι συντονισμένες ενέργειες του ΥΠΕΧΩΔΕ και του ΥΠΠΟ με τους μελετητές απέδωσε καρπούς²¹².

Οι δυνατότητες αντιμετώπισης υφιστάμενων αρνητικών θεσμικών μέτρων με τον ενθουσιασμό των πρώτων ημερών, λίγο αξιοποιήθηκε. Υπήρχαν και αρνητικά

²¹²Γρ. Διαμαντόπουλος, «Σεισμός και πόλη – σε θεωρία και πράξη», *Ανακοίνωση στην 1^η Αρχιτεκτονική Συνάντηση στην Καλαμάτα, Θέμα: Αρχιτεκτονική και σεισμός, 27-28 Φεβρουαρίου 1988.*

σημεία στο Π.Δ. της 8.2/1.3.79 (ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 130²¹³) περί χορηγήσεως αδειών οικοδομών προς αποκατάσταση ζημιών οι οποίες προξενήθησαν εκ βιαίου συμβάντος η θεομηνίας. Επί αρτίων και μη αρτίων οικοπέδων καθώς και το διάταγμα της 7.3.80 περί συμπληρώσεως του παραπάνω Π.Δ. δεν αντιμετωπίστηκαν επαρκώς, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες. Οι δυνατότητες που δόθηκαν και αξιοποιήθηκαν για μια νέα αεροφωτογράφιση και βιντεογράφιση, για την πραγματοποίηση του πρωτοφανέρωτου για την Ελλάδα πακέτου μελετών και ερευνών της μικροζωνικής.

Οι δυνατότητες όμως που υπήρχαν για μια εκρηκτική έναρξη και πρόοδο της μελέτης εφαρμογής του νέου σχεδίου πόλης καθυστέρησαν λόγω της γραφειοκρατίας, στις αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσκολίες.

Οι οικονομικές δυνατότητες που δόθηκαν από την ΕΟΚ αξιοποιήθηκαν έγκαιρα.

Οι δυνατότητες που έδωσαν οι εμπειρίες του σεισμού να δημιουργηθούν μόνιμες ζώνες υποδοχής σκηνών και λυομένων πλήρως εξοπλισμένων τεχνικά. Ελεύθεροι και μεγάλοι χώροι, δημιουργούνται στο ανατολικό και δυτικό κέντρο της Καλαμάτας. Παράλληλα η δυνατότητα να παραμείνουν για μεγάλο διάστημα τα συγκροτήματα των λυομένων προσωρινών οικίσκων και όταν δεν θα χρειάζονται αντιμετώπιση μετασεισμικών αναγκών, μετατρέπόμενα σε παραγκουπόλεις.

Τέλος, οι δυνατότητες να λυθεί ριζικά η κυκλοφοριακή σύνδεση των διαφόρων περιοχών της Καλαμάτας απευθείας σε άλλες πόλεις. Οι προσπάθειες του Δήμου Καλαμάτας με τα υπουργεία για να υιοθετηθεί η λύση της περιμετρικής αρτηρίας, που περνάει εφαπτομενικά στο βόρειο τμήμα της πόλης και από κει σε άλλες περιοχές της πόλης, χωρίς να επιβαρύνει τις άλλες και κυρίως το κέντρο της πόλης. Προωθείται από τους κυβερνητικούς αρμόδιους για την Καλαμάτα η επέκταση της υφισταμένης εισόδου στη δυτική πλευρά της πόλης, έτσι που να χρησιμεύει σαν νέα εθνική οδός πρόσβασης στην Καλαμάτα. Το άσχημο είναι ότι η νέα είσοδος οδηγεί στο μαλακό υπογάστριο της πόλης και από κει διαμοιράζει την κίνηση των τροχοφόρων σε όλη την πόλη μέσα από το κεντρικό τμήμα της Καλαμάτας.

Σημαντικό είναι ότι αποδείχτηκε ότι δεν χρειάζονται ουσιαστικές αλλαγές στο ρυθμιστικό σχέδιο της Καλαμάτας, με βάση το σεισμό. Μια μικρή επέκταση

---

²¹³ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 130, 8.2/1.3.1979. - ΚΕΠΑΜΕ,- Γρ. Διαμαντόπουλος, και συνεργάτες Ε.Ε. και ΟΤΟΕ, *Μελέτη οικιστικής περιοχής Καλαμάτας*, 1981.

έγινε δυτικά της οδού Αρτέμιδος. Δεν εγκαταλείφθηκε κανένα όραμα όπως, το 1974 με τη μελέτη του σπουδαστηρίου Ε.Μ.Π., το 1980 στην προσέγγιση με τον 947 από το ΚΕΠΑΜΕ, το 1983 στην Πολεοδομική Μελέτη Επέκτασης Αναθεώρησης, το 1986 στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, το 1987 στη μετασεισμική προσαρμογή. Ούτε όμως και κανείς μπορεί να ισχυρισθεί πως αξιοποιήθηκαν οι δυνατότητες βελτιώσεων στην πόλη τις οποίες έκανα εφικτές οι βιβλικές καταστροφές στα κτίσματα. Ο φόβος και οι απαιτήσεις κατά την εποχή των σεισμών ξεχάστηκαν και απορρίφθηκαν, κάνοντας αποδεκτές τις ενστάσεις από το Δημοτικό Συμβούλιο οι προτάσεις της Π.Μ.Ε.Α. Σημαντικό αρνητικό ρόλο έπαιξε και η αδυναμία να δημιουργηθεί δημοτικό στεγαστικό πρόγραμμα παρά την ύπαρξη των 40 στρ. στο στρατόνα.

Γενικά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η πολιτική βούληση της πολιτείας για αποκατάσταση των ζημιών και παραπέρα οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Καλαμάτας εκδηλώθηκε δυναμικά τους πρώτους μήνες.

δ. Στρατηγική επέμβαση και οργάνωση από φορείς

Το Σχέδιο, αναφέρεται στην οργάνωση των επιμέρους δυνάμεων και φορέων που εμπλέκονται στο Σχέδιο. Δηλαδή, αναφέρεται στις ενέργειες που οφείλουν να σχεδιάζουν, ώστε να βρίσκονται σε ετοιμότητα και να έχουν δυνατότητα άμεσης επέμβασης για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την καταστροφή, να εκτιμούν τις ανάγκες και να επιλύουν τα προβλήματα που προκύπτουν με σκοπό την ανακούφιση των πληγέντων²¹⁴.

Αναλυτικότερα:

-Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών

Για τη σχεδίαση:

Φροντίζει να ορίσει το προσωπικό επιφυλακής για τη διάθεσή του στο Γραφείο Πολιτικής Προστασίας του Δήμου σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης ώστε να λειτουργεί σε 24ωρη βάση.

Φροντίζει να ορίσει το απαραίτητο διοικητικό προσωπικό που θα μεταβεί στους χώρους συγκέντρωσης και καταυλισμού των πληγέντων.

Για την αντιμετώπιση καταστροφών:

Κινητοποιεί και θέτει σε λειτουργία 24ωρης βάσης εφόσον ειδοποιηθεί το 30% του προσωπικού της δύναμής της.

²¹⁴ΦΕΚ, τχ. Α', αρ. φ. 52, 25.4.1983.

Φροντίζει για την πιθανή μεταστέγαση των Υπηρεσιών σε χώρο που από τώρα επιλέγει και που φροντίζει ώστε να υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές για τη λειτουργία των Υπηρεσιών (Δίκτυο ηλεκτρικού ρεύματος, τηλεφωνικό δίκτυο, δίκτυο αποχέτευσης, ύδρευσης κλπ), εφόσον υπάρξει ανάγκη λόγω κατάρρευσης ή ακαταλληλότητας του κτιρίου μετά από καταστροφικό σεισμό.

Μεριμνά για τη διάθεση προσωπικού επιφυλακής στο Γραφείο Πολιτικής Προστασίας του Δήμου σε 24ωρη βάση.

Μεριμνά από εφαρμογής σχεδίου για τη διάθεση του απαραίτητου διοικητικού προσωπικού στους χώρους συγκέντρωσης και καταυλισμού των πληγέντων.

-Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών:

Για τη σχεδίαση:

Τηρεί ονομαστικά και αριθμητικά καταστάσεις τεχνικού προσωπικού και τεχνικών μέσων, όλων των Υπηρεσιών του Δήμου.

Μεριμνά για τη συγκρότηση των κλιμακίων τεχνικών του Νομού για τη συγκρότηση των συνεργείων αποκατάστασης ζημιών που αναφέρονται στο αντίστοιχο παράρτημα και έχουν ως σκοπό:

- α. Διάνοιξη αποκλεισμένων δρόμων από μπάζα οικοδομών που κατέρρευσαν.
- β. Αφαίρεση επικίνδυνων τμημάτων οικοδομών, σε συνεργασία με την Πυροσβεστική Υπηρεσία και τις αρμόδιες κατά τόπους Εφορίες Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού.
- γ. Μεριμνά για τις οδηγίες που θα δοθούν, πριν το σεισμό, στους υπευθύνους του συνεργείου αποκατάστασης ζημιών.
- δ. Μεριμνά για τον καθορισμό χώρων αναμονής (ακριβής διεύθυνση) των συνεργείων από όπου θα μεταβούν στους τόπους των ζημιών.
- ε. Μεριμνά για την ύπαρξη ή προμήθεια προβολέων, για την περίπτωση νυκτερινής εργασίας.
- στ. Μεριμνά για την ύπαρξη καταστάσεων Μηχανημάτων και Πτυχιούχων Επαγγελματιών και ιδιοκτητών Οδοποιητικών και Εκσκαπτικών Μηχανημάτων.
- ζ. Μεριμνά ώστε τα οχήματα και οι οδηγοί που απαιτούνται στη συγκρότηση του συνεργείου αποκατάστασης ζημιών να είναι έτοιμα.
- η. Προβλέπει και καταγράφει σε συνεργασία με Γραφείο Πολιτικής Προστασίας, Ελεύθερους χώρους συγκέντρωσης του πληθυσμού κατά συνοικίες, Χώρους εναπόθεσης μπαζών, Χώρους καταυλισμών.

θ. Διαθέτει στο Γραφείο Πολιτικής Προστασίας χάρτες ή σκαριφήματα για τους ανωτέρω χώρους.

Για την αντιμετώπιση καταστροφών:

Κινητοποιεί και θέτει σε λειτουργία 24ωρης βάσης όλο το προσωπικό της όταν ειδοποιηθεί.

Αναφέρει συνεχώς την πρόοδο των εργασιών, την έκταση των ζημιών και τις απώλειες των πληγέντων στο Δήμαρχο.

Μεριμνά για την επισήμανση σοβαρά πληγέντων οικοδομών και σε ειδικές περιπτώσεις (μνημεία κλπ) ζητά τη βοήθεια του Υπουργείου Πολιτισμού.

Κινητοποιεί, εφόσον παραστεί ανάγκη ιδιώτες Μηχανικούς μέσω του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος για τη διενέργεια αυτοψιών σε κατοικίες και κτίρια και τον καθορισμό του βαθμού επικινδυνότητάς των.

-Γραφείο Τύπου:

Δίδει στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης οδηγίες προς τους πολίτες, ώστε να γνωρίζουν τι πρέπει να κάνουν πριν, κατά την ώρα και μετά τον σεισμό.

Για την αντιμετώπιση καταστροφών:

Πληροφορεί τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για την εξέλιξη, τις συνέπειες και τα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της καταστροφής και πρέπει να ενημερωθούν οι πολίτες.

-Διεύθυνση Γεωτεχνικών Υπηρεσιών:

Για την αντιμετώπιση καταστροφών:

Κινητοποιεί και θέτει σε λειτουργία 24ωρης βάσης εφόσον ειδοποιηθεί το 30% του προσωπικού της δύναμής της.

Διαθέτει τα υλικά και μέσα για την αντιμετώπιση της καταστροφής.

-Διεύθυνση Καθαριότητας και Αμαξοστασίου:

Για τη σχεδίαση:

Τηρεί ενημερωμένα μητρώα: Οδηγών και Οχημάτων Δημοσίου και Ιδιωτών Οδηγών και ιδιοκτητών βυτιοφόρων χωριστά πόσιμου νερού και χωριστά καυσίμων, Οδηγών και ιδιοκτητών ανατρεπόμενων φορτηγών αυτοκινήτων.

Μεριμνούν ώστε τα ανωτέρω οχήματα να έχουν ετοιμότητα.

-Δημοτική Αστυνομία:

Για τη σχεδίαση:

Γνωρίζει τους δρόμους για τυχόν εκκένωση του Δήμου και καθορίζει σε συνεργασία με τα Αστυνομικά Τμήματα βασικές αρτηρίες κίνησης των μέσων παροχής βοήθειας

που καλύπτουν την πληγείσα πόλη. Έχει υπόψη της για το μνημόνιο κυκλοφοριακής ρύθμισης, που θα συντάξει, τις οδηγίες για την κυκλοφοριακή ρύθμιση που περιγράφονται στο αντίστοιχο παράρτημα του Μνημονίου.

Ο αξιωματικός υπηρεσίας είναι υποχρεωμένος να αναφέρει όλες τις μέχρι στιγμής συγκεντρωμένες πληροφορίες για τις συνέπειες της καταστροφής στο Δήμαρχο.

Φροντίζει για τη μεταφορά του Δημάρχου και του Προϊστάμενου του Γραφείου Πολιτικής Προστασίας, εφόσον οι συνθήκες το επιβάλουν στον προκαθορισμένο τόπο συγκέντρωσης.

Για την αντιμετώπιση καταστροφών:

Κινητοποιείται αμέσως για την εξασφάλιση της τάξης και την πληροφόρηση του Δήμου για τα συμβαίνοντα (καταρρεύσεις, βλάβες κλπ.).

Μεριμνά για τη διάσωση, περίθαλψη και παροχή Πρώτων Βοηθειών στους σεισμόπληκτους.

Απομονώνει σε μεγάλη ακτίνα κτίρια που έχουν καταρρεύσει για να επέμβουν με ευχέρεια τα συνεργεία διάσωσης.

Συνδράμει στο έργο της διανομής τροφίμων, ιματισμού, περισυλλογής τραυματιών και διακομιδής τους στα Νοσοκομεία.

Κατευθύνει με το προσωπικό και τα μέσα της τον πληθυσμό στους προκαθορισμένους χώρους συγκέντρωσης.

Λαμβάνει μέτρα για την αποφυγή δημιουργίας κυκλοφοριακού χάους και διευκολύνει την κίνηση των αυτοκινήτων άμεσης βοήθειας.

Επαυξάνει τα μέτρα αστυνόμευσης των σεισμοπλήκτων περιοχών για τη διασφάλιση των περιουσιών.

Λαμβάνει μέτρα για την αποτροπή του πανικού του πληθυσμού και την τόνωση του ηθικού των πληγέντων.

-ΔΕΥΑΚ:

Υδρευση:

Μεριμνά για την οργάνωση συνεργείων αποκατάστασης βλαβών.

Μεριμνά για την άμεση απομόνωση κατεστραμμένων δικτύων ή κατεστραμμένων δεξαμενών που πιθανόν να έχουν μολυνθεί.

Μεριμνά για την υδροδότηση υγιών τμημάτων των δικτύων.

Μεριμνά για την ταχεία επισκευή των τμημάτων, των δικτύων και ενδεχομένως και άλλων εγκαταστάσεων (δεξαμενές, αντλιοστάσια κλπ.) που έχουν υποστεί βλάβες.

Σε περίπτωση αδυναμίας υδροδότησης κάποιας περιοχής, εξ' αιτίας κατεστραμμένων δικτύων, ζητά την εξυπηρέτηση των κατοίκων με τη βοήθεια βυτιοφόρων και σε συνεργασία με την Πυροσβεστική Υπηρεσία.

Μεριμνά για την τοποθέτηση προσωρινού δικτύου ύδρευσης σε όλους τους καταυλισμούς των σεισμοπλήκτων.

Αποχέτευση:

Συγκροτεί Κλιμάκιο απαραίτητο για την σύνθεση του συνεργείου αποκατάστασης ζημιών.

Μεριμνά για τη συγκέντρωση του προσωπικού και τη λειτουργία του οργανισμού σε 24ωρη βάση.

Θέτει σε επιφυλακή τα συνεργεία αποκατάστασης βλαβών και μεριμνά για την άμεση επέμβαση, με όλα τα μέσα, προς επισκευή βλαβών του δικτύου των υπονόμων.

Μεριμνά για τη συνεχή ετοιμότητα προς έλεγχο του δικτύου και των εγκαταστάσεων και προς εντοπισμό και επισήμανση των βλαβών.

Μεριμνά για την έγκαιρη ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις βλάβες του δικτύου υπονόμων, για την πρόληψη μολύνσεων.

Μεριμνά για τη δημιουργία δικτύου αποχέτευσης στους χώρους που έχουν δημιουργηθεί καταυλισμοί σεισμοπλήκτων.

-Εθελοντικές Οργανώσεις:

Στο θέμα της συμβολής των εθελοντικών ομάδων στην αντιμετώπιση ενός καταστροφικού σεισμού, το Γραφείο Πολιτικής Προστασίας του Δήμου έχει συγκεντρώσει όλες τις υπάρχουσες εθελοντικές ομάδες της περιοχής, καθώς και το υλικό που διαθέτουν για τη διευκόλυνση του έργου τους.

Οι εθελοντικές οργανώσεις είναι ενταγμένες στο μητρώο της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας σε περιπτώσεις εκτάκτων αναγκών που προκαλούνται από σεισμούς και μπορούν να αναλαμβάνουν δράσεις πολιτικής προστασίας.

Εταιρεία Σπηλαιολογικών και Μεσσηνιακών Ερευνών: Για την αντιμετώπιση των σεισμών διαθέτουν ειδικούς επιστήμονες, όπως τοπογράφους, νοσηλευτή – διασώστη, και από εξοπλισμό διαθέτουν γεννήτρια, προβολείς φωτισμού, μπαλαντέζες ρεύματος, ασυρμάτους, σκαπανικά και φορείο διάσωσης.

T.K.E.A.M/Ραδιοερασιτέχνες: Στελεχώνεται από αδειούχους ραδιοερασιτέχνες και σκοπός του είναι η αποκατάσταση των επικοινωνιών τις πρώτες κρίσιμες στιγμές μετά από σεισμούς. Δημιουργείται κέντρο μετάδοσης μηνυμάτων μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και εξασφαλίζεται άμεση επικοινωνία με το κέντρο

Επιχειρήσεων στην Αθήνα. Μέσω ασυρμάτου επικοινωνεί με όλες τις εμπλεκόμενες εθελοντικές ομάδες του Νομού ώστε σε μια δύσκολη κατάσταση η κάθε ομάδα να προσφέρει στον τομέα που είναι εκπαιδευμένη. Το Κέντρο διαθέτει εξοπλισμό μεγάλης οικονομικής αξίας.

Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός: Σε περίπτωση σεισμού έχουν στη δύναμή τους 38 ενεργούς εθελοντές. Μέσα σε μία ώρα θα έχουν συγκεντρωθεί σε συγκεκριμένο σημείο, σε ανοικτό χώρο κοντά στα γραφεία τους. Διαθέτουν αναλώσιμα υλικά για την παροχή Πρώτων Βοηθειών καθώς και σκηνή για τη νοσηλεία 4 ατόμων ή 10 ατόμων για να κοιμηθούν.

Ομάδα Αντιμετώπισης Καταστροφών 4x4 Μεσσηνίας: Διαθέτει ειδικά τζιπ εξοπλισμένα με ειδικό φωτισμό μακρινής απόστασης καθώς και φωτισμό εργασίας σε περίπτωση που το συμβάν είναι νύχτα. Κάποια από τα οχήματα διαθέτουν εργατές έλξεως έως και 6 τόνους σε συνδυασμό με ειδικά εργαλεία όπως ιμάντες εκτόνωσης. Αυτά τα εργαλεία καθιστούν πιο εύκολη την πρόσβαση στο σημείο του συμβάντος καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην απομάκρυνση ή έλκυση εγκλωβισμένων αυτοκινήτων, πεσμένων κολώνων, τα οποία παρεμποδίζουν την κυκλοφορία. Επίσης, μπορεί να διαθέσει χωματουργικό μηχάνημα τύπου JCB καθώς και φορτηγό αυτοκίνητο τύπου 4x4 για την ενδεχόμενη διάνοιξη εναλλακτικών οδών πρόσβασης στο σημείο ή για απομάκρυνση όγκων οι οποίοι εμποδίζουν ή απαγορεύουν τη διέλευση οχημάτων. Σε περίπτωση που ο σεισμός είναι σε παραθαλάσσια περιοχή και η πρόσβαση από το οδικό δίκτυο δεν είναι εφικτή μπορεί να διαθέσει 2 πλωτά μέσα, 1 φουσκωτό σκάφος 8 μέτρων και ένα πολυεστερικό 5,5 μέτρων για τη μεταφορά διασωστικών ομάδων – γιατρών. Όλα τα οχήματα καθώς και τα πλωτά μέσα διαθέτουν εγκατεστημένο ασύρματο επικοινωνιακό εξοπλισμό, ώστε να έχουν επικοινωνία με το Τηλεπικοινωνιακό Κέντρο Εκτάκτων Αναγκών Μεσσηνίας για την καλύτερη κατανομή των δυνάμεων της Ομάδας και την πιο άμεση ενημέρωση από τον τόπο του συμβάντος.

Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καλαμάτας: Διαθέτει μέλη με κρίσιμες ειδικότητες (γιατρούς, νοσοκόμες, πολιτικούς μηχανικούς, ηλεκτρολόγους). Επίσης έχει ένα φορτηγάκι εννέα θέσεων, δύο φορεία, δύο αλυσοπρίονα και αξίνες.

Z' Κεφάλαιο

Η φυσιογνωμία της πόλης της Καλαμάτας στα τέλη του 20^{ου} και αρχές του 21^{ου} αι. διαπιστώσεις και πρωτάγματα

Η ανάγκη διατήρησης της ιστορικής μνήμης της πόλης έγινε περισσότερο επιτακτική. Όπως:

1 διατήρηση του πολεοδομικού ιστού και της υφιστάμενης χάραξης των δρόμων.

2 υποστήριξη των παλαιών χρήσεων στο Εμπορικό Κέντρο γύρω από την πλατεία 23ης Μαρτίου και της κατοικίας στην υπόλοιπη περιοχή.

3 προστασία των μνημείων με τη διαμόρφωση πεζοδρόμων.

4 διευθέτηση της μεγάλης κυκλοφορίας στους περιφερειακούς δρόμους και διευκόλυνση της προσέγγισης σπιτιών και μνημείων με άξονες τοπικής κυκλοφορίας.

5 κυκλοφοριακή ρύθμιση Εμπορικού Κέντρου.

6 για την ύπαρξη διατιθεμένων χώρων στάθμευσης αυτοκινήτων.

7 διατήρηση και εμπλουτισμός πρασίνου της περιοχής. Η βόρεια περιοχή της πόλης αποτελεί συνέχεια της παλιάς πόλης. Και ανήκει στο τμήμα της πόλης μαζί με το Κάστρο και την περιοχή των Αγίων Αποστόλων, με στόχο να διατηρήσει την περιοχή για το χτίσιμο των κτιρίων, αλλά και την ανάπλαση της περιοχής με ειδική μελέτη²¹⁵.

Αν και οι μελέτες που εκπονούνται από το ΥΠΕΧΩΔΕ, σε συνεργασία με το Δήμο και το κλιμάκιο Καλαμάτας του Υπουργείου Πολιτισμού, δεν έχουν ολοκληρωθεί μερικές αναπλάσεις έχουν προσδώσει ένα κλίμα σεβασμού στις ιστορικές διαστάσεις της περιοχής αυτής, αλλά και ζωντανία, με νέες εμπορικές και πολιτιστικές λειτουργίες. Παράλληλα, η Δημοτική Αρχή σε συνεργασία με το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και το Υπουργείο Πολιτισμού προχώρησε στην επισκευή ενός μεγάλου αριθμού διατηρητέων κτιρίων. Ο συνδυασμός διάσωσης διατηρητέων κτιρίων με παράλληλη χρησιμοποίησή τους για πολιτιστικές και δημοτικές λειτουργίες της πόλης, προσδίδει την ζωντανία και την λειτουργικότητα της περιοχής²¹⁶.

²¹⁵Δήμος Καλαμάτας, *Τρία χρόνια ανασυγκρότησης μετά τους σεισμούς*, Καλαμάτα 1989.

²¹⁶ΚΕΠΑΜΕ 1980-1988.

Έχει τονιστεί η μεγάλη κοινωνική, εμπορική, και οικονομική σημασία της, η οποία αποκτά μεγαλύτερη αξία σε συνδυασμό με τις αδιαμφισβήτητες προοπτικές εξέλιξης που εμφανίζει.

Το πολεοδομικό συγκρότημα Καλαμάτας αποτελείται από ένα πλεγματοειδές ιστό αξόνων και κόμβων. Οι κεντρικές λειτουργίες συσπειρώνονται επί των κόμβων και κατά μήκος των αξόνων, η δε κατοικία εκτείνεται σε όλη την έκταση του συγκροτήματος, ακολουθώντας το ως άνω ιστό, επί του οποίου δρουν και οι εξελικτικές τάσεις αναπτύξεως της πόλης.

Ο ανωτέρω ιστός αποτελείται από:

- 1 τον παλαιό πυρήνα της πόλεως
- 2 την περιοχή του λιμανιού και των εκατέρωθεν αυτής περιοχών κατοικίας
- 3 τους άξονες σύνδεσης του πυρήνα της παλιάς πόλης με το λιμάνι (οδός Αριστομένους), την οδό Αθηνών με τους κλάδους διασύνδεσής της με τους συνοικισμούς της Ράχης, της Αγ. Άννης, των Ακοβίτικων, την οδό Λακωνικής και την ανατολική Παραλία.

Η μορφή των περιοχών κατοικίας σε όλη την έκταση της πόλης δεν είναι ενιαία αλλά αντίθετα διακρίνονται οι εξής κατηγορίες:

- 1 η παλαιά πόλη γύρω από την περιοχή του κάστρου, όπου αποτελεί τον κεντρικό άξονα της πόλης, με κατοικία αστικού χαρακτήρα του 19ου αιώνα
- 2 οι αστικές περιοχές κατοικίας μέσης και υψηλής στάθμης, οι οποίες καταλαμβάνουν το κεντρικό τμήμα της πόλης και την ανατολική παραλία
- 3 οι, περί τις προηγούμενες, περιοχές κατοικίας χαμηλής εισοδηματικής στάθμης
- 4 οι προσφυγικοί συνοικισμοί με μορφή χωριού στις παρυφές της πόλης
- 5 οι εργατικές κατοικίες του ΟΕΚ, οι μόνες που κατασκευάστηκαν δια οργανωμένης δόμησης
- 6 οι νέες περιοχές εποικισμού στην Ανατολική παραλία, επίσης στα άκρα της Πόλης.

Άξια ανάγνωσης και μελέτης είναι τα κυκλοφοριακά χαρακτηριστικά της πόλης. Ειδικότερα η εικόνα που παρουσιάζει η οδική συμπεριφορά της Καλαμάτας χρήζει άμεσης διευθέτησης για την άρση των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι μετακινούμενοι με αυτοκίνητα και οι πεζοί, επισκέπτες και κάτοικοι της πόλης. Η οικονομική ανάπτυξη της ελληνικής επικράτειας, καθώς και οι επενδύσεις στις οδικές υποδομές, σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις χρηματοπιστωτικές

διευκολύνσεις στην αγορά του αυτοκινήτου, έχει οδηγήσει στην αύξηση του δείκτη ιδιοκτησίας ΙΧΕ, με συνέπεια να παρατηρείται έντονη εξάρτηση των αστικών μετακινήσεων από το ιδιωτικό αυτοκίνητο, παρ' όλο που οι αποστάσεις είναι σχετικά μικρές. Παράλληλα, εμφανίστηκαν προβλήματα, όπως η κυκλοφοριακή συμφόρηση, που έχει επεκτείνει τις καθημερινές ώρες αιχμής, η έλλειψη χώρων στάθμευσης, τα οδικά ατυχήματα και η εμφάνιση περιβαλλοντικών προβλημάτων με έμφαση σε αυτό της ηχορύπανσης. Ειδικότερα, για τις πόλεις μεσαίου μεγέθους, στις οποίες ανήκει και η Καλαμάτα, κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, όπου η αύξηση του δείκτη ιδιοκτησίας ΙΧΕ και η ζήτηση για αστική μετακίνηση ήταν έντονη, προγραμματίστηκαν και υλοποιήθηκαν επεκτάσεις, αναμορφώσεις, αναβαθμίσεις και διευρύνσεις του αστικού οδικού δικτύου, υιοθετώντας λύσεις με στόχο τη μέγιστη δυνατή κυκλοφοριακή ικανότητα οχημάτων. Μέσα στην παραπάνω λογική, το οδικό δίκτυο των πόλεων αυτών, είναι συνήθως ήδη διαμορφωμένο και χαρακτηρίζει την ιστορική πολεοδομική εξέλιξη των πόλεων, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις εκάστοτε χρονικά ανάγκες.

Το οδικό δίκτυο της Καλαμάτας ακολουθεί ελεύθερη ανάπτυξη στις παλαιές περιοχές και υποδάμειο διαμόρφωση στις νεώτερες. Χαρακτηριστικό του δικτύου αποτελεί η έλλειψη ιεραρχήσεως, γεγονός το οποίο το καθιστά ανεπαρκές για αυξημένες μελλοντικές χρήσεις και δύσχρηστο για τις σημερινές ανάγκες. Εξάλλου, το Σχέδιο Πόλεως του 1905 δεν αντιμετώπιζε τις δυσχέρειες των περιοχών με ελεύθερη ανάπτυξη, προκίζοντας τα νεώτερα τμήματα της πόλεως με επιφάνειες κυκλοφορίας μεγαλύτερες των αναγκαίων και αγνοώντας γενικώς την ιεράρχηση του δικτύου²¹⁷.

Ο οικονομικός, διοικητικός και τουριστικός ρόλος της Καλαμάτας είναι υπεύθυνος για την υπερσυγκέντρωση αυτοκινήτων που δημιουργούν κυκλοφοριακά προβλήματα στην πόλη. Πλήθος αυτοκινήτων των μονίμων κατοίκων, αλλά και των κατοίκων του υπόλοιπου νομού, επισκέπτονται καθημερινά την πόλη προκειμένου να εξυπηρετήσουν ανάγκες επαγγελματικές, εμπορικές, παροχής υπηρεσιών, υγείας, εκπαιδευτικές, καθώς και αναψυχής.

Η αύξηση των τμημάτων του ΤΕΙ, και η πρόσφατη λειτουργία πανεπιστημιακού τμήματος (συνεπώς και η αύξηση των φοιτητών), το νέο Νομαρχιακό Νοσοκομείο, το λιμάνι, το αεροδρόμιο και οι βιοτεχνικές και

---

²¹⁷ΚΕΠΑΜΕ 1980-1988.

βιομηχανικές δραστηριότητες της ευρύτερης περιοχής αποτελούν την βασική αιτία μεγάλου αριθμού οδικών μετακινήσεων με αποτέλεσμα την κυκλοφοριακή συμφόρηση τόσο στην περίμετρο και στις εισόδους και εξόδους της πόλης, όσο και στο εσωτερικό αστικό οδικό δίκτυο. Η κατάσταση επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο τους μήνες της τουριστικής αιχμής, λόγω της τουριστικής αξιοποίησης της ζώνης του Μεσσηνιακού κόλπου, της τουριστικής ανάπτυξης οικιστικών μονάδων εκτός του σχεδίου πόλης, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος της πόλης.

Σημαντικός αριθμός μετακινήσεων γίνεται στον οδικό άξονα που συνδέει την πόλη της Μεσσήνης, οι κάτοικοι της οποίας μετακινούνται καθημερινά από και προς την Καλαμάτα, κυρίως για την παροχή υπηρεσιών, τις αγορές και την εργασία, καθώς ένα σημαντικό ποσοστό εργάζεται εκεί. Επιπρόσθετα, στον οδικό άξονα προς τη Μεσσήνη, έχουν αναπτυχθεί σημαντικές βιομηχανικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες.

Σήμερα το μοναδικό σύστημα μαζικών μεταφορών που υπάρχει στην πόλη είναι τα λεωφορεία, που έχουν αφετηρίες στην πλατεία της 23ης Μαρτίου, σε χώρο δίπλα στη νέα αγορά, στο βόρειο τμήμα της πόλης, το δε λεωφορειακό δίκτυο αποτελείται από 4 γραμμές, οι οποίες διέρχονται από το κέντρο της πόλης²¹⁸.

Τα δημόσια Συγκοινωνιακά Μέσα προσπαθούν να εξυπηρετήσουν την πόλη. Το τραίνο εξυπηρετούσε από παλιά την Καλαμάτα, με συνεχώς μειούμενη στάθμη εξυπηρέτησης. Φτωχή σιδηροδρομική υποδομή, στενή γραμμή, μακρύς χρόνος διαδρομής, μικρή συχνότητα οδηγούν διαρκώς σε παραπέρα υποβάθμιση του συγκοινωνιακού μέσου. Ακόμη, το αεροδρόμιο Καλαμάτας εξυπηρετεί σήμερα αποκλειστικά τη διασύνδεση της περιοχής Καλαμάτας με την Αθήνα, μια φορά την ημέρα και το καλοκαίρι με πρόσθετες πτήσεις. Η στάθμη εξυπηρέτησης των αεροπορικών μετακινήσεων είναι ικανοποιητική, όχι όμως και η δικτύωση, ούτε η συσχέτιση των δρομολογίων. Το λιμάνι της Καλαμάτας παρουσιάζει σήμερα μόνο εμπορική κίνηση και αυτή περιορισμένη, ενώ η επιβατική κίνηση είναι ανύπαρκτη. Κύριο αίτιο γι' αυτό είναι η έλλειψη σημαντικής ζήτησης για μετακίνηση, αλλά και το μεγάλο κόστος, συγκριτικά. Υπάρχει σήμερα έλλειψη υποδομής στις λιμενικές

---

²¹⁸Μελετητική Εταιρεία Δρόμος, Ανάλυση σκοπιμότητας για τη δημιουργία ενός συστήματος αστικών συγκοινωνιών στην Καλαμάτα, με την προσθήκη μιας Γραμμής Τραμ και την αναδιάρθρωση των σημερινών Λεωφορειακών Γραμμών, Καλαμάτα.

εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης των τουριστικών σκαφών, όπου πρόσφατα ολοκληρώθηκε.

Η εικόνα του παραλιακού μετώπου της πόλης είναι τόσο διαφορετική που διακρίνεται σε δυτική και ανατολική παραλιακή ζώνη, έχοντας σαν όριο τον ποταμό Νέδοντα, ενώ στα σύνορά της ξεχωρίζει η Μαρίνα Καλαμάτας.

Η ανατολική παραλιακή οδός Ναυαρίνου αποτελεί σημαντικό οδικό άξονα της πόλης, μέλος του πρωτεύοντος οδικού δικτύου και οδός με μεγάλη εμπορική ανάπτυξη και κυκλοφοριακή κίνηση, ιδίως του μήνες του καλοκαιριού.

Ειδικά, τους θερινούς μήνες πλήθος κόσμου χρησιμοποιεί την ανατολική παραλιακή οδό για να έχει πρόσβαση σε οργανωμένες παραλίες, αλλά και για να επισκεφτεί την Μικρά Μαντίνεια, την Βέργα, την Καρδαμύλη και την υπόλοιπη Μάνη.

Η περιοχή αυτή του ανατολικού μετώπου είναι εξαιρετικά ανεπτυγμένη με καταστήματα και χώρους συνάθροισης κοινού στα ισόγεια των κτιρίων και πολυτελής κατοικίες στους ορόφους.

Παράλληλα, στην ανατολική παραλιακή ζώνη υπάρχουν τα κτήρια του Λιμεναρχείου, του Τελωνείου και των αποθηκών του Λιμανιού, αλλά και πολλά ξενοδοχεία.

Η περιοχή της Μαρίνας παρουσιάζει μια πολύ υψηλή συγκέντρωση εστιατορίων και καφετεριών στο εσωτερικό της αλλά και αξιόλογη ιστιοπλοϊκή υποδομή που διαθέτει, φιλοξενώντας σημαντικό αριθμό σκαφών.

Αντίθετα, η εικόνα απ' την άλλη πλευρά του ποταμού Νέδοντα είναι διαφορετική. Το δυτικό παραλιακό μέτωπο φιλοξενούσε μέχρι πρόσφατα περιοχές εκτός του Σχεδίου Πόλεως Καλαμάτας, με αποτέλεσμα να έχει αναπτυχθεί ασύμμετρα η εκτός σχεδίου δόμηση κατοικιών μαζί με σποραδικές βιοτεχνικές και αθλητικές εγκαταστάσεις.

Ο δρόμος της περιοχής είναι διπλής κατεύθυνσης και έχει χαμηλό κυκλοφοριακό φόρτο, συνδέοντας την πόλη με τον οικισμό Κορδία. Ως αποτέλεσμα δημιουργείται μια αντιφατική μεταξύ του ανεπτυγμένου ανατολικού μετώπου και του δυτικού υπό ανάπτυξη του μετώπου, της εντός σχεδίου ανεπτυγμένης ανατολικής περιοχής και του εκτός σχεδίου υποβαθμισμένου δυτικού παραλιακού μετώπου.

Ο κύριος όγκος των υπεραστικών μετακινήσεων με δημόσια μεταφορικά μέσα γίνεται σήμερα με λεωφορεία. Δεκαπέντε διαφορετικές κύριες γραμμές έχουν σαν κέντρο την Καλαμάτα και δικτυώνονται ακτινικά. Το λεωφορειακό δίκτυο

χαρακτηρίζεται ικανοποιητικό από άποψη δικτύωσης, όχι όμως και από άποψη συχνότητας δρομολογίων, ενώ απόλυτα προβληματική είναι η εγκατάσταση του σταθμού των υπεραστικών ΚΤΕΛ στην παλαιά αγορά.

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο της πόλης το 1986, βασίστηκε στην συγκοινωνιακή μελέτη του τεχνικού γραφείου Ζέκκου, και στην Μελέτη Κυκλοφοριακών Ρυθμίσεων Κεντρικής Περιοχής και Αναδιαρρύθμισης του Κυκλοφοριακού Δικτύου της πόλης²¹⁹. Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 1982, διέκρινε τρεις φάσεις κατασκευής, έχοντας στάδιο μια σειρά πεζοδρομήσεων και μέτρων κυκλοφοριακής ρύθμισης, που ουδέποτε εφαρμόστηκαν.

Εν τούτοις, τριάντα και χρόνια μετά έχει εφαρμοστεί η δεύτερη φάση της μελέτης, ενώ ακόμη κάποιοι δρόμοι παραμένουν αδιάνοιχτοι ή δεν έχουν πεζοποιηθεί, όπως προέβλεπε ο κυκλοφοριακός σχεδιασμός της πόλης. Αυτός ο πεπαλαιωμένος σχεδιασμός προσπαθεί να ανταπεξέλθει στις πιο αυξανόμενες ανάγκες μετακινήσεων, και να διευθετήσει το κυκλοφοριακό χάος της πόλης.

α. Η εξέλιξη του λιμανιού στη πόλη της Καλαμάτας

Ένας από τους σημαντικότερους πόλους προσέλκυσης πλήθους μετακινήσεων είναι το λιμάνι της Καλαμάτας. Κυρίως τους θερινούς μήνες, η καθημερινή ζωή της πόλης μεταφέρεται στο νότιο άκρο της, και στην οδό Ναυαρίνου που διατρέχει την παράλια ζώνη του Μεσσηνιακού κόλπου, στην πρόσφατα κατασκευασμένη Δυτική Μαρίνα.

Ωστόσο, συνδεδεμένη η ζωή του λιμανιού στην καθημερινή εικόνα της πόλης, στο παρελθόν αποτελούσε μια περιοχή στα όρια της πόλης, απομονωμένη από τον υπόλοιπο αστικό κέντρο, που την επισκέπτονταν λουόμενοι μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες. Η δημιουργία του λιμανιού της Καλαμάτας ήταν αποτέλεσμα των αναγκών που δημιουργήσε η αυξανόμενη οικονομική και εμπορική κίνηση της πόλης.

Η εμπορική ανάπτυξη του λιμανιού πραγματοποιήθηκε με γρήγορους ρυθμούς και η Καλαμάτα κατέλαβε γρήγορα μια θέση ανάμεσα στις πιο ανεπτυγμένες πόλεις της εποχής. Με την ανάπτυξη του λιμανιού, άρχισαν και οι εισαγωγές πρώτων

²¹⁹ Δήμος Καλαμάτας, *Ανάπλαση κεντρικής ζώνης Καλαμάτας και μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων*, Καλαμάτα 2000.

υλών και βιομηχανικών προϊόντων, που συντέειναν στην βιομηχανική ανάπτυξη της πόλης.

Στα μέσα του '90 έχουμε την ανάπλαση της παραλιακής ζώνης, μελέτη που εφαρμόστηκε σε μεγαλύτερο βαθμό. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα εκτεταμένο δίκτυο πεζών, με την διάνοιξη φαρδύτερων πεζοδρομίων, την φύτευση φοινίκων, την τοποθέτηση χώρων στάσης, όπως παγκάκια. Η ανάπλαση προσελκύει πλήθος κόσμου που απολαμβάνει τους καλοκαιρινούς μήνες τον περίπατό του καθ' όλο το μήκος της παραλίας²²⁰.

Σήμερα η μελέτη θέσης του λιμένα της Καλαμάτας είναι μεγάλης σημασίας. Παρουσιάζει περιορισμένη επιβατική και εμπορική κίνηση αφού ο υφιστάμενος λιμένας δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στο ρόλο ενός σύγχρονου εμπορικού λιμένα. Σήμερα υφίσταται μόνο μια γραμμή Καλαμάτα – Κύθηρα – Κίσσαμος τους καλοκαιρινούς μήνες, η οποία έχει μέση ετήσια κίνηση 7.400 επιβάτες.

Στην μελέτη προγραμματικού σχεδίου του λιμένα Καλαμάτας επιδιώκεται η βελτίωση των υποδομών και η αναδιοργάνωση της λειτουργίας τόσο του εμπορικού όσο και του επιβατικού τμήματος. Επίσης προβλέπεται η δημιουργία επιβατικού σταθμού για τα κρουαζιερόπλοια. Κύρια πρόταση η διαρρύθμιση της αποθήκης του Λιμενικού Ταμείου ώστε να περιλαμβάνει σταθμό εξυπηρέτησης των επιβατών των κρουαζιερόπλοιων και τις υπηρεσίες Λιμεναρχείου και Τελωνείου.

Με την κατασκευή του νέου οδικού δικτύου της Πελοποννήσου μπορεί να προσδιοριστεί ο ρόλος του ως λιμάνι περιφερειακής σημασίας, καθώς η σημαντική λιμενική υποδομή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από μεγαλύτερα τουριστικά σκάφη.

Για την εξυπηρέτηση της κίνησης μεταφοράς εμπορευμάτων και την σταδιακή μετατροπή του κυρίως λιμένα ομοιόμορφα επιβατικού έχει προταθεί η δημιουργία νέου εμπορευματικού λιμένα στη Δυτική Παραλία.

β. Η Μαρίνα και η ανάπτυξη της δυτικής παραλιακής περιοχής

Η ύπαρξη της Μαρίνας έχει δώσει αφορμή να αναπτυχθεί η χερσαία ζώνη της με την δημιουργία ναυπηγοεπισκευαστικού κέντρου 400τ.μ., κτιρίου διοίκησης - λιμεναρχείου –τελωνείου - γραφείου Ε.Ο.Τ., εμπορικών μαγαζιών του Δήμου (400

²²⁰ Δήμος Καλαμάτας, *Τρία χρόνια ανασυγκρότησης μετά τους σεισμούς*, Καλαμάτα 1989.

τ.μ.), αναψυκτήριο (500 τ.μ.), αίθουσα συγκεντρώσεων και πολιτιστικών εκδηλώσεων (200 τ.μ.), μεγάλη πλατεία με ωραία θέα στη θάλασσα (ύψους +3,60 μ.) και συνολικού εμβαδού 3000 τ.μ., χώροι παρκινγκ για 80 θέσεις οχημάτων – σκαφών (1500τ.μ.) στο καρναγιο και στο Νεδοντα.

Παράλληλα, η δυτική παραλιακή ζώνη της Καλαμάτας, κοντά στις εκβολές του Νέδοντα ποταμού και την προβλήτα του λιμανιού, είχε κάθε χειμώνα μεγάλες καταστροφές.

Η μαρίνα που δημιουργήθηκε στις αρχές του 1990 στο χώρο της Δυτικής Παραλίας. Πέρα από τις λιμενικές εξυπηρετήσεις με την δημιουργία 250 θέσεων για σκάφη διαφόρων μεγεθών, και την κατασκευή μονάδας επισκευής, με πλήρεις εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης σκαφών και όλες οι θέσεις είναι εξοπλισμένες με τις απαραίτητες παροχές ηλεκτρικού ρεύματος και νερού. Ο χερσαίος χώρος περιλαμβάνει 150 θέσεις εναπόθεσης σκαφών τα οποία ανελκύονται και καθελκύονται με σύγχρονο travel lift 60 τόνων. Η μαρίνα, σε συνεργασία με εξωτερικά συνεργεία και τεχνικούς, προσφέρει ολοκληρωμένες υπηρεσίες για την επισκευή και τη συντήρηση των σκαφών. Οι χερσαίες εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν ακόμη 860 τ.μ. κτιριακών εγκαταστάσεων στα οποία στεγάζονται καταστήματα, γραφεία, αναψυκτήρια, εστιατόριο, γραφεία ενοικίασης σκαφών και αυτοκινήτων, σταθμός ανεφοδιασμού καυσίμων, WC και ντους. Η μαρίνα λειτουργεί όλο τον χρόνο.

Με το διοικητήριο της μαρίνας, μιας σειρά έργων στο περιβάλλοντα χώρο, όπως πλατεία, ανακατασκευή δρόμων, και πάρκο αναψυχής, προσέλκυσε ιδιωτικές επενδύσεις. Έτσι, γύρω από την μαρίνα δημιουργήθηκαν εστιατόρια, ταβέρνες, αναψυκτήρια, εμπορικά καταστήματα, προσελκύνοντας επισκέπτες από όλη την πόλη, που χρησιμοποιούν το οδικό δίκτυο και την Αριστομένους για την προσέγγισή του, ενώ οι πεζοί διέρχονται από το πάρκο των τρένων και το δίκτυο πεζών πλησίον του ποταμού Νέδοντα.

Επιπλέον, εξίσου σημαντική είναι η σχέση του λιμανιού και της Ανατολικής παραλίας με την οδό Αριστομένους. Το δίκτυο πεζών που έχει δημιουργηθεί στο παραλιακό μέτωπο, χρησιμοποιείται από τους κατοίκους και τους επισκέπτες της πόλης, ενώ έχει σχηματιστεί ένα συμπαγές δίκτυο πεζών από τα πεζοδρόμια της Αριστομένους, και το πάρκο των τρένων που καταλήγει στο λιμάνι της πόλης²²¹.

²²¹<http://www.kalamata.gr/katoikoi/ypodomes-technologia/marina.html>

γ. Το ζήτημα των πολεοδομικών αναπλάσεων και των προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης

Η βασική νομοθεσία περί αναπλάσεων και προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης Ο ν . 2 508/1997 «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ, τχ. Α΄, αρ. φ. 124, 13.6.1997) για τις αστικές αναπλάσεις και τις περιοχές υποδοχής τους. Έως το 1997 οι νομοθετικές διατάξεις για σχετικά προγράμματα ευρύτερων πολεοδομικών παρεμβάσεων και αναπτύξεων χαρακτηρίζονταν από αποσπασματικότητα και έλλειψη μεθοδολογικής και ουσιαστικής συνοχής.

Ο βαθμός επάρκειας του νομοθετικού πλαισίου που περιγράφει ο ν . 2508/1997 μπορεί να αξιολογηθεί από τις βασικές ρυθμίσεις, όπως: - από τον ορισμό των αναπλάσεων: Είναι το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα, που προκύπτουν από σχετική μελέτη και που αποσκοπούν στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής²²².

- από τον ορισμό των περιοχών ανάπλασης: Είναι οι περιοχές των εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων ή οριοθετημένων οικισμών, στις οποίες διαπιστώνονται προβλήματα υποβάθμισης του οικιστικού περιβάλλοντος που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν μόνο με τις συνήθεις πολεοδομικές διαδικασίες της αναθεώρησης του σχεδίου πόλεως και των όρων και περιορισμών δόμησης.

- από τις διαδικασίες και τις προϋποθέσεις που προβλέπονται για την υλοποίηση των αναπλάσεων: Οι περιοχές ανάπλασης καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ. Για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ως περιοχή ανάπλασης θα πρέπει να συντρέχουν μια σειρά προϋποθέσεων, όπως μεγάλες κτιριακές πυκνότητες ή μεγάλες ελλείψεις κοινόχρηστων χώρων, συγκρούσεις χρήσεων γης ή ανάγκη ριζικής αναδιάρθρωσης των χρήσεων γης, έλλειψη προστασίας και ανάδειξης των πολιτιστικών και αρχαιολογικών στοιχείων, υποβαθμισμένη αισθητική του δομημένου περιβάλλοντος ή/και σοβαρά προβλήματα στο απόθεμα των κατοικιών.

²²²ΦΕΚ, τχ. Α΄, αρ. φ. 124, 13.6.1997.

Τέλος, για την ανάπλαση μιας περιοχής απαιτείται α) προκαταρκτική μελέτη ανάπλασης, η οποία τεκμηριώνει τη σκοπιμότητα, τα χρηματοοικονομικά στοιχεία, τους τρόπους και τα προκαταρκτικά σχέδια του προγράμματος ανάπλασης, β) πρόγραμμα ανάπλασης, στο οποίο συστηματοποιούνται το χρονοδιάγραμμα, ο προϋπολογισμός και όλες οι τεχνικές, πολεοδομικές και ιδιοκτησιακές λεπτομέρειες και ανάγκες του προγράμματος και γ) πολεοδομική μελέτη ανάπλασης, την οποία αποτελούν η οικονομοτεχνική και αρχιτεκτονική μελέτη, καθώς και οι κτιριακές μελέτες²²³.

δ. Κυκλοφοριακή ροή

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο της πόλης το 1986, βασίστηκε στην συγκοινωνιακή μελέτη του τεχνικού γραφείου Ζέκκου, και στην Μελέτη Κυκλοφοριακών Ρυθμίσεων Κεντρικής Περιοχής και διαρρύθμισης του Κυκλοφοριακού Δικτύου της πόλης. Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 1982, διέκρινε τρεις φάσεις κατασκευής. Πάραυτα, τριάντα και χρόνια μετά έχει εφαρμοστεί η δεύτερη φάση της μελέτης, ενώ ακόμη κάποιοι δρόμοι παραμένουν αδιάνοιχτοι ή δεν έχουν πεζοποιηθεί.

Προτεινομένη αλλαγή κυκλοφοριακής ροής είναι η μονοδρόμηση της οδού Ναυαρίνου, η οποία αποτελεί την σημερινή κεντρική κυκλοφοριακή αρτηρία της παραλιακής ζώνης με σκοπό την αποσυμφόρηση της.

Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, η οδός Κρήτης λόγω του μεγάλου πλάτους της καθώς επίσης και οι ενδιάμεσοι οδοί που την συνδέουν με την οδό Ναυαρίνου μπορούν να αποφορτίσουν την παραλιακή οδό²²⁴.

ε. Άξονες κίνησης πεζών και ποδηλάτων

Οι άξονες χαρακτηρίζονται σαν άξονες πεζών που έχουν ως κύριο προορισμό την κίνηση των πεζών.

Οι συνοδευτικοί πεζόδρομοι είναι τα πεζοδρόμια και οι διαβάσεις πεζών, όπου η κίνηση των πεζών πραγματοποιείται παράλληλα ή κάθετα προς το ρεύμα κινήσεως των τροχοφόρων και σε στενή επαφή με αυτό.

²²³Δήμος Καλαμάτας, *Ανάπλαση κεντρικής ζώνης Καλαμάτας και μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων*, Καλαμάτα 2000.

²²⁴Δήμος Καλαμάτας, *Μελέτη κυκλοφοριακών ρυθμίσεων κεντρικής περιοχής Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1982.

Οι ανεξάρτητοι πεζόδρομοι μπορούν να ανήκουν σε διαφορετικό δίκτυο κινήσεως από τα τροχοφόρα ή και σε παράλληλους άξονες με αυτά, αλλά με επαρκείς διαχωριστικές λωρίδες ή τέλος να είναι απομονωμένες ζώνες αποκλειστικής κινήσεως πεζών, όπως εμπορικοί δρόμοι, πάρκα.

Επιπλέον υπάρχουν: συνοδευτικοί ποδηλατόδρομοι και ανεξάρτητοι ποδηλατόδρομοι .

Οι συνοδευτικοί ποδηλατόδρομοι είναι τοποθετημένοι παράλληλα και σε άμεση επαφή με άξονες κινήσεως οχημάτων .

Οι ανεξάρτητοι ποδηλατόδρομοι είτε ανήκουν σε τελείως διαφορετικό δίκτυο από αυτό των οχημάτων ή και σε παράλληλους άξονες με αυτά αλλά με επαρκείς διαχωριστικές λωρίδες.

Γενικά, η κίνηση των ποδηλατών εξυπηρετείται από τους άξονες των λοιπών οχημάτων, όμως η ανάμειξη αυτή των κινήσεων είναι δυσμενέστατη, γιατί εκθέτει όσους χρησιμοποιούν ποδήλατα σε μεγάλο κίνδυνο ατυχημάτων και προκαλεί γενικά σημαντική επιβράδυνση των κινήσεων.

Πραγματικά, όταν έχουμε τρεις παράλληλους άξονες κινήσεως σε άμεση επαφή, δηλαδή για πεζούς, για ποδήλατα και για λοιπά οχήματα, οι πεζοί τείνουν να χρησιμοποιούν και το διάδρομο των ποδηλατών, γιατί τον θεωρούν σαν τμήμα του πεζοδρομίου. Αυτό φυσικά δημιουργεί κίνδυνο ατυχημάτων και καθυστέρηση στην κίνηση. Έτσι, εμφανίζεται η ανάγκη για διαχωρισμό των τριών αξόνων με ουδέτερες ζώνες.

Επίσης, στη γενική περίπτωση είναι χρήσιμη η ύπαρξη πεζοδρομίου και στις δυο πλευρές του δρόμου, σε ειδικές περιπτώσεις, κυρίως περιοχών κατοικίας. Ο διαχωρισμός των κινήσεων πεζών από των τροχοφόρων επιδιώκεται κυρίως, για λόγους ασφαλείας²²⁵.

στ. Ποδηλατόδρομος και διαπλάτυνση της οδού Ναυαρίνου

Έχοντας μονοδρομηθεί η οδός Ναυαρίνου προτείνεται μια μονόπλευρη διαπλάτυνση έτσι ώστε να δημιουργηθεί ποδηλατόδρομος. Σκοπός του ποδηλατοδρόμου, ο οποίος θα ξεκινάει από το θεματικό πάρκο μέχρι το τέλος της

²²⁵Γ. Κυριακόπουλος, Γ. Σημαιοφορίδης, «Καλαμάτα, το «Όραμα» ενός Δήμου», στην: *Καθημερινή*, Καλαμάτα 2001.

Ναυαρίνου είναι η ένωση του Ανατολικού με το Δυτικό τμήμα της Παραλιακής ζώνης.

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία που οφείλει να κερδίζει μια πόλη είναι η προσπελασιμότητά της. Τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν δικαίωμα να κινούνται σε πόλεις που διευκολύνουν την κοινωνική επαφή.

Ο πεζός δικαιούται αστικών κέντρων σχεδιασμένων αποκλειστικά γι' αυτόν, εκτεταμένων όσο γίνεται περισσότερο και αρμονικά συνδεδεμένων με την πόλη.

Ο πεζός δικαιούται να διεκδικεί συμμόρφωση των οχημάτων στα ανεκτά όρια εκπομπής ρύπων, δημιουργία πρασίνου στο εσωτερικό των πόλεων, θέσπιση ορίων ταχύτητας και τροποποίηση της χάραξης δρόμων και διασταυρώσεων, ώστε να είναι ασφαλής ο ποδηλάτης

Ο πεζός διεκδικεί ένα αποτελεσματικό σύστημα σήμανσης που θα γίνεται αντιληπτό και από όσους δεν ακούν και δεν βλέπουν, ενώ ειδικές ρυθμίσεις πρέπει να τελούνται που θα εξασφαλίζουν στα αναπηρικά οχήματα και στα παιδικά καροτσάκια ευκολία προσπέλασης, κίνησης και στάσης.

Είναι εμφανής η κατεύθυνση προσδίδει το Ρυθμιστικό Σχέδιο πόλης στην οδό Αριστομένους. Προτείνοντας από το 1986 την ολική πεζοδρόμηση του δρόμου, τον χαρακτηρισμό της σαν σημαντικό ελεύθερο χώρο της πόλης, και προσβλέποντας στην ενίσχυση του δικτύου πεζών στο εσωτερικό της, στοχεύει στην απομάκρυνση των αυτοκινήτων από την οδό, και στην απόδοσή της στον άνθρωπο.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οποιαδήποτε μορφή παρέμβασης ή μελλοντικής ανάπλασης στο κέντρο της πόλης, οφείλει να υπηρετεί τις αρχές που θέτει το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Πόλης. Το δίκτυο πεζών πρέπει να είναι πρωταρχικός στόχος κάθε συνολικής επέμβασης, ενώ το ίδιο στόχο υπηρετεί και η Μελέτη Ανάπλαση Παραλιακής Ζώνης Καλαμάτας,

Η δημιουργία ενός εκτεταμένου δικτύου πεζοδρόμων και μεγάλων πεζοδρομίων, εκτός από την στελέχωση ενός ενοποιημένου δικτύου πεζών, μπορεί να οδηγήσει στην διασύνδεση ιστορικών, παραδοσιακών περιοχών και σημαντικών πολιτιστικών κτιρίων, αλλά και στην συνένωση χώρων πρασίνου.

ζ. Ανάπλαση της κεντρικής πλατείας της Καλαμάτας

Νέα μορφή και λειτουργικότητα έδωσε η δημοτική αρχή με την ανάπλαση στην κεντρική πλατεία της Καλαμάτας. Η τελευταία παρέμβαση επί της οποίας ήταν η μαρμαρόστρωση της δεκαετίας του '70. Η πλατεία έχει μήκος 375 μέτρα και πλάτος 36 μέτρα, ενώ η συνολική της επιφάνεια είναι 13.500 τετραγωνικά μέτρα.

Το χρονοδιάγραμμα των εργασιών ανάπλασης της κεντρικής πλατείας Καλαμάτας, είχε πραγματοποιηθεί σε έξι φάσεις²²⁶. Στη δημοτική αρχή προσπάθησαν να συνδυάσουν όλες τις απόψεις των περισσότερων από 30 επιχειρηματιών της περιοχής καταλήγοντας ότι οι εργασίες θα αρχίσουν από το βόρειο τμήμα της πλατείας μέχρι το ύψος του καφέ – ζαχαροπλαστείου «Αθανασίου. Μετέπειτα, οι εργασίες μεταφέρθηκαν στο οδόστρωμα της οδού Αριστομένους, σε πρώτη φάση στο τμήμα από την Κροντήρη μέχρι την Καίσαρη. Εκεί πραγματοποιήθηκαν έργα διευθέτησης ομβρίων και εγκατάστασης λοιπών δικτύων. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν εκτροπή της κυκλοφορίας των οχημάτων και κυρίως των λεωφορείων μέσω της Σιδηροδρομικού Σταθμού που θα αλλάξει κατεύθυνση, στην οδό Κεφάλαια και μέσω της Ξενοφώντος στην Αριστομένους. Το συγκεκριμένο τμήμα της Αριστομένους παραδόθηκε στρωμένο με 3Α και πετρελαϊκή επίστρωση. Στη συνέχεια ακολούθησε το τμήμα από την Καίσαρη μέχρι τη Φραντζή. Με την ολοκλήρωση της παρέμβασης πραγματοποιήθηκε ασφαλιτοστρωση σε όλο το τμήμα της Αριστομένους. Στη συνέχεια βάσει χρονοδιαγράμματος το δυσκολότερο μέρος της ανάπλασης, ήταν η λειτουργία των καταστημάτων της πλατείας. Εκεί η παρέμβαση γινόταν τμηματικά, αφού η λωρίδα μήκους 15 μέτρων από την πρόσωση των καταστημάτων θα έχει προτεραιότητα χωρίζοντας την πλατεία από βορρά προς νότο σε τρεις φάσεις έτσι ώστε, με βάσει χρονοδιαγράμματος να μην υπάρχουν προβλήματα με τη λειτουργία των επιχειρήσεων ενόψει της χειμερινής περιόδου.

²²⁶<https://www.eleftheriaonline.gr/local/politiki/aftodioikisi/dimoi/item/15500-%CF%83%CE%B5-6-%CF%86%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%CE%B7%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%84%CE%B1%CF%82>

Προέβλεπε πεζοδρόμηση τμήματος μήκους 75 μέτρων της Σιδηροδρομικού Σταθμού μεταξύ των οδών Γιατράκου και Κροντήρη, κατασκευάστηκε συντριβάνι στο ύψος του ΟΤΕ, ανάλογο με αυτό στα "Ψαράκια".

Από το σημείο εκείνο συνδέθηκε και ο ποδηλατόδρομος που έρχεται από το βόρειο τμήμα της πόλης με αυτόν της πλατείας. Παράλληλα τοποθετήθηκαν δύο ηλεκτροκίνητες βυθιζόμενες μπάρες, οι οποίες θα χρησιμοποιούνται για τη διέλευση οχημάτων έκτακτης ανάγκης.

Όσον αφορά την οδό Αριστομένους προβλέπεται ο περιορισμός του πλάτους από 4,60 μέτρα που είναι σήμερα, σε 3,75 μέτρα με το διάστημα που περισσεύει να αποδίδεται στον ποδηλατόδρομο και την πλατεία. Στα 2 μέτρα θα παραμείνει η ζώνη στάθμευσης οχημάτων. Αμετάβλητο θα παραμείνει το πλάτος της Αριστομένους (6,60 μέτρα) στο ύψος της Βαλαωρίτου για τη διευκόλυνση της στροφής των οχημάτων στην οδό Φραντζή.

Στο ύψος της Τράπεζας Πειραιώς προβλέπεται στάση αστικού λεωφορείου, ενώ προβλέπεται και ανακατασκευή του οδοστρώματος, ώστε να απαλειφθούν οι υψομετρικές διαφορές των κρασπέδων που παρατηρούνται σήμερα σε διάφορα σημεία.

Αναφορικά με τον ποδηλατόδρομο η πορεία του θα διατηρηθεί στα όρια που ορίζουν σήμερα οι κίτρινες διαγραμμίσεις επί της πλατείας, ενώ στο συγκεκριμένο τμήμα προβλέπεται η επίστρωση να γίνει με πλάκες τσιμέντου από πολύ ψιλή μαρμαρονηφίδα σε απόχρωση «ανοικτού μπορντό».

Στους στόχους της ανάπλασης περιλαμβάνεται και η διευθέτηση του χώρου ανάπτυξης τραπεζοκαθισμάτων, που ανήκουν στα καταστήματα και σε πλάτος που ποικίλλει από 7 έως 14 μέτρα, με εντελώς διαφορετική αισθητική μεταξύ τους.

Σύμφωνα με την πρόταση της αρχιτεκτονικής μελέτης προτείνεται η δημιουργία μιας ζώνης πλάτους δύο μέτρων από την οικοδομική γραμμή των καταστημάτων, η οποία θα δίνεται σαν χώρος ανάπτυξης τραπεζοκαθισμάτων. Στην συνέχεια θα υπάρχει μία δεύτερη ζώνη κυμαινόμενου πλάτους, από 1,40 μ. (βόρεια) έως 2,80 μ. (νότια), για την ελεύθερη κίνηση πεζών. Κατόπιν σε συνεχόμενο τμήμα πλάτους 7,20 μ. παραχωρείται χώρος για την ανάπτυξη τραπεζοκαθισμάτων.

Όσο αφορά το φωτισμό, στόχο των μελετητών αποτέλεσε η όσο το δυνατόν λιγότερη παρουσία κολόνων φωτισμού με ταυτόχρονη διασφάλιση επαρκούς φωτισμού.

Εκτός των σημαντικών επιφανειακών παρεμβάσεων προέβλεπε την αντικατάσταση του δικτύου αποχέτευσης ομβρίων υδάτων, η φύτευση κατάλληλων δέντρων για σκίαση σε όλο το μήκος της διαμόρφωσης και η τοποθέτηση όλων των απαραίτητων στοιχείων αστικού εξοπλισμού, όπως καθιστικά - παγκάκια, καλαθάκια απορριμμάτων, εμπόδια στάθμευσης, ράμπες προσβασιμότητας ΑΜΕΑ, πινακίδες σήμανσης, στάσης αστικού λεωφορείου.

η. Ανάπλαση της πλατείας μπροστά από το αναψυκτήριο

Η αναβάθμιση της πλατείας δυτικά του Δημαρχείου (μεταξύ των οδών Νέδοντος και Αρτέμιδος). Σύμφωνα με τη μελέτη που εκπονήθηκε από την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου Καλαμάτας, προέβλεπε αύξηση του χαμηλού πρασίνου με τη δημιουργία χλοοτάπητα και ανθώνων και τη σύνδεσή τους με το υπάρχον πράσινο της περιοχής, αφού η φύτευση μεγάλων δένδρων προσφέρεται μόνο στα τμήματα έξω από τα όρια του περιγράμματος του σκεπαστού τμήματος του ποταμού Νέδοντα. Στα δάπεδα, η μελέτη πρόβλεπε την πλακόστρωση του υφιστάμενου τσιμεντένιου δαπέδου της πλατείας με έγχρωμες αντιολισθητικές πλάκες τσιμέντου και μαρμαρονηφίδες δύο ή και τριών αποχρώσεων, οι οποίες τοποθετούνται ανάμεσα σε μεγάλες ορθογώνιες επιφάνειες (φατνώματα), που ορίζονται από διασταυρούμενες ζώνες πλάτους 30 εκατοστών από λευκό «χτυπητό» μάρμαρο προέλευσης Καβάλας ή Πάρνωνα. Το ύφος της παρέμβασης είναι αυτό των πρόσφατων έργων αναπλάσεων της κεντρικής πλατείας – Βασιλέως Γεωργίου και της οδού Αριστομένους, έτσι ώστε στο σύνολό τους να λειτουργούν ως ενιαία ζώνη αναψυχής, πρασίνου, περιπάτου και στάσης των κατοίκων της πόλης.

θ. Ιστορικό κέντρο: έργο ανάπλασης

Οι αναπλάσεις αφορούν σε δίκτυο πεζοδρόμων που ξεκινούν από το Κάστρο, αναπτύσσονται εντός του Ιστορικού Κέντρου της πόλης και καταλήγουν στον κεντρικό πεζόδρομο της οδού Αριστομένους.

Οι παρεμβάσεις στην συγκεκριμένη περιοχή ξεκίνησαν το 1997 (Α΄ φάση ανάπλασης Ιστορικού Κέντρου), συνεχίστηκαν με πιστώσεις του Β΄ Κ.Π.Σ. (Β΄ φάση ανάπλασης Ιστορικού Κέντρου) και συνεχίζονται στην παρούσα χρονική περίοδο με πιστώσεις ΕΣΠΑ (Γ΄ φάση ανάπλασης Ιστορικού Κέντρου)

Η Α' και Β' φάση περιελάμβαναν πεζοδρομήσεις συνολικής επιφάνειας 12.000 τετραγωνικών μέτρων .

Οι αναπλάσεις της Γ' φάσης, οι οποίες βρίσκονται σε στάδιο ολοκλήρωσης (αναμένεται να αποπερατωθούν τα έργα σύντομα), αφορούν σε πεζοδρομήσεις επιφάνειας 5.000 τετρ. Μέτρων. Η εργολαβία αυτή περιλαμβάνει: εργασίες καθαιρέσεων, δίκτυα αποχέτευσης ομβρίων, ύδρευσης, πυρόσβεσης και ηλεκτροφωτισμού, καθώς και πλακοστρώσεις. Οι παρεμβάσεις αφορούν στις οδούς Αγίου Παντελεήμονος, Κουτσομητοπούλου, Διός Ιθώματα και Παπάζογλου.

Η περιοχή του έργου έχει ιδιαίτερη σημασία λόγω της άμεσης γειννιάσής της με το κτίριο του Αρχαιολογικού Μουσείου Μεσσηνίας, την Εκκλησία των Αγίων Αποστόλων, το Λαογραφικό Μουσείο, τη Δημοτική Πινακοθήκη. Βρίσκεται στην καρδιά του παραδοσιακού εμπορικού τμήματος της πόλης και συγκεντρώνει πλήθος οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων καθώς και λειτουργιών αναψυχής. Με αυτό το έργο θα ενισχυθεί ο τουριστικός παράγοντας της Καλαμάτας, αλλά και θα αναβαθμισθεί το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων της περιοχής²²⁷.

ι. Η ανάπλαση της Ναυαρίνου από Φαρών έως Ακρίτα

Στην υπ' αριθμ. 1/2018 συνεδρίασή της συνήλθε η Επιτροπή Ποιότητας Ζωής, ενέκρινε την ανάπλαση της οδού Ναυαρίνου από Φαρών έως Ακρίτα.

Σε πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε η ανάπλαση της περιοχής που περικλείεται ανάμεσα στις οδούς Φαρών και Ακρίτα, μήκους 240 περίπου μέτρων και πλάτους 13 περίπου μέτρων, δηλαδή μιας επιφάνειας εμβαδού 4.400 τετρ. μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των τμημάτων που αφορούν στους κάθετους προς αυτήν δρόμους, αλλά και της συναρμογής της περιοχής ανάπλασης με την προσφάτως αναπλασθείσα περιοχή, του νότιου πεζοδρομίου της οδού Ναυαρίνου.

Για την κυκλοφορία των οχημάτων και την αστική συγκοινωνία, στα οχήματα με κατεύθυνση το κέντρο της πόλης, η κυκλοφορία πραγματοποιείται διαμέσου της οδού Ακρίτα και στη συνέχεια τα οχήματα είτε θα ακολουθούν την οδό Κρήτης – εάν πρόκειται να ακολουθήσουν πορεία προς τα δυτικά – είτε την οδό Φαρών ή ακόμα και την οδό Ακρίτα. Για την αστική συγκοινωνία - με κατεύθυνση προς το κέντρο της πόλης – το λεωφορείο θα οδεύει διαμέσου της οδού Ακρίτα έως την οδό Κρήτης, στη συνέχεια από οδό Κρήτης αριστερά μέχρι την οδό Φαρών,

²²⁷<http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/1117-istoriko-kentro-oloklironetai-ergo-anaplastis.html>

έπειτα στροφή προς τα νότια μέχρι την οδό Ναυαρίνου και από εκεί διαμέσου των οδών Τσαμαδού – Αναλήψεως – Ψαρών και Κρήτης, το λεωφορείο θα καταλήγει και πάλι στην οδό Φαρών²²⁸.

κ. Ανάπλαση τμήματος παραλιακής ζώνης Καλαμάτας (πλατεία Ανάστασης)

Σύμβαση για την εκτέλεση του έργου «Ανάπλαση τμήματος παραλιακής ζώνης Καλαμάτας (Πλατεία Ανάστασης)» υπέγραψε, ο Δήμαρχος Καλαμάτας με το νόμιμο εκπρόσωπο της αναδόχου εταιρείας, «ΙΚΤΙΝΟΣ Α.Ε. διαμορφώθηκε η πλατεία του Ιερού Ναού Ανάστασης στην Παραλία Καλαμάτας, γύρω από την εκκλησία, ενώ παρέμβαση διενεργήθηκε και στην οδό Ναυαρίνου . Επιπλέον, ανατολικότερα από τη θέση που ήδη βρίσκεται η υπάρχουσα υποδομή, λειτουργεί η νέα σύγχρονη ηλεκτρική ράμπα, τύπου Seatrac, για την εξυπηρέτηση Ατόμων με Αναπηρία²²⁹.

λ. Φωταγώγηση στο «χιλιόμετρο» , στο λιμάνι της Καλαμάτας

Ξεχώρισε ο νότιος πρόβολος του λιμανιού της Καλαμάτας, γνωστό ως «χιλιόμετρο», με τη φωταγώγησή του. Σημειώνεται ότι ο Δήμος Καλαμάτας θα προχώρησε σε παρεμβάσεις για λόγους ασφαλείας, αποκλείοντας την πρόσβαση στις δύο σκάλες που οδηγούν στη στέψη του κυματοθραύστη, ενώ κατά μήκος του θα χαραχθεί κίτρινη γραμμή που θα επισημαίνει το πέρας του. Στο έργο αυτό του Δημοτικού Λιμενικού Ταμείου Καλαμάτας περιλαμβάνεται η τοποθέτηση επίτοιχων φωτιστικών στον προσήνεμο μόλο – κυματοθραύστη του Λιμένα Καλαμάτας, από την πλευρά όπου γίνεται περίπατος²³⁰. Τοποθετήθηκαν φωτιστικά σώματα για την κάλυψη όλου του μήκους του μόλου και συγκεκριμένα στο πιο στενό τμήμα αυτού,

²²⁸ <http://www.pna.gr/messinia/kalamata/item/25186-kalamata-egkrithike-i-anaplasi-tis-navarinou-apo-faron-eos-akrita>

²²⁹ http://kalamatanews.blogspot.com/2015/05/blog-post_861.html
<http://messinia24.gr/tag/%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7/>

²³⁰ <https://www.tharrosnews.gr/news/content/%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CE%B2%AB%CF%87%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%B2%BB%CF%86%CF%89%CF%84%CF%8C%CF%82%CE%AC%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%88%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%84%CE%B1%CF%82%CF%86%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%B2%CE%AF%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BF>

που εκκινεί από το φράκτη και φθάνει μέχρι τον κόκκινο φάρο. Τα φωτιστικά τοποθετήθηκαν σε ύψος 2,5 μέτρων επί του τοίχου και η μεταξύ τους απόσταση είναι 30 μέτρα.

μ. Ανάπλαση στη περιοχή «Ουζάκια»

Οι εργασίες ανάπλασης στα «Ουζάκια», διαμόρφωσαν την πλατεία από την οδό Ξενοφώντος μέχρι την οδό Μακεδονίας, στο πλαίσιο του έργου με ανάπλαση ζώνης οδού Αριστομένους από οδό Ξενοφώντος μέχρι το Δημοτικό Πάρκο.

Ο σχεδιασμός του έργου, είχε σκοπό να γίνει η περιοχή από τις πλέον επισκέψιμες της πόλης.

Ο ευρύτερος χώρος, με την πλατεία του Διοικητηρίου, των Δικαστηρίων και του Θεάτρου, να ενοποιηθεί.

Όλα τα μεγάλα δένδρα θα διατηρηθούν και θα γίνουν φυτεύσεις και άλλων, ενώ θα τοποθετηθούν βρύσες και καθιστικά.

Ο ποδηλατόδρομος μετακινήθηκε δυτικότερα, διπλασιάστηκε το ανατολικό πεζοδρόμιο και μειώθηκε το εύρος του οδοστρώματος της οδού Αριστομένους²³¹.

ν. Πεζοδρόμηση στη Ιατροπούλου

Ο Δήμος Καλαμάτας, με χρηματοδότηση από το Πράσινο Ταμείο, προέβει στην ανάπλαση της οδού Ιατροπούλου από τη Σιδηροδρομικού Σταθμού μέχρι τη Νέδοντος, ώστε να ολοκληρωθεί η σύνδεση του Μεγάλου Χορού Καλαμάτας με την Κεντρική Πλατεία – Βασιλέως Γεωργίου. Έχει δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην δημιουργία χώρων πρασίνου, με την τοποθέτηση ψηλών δέντρων - αυτή τη φορά σε διάταξη εναλλάξ σε σχέση με τον άξονα του πεζοδρόμου - και σε σχέση με την γραμμική διάταξη έχουν τοποθετηθεί δέντρα στο κέντρο του πεζοδρόμου, στο πρώτο τμήμα της Ιατροπούλου.

Η πρόταση προβλέπει ελεύθερη ζώνη όδευσης πεζών πλάτους 3,50 μέτρων, αλλά συγχρόνως επιτρέπει σε οχήματα κοινής ωφελείας και εκτάκτου ανάγκης να διέρχονται όταν αυτό είναι αναγκαίο. Για την ασφαλή διακίνηση ατόμων με

²³¹<http://www.pna.gr/messinia/kalamata/item/13633-kalamata-erga-diaxeirisis-omvrion-stin-anaplasta-ouzakia>

προβλήματα όρασης εντός της ελεύθερης ζώνης όδευσης πεζών κατασκευάστηκε οδηγός όδευσης τυφλών.

Η πεζοδρόμηση της οδού Ιατροπούλου συνοδεύεται από την κατασκευή διαβάσεων πεζών στην αρχή και το τέλος της ανάπλασης (στις οδούς Νέδοντος και Σιδηροδρομικού Σταθμού) και στη συμβολή της με την οδό Χρυσάνθου Παγώνη, καθώς και τη συναρμογή του πεζοδρόμου της Ιατροπούλου με την οδό Χρυσάνθου Παγώνη²³².

ξ. Ανάπλαση στην οδό Κολοκοτρώνη και πεζοδρομήσεις

Στην οδό Κολοκοτρώνη, η αρχιτεκτονική μελέτη προέβλεπε τη διαπλάτυνση των υφισταμένων πεζοδρομίων - σημαντικότερη αυτή του νοτίου - με ταυτόχρονη δημιουργία ικανών σε μήκος εσοχών για στάθμευση οχημάτων ανάγκης, ή οχημάτων διανομής στα παρακείμενα καταστήματα, αφήνοντας το πλάτος κίνησης οχημάτων 3,20 μ. - πέραν του χώρου στάθμευσης - ενώ στο σημερινό οδόστρωμα, τοποθετήθηκαν έγχρωμοι κυβόλιθοι τσιμέντου. Η δαπεδόστρωση των νέων πεζοδρομίων προέβλεπε να είναι ίδια με την αντίστοιχη της οδού Αριστομένους, διατηρώντας έτσι την ομοιομορφία, κυρίως λόγω και του γεγονότος ότι η οδός Κολοκοτρώνη τέμνει κάθετα, στο μέσον της, τον πεζόδρομο της οδού Αριστομένους.

Επίσης, προέβλεπε τη κατασκευή νέου δικτύου ηλεκτροφωτισμού, με την τοποθέτηση φωτιστικών σωμάτων νέας τεχνολογίας τύπου LED, όπως και η διευθέτηση των ομβρίων υδάτων είτε με τη μετακίνηση των υφισταμένων φρεατίων ομβρίων είτε με την κατασκευή υπόγειου πλαστικού αγωγού, που θα μεταφέρει τα όμβρια των πεζοδρόμων προς στους κεντρικούς αγωγούς της πόλης, στην ευρύτερη περιοχή.

Επίσης, για την ασφαλή διακίνηση ατόμων με προβλήματα όρασης, εντός της ελεύθερης ζώνης όδευσης πεζών και σε απόσταση τουλάχιστον 50μ. από οποιοδήποτε εμπόδιο ή στοιχείο αστικού εξοπλισμού, προτείνεται η κατασκευή οδηγού όδευσης τυφλών πλάτους 40μ., που αποβλέπει στην καθοδήγησή τους σε όλους τους κοινόχρηστους χώρους που προορίζονται γενικά για την κυκλοφορία πεζών.

²³²<http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/13224-anaplash-odou-iatropoulou-apo-nedontos-mexri-sidhrodromikou-stathmou.html>

Τέλος, για την ασφαλή διακίνηση πεζών και αμαξιδίων από πεζοδρόμιο σε πεζοδρόμιο, προβλέπεται η κατασκευή κεκλιμένων επιπέδων (ραμπών), εντός της ελεύθερης ζώνης κυκλοφορίας πεζών και αμαξιδίων²³³.

ο. Πεζοδρόμηση στις οδούς Σφακτηρίας, Καπετάν Κρόμπα, Πολυβίου

Στις οδούς Σφακτηρίας, Καπετάν Κρόμπα, Πολυβίου και Αναπλιώτη, λόγω της στενότητάς τους που παρουσιάζονται καθημερινά από την προσπάθεια των οδηγών να εισέλθουν σε αυτές και, λόγω των πολύ μικρών πεζοδρομίων για την κυκλοφορία των πεζών, αποτελεί τελικά μονόδρομο η δημιουργία ενός δικτύου πεζοδρόμων, που θα βοηθήσουν στην πορεία των διερχομένων πεζών, αναβαθμίζοντας σε μέγιστο βαθμό ένα σημαντικό τμήμα του παραδοσιακού Κέντρου.

Προβλέπεται, λοιπόν, σε όλο το μήκος των πεζοδρόμων διάστρωση - σε ενιαίο επίπεδο στάθμης - έγχρωμων τσιμεντένιων κυβολίθων, διακοπτομένων ανά τακτά διαστήματα με κάθετες ζώνες από λευκούς επίσης κυβόλιθους.

Επιτυγχάνεται όχι μόνον η ασφαλής κυκλοφορία των πεζών, αλλά συγχρόνως επιτρέπεται και σε οχήματα κοινής ωφέλειας και εκτάκτου ανάγκης (όπως ασθενοφόρα, πυροσβεστικά, ειδικά οχήματα ΔΕΥΑΚ, οχήματα μεταφοράς ατόμων με αναπηρία), να διέρχονται σε περίπτωση ανάγκης, χωρίς κανένα απολύτως πρόβλημα.

Επίσης, προβλέπεται η κατασκευή νέου δικτύου ηλεκτροφωτισμού, που θα περιλαμβάνει εκτός των άλλων και την τοποθέτηση φωτιστικών σωμάτων νέας τεχνολογίας. Τέλος, σημειώνεται ότι έχει ληφθεί μέριμνα για τη διευθέτηση των ομβρίων υδάτων, είτε με τη μετακίνηση των υφισταμένων φρεατίων ομβρίων είτε με την κατασκευή υπογείου πλαστικού αγωγού, που θα μεταφέρει τα όμβρια των πεζοδρόμων προς τους κεντρικούς αγωγούς της πόλης, που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή²³⁴.

Το Μάρτιο του 2018, ξεκίνησαν οι εργασίες για την πραγματοποίηση του έργου «Ανακατασκευή πεζοδρομίων και φωτισμού, τμημάτων των οδών Αύρας, Ηρώων και Ποσειδώνος».

²³³ <https://www.flynews.gr/pezodromiseis-kai-anaplastiseis-stin-kalamata-apo-to-prasino-tameio/>

²³⁴ <https://www.flynews.gr/pezodromiseis-kai-anaplastiseis-stin-kalamata-apo-to-prasino-tameio/>

π. Υλοποίηση της μελέτης για την ανάδειξη και τον φωτισμό της εισόδου του κάστρου Καλαμάτας

Την υλοποίηση της μελέτης για την ανάδειξη και τον φωτισμό της εισόδου του Κάστρου Καλαμάτας, που εκπονήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας. Επιπλέον στο πλαίσιο του έργου θα εκπονηθεί η μελέτη για τον φωτισμό των υπολοίπων τμημάτων των τειχών του μνημείου και για την πρόσβαση ΑΜΕΑ.

Σκοπός του έργου είναι η ανάπλαση του ενιαίου (μετά την κατεδάφιση του ελαιοτριβείου πρώην ιδιοκτησίας Σπυρίδη) περιβάλλοντος χώρου της πύλης του Κάστρου και των τειχών της νοτιοανατολικής πλευράς του εξωτερικού περιβόλου και η εκ νέου διαμόρφωση της πρόσβασης σ' αυτό. Οι επεμβάσεις θα γίνουν με στόχο τη διευκόλυνση της εισόδου στο μνημείο, την αναβάθμιση του χαρακτήρα του και την αναψυχή των επισκεπτών. Μεταξύ άλλων προτείνεται και η κατασκευή ενός μικρού χώρου, στον οποίο θα λαμβάνουν χώρα διαλέξεις και παρουσιάσεις, στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καθώς και διάφορες παραστάσεις, εκδηλώσεις²³⁵.

ρ. Μελέτη διαμόρφωσης της πλατείας 23^{ης} Μαρτίου και Αγίων Αποστόλων

Στα πλαίσια της Σύμβασης για την «Διαμόρφωση της Πλατείας 23ης Μαρτίου στο Ιστορικό Κέντρο της Καλαμάτας» προβλέπεται ενδιάμεση υποβολή της μελέτης²³⁶.

Χαρακτηριστικά επέμβασης

Η περιοχή βρίσκεται στο Ιστορικό κέντρο της Καλαμάτας το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο της πόλης λόγω της ιστορικής του σημασίας. Σε αυτή την πλατεία βρίσκεται και το εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων, όπου κηρύχτηκε η Επανάσταση. Σήμερα, η πλατεία και η περιοχή φιλοξενεί πολλά καταστήματα και χώρους εστίασης και για τον λόγο αυτό η κίνηση των πεζών είναι αυξημένη.

²³⁵<https://www.eleftheriaonline.gr/local/koinonia/item/158705-anadeiksi-kai-fotismos-tis-eisodou-tou-kastrou-kalamatas-https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/anavathmizete-ke-fotizete-isodos-tou-kastrou-kalamatas/>

²³⁶Ανάπλαση Α. Ε., Αικ. Γρηγορίου, Πηγή Καμαρινοπούλου, Εύα Καπαδοκιάκη, Μαριλένα Καπλαντζή, Ν. Στατηγέας, Μάρκος Λύρας.

Η περιοχή του έργου περιλαμβάνει το τμήμα της οδού Σταδίου από την οδό Νέδοντος έως την οδό Κρεσφόντου και στην οδό Υπαπαντής, μέχρι και τα όρια της υπάρχουσας μελέτης διαμόρφωσης της οδού (περίπου 50 μ από τον κυκλικό κόμβο).

Στόχος επέμβασης

Στο πλαίσιο αναβάθμισης των υποδομών της πόλης και της ανάπλασης του ιστορικού κέντρου της Καλαμάτας, η ανάπλαση της ιστορικής πλατείας 23ης Μαρτίου και του περί αυτής χώρου στοχεύει στα εξής:

- A. επίτευξη της περιβαλλοντικής αναβάθμισης της άμεσης περιοχής.
- B. αύξηση των περιοχών κίνησης των ευάλωτων χρηστών.
- Γ. αποσυμφόρηση του οδικού δικτύου περιφερειακά της πλατείας.
- Δ. αισθητική αναβάθμιση για τόνωση εμπορικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα της περιοχής.
- E. βελτίωση της άνεσης της κυκλοφορίας των πεζών²³⁷.

Οδικό δίκτυο

Κύριος στόχος είναι η παρέμβαση στο οδικό δίκτυο με την διατήρηση της αμφίδρομης κυκλοφορίας της οδού 23ης Μαρτίου, Υπαπαντής και Σταδίου, με καλύτερη διευθέτηση των κυκλοφοριακών ροών. Συγκεκριμένα, το πλάτος του δρόμου από 8μ-10μ μειώνεται στο κατ' ελάχιστο 3,25 μ, η κεντρική νησίδα μειώνεται κατά μήκος αλλά αυξάνεται κατά πλάτος προσδίδοντας περισσότερο πράσινο και ο κόμβος με ακτίνα 8 μ. μειώνεται στα 4 μ. Ταυτόχρονα, εξασφαλίζεται ο περιορισμός του χώρου για στάθμευση αυτοκινήτων και μοτοσυκλετών στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας 23ης Μαρτίου αλλά και η πρόβλεψη εσοχών στα πεζοδρόμια για στάση – στάθμευση οχημάτων ΑμεΑ και για εφοδιασμό των επιχειρήσεων της περιοχής.

²³⁷<https://www.tharrosnews.gr/news/content/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%8223%CE%B7%CF%82%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%85>

Κίνηση πεζών και πεζοδρόμια

Με την μείωση του πλάτους του δρόμου επιτυγχάνεται η αύξηση του πλάτους των πεζοδρομίων εκατέρωθεν του δρόμου από τα 2,50 μ στα 6 μ. Ακόμα, προστίθενται διαβάσεις πεζών στη διασταύρωση της οδού Αριστομένους με την οδό 23ης Μαρτίου, όπου παρατηρείται αυξημένη κίνηση πεζών και στον κόμβο εκατέρωθεν της πλατείας. Επιπλέον συνεχίζεται το δίκτυο όδευσης τυφλών από την οδό Αριστομένους επεκτεινόμενο προς την οδό 23ης Μαρτίου.

Μέσω της μείωσης του πλάτους του δρόμου στα 3,25 μ, επιτυγχάνεται η διεύρυνση της Πλατείας 23ης Μαρτίου κατά 20 μ. Πλέον στον νέο προστιθέμενο χώρο πραγματοποιείται η εκ νέου χωροθέτηση των προτομών. Στο νέο προστιθέμενο χώρο της πλατείας 23ης Μαρτίου όπως και στα πεζοδρόμια σχεδιάζονται χτιστά καθιστικά που ακολουθούν το ύψος του ιστορικού κέντρου. Οι υφιστάμενοι στύλοι φωτισμού όπως και τα υφιστάμενα δέντρα διατηρούνται ή μετακινούνται κατ' ελάχιστον. Τέλος, εξασφαλίζεται η σωστή σήμανση για την κυκλοφορία των αυτοκινήτων και των πεζών²³⁸.

σ. Δίκτυο οπτικών ινών

Ένα μεγάλο βήμα προς την ψηφιακή εποχή κάνει η Καλαμάτα, με τη λειτουργία του ασύρματου δικτύου σε όλες τις περιοχές με οικονομική δραστηριότητα και μεγάλη επισκεψιμότητα, καθώς και στις Τοπικές Κοινότητες του Δήμου. Για τη λειτουργία του έχει αξιοποιηθεί το δίκτυο οπτικών ινών, τόσο του Έξυπνου Οικισμού όσο και του Μητροπολιτικού Δικτύου, και τεχνολογίες ανοιχτού λογισμικού, έχοντας έτσι εγκατασταθεί σε όλο το δήμο εξήντα δύο σημεία πρόσβασης. Με την τοπολογία αυτή επιτυγχάνονται μεγαλύτερες ταχύτητες, ασφάλεια και κεντρικός έλεγχος από το Τμήμα Νέων Τεχνολογιών και Πληροφορικής του Δήμου που έχει και την τελική ευθύνη για τη λειτουργία του.

Σκοπός του είναι, η ανάδειξη του ιστορικού και πολιτιστικού πλούτου, να υποστηριχθεί η τουριστική κίνηση, αλλά και να βελτιωθεί η λειτουργικότητα της πόλης, μέσα από τη δημιουργία ενός ψηφιακού περιβάλλοντος στο οποίο οι πολίτες θα μπορούν να ενημερώνονται, να ψυχαγωγούνται.

²³⁸Messinia Press, <http://messiniapress.gr/2017/11/09/stin-teliki-efthia-anaplasi-tis-platias-23ismartiou-ta-schedia-tou-dimou-kalamatas/>

Το Μητροπολιτικό Δίκτυο Οπτικών Ινών του Δήμου Καλαμάτας υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Μέτρου 4.2: «Ανάπτυξη Υποδομών Δικτύων Τοπικής Πρόσβασης» του Επιχειρησιακού Προγράμματος Κοινωνία της Πληροφορίας. Διέρχεται από τις οδούς Αριστομένους, Λυκούργου, Ευαγγελιστριάς, Ναυαρίνου, Ηρώων, Σφακιανάκη, Καλλιπατείας, την περιοχή του Ιστορικού Κέντρου και καταλήγει μέσω του ΤΕΙ Καλαμάτας στο Νοσοκομείο.

Το συνολικό του μήκος είναι 17 Km. Συγκεκριμένα κατασκευάστηκαν 1 κύριος κόμβος, 3 κόμβοι διανομής και 8 κόμβοι πρόσβασης, για τη σύνδεση 71 σημείων δημοσίου ενδιαφέροντος, όπως Υπηρεσίες - κτίρια του Δήμου, το Διοικητήριο, το Πανεπιστήμιο, το Νοσοκομείο, το ΤΕΙ, τα σχολεία της Α/θμιας και Β/θμιας Εκπ/σης, η Δ.Ο.Υ, το ΙΚΑ, το Τελωνείο, η Πυροσβεστική.

Αυτή τη στιγμή το δίκτυο οπτικών ινών αξιοποιείται για τη δικτυακή διασύνδεση δεδομένων μεταξύ των κτηρίων του Δήμου Καλαμάτας, τη διασύνδεση των σχολείων του Δήμου με το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο και τη διασύνδεση των κόμβων του ασύρματου δικτύου Καλαμάτας. Επέκταση Μητροπολιτικού Δικτύου Οπτικών Ινών Δήμου Καλαμάτας

Κατασκευάστηκαν επιπλέον, 12 Km δικτύου τα οποία κάλυψαν τις περιοχές της Φυτειάς, της Κηπούπολης, των Γιαννιτσάνικων, της παραλιακής ζώνης της Ναυαρίνου, το συνοικισμό Νικηταρά και το Νησάκι.

Με τη λειτουργία του δικτύου, θα διακινούνται μεταξύ των διασυνδεόμενων φορέων δεδομένα με μεγάλες ταχύτητες και υψηλή ασφάλεια, κάτι που θα συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ποιότητας των υπηρεσιών του δημοσίου²³⁹.

τ. Δίκτυο ύδρευσης

Οι καταναλωτές της ύδρευσης στο Δήμο Καλαμάτας ανέρχονται σε 80.000 περίπου (48.850 υδρόμετρα), ενώ το μήκος των αγωγών ύδρευσης φθάνει τα 534.000 μέτρα. Το νερό του δικτύου προέρχεται κυρίως από τις πηγές του ποταμού Άρι, οι οποίες βρίσκονται στην Τοπική Κοινότητα Πηδήματος της Δημοτικής Ενότητας Αρφαρών, 17 χλμ. βορειοδυτικά της Καλαμάτας.

²³⁹ <http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/12167-neo-diktyo-optikwn-inwn-me-yperypshles-taxythtes-apo-th-wind.html>

Εκτός του κεντρικού δικτύου της ΔΕΥΑΚ βρίσκονται τόσο η Τ.Κ. Λεϊκών που υδροδοτείται από τοπική γεώτρηση όσο και οι ορεινές τοπικές κοινότητες που υδροδοτούνται από τοπικές πηγές. Στις Τοπικές Κοινότητες για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ποιότητας του νερού, καθότι οι πηγές είναι επιφανειακές, γίνονται έργα προστασίας των πηγών (περιφράξεις και εγκαταστάσεις απολύμανσης). Η απολύμανση του νερού, γίνεται με αέριο χλώριο στις εγκαταστάσεις του Πηδήματος.

Η ετήσια παροχή νερού από τη ΔΕΥΑΚ φθάνει στα 7.000.000 κυβικά μέτρα. Το νερό είναι κατάλληλο σαν πόσιμο και η ποιότητά του ελέγχεται από τα εργαστήρια της ΔΕΥΑΚ²⁴⁰.

---

²⁴⁰<http://www.kalamata.gr/katoikoi/ypodomes-technologia/diktyo-ydreysis-apoxeteysis.html>

Επίλογος

Η πόλη της Καλαμάτας αποτελεί, την ομορφότερη πόλη της Νότιας Πελοποννήσου. Η Καλαμάτα είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου μετά την Πάτρα. Η ιστορία της ξεκινά από τον Όμηρο, ο οποίος αναφέρει τις Φαρές, αρχαία πόλη της οποίας η ακρόπολη βρισκόταν εκεί που βρίσκεται σήμερα το κάστρο της, χτισμένο μετά το 1204 μ.Χ. από το Γοδεφρείδο Βιλεαρδουίνο Α΄. Ένα κάστρο που αναδεικνύει στοιχεία από το παρελθόν και την ιστορία της Καλαμάτας και που αποτελεί, πλέον, μία τοποθεσία όπου μπορεί κανείς να απολαύσει την ηρεμία και την υπέροχη πανοραμική θέα, αλλά και έναν χώρο πολιτισμού φιλοξενώντας πολιτιστικές εκδηλώσεις στο Αμφιθέατρό του. Χτισμένη περίπου στην ίδια θέση με την σημερινή πόλη. Η πόλη της Καλαμάτας αποτελεί σημαντικό αστικό, οικονομικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής, καθώς και διοικητικό κέντρο του Νομού Μεσσηνίας. Η ιστορία της ξεκινά από την αρχαιότητα, από την Πρωτοελλαδική εποχή (2600-2300 π.Χ.) έχοντας ίχνη ανθρώπινης ζωής που εντοπίστηκαν στα Ακοβίτικα, 2-3 χλμ. νοτιοδυτικά της Καλαμάτας. Η πόλη βρέθηκε υπό την κυριαρχία των Σπαρτιατών (8ος πΧ – 4ος πΧ αιώνας), των Φράγκων (1205 μΧ), των Ενετών (1685-1715μΧ) και έπειτα των Τούρκων.

Η Καλαμάτα και η ευρύτερη περιοχή της Μάνης, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση του 1821. Το σημαντικότερο ιστορικό γεγονός της Καλαμάτας είναι η απελευθέρωση από τους Τούρκους στις 23 Μαρτίου το 1821. Τότε, ο Νικηταράς, ο Κολοκοτρώνης, ο Παπαφλέσσας, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και άλλοι οπλαρχηγοί μπήκαν στην πόλη ως απελευθερωτές. Στον Ιερό Ναό των Αγίων Αποστόλων τελέστηκε δοξολογία και ξεκίνησε η Επανάσταση του 1821.

Έπειτα, η πόλη της Καλαμάτας, μετά την απελευθέρωσή της και τη δημιουργία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς ως αστικό κέντρο. Το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο για την πόλη της Καλαμάτας ήταν το 1867 και έπειτα το 1905.

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η Παραλία της Καλαμάτας, δεν είχε αναπτυχθεί. Ήταν μια ερημική ακτή, γεμάτη λίμνες και άναρχη βλάστηση. Στο φυσικό όρμο του «Παραλίου των Καλαμών» προσορμίζονταν πλοία τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ το χειμώνα ανατολικότερα, στον όρμο του Αλμυρού, ότι πραγματοποιούνταν όλες εμπορικές συναλλαγές. Το 1872, η Εφορευτική Επιτροπή

ανέθεσε τη σύνταξη της σχετικής τεχνικής μελέτης στο Γάλλο Μηχανικό Λιμένων Ν. Πασκάλ, ο οποίος και σχεδίασε το λιμάνι στη σημερινή του θέση. Την κατασκευή του σπουδαίου αυτού έργου υποδομής για την Καλαμάτα ανέλαβε ο εργολάβος Μάτσας. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση του έργου εντάσσονται στη προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης των λιμένων της χώρας που ξεκίνησε επί Όθωνα και ολοκληρώθηκε την εποχή του Τρικούπη. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε το 1882. Το 1896 τα λιμενικά έργα (αντιβραχίονας, κρηπιδώματα) δεν είχαν ολοκληρωθεί.

Η Καλαμάτα εξελίσσεται σε αστικό κέντρο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Το εμπόριο των προϊόντων της μεσσηνιακής γης με το εξωτερικό αποτελεί τη βασική αιτία αυτής της ανάπτυξης. Στο πατροπαράδοτο εμπόριο των σύκων, του λαδιού και του μεταξιού, προστίθεται και η σταφίδα, η οποία σύντομα θα λάβει την πρώτη θέση στις εξαγωγές της πόλης. Στα μέσα της δεκαετίας του 1870 η Καλαμάτα θα αποτελέσει το πρώτο μεταξοπαραγωγικό κέντρο του κράτους. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πόλη αναπτύσσεται και ακμάζει διαρκώς. Έχει ήδη εξασφαλίσει, χάρη στην κατασκευή του σιδηροδρόμου και σημαντικών λιμενικών έργων, τη χερσαία και τη θαλάσσια σύνδεσή της με τα μεγάλα εμπορικά κέντρα του εσωτερικού και του εξωτερικού, ενώ διαθέτει επίσης μια σοβαρή βιομηχανία.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σιγά - σιγά οι τοπικές βιομηχανίες, κλείνουν, το 1960 διαλύεται το μεγάλο εργοστάσιο της Εταιρείας Οίνων και Οινοπνευμάτων και ο χώρος τους οικοπεδοποιείται, το 1989 σιγούν οι Κυλινδρόμυλοι και το λιμάνι απομονώνεται. Η καπνοβιομηχανία Καρέλια, αποτελεί σπουδαίο κεφάλαιο για την οικονομική ιστορία της Καλαμάτας. Από τα τέλη του 19ου αιώνα, την εποχή της άνθησης της πόλης των Καλαμών, οι αδελφοί Καρέλια ιδρύουν την καπνεμπορική τους επιχείρηση, προμηθεύοντας την Μεσσηνία με καπνό. Το 1916 η εταιρεία αποκτά ανοδική πορεία, με προϊόντα που στη δεκαετία του '50 έχουν ευρύτατη κυκλοφορία σε όλη την Ελλάδα, ενώ σήμερα συγκαταλέγεται στα κορυφαία βιομηχανικά συγκροτήματα της χώρας, και με σημαντική εξαγωγική δύναμη, που την καθιστά σημαντικό πνεύμονα για την οικονομική ζωή στην Καλαμάτα.

Έπειτα, η πόλη της Καλαμάτας, παρουσιάζει αναδρομή στην πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης σε συνάφεια με την αρχιτεκτονική της εξέλιξη από την προεπαναστατική περίοδο, κατά την οποία ο αστικός της πυρήνας περιοριζόταν στην περιοχή γύρω από το κάστρο, έως και την περίοδο του μεσοπολέμου, όταν πλέον η Καλαμάτα παρουσίαζε τη μορφή ενός μεσαίου αστικού κέντρου, κυρίως εξαιτίας της

μεγάλης άνθησης του λιμανιού της. Κατά την περίοδο των ετών 1850-1930 παρατηρείται στην παλιά και τη νέα πόλη της Καλαμάτας μεγάλη οικοδομική άνθηση με εκπροσώπηση των αρχιτεκτονικών ρευμάτων. Διακρίνονται οι εξής τύποι κτηρίων: 1. Προκλασικιστικά ή πρώιμα κλασικιστικά κτήρια 2. Κλασικιστικά κτήρια ή κτήρια του ώριμου κλασικισμού 3. Υστεροκλασικιστικά κτήρια ή κτήρια του όψιμου κλασικισμού 4. Εκλεκτικιστικά κτήρια με ποικίλες επιδράσεις (αναγέννηση, μπαρόκ, μανιερισμός, στοιχεία *rustique*, γοθικές ή αραβικές επιδράσεις) 5. Κτήρια σε ρυθμό Art –nouveau.

Στη συνέχεια, αναγράφεται η μετεξέλιξη της πόλης, η δημιουργία δρόμων που οδηγούν στις πλατείες, από την περιοχή του Κάστρου μέχρι την πλατεία του Σιδηροδρομικού Σταθμού και την παραλιακή ζώνη, με τα εμπορικά καταστήματα, τα μικρά καφεενεδάκια, τις Λέσχες, τα πρώτα σχολεία, που αποτελούσαν μια κοσμοπολίτικη, μικροαστική φυσιογνωμία για την πόλη.

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '70 τα χαρακτηριστικά των οικοδομών της πόλης είναι παρόμοια με αυτά του Μεσοπολέμου και ότι η οικοδομική δραστηριότητα καθορίστηκε για την πόλη της Καλαμάτας ο ρόλος της ανάπτυξης της οικονομίας. Σε μια δεκαετία η πόλη της Καλαμάτας οικοδομήθηκε με πολυόροφες πολυκατοικίες (η πρώτη κτίστηκε το 1964 και το 1974 κτίστηκε η δεύτερη πολυκατοικία).

Τη δεκαετία του '70 - '80 η Καλαμάτα ήταν μια πόλη χωρίς την ύπαρξη πρασίνου, με μεγάλες περιοχές αυθαιρέτων κτισμάτων χωρίς καθόλου ύδρευση, με δίκτυο ύδρευσης και χωρίς αποχέτευση λυμάτων, με 100 χιλιόμετρα λασπόδρομους στις συνοικίες, με ένα λιμάνι σε πλήρη απραξία, με αδιαμόρφωτη σε ένα μεγάλο επικίνδυνο μήκος την κοίτη του ποταμού Νέδοντα, με μια στενή ανεπαρκή είσοδο της πόλης, με λίγα σχολεία, με στενούς δρόμους διπλής κατεύθυνσης. Ήταν μια πόλη χωρίς εναλλακτικές διεξόδους πολιτισμού και αθλητισμού για τη νεολαία και τους δημότες, με πλήρη απαξίωση και διαρκή καταστροφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της.

Για την πόλη της Καλαμάτας ο χρόνος ήταν σημαντικός, καθώς, ταυτόχρονα προγραμματίστηκαν, μελετήθηκαν και άρχισαν να εκτελούνται σειρά έργων στην πόλη βάση της εγκεκριμένης αυτής μελέτης, προτού το ΡΣ να γίνει με ΦΕΚ νόμος του κράτους. Προς αυτήν την κατεύθυνση η έγκριση του Ρυμοτομικού Σχεδίου με ανάλυση της υφιστάμενης οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης, προγραμματίζοντας και σχεδιάζοντας την ανάπτυξη της πόλης.

Ο σεισμός και οι μετασεισμικές δονήσεις που ακολούθησαν προκάλεσαν εκτεταμένες βλάβες και καταρρεύσεις κτιρίων, ιδιαίτερα στις ιστορικές γειτονιές, άφησαν πίσω 35.000 χιλιάδες άστεγους και απορύθμισαν την οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης. 22 άνθρωποι σκοτώθηκαν και 330 άτομα τραυματίστηκαν, από το Σεισμό που έπληξε τη Μεσσηνία. Ο Σεισμός συνέβη το Σάββατο της 13^{ης} Σεπτεμβρίου, όταν ένας εκτιμώμενος αριθμός 15.000 κατοίκων βρισκόταν στην παραλία για τα εγκαίνια της παραλιακής γραμμής Καλαμάτας – Καστελίου.

Οι πρώτες μέρες ήταν αρκετά δύσκολες, μια από τις κύριες δραστηριότητες του Δήμου ήταν η διανομή σκηνών, σε συνεργασία με τις τοπικές στρατιωτικές δυνάμεις και τις Υπηρεσίες Πρόνοιας. Επί το πλείστον την 15^η Σεπτεμβρίου ο μετασεισμός που ακολούθησε δόθηκαν οδηγίες να μην χρησιμοποιούνται και τα κτίρια που δεν είχαν υποστεί ζημιές βλάβες, οδήγησε σε αυξημένες ανάγκες για άμεση στέγη, διότι ουσιαστικά το σύνολο των κατοίκων είχε ανάγκη στέγασης. Έπειτα ακολουθούν, οι τρεις φάσεις αποκατάστασης της πόλης και η πολεοδομική διαχείριση και ο σχεδιασμός της πόλης έπειτα από τους δύο μεγάλους σεισμούς. Επίσης, τέλος και η στρατηγική και τακτική οργάνωση από επιμέρους φορείς, ώστε να βρίσκονται σε ετοιμότητα και να έχουν δυνατότητα άμεσης επέμβασης για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την καταστροφή, να εκτιμούν τις ανάγκες και να επιλύουν τα προβλήματα που προκύπτουν με σκοπό την ανακούφιση των πληγέντων.

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η Καλαμάτα απορρέει από τον σταδιακή της μετεξέλιξη, μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1986, σε διοικητικό και εμπορικό κέντρο καθώς και σε σημαντικό κέντρο υπηρεσιών, πολιτισμού και παιδείας. Η μεγάλη αυτή φυσική καταστροφή σήμανε για την Καλαμάτα την αρχή μίας νέας πορείας στον χώρο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης λόγω της άμεσης κινητοποίησης της ανασυγκρότησής της. Μάλιστα, για αυτές τις συγχρονισμένες κινήσεις αποκατάστασης των υποδομών της.

Σημαντική κατάκτηση της πόλης είναι ότι, μετά τις φυσικές καταστροφές, άλλαξε η μετασεισμική πολιτική της χώρας και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι σεισμόπληκτοι. Η Καλαμάτα, ακόμα και πριν από τον σεισμό, παρουσίαζε αξιόλογη εμπορική και οικονομική δραστηριότητα. Είχαν γίνει προσπάθειες βελτίωσης του πολεοδομικού σχεδιασμού οι οποίες όμως μέχρι τον σεισμό του 1986 δεν είχαν φτάσει στο επιθυμητό σημείο.

Σήμερα, Η Καλαμάτα, είναι μια από τις πιο σύγχρονες πόλεις της Ελλάδας, με άρτια ρυμοτομία αλλά και έντονη εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα, όπως η ΔΗ.ΠΕ.ΘΕΚ με την ομάδα ΜΕΘ από ανθρώπους με πάθος για το θέατρο, με τους χορευτικούς Συλλόγους, κάνοντας διάφορες παραστάσεις, παρουσιάζοντας τα ήθη και τα έθιμα κάθε τόπου, αλλά και τους χορούς από κάθε μέρος της Ελλάδας, φορώντας τις όμορφες με φανταχτερά και όμορφα παραδοσιακές φορεσιές. Την κινηματογραφική Λέσχη, παρουσιάζοντας καλό και ψαγμένο κινηματογράφο με κουλτούρα από ξένες και ελληνικές ταινίες. Τα Ανθεστήρια. Τη Φιλαρμονική Καλαμάτας, με σκοπό τη διάδοση της μουσικής και τη ψυχαγωγία του κοινού. Το Δημοτικό Ωδείο, που μαθαίνει κάθε λογής μουσικά όργανα, απευθυνόμενο σε παιδιά, αλλά και στο ευρύ κοινό. Μαθήματα κλασικού χορού και μπαλέτου στο κτίριο της Δ.Ε.Π.Α.Κ. Το Εργαστήριο Εικαστικής Τέχνης, που αναπτύσσει δημιουργικές δραστηριότητες σε διάφορους κλάδους της τέχνης. Και τέλος, το Διεθνές Φεστιβάλ Χορού, που για πολλά χρόνια παρουσιάζει Έλληνες και ξένους διεθνούς φήμης χορευτές, παρουσιάζοντας χορευτικό πρόγραμμα, είτε μεμονωμένο είτε ομαδικό.

Στην πόλη υπάρχει σύγχρονο νοσοκομείο, πλήρεις και υπερσύγχρονες αθλητικές εγκαταστάσεις και Νέο Δημαρχείο (κτίριο παλιού Νοσοκομείου).

Επιπλέον, στην πόλη εδρεύει ΤΕΙ και σχολές του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Στην περιοχή λειτουργεί πολιτικό αεροδρόμιο που διευκολύνει την προσέλευση τουριστών.

Επίσης, τα τελευταία χρόνια, η πόλη της Καλαμάτας, είναι διαδεδομένη και στο τουριστικό κομμάτι της, καθώς από την πρωτεύουσα την χωρίζουν μόνο 2,5 ώρες με τη δημιουργία καινούργιου δρόμου.

Το νέο πολεοδομικό της σχέδιο, δημιούργησε μια νέα και υπερσύγχρονη Καλαμάτα για όλους τους παράγοντές της, με τη δημιουργία καινούργιων δρόμων για διευκόλυνση της κυκλοφορίας μέσα στη πόλη, νέους ποδηλατόδρομους, πεζοδρόμια διευκολύνοντας τους πεζούς και τα ΑμεΑ, Αναπλάσεις σε διάφορα σημεία της πόλης με τοποθέτηση πρασίνου, ενισχύοντας και την εμπορική κίνηση στα καταστήματα της πόλης, την ανάπλαση της παραλιακής ζώνης, την ανάπτυξη του Λιμανιού με την επιβατική κίνηση από κρουαζιερόπλοια και μεγάλα σκάφη όλο το χρόνο και τη περιοχή της Μαρίνας με πλήρεις εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης σκαφών, αλλά και κτιριακών εγκαταστάσεων στεγάζοντας διάφορα καταστήματα για διασκέδαση και ψυχαγωγία.

Τέλος, στη κύρια μελέτη, είναι στα άμεσα σχέδια η φωταγώγηση στη περιοχή του Κάστρου και η δημιουργία εισχώρησης διευκόλυνσης της εισόδου και στο εσωτερικό του κάστρου στη περιοχή του αμφιθέατρου για τα ΑμεΑ. Και τέλος, την διαμόρφωση της πλατείας 23^{ης} Μαρτίου και στο Ιστορικό Κέντρο, που ίσως αποτελεί το σπουδαιότερο και σημαντικότερο κομμάτι στην πόλη της Καλαμάτας και γι' αυτό το λόγο μελετάται η εξέλιξη και οι προοπτικές ανάδειξής του. Ο λειτουργικός του ρόλος στην ανάπτυξη της πόλης είναι εξαιρετικά σημαντικός, καθώς προσδίδει σε αυτήν μία παραδοσιακότερη μορφή και την καθιστά πόλο έλξης επισκεπτών, αυξάνοντας έτσι την οικονομική και τουριστική ανάπτυξη. Άλλωστε, η διατήρηση του πολιτιστικού και ιστορικού περιβάλλοντος αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες ανάπτυξης της πόλης.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αρχαιακό υλικό ΓΑΚ/Ν. Μεσσηνίας.

2. Εφημερίδες:

Ελευθερία

Ανώνυμος, «Προχωράμε στην ανασυγκρότηση, σχολεία – κατοικίες – αγορά - πολεοδομία», στην: *Ελευθερία*, 1^η Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 1621, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα τιμολόγια για επισκευές κτιρίων», στην: *Ελευθερία*, 6 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 1625, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα έργα της Καλαμάτας κατά προτεραιότητα στις δημόσιες επενδύσεις», στην: *Ελευθερία*, 14 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 1632, σ.σ. 1, 2.

Ανώνυμος, «Η ΕΟΚ βοηθάει την Καλαμάτα», στην: *Ελευθερία*, 27 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 1643, σ.σ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Η ΕΟΚ κουτσούρευσε τις προτάσεις του Δήμου», στην: *Ελευθερία*, 13 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 1657, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Αυτά είναι τα διατηρητέα κτίρια της Καλαμάτας», στην: *Ελευθερία*, 15 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 1658, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Τα 100 κτίρια συνοδείας των διατηρητέων», στην: *Ελευθερία*, 16 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 1659, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Με 2 ψηφίσματα απαντήθηκαν τα νέα μέτρα», στην: *Ελευθερία*, 2 Ιουνίου 1987, αρ. φ. 1785, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Ολοκληρώθηκε η αναθεώρηση του σχεδίου πόλης», στην: *Ελευθερία*, 1 Αυγούστου 1987, αρ. φ. 1833, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Διεκδικήσεις του Δήμου για το σχέδιο πόλης», στην: *Ελευθερία*, 1 Δεκεμβρίου 1987, αρ. φ. 1922, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Θέμα εθνικού δρόμου σήμερα στο δημοτικό συμβούλιο Καλαμάτας», στην: *Ελευθερία*, 28 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 2014, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Μεγαλύτερο το πρόβλημα με τον νέο δρόμο», στην: *Ελευθερία*, 29 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 2015, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Εκατομμύρια δολάρια για την ανασυγκρότηση», στην: *Ελευθερία*, 1 Απριλίου 1988, αρ. φ. 2018, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Πάλι εκτός η Καλαμάτα από το δρόμο», στην: *Ελευθερία*, 13 Αυγούστου 1988, αρ. φ. 2104, σελ. 1.

Σινάπης, Γ., «Μέσα στο 2012 ο αυτοκινητόδρομος», στην: *Ελευθερία*, 15 Αυγούστου 2011, αρ. φ. 10614, σελ. 5.

Πλεμμένος, Δ., «Αναπλάσεις σε πλατεία και ιστορικό κέντρο», στην: *Ελευθερία*, 21 Αυγούστου 2011, αρ. φ. 10594, σελ. 5.

Δ. Κ., «Στην τύχη της η οδική ασφάλεια της Ναυαρίνου», στην: *Ελευθερία*, 15 Ιουνίου 2012, αρ. φ. 10808, σελ. 5.

Σινάπης, Γ., «Αρχές Σεπτέμβρη όλος ο αυτοκινητόδρομος», στην: *Ελευθερία*, 24 Ιουλίου 2012, αρ. φ. 10835, σ.σ. 6-7.

Μ. Γ. Β., «Επιτέλους έτοιμος όλος ο αυτοκινητόδρομος», στην: *Ελευθερία*, 15 - 16 Δεκεμβρίου 2012, αρ. φ. 10934, σελ. 56.

Ανώνυμος, «Ολοκληρώθηκε η αναθεώρηση του σχεδίου της πόλης: πλήρη παρουσίαση της πορείας των έργων της Καλαμάτας έκανε στους δημοσιογράφους ο Δήμαρχος», στην: *Ελευθερία*, σελ. 1.

Ανώνυμος, «ΥΠΕΧΩΔΕ: 40% πιο πάνω ο αντισεισμικός συντελεστής στα μεγάλα έργα», στην: *Ελευθερία*, σελ. 1.

Ν. Πατσαρίνος, «Σκέψεις – συμπεράσματα – προτάσεις... ένα χρόνο από το σεισμό», στην: *Ελευθερία*, σελ. 1.

Π. Κουφαλάκου, «Οι λύσεις των προβλημάτων που δημιούργησε ο σεισμός», στην *Ελευθερία*, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Α' αναπτυξιακό συνέδριο Πελοποννήσου: τέσσερις προτάσεις από το Δήμαρχο για την ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη της Καλαμάτας», στην: *Ελευθερία*, σελ. 1.

Καλαματιανά Νέα (20 Σεπτεμβρίου – 13 Οκτωβρίου 1986)

Ανώνυμος, «Μέτρα ανασυγκρότησης από τον εγκέλαδο εξήγγειλε ο Πρωθυπουργός, η Καλαμάτα θα ξαναζωντανέψει», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 20 Σεπτεμβρίου 1986, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Ο Νομάρχης και ο Δήμαρχος μιλούν για τις ζημιές που έγιναν στην πόλη της Καλαμάτας», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 20 Σεπτεμβρίου 1986, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Η αποκατάσταση ζημιών στην ηλεκτροδότηση της πόλης Καλαμάτας», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 26 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 3.

Ανώνυμος, «Να δοθεί άμεση προτεραιότητα στην ανοικοδόμηση της Καλαμάτας, ταχύς ο ρυθμός χρηματοδότησης», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 26 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 4.

Ανώνυμος, «Ξεκινάει νέα προσπάθεια για οργάνωση των καταυλισμών», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 27 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 2.

Ανώνυμος, «Ευάλωτες είναι στους σεισμούς οι νέες Μεγαλοπόλεις στη χώρα μας», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 27 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 3.

Ανώνυμος, «Έτοιμες οι κυβερνητικές αποφάσεις των σεισμών», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 28 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Ειδικό πρόγραμμα για την Καλαμάτα», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 1 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Προσπάθειες για να έλθουν και άλλα πλοία στην πόλη», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 2 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Προτάθηκε ψήφισμα για την χορήγηση και νέων δανείων», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 2 Οκτωβρίου 1986, σελ. 2.

Παπαχρήστου, Α. Χ., «Η ανοικοδόμηση της Καλαμάτας μπορεί να γίνει χωρίς φορολογίες», στα: *Καλαματιανά Νέα*, 4 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1.

Θάρρος

Ανώνυμος, «Να υλοποιηθούν τάχιστα τα εξαγγελθέντα μέτρα», στο: *Θάρρος*, 15 Οκτωβρίου 1986, αρ. φ. 26842, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Πλήρης η κάλυψη δαπανών ανοικοδόμησης των οικιών», στο: *Θάρρος*, 18 Οκτωβρίου 1986, αρ. φ. 26845, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Η ομιλία του Δημάρχου Καλαμάτας Στ. Μπένου», στο: *Θάρρος*, 18 Οκτωβρίου 1986, αρ. φ. 26845, σ.σ. 1, 4.

Θεοχάρης Κ. Λ., «Κρίσεις και απόψεις, αντισεισμικός και πολεοδομικός σχεδιασμός», στο: *Θάρρος*, 28 Οκτωβρίου 1986, Α.Φ. 26853, σ.σ. 1, 4.

Θεοχάρης Λ. Κ. «Αντισεισμικός και πολεοδομικός σεισμός», στο: *Θάρρος*, 28 Οκτωβρίου 1986, αρ. φ. 26854, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Πλημμύρισαν σκηνές σε καταυλισμούς και σχολεία», στο: *Θάρρος*, 30 Οκτωβρίου 1986, αρ. φ. 26855, σελ. 1.

Ανώνυμος, «35 δις δρχ. για μελέτες και έργα στη πόλη», στο: *Θάρρος*, 5 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26861, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Ξεπερνούν τα 40 δις οι ζημιές στη πόλη της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 6 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26862, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Αρχίζει η σύνταξη μελετών επισκευών για τη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 7 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26862, σ.σ. 1, 4.

Παπαδέας Γ., «Η ανοικοδόμηση της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 9 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26864, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Προτεραιότητα στα έργα που αφορούν τη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, αρ. 14 Νοεμβρίου 1986, φ. 26868, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Πρόγραμμα χρηματοδότησης της Καλαμάτας από την ΕΟΚ», στο: *Θάρρος*, 15 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26869, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Η εγκατάσταση των λυομένων σχολείων στη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 21 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26874, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Έκτακτη εισφορά 25 δις για τη πόλη της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 28 Νοεμβρίου 1986, αρ. φ. 26880, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Άρχισε η εγκατάσταση των λυομένων στην Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 10 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 26891, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Να αποκατασταθούν οι ζημιές στα ιστορικά μνημεία της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 12 Δεκεμβρίου 1986, Α.Φ. 26892, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Προτείνονται 216 κτίρια της Καλαμάτας για διατηρητέα», στο: *Θάρρος*, 16 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 26895, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Θα εξασφαλιστούν όλοι οι χώροι για τα λυόμενα σπίτια», στο: *Θάρρος*, 18 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 26898, σελ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Σεμινάριο για επισκευές σοβαρών ζημιών σε κτίρια», στο: *Θάρρος*, 20 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 26900, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Άρχισε η Β΄ Φάση για την αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν από τους σεισμούς στη πόλη της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Τα γεγονότα του 1986», στο: *Θάρρος*, 28 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 26904, σ.σ. 1, 4

Ανώνυμος, «Ο κυρίαρχος στόχος του νέου χρόνου 1987», στο: *Θάρρος*, 1 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26907, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Οι ζημιές σε χωριά γύρω από τη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 10 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26913, σελ. 1.

Πετρουλάκη Β., «Η έκταση των καταστροφών στη περιοχή της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 11 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26914, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Κινδυνεύουν οι ιστορικοί μεταβυζαντινοί ναοί», στο: *Θάρρος*, 16 Ιανουαρίου 1987, αρ. φ. 26918, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Δεν έχει δοθεί πίστωση στο Δήμο για τα διατηρητέα», στο: *Θάρρος*, 15 Φεβρουαρίου 1987, αρ. φ. 26943, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Εγκρίθηκε το πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση: απ' ευθείας ανάθεση μελετών στο Γρ. Διαμαντόπουλο», στο: *Θάρρος*, 16 Φεβρουαρίου 1987, αρ. φ. 26943, σ.σ. 1, 6.

Πετρουλάκη Β., «Η ανασυγκρότηση της πόλης είναι εθνικό μας χρέος», στο: *Θάρρος*, 15 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26966, σ.σ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Το κτηριακό πρόβλημα των σχολείων», στο: *Θάρρος*, 21 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26971, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 27 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26975, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 28 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26976, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Οι σεισμοί της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 29 Μαρτίου 1987, αρ. φ. 26977, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Νέα μεγάλα έργα στη περιοχή της Καλαμάτας: νέο νοσοκομείο, σχολεία, λιμάνι, σχέδιο πόλης, ΒΙ.ΠΕ, μνημεία, εμπορικά κέντρα», στο: *Θάρρος*, 24 Μαΐου 1987, αρ. φ. 27020, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Ένας χρόνος εθνικού πένθους στη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 13 Σεπτεμβρίου 1987, αρ. φ. 27111, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Ο σωστός σχεδιασμός και η ανασυγκρότηση της πόλης», στο: *Θάρρος*, 20 Σεπτεμβρίου 1987, αρ. φ. 27117, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Να μην εγκριθεί το προτεινόμενο σχέδιο πόλης», στο: *Θάρρος*, 17 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27168, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Νέα πολεοδομική μελέτη Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 18 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27169, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Νέα πολεοδομική μελέτη Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 19 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27170, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Νέα πολεοδομική μελέτη Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 20 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27171, σ.σ. 1, 4.

Αγγελόπουλου Γ., «Νέα πολεοδομική μελέτη Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 21 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27172, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Να τροποποιηθεί το νέο σχέδιο της πόλης», στο: *Θάρρος*, 29 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27176, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Κέντρο μελέτης των σεισμών η Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 30 Νοεμβρίου 1987, αρ. φ. 27177, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Η πόλη μας μπορεί να γίνει καλύτερη», στο: *Θάρρος*, 3 Ιανουαρίου 1988, αρ. φ. 27205, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Στόχοι ανάπτυξης για τη Μεσσηνία», στο: *Θάρρος*, 24 Ιανουαρίου 1988, αρ. φ. 27522, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «5,5 δισ. δραχμές για τα έργα της ανασυγκρότησης», στο: *Θάρρος*, 4 Φεβρουαρίου 1988, αρ. φ. 27528, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Το συμβούλιο της ανασυγκρότησης», στο: *Θάρρος*, 27 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 27573, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Σεμινάριο για επισκευές σοβαρών ζημιών σε κτίρια», στο: *Θάρρος*, 6 Απριλίου 1988, αρ. φ. 27581, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Η ολοκλήρωση του δικτύου ύδρευσης και αποχέτευσης», στο: *Θάρρος*, 6 Μαΐου 1988, αρ. φ. 26606, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Στόχος για την Καλαμάτα να γίνει πρότυπο ανάπτυξης», στο: *Θάρρος*, 19 Μαΐου 1988, αρ. φ. 27617, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Θα ολοκληρωθεί η νέα είσοδος της πόλης», στο: *Θάρρος*, 12 Ιουνίου 1988, αρ. φ. 27637, σ.σ. 1, 6.

Ανώνυμος, «Το νέο σχέδιο της πόλης», στο: *Θάρρος*, 17 Ιουνίου 1988, αρ. φ. 27641, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Το νέο σχέδιο της πόλης», στο: *Θάρρος*, 18 Ιουνίου 1988, αρ. φ. 27642, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Το νέο σχέδιο της πόλης», στο: *Θάρρος*, 19 Ιουνίου 1988, αρ. φ. 27643, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Δύο χρόνια μετά τους μεγάλους σεισμούς», στο: *Θάρρος*, 18 Σεπτεμβρίου 1988, αρ. φ. 27722, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Προχωρεί η αναστήλωση των ιερών μνημείων», στο: *Θάρρος*, 2 Οκτωβρίου 1988, αρ. φ. 27734, σ.σ. 1, 4.

Γ. Αγγελόπουλου, «Τα διατηρητέα της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 26 Φεβρουαρίου 1989, αρ. φ. 27853, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Η θεμελίωση του νέου νοσοκομείου», στο: *Θάρρος*, 19 Μαρτίου 1989, αρ. φ. 27869, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «ΥΠΕΧΩΔΕ: να μην υπογραφεί το νέο σχέδιο Καλαμάτας», 6 Αυγούστου 1989, αρ. φ. 27986, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Εκατό χρόνια Καπνοβιομηχανίας», στο: *Θάρρος*, 3 Σεπτεμβρίου 1989, αρ. φ. 28008, σ.σ. 1, 6.

Ανώνυμος, «Τα έργα στο Νομό Μεσσηνίας», στο: *Θάρρος*, 19 Νοεμβρίου 1989, αρ. φ. 28072, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Να προχωρήσει η ανασυγκρότηση», στο: *Θάρρος*, 28 Ιανουαρίου 1990, αρ. φ. 28127, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα βασικά προβλήματα των διατηρητέων κτιρίων της πόλης», στο: *Θάρρος*, 11 Μαρτίου 1990, αρ. φ. 28159, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα βασικά προβλήματα των διατηρητέων κτιρίων της πόλης», στο: *Θάρρος*, 18 Μαρτίου 1990, αρ. φ. 28165, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα βασικά προβλήματα των διατηρητέων κτιρίων της πόλης», στο: *Θάρρος*, 29 Απριλίου 1990, αρ. φ. 28201, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα βασικά προβλήματα των διατηρητέων κτιρίων της πόλης», στο: *Θάρρος*, 6 Μαΐου 1990, αρ. φ. 28206, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τα βασικά προβλήματα των διατηρητέων κτιρίων της πόλης», στο: *Θάρρος*, 10 Ιουνίου 1990, αρ. φ. 28236, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «ΥΠΕΧΩΔΕ: να χρηματοδοτηθεί η κατασκευή του λιμανιού», στο: *Θάρρος*, 8 Ιουλίου 1990, αρ. φ. 28260, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τερματίζεται η ανασυγκρότηση», στο: *Θάρρος*, 16 Σεπτεμβρίου 1990, αρ. φ. 2832, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Η προώθηση των μεγάλων έργων στη Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 7 Οκτωβρίου 1990, αρ. φ. 28339, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Η προμελέτη για το Πανεπιστήμιο», στο: *Θάρρος*, 4 Νοεμβρίου 1990, αρ. φ. 28363, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Προτάσεις για τα νέα έργα στη πόλη», στο: *Θάρρος*, 11 Νοεμβρίου 1990, αρ. φ. 28369, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τροποποιήθηκε το Γ.Π.Σ. Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 17 Ιανουαρίου 1991, αρ. φ. 28423, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Τροποποίηση του Γ.Π.Σ. Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 12 Μαΐου 1991, αρ. φ. 28516, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Δεύτερο βραβείο της ΕΟΚ για την Καλαμάτα», στο: *Θάρρος*, 21 Σεπτεμβρίου 1991, αρ. φ. 28626, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Το ιστορικό της ίδρυσης του λιμανιού της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 15 Δεκεμβρίου 1991, αρ. φ. 28599, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Νέες ρυθμίσεις στο κυκλοφοριακό», στο: *Θάρρος*, 23 Φεβρουαρίου 1992, αρ. φ. 28755, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Αναθεώρηση του σχεδίου της πόλης», στο: *Θάρρος*, 12 Απριλίου 1992, αρ. φ. 28895, σ.σ. 1, 4.

Ανώνυμος, «Θα αξιοποιηθεί το ιστορικό κέντρο της Καλαμάτας», στο: *Θάρρος*, 4 Σεπτεμβρίου 1994, αρ. φ. 2820, σελ. 7.

Ανώνυμος, «Δεν έχει ολοκληρωθεί η ανασυγκρότηση», στο: *Θάρρος*, 14 Σεπτεμβρίου 1994, αρ. φ. 28632, σελ. 6.

Ανώνυμος, «Η ανάπλαση του ιστορικού κέντρου», στο: *Θάρρος*, 19 Σεπτεμβρίου 1995, αρ. φ. 28930, σελ. 9.

Ανώνυμος, «Οι προτάσεις του Δήμου για την ανάπλαση της παραλίας», στο: *Θάρρος*, 19 Οκτωβρίου 1995, αρ. φ. 28956, σελ. 8.

Σημαία «Η καθημερινή πρωινή εφημερίδα της Μεσσηνίας»

Ανώνυμος, «Η αντισεισμική θωράκιση κατασκευών στην Ελλάδα», στη: *Σημαία*, 9 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 23197, σελ. 6.

Κυδωνιάτου, Σ., «Η ανοικοδόμηση της Καλαμάτας θα γίνει στα αχνάρια της παλιάς», στη: *Σημαία*, 11 Δεκεμβρίου 1986, αρ. φ. 23199, σελ. 6.

Ανώνυμος, «Έντονότερες οι επιβαρύνσεις του σεισμού στην Καλαμάτα», στη: *Σημαία*, αρ. φ. 23202, 14 Δεκεμβρίου 1986, σελ. 6.

Ανώνυμος, «Ποια Έργα προβλέπει το πρόγραμμα ανασυγκρότησης του συμβ. Ευρώπης», στη: *Σημαία*, 13 Φεβρουαρίου 1987, αρ. φ. 23249, σελ. 3.

Ανώνυμος, «Θέλουν να ξαναχτίσουν τα σεισμόπληκτα σπίτια», στη: *Σημαία*, 13 Φεβρουαρίου 1988, αρ. φ. 23543, σ.σ. 1, 6.

Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημαία*, 2 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23557, σελ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημαία*, 3 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23558, σελ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημαία*, 4 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23559, σελ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Η τροποποίηση του σχ. πόλεως», στη: *Σημαία*, 5 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23560, σελ. 1, 3.

Ανώνυμος, «Το θέμα του δρόμου στο Δ. Σ.», στη: *Σημαία*, 20 Μαρτίου 1988, αρ. φ. 23573, σ.σ. 1, 8.

Ανώνυμος, «Στο απότερο μέλλον ο δρόμος Καλαμάτας, στη: *Σημαία*, 5 Μαΐου 1988, αρ. φ. 23610, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Καίριον πλήγμα στην Καλαμάτα», στη: *Σημαία*, 6 Ιουλίου 1988, αρ. φ. 23662, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Το κράτος δεν συμπαρίσταται στη σεισμόπληκτη Καλαμάτα», στη: *Σημαία*, 6 Αυγούστου 1988, αρ. φ. 23699, σ.σ. 1, 10.

Ανώνυμος, «Ο Δρόμος για την Καλαμάτα δεν υπάρχει στις μελέτες» στη: *Σημαία*, 13 Αυγούστου 1988, αρ. φ. 23705, σελ. 1.

Ανώνυμος, «Τα προβλήματα μετά το σεισμό, επισημάνσεις και ερωτήματα», στη: *Σημαία*, 22 Σεπτεμβρίου 1988, αρ. φ. 23738, σελ. 3.

Ανώνυμος, «Τα προβλήματα μετά το σεισμό, επισημάνσεις και ερωτήματα», στη: *Σημαία*, 23 Σεπτεμβρίου 1988, αρ. φ. 23739, σελ. 6.

3. Ηλεκτρονικές Πηγές:

Επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Καλαμάτας, www.Kalamata.gr.

Messinia Press: Η Καθημερινή Ηλεκτρονική Εφημερίδα της Μεσσηνίας.

Θάρρος, Η αυτοθυσία των πυροσβεστών μέσα στα χαλάσματα στους σεισμούς της Καλαμάτας, *ενημέρωση*: 13.09.2017. (Πρόσβαση στις 27.6.2018)

<http://buildings.kalamata2030.gr/128/building>.

<https://www.eleftheriaonline.gr/local/politiki/aftodioikisi/dimoi/item/15500-%CF%83%CE%B5-6-%CF%86%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B7%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%84%CE%B1%CF%82>

(Πρόσβαση στις 29.7.2018)

<http://www.kalamata.gr/katoikoi/ypodomes-texnologia/marina.html>(Πρόσβαση στις 29.7.2018)

<http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/1117-istoriko-kentro-oloklironetai-ergo-anaplastis.html> (Πρόσβαση στις 29.7.2018)

<http://www.pna.gr/messinia/kalamata/item/25186-kalamata-egkrithike-i-anaplastis-navarinou-apo-faron-eos-akrita> (Πρόσβαση στις 29.7.2018)

http://kalamatanews.blogspot.com/2015/05/blog-post_861.html
<http://messinia24.gr/tag/%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7/> (Πρόσβαση στις 30.7.2018)

<https://www.tharrosnews.gr/news/content/%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CE%B2%CE%CF%87%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CF%86%CF%89%CF%84%CF%8C%CF%82%CE%AC%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%88%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%84%CE%B1%CF%82%CF%86%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%B2%CE%AF%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BF> (πρόσβαση στις 31.7.2018)

<http://www.pna.gr/messinia/kalamata/item/13633-kalamata-erga-diaxeirisis-omvrion-stin-anaplasti-sta-ouzakia> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

<http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/13224-anaplasth-odou-iatropoulou-apo-nedontos-mexri-sidhrodromikou-stathmou.html> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

<https://www.flynews.gr/pezodromiseis-kai-anaplasteis-stin-kalamata-apo-to-prasino-tameio/> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

<https://www.flynews.gr/pezodromiseis-kai-anaplasteis-stin-kalamata-apo-to-prasino-tameio/> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

<https://www.eleftheriaonline.gr/local/koinonia/item/158705-anadeiksi-kai-fotismos-tis-eisodou-tou-kastrou-kalamatas->
<https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/anavathmizete-ke-fotizete-isodos-tou-kastrou-kalamatas/> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

<https://www.tharrosnews.gr/news/content/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82%CE%B7%CF%82%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%85> (Πρόσβαση στις 8.8.2018)

MessiniaPress, <http://messiniapress.gr/2017/11/09/stin-teliki-efthia-anaplasti-tis-platias-23ismartiou-ta-schedia-tou-dimou-kalamatas/> (Πρόσβαση στις 9.8.2018)

<http://www.kalamata.gr/enimerosi/nea/12167-neo-diktyo-optikwn-inwn-me-yperypshles-taxythtes-apo-th-wind.html> (Πρόσβαση στις 9.8.2018)

<http://www.kalamata.gr/katoikoi/ypodomes-texnologia/diktyo-ydreysis-apoxeteysis.html> (Πρόσβαση στις 10.8.2018)

3. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως:

1. ΦΕΚ, τχ. Α΄, αρ. φ. 102, 26.6.1905
Περί Εγκρίσεως Τροποποιήσεως του Σχεδίου της Πόλεως Καλαμών.
2. ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 572, 6.11.1978
Περί Καθορισμού Συντελεστών Δομήσεως και Τροποποιήσεως Ενίων Όρων και Περιορισμών Δομήσεως του Εγκεκριμένου Ρυμοτομικού Σχεδίου Καλαμάτας.
3. ΦΕΚ, τχ. Α΄, αρ. φ. 52, 25.4.1983
Σύσταση Οργανισμού Αντισεισμικού Σχεδιασμού και Προστασίας και άλλες διατάξεις.
4. ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 248, 31.3.1986
Έγκριση α) Πολεοδομικής Μελέτης Αναθεώρησης του Ρυμοτομικού Σχεδίου του 1905 Καλαμάτας ως και Όρων και Περιορισμών Δόμησης για τις Περιοχές Κεντρική και Νότια Συνοικία, Ανατολική και Δυτική Παραλία, Τμήμα Πολεοδομικής Ενότητας «Γιαννιτσάνικα» (Σχολικό Συγκρότημα) και του Ρυμοτομικού Σχεδίου των Προσφυγικών Οικισμών Κορδία και Νικηταρά. β) Τροποποίησης Τμημάτων του Ρυμοτομικού Σχεδίου που εγκρίθηκε με τα ΦΕΚ 531/Δ/1986 και 1019/Δ/ 1986 και των Όρων και Περιορισμών Δόμησης με βάση τα νέα δεδομένα που έχουν προκύψει μετά τους Σεισμούς του Σεπτεμβρίου του 1986.
5. ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 281, 10.4.1986
Αρ. Απόφασης 27549/934 Έγκριση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου του Δήμου Καλαμάτας Μεσσηνίας.
6. ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 360, 21.4.1986
Τροποποίηση του Ρυμοτομικού Σχεδίου Καλαμάτας, Χαρακτηρισμός του κτιρίου στη Συμβολή της οδού Ναυαρίνου και του Λιμενοβραχίονα ως Διατηρητέου και καθορισμός ζώνης Αγοράς Συντελεστή Δόμησης.
7. ΦΕΚ, τχ. Δ΄, αρ. φ. 531, 13.6.1986
Αναθεώρηση των Ρυμοτομικών Σχεδίων και Προσφυγικών Οικισμών της Αγ. Τριάδας, Αγ. Ιωάννη και Πλεύνας του Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) και Έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης της Δυτικής Περιοχής.

8. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 603, 14.7.1986
Τροποποίηση του Μεγίστου Επιτρεπομένου Ύψους των Κτιρίων και των Συντελεστών Δόμησης των Οικοπέδων του Εγκεκριμένου Ρυμοτομικού Σχεδίου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) και Καθορισμός Χρήσεων Γης στη Δυτική Παραλία.
9. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 1019, 27.10.1986
Έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης της Ανατολικής, Βόρειας και Κεντρικής Περιοχής του Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) και Αναθεώρηση Εγκεκριμένου Σχεδίου σε Περιοχές.
10. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 821, 16.11.1988
Χαρακτηρισμός τμήματος της πόλης Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) ως Παραδοσιακού και Καθορισμός Ειδικών Όρων και Περιορισμών Δόμησης των οικοπέδων αυτού.
11. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 634, 9.10.1989
Αναθεώρηση του Εγκεκριμένου Ρυμοτομικού Σχεδίου του Παραδοσιακού Τμήματος της Πόλης Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας).
12. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 92, 16.2.1990.
Έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης Τμημάτων των Πολεοδομικών Ενοτήτων Ανατολικής Παραλίας, Γιαννιτσάνικα (Φαραί) και Στρατώνων (περιοχή Παναγίτσας) του Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) και τροποποίηση του εγκεκριμένου Σχεδίου σε συνεχόμενη περιοχή.
13. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 653, 19.11.1990
Τροποποίηση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Καλαμάτας Ν. Μεσσηνίας.
14. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 288, 20.5.1991
Έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης τμήματος της Πολεοδομικής ενότητας Λαγκαδά του Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας).
15. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 1293, 11.12.1992
Τροποποίηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας).
16. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 1334, 18.12.1992
Έγκριση της Πολεοδομικής Μελέτης Αναθεώρησης του Ρυμοτομικού Σχεδίου του 1905 Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας) περιοχή Νησάκι.
17. ΦΕΚ, τχ. Α', αρ. φ. 244, 4.12.1997
Ν. 2539/1997 Νόμος Καποδίστρια.
18. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 1284, 31.12.2004
Έγκριση της Πολεοδομικής Μελέτης Σχεδίου Πόλεως της Καλαμάτας Δυτικά της οδού Αρτέμιδος.
19. ΦΕΚ, τχ. Δ', αρ. φ. 451, 28.4.2005
Έγκριση της Πολεοδομικής Μελέτης του Οικισμού Παραλίας Βέργας του Δήμου Καλαμάτας (Ν. Μεσσηνίας).

20. ΦΕΚ, τχ. Α΄, αρ. φ. 87, 7.6.2010
Νόμος Καλλικράτη Ν. 3852/2010 Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης.

21. ΦΕΚ, τχ. ΑΑΠ΄, αρ. φ. 77, 3.5.2011
Αναγκαστικών απαλλοτριώσεων και πολεοδομικών θεμάτων Αρ. Απόφασης οικ. 1015. «Έγκριση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δ. Καλαμάτας Μεσσηνίας».

Β. Βιβλιογραφία

Αλμπάνη Βιργινία, «Ο Γουλιέλμος Βιλεαρδουίνος και η Καλαμάτα», *Δ΄ Τοπικό Συνέδριο Μεσσηνιακών Σπουδών*, Καλαμάτα 8-11/10/2010, Αθήνα 2014.

Αναγνωστάκης Η., «Η Βυζαντινή Καλαμάτα», *Καθημερινή*, 2001.

Αναγνωστόπουλος Σ., Α., - Θεοδουλίδης Ν., Π., - Λεκίδης Β., Α., - Μάργαρης Β., Ν., *Οι Σεισμοί της Καλαμάτας του Σεπτέμβρη 1986*, Αθήνα 1986.

Ανάπλαση Α. Ε., Γρηγορίου Αικ., Καμαρινοπούλου Πηγή, Καπαδουκάκη Εύα, Καπλαντζή Μαριλένα, Στατηγέας Ν., Λύρας Μάρκος.

Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2005.

Βερράρου Σταυρούλα, «Εμπόριο και Βιομηχανία», *Καθημερινή Επτά Ημέρες*, Καλαμάτα 18 Νοεμβρίου 2001.

ΓΑΚ Μεσσηνίας, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας «Ευαγγελίστρια Α.Ε.»*, Αρχείο Δικηγόρου Π. Παπαθεοδώρου, Καλαμάτα 2002.

Γιαξόγλου Γιώργος, «Βιομηχανικές και Βιοτεχνικές Εγκαταστάσεις στις αρχές του 20^{ου} αι στις Πρωτεύουσες των Νομών της Περιφέρειας Πελοποννήσου», Ημερίδα με θέμα: *Βιομηχανική κληρονομιά στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας – Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς, 15-5-2010*, Αποστολοπούλειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Τρίπολης.

Δανδουλάκη Μ., «Η διαδικασία δημιουργίας οικισμών για την προσωρινή στέγαση άστεγων σεισμόπληκτων στην πόλη της Καλαμάτας μετά τους σεισμούς του 1986», *Α΄ Ελληνικό Συνέδριο Αντισεισμικής Μηχανικής και Τεχνικής Σεισμολογίας, Εγγενίδειο Ίδρυμα*, (τ. 2^{ος}), 6-8 Μαΐου 1992.

Δημητσάντου-Κρεμέζη Κ., *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Καλαμάτα*, Εταιρεία Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών, Αθήνα 2016.

Δήμος Καλαμάτας, *Μελέτη κυκλοφοριακών ρυθμίσεων κεντρικής περιοχής Καλαμάτας*, Καλαμάτα, 1982.

Δήμος Καλαμάτας, *Καλαμάτα 1985*.

Δήμος Καλαμάτας, *Τα ιδιόκτητα διατηρητέα του Δήμου*, Σεπτέμβριος 1990.

Δήμος Καλαμάτας, *Ανάπλαση κεντρικής ζώνης Καλαμάτας και μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων*, Καλαμάτα 2000.

Διαμαντόπουλος Γρ., «Σεισμός και πόλη – σε θεωρία και πράξη», Ανακοίνωση στην 1^η Αρχιτεκτονική Συνάντηση στην Καλαμάτα, Θέμα: *Αρχιτεκτονική και Σεισμός*, 27-28 Φεβρουαρίου 1988.

Διαμαντόπουλος Μόσχος, - Χατζηγιάννης Κ., «Πολεοδομία και σεισμός – το παράδειγμα της Καλαμάτας», Ομιλία στην *Α' Αρχιτεκτονική Συνάντηση του Θ' Πανελ. Αρχιτ. Συν. Αρχιτεκτονική και Σεισμός*, Καλαμάτα 27-28 Φεβρουαρίου 1988.

Δρακόπουλος Χάρης, «Χρονολόγιο Φαρών-Καλαμάτας», *Η Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, (18-11-2001).

Δουλαβέρας Αριστείδης Ν., «Όψεις του λαϊκού βίου στην παραδοσιακή κοινωνία της Μεσσηνίας κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα», στο τόμο *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, Εκδοτική Εποπτεία Γ. Ξανθάκη – Καραμάνου, Επιστημονική επιμέλεια: Α. Ν. Δουλαβέρας – Ι. Κ. Σπηλιοπούλου, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ. 527-578.

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τ. 31, λήμμα Μεσσηνία, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, (1988¹), (2002²), σελ.199-200.

Ε.Ε. Μελετών –Ντοκόπουλος Δ., και συνεργάτες Ε.Ε Καλαμάτα 1983, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης αναθεώρησης Καλαμάτα*, Α' φάση, 1984.

Ε.Ε. Μελετών –Ντοκόπουλος Δ., - Κυριακόπουλος Γ., - ΚΕΠΑΜΕ, *Πολεοδομική μελέτη επέκτασης-αναθεώρησης Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1983.

ΕΜΠ, *Ρυθμιστική μελέτη αναπτύξεως πόλεως και περιοχής Καλαμάτας*, Αθήνα 1971.

Ζαχαράτου Μ., *Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Καλαμάτας*, 1984.

Ζερβής Ν., «Οι ξένοι ταξιδιώτες», *Η Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, (18-11-2001).

Ζερβής Ι., Ν., *Βυζαντινή Καλαμάτα*, τ. 2, Καλαμάτα 2006.

Ζυμή Ελένη, «Η Μεσσηνία στην αρχαιότητα μέσα από τα μνημεία της – Αρχαιολογικές αναζητήσεις και ανασκαφικές έρευνες στη Μεσσηνία: Οι Ιστορικοί Χρόνοι», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 99-133.

Θέμελης Πέτρος, «Η Πόλη των Αρχαίων Φαρών», *Καθημερινή Επτά Ημέρες*, Καλαμάτα 18 Νοεμβρίου 2001.

Καρανίκας Ι., - Φρατζεσκάκης Α., - Αραμπατζή Χ., - Ντοκόπουλος Δ., *Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου – Δήμου Καλαμάτας, Β 2 Στάδιο, Πρόταση – Έκθεση – Καλαμάτα.*

Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, - Ζήβας Διον. Α., - Γερόλυμπος Γιώργης, *Ερνέστος Τσίλλερ (1837-1923), Η Τέχνη του Κλασικού*, Αθήνα 2006.

Καρύδης Ν., Δ., *Καλαμάτα σχέδιασμα εξέλιξης της Πόλης από το 19^ο αι – 20^ο αι.*, ΕΜΠ Αθήνα 1990.

Καρακατσιάνης Δ., Ι., *Η Μεσσηνιακή Προτοελλαδική Προϊστορία – Ακοβίτικα*, Αθήνα 2001-2002.

Κόκκαλη Τερέζα, - Κοντοπούλου Βασιλική, *Ο Πολεοδομικός σχεδιασμός ως εργαλείο για την ανάπτυξη της πόλης – Η περίπτωση της Καλαμάτας*, ΕΜΠ – Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Τομέας Ι Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Αθήνα 2013.

ΚΕΠΑΜΕ,- Διαμαντόπουλος Γρ., και συνεργάτες Ε.Ε. και ΟΤΟΕ, *Μελέτη οικιστικής περιοχής Καλαμάτας*, 1981.

Κυριακόπουλος Γ., - Σημαιοφορίδης Γ., «Καλαμάτα, το «Όραμα» ενός Δήμου», *Εφημερίδα Καθημερινή*, 2001.

Κυριακόπουλος Γ., Κυριακοπούλου Ντ., «Κτίρια και αρχιτεκτονικές επιρροές», *Ελευθεροτυπία Ιστορικά*, Καλαμάτα: *Αστικός Μετασχηματισμός*, 2001.

Κωνσταντινίδης Αν., «Το λιμάνι της Καλαμάτας», *Καθημερινή*, 2001.

Μαριολάκος Η., - Λόγος Ε., - Λόζιος Σ., - Φουντούλης Ι., «Βραχοτεκτονικές ενότητες, ενεργός τεκτονισμός και καταστροφές στο Ελαιοχώρι κατά τους σεισμούς της Καλαμάτας (13-9-1986)», Πρακτικά 2^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Γεωτεχνικής Μηχανικής Τ.Ε.Ε., Οκτώβριος 1992, Θεσσαλονίκη 1992.

Ματσούκα Πηνελόπη, *Μεσσηνία, τόπος – χρόνος – άνθρωποι*, Αθήνα 2007.

Μπάνου Αιμιλία, «Μεσσηνία: Οι Προϊστορικοί χρόνοι», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 13-75.

Μπένος Σταύρος, *Καλαμάτα 1989 – Η Ανασυγκρότηση της πόλης μετά τους σεισμούς.*

Μπίρης Μάνος Γ., - Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001.

Μηλίτση - Νίκα Αναστασία, Θεοφιλοπούλου - Στεφανούρη Χριστίνα, *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας: «Ευαγγελίστρια»*, ΓΑΚ - Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2002.

Μηλίτση-Νίκα Αναστασία, *Η Μέση εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910) – Όψεις της Μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Γ.Α.Κ. - Αρχαία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2004.

Μηλίτση-Νίκα Αναστασία. - Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χριστίνα, *«Η Ντουάνα» της Καλαμάτας, 1830-1930*, Γ.Α.Κ. - Αρχαία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2006.

Νίκα-Μηλίτση Αναστασία, - Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χριστίνα, *Προσφυγικοί συνοικισμοί Καλαμάτα/Μεσσηνία*, Αρχαίο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Μεσσηνίας, ΓΑΚ Αρχαία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2008.

Νίκα-Μηλίτση Αναστασία, - Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χριστίνα, *Καλαμάτα οδοιπορικό σε πλατείες και δρόμους της πόλης (1830-1940)*, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων -ΓΑΚ Αρχαία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2010.

Μορφωτικός Σύλλογος Μεσσηνίας, *Η Καλαμάτα Χθες Σήμερα*.

Ντοκόπουλος Δ., *Καλαμάτα: Ρυθμιστικό σχέδιο κέντρο πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών ερευνών*, Αθήνα 1980-1988.

Ξανθοπούλου Μαρία, «Οικιστικά κατάλοιπα της Πρωτοβυζαντινής και Μεσοβυζαντινής περιόδου στη Μεσσηνία», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 183-198.

Παπαζάχος Β., - Παπαζάχου Κ., *Οι σεισμοί της Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 2003.

Πέρρα Φωτεινή Β., «Η περίοδος της Φραγκοκρατίας (1209-1423) και της Βενετικής Κατοχής (1423-1460)», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 329-339.

Σάλμας Παναγιώτης, «Πνευματική και ψυχαγωγική ζωή της Καλαμάτας», *Μεσσηνιακόν έτος* 1938.

Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, 2007.

Σπηλιοπούλου Ιωάννα Κ., «Η πολεοδομική και η αρχιτεκτονική εξέλιξη της Καλαμάτας από τα προεπαναστατικά χρόνια έως την περίοδο του μεσοπολέμου. Η τύχη της πόλης μετά τους σεισμούς», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 653-727.

Σπηλιοπούλου Ι., «Περιδιαβάζοντας τον ιστορικό πυρήνα της Καλαμάτας: νέες προσεγγίσεις ως προς την ανάδειξη και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός σύγχρονου αστικού κέντρου με τη σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας», στο: *Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Πρακτικά Ημερίδας, Καλαμάτα, 11 Οκτωβρίου 2014, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού - ΥΠ.ΠΟ.Α. 26η Ε.Β.Α. – Δήμος Καλαμάτας – ΤΕΕ, Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας – «Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή».*

Σπηλιοπούλου Ι., «Η προστασία και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης μίας σύγχρονης περιφερειακής πόλης: Η περίπτωση της Καλαμάτας», στο: Ρ. Μητούλα (επιμ.), *Ελληνικές Περιφερειακές Πόλεις και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 2016, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο*.

Σταματόπουλος Διον. Δημήτρης, *Καλαμάτα 2600 π.Χ.–1836 μ.Χ.*, Β΄ Έκδοση, Κατερίνη 1996.

Σωφρονάς Δ., «Η Καλαμάτα και το Τραμ», *Ελευθεροτυπία Ιστορικά*, Καλαμάτα: Ο Αστικός Μετασχηματισμός, τ. 85, (6-9-2001).

Ταβουλαρέας Γιάννης Π., *Παλιά Καλαμάτα (Ιστορία – Αρχαιολογία – Λαογραφία)*, Καλαμάτα 1985.

Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, *Οι σεισμοί της Καλαμάτας 1986*.

Φιλιππίδης Δ., *Νεοκλασικές πόλεις στην Ελλάδα (1830-1920)*, Αθήνα 2007.

Χριστοφιλόπουλος Δ., «Καλαμάτα: Σε κίνδυνο η βιωσιμότητα της πόλης και της ευρύτερης περιοχής. Μία κοινωνική και πολιτική προσέγγιση». *Ελευθερία*, 11.7.2006, σελ. 6.

Χρήστου Θανάσης, «Τρεις σταθμοί της Επανάστασης του 1821 στη Μεσσηνία», στο τόμο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον Πολιτισμό της*, σελ. 373-479.

Χρυσοσπάθης Ορέστης, *Ιστορία της Παλαιάς Καλαμάτας*, Καλαμάτα 1936.

Ξένη Βιβλιογραφία:

Heubeck Alfred – Hoekstra Arie, *Ομήρου Οδύσσεια*, Αντώνης Ρεγκάκος (επιμ.), τ. Α΄.

Kirk G. S., *Κλασική Βυζαντινή γραμματεία*, Ηλίας Τσιριγκάκης (μτφρ.), Δανιήλ Ιακώβ-Αντώνης Ρεγκάκος (επιμ.), τ. Α΄.

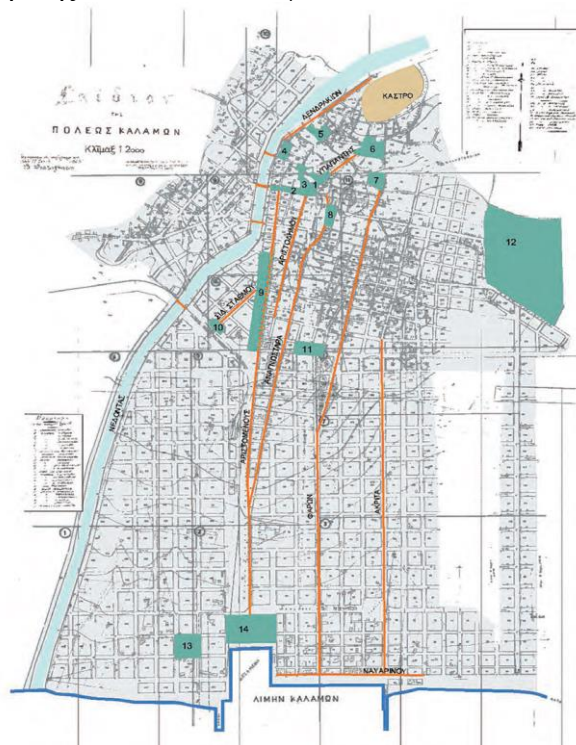
Rostovtzeff M., *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 1984.

Παράρτημα

Σχέδιο πόλης της Καλαμάτας, 1867. Η πόλη οριοθετείται αφενός μεταξύ του Κάστρου και της σημερινής οδού Πολυχάρους, αφετέρου μεταξύ του ποταμού Νέδοντα και της σημερινής οδού Παλαιολόγου

Σχέδιο πόλης του 1905.

Εικόνα 1: Πλατεία 23^{ης} Μαρτίου.

Εικόνα 2: Οδός Σταδίου. Το παλιό Γυμνάσιο.

Εικόνα 3: Παλαιό Επισκοπείο, δεκαετία 1960-1970.

Από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και μέχρι το 1978, οπότε γκρεμίστηκε, έδρα του μητροπολίτη αποτελούσε το οίκημα επί των οδών Φαρών και Μητροπολίτου Μελετίου, απέναντι από την πλατεία της Φραγκόλιμνας. Επρόκειτο για την ιδιόκτητη οικία του Μητροπολίτη Μεσσηνίας Μελετίου Σακελλαρόπουλου

(1904-1933), την οποία κληροδότησε λίγο πριν πεθάνει στην Ι. Μητρόπολη Μεσσηνίας. *Εφημερίδα Σημαία*, 24 Ιουνίου 1933

Εικόνα 4: Οικία Κορφιωτάκη, 1978.

Από την κατεδάφιση του παλαιού Επισκοπικού Μεγάρου και του Εκκλησιαστικού Φροντιστηρίου το 1978, διασώθηκε η οικία Κορφιωτάκη, κατοικία του Αγά της Καλαμάτας Σουλεϊμάν Αρναούτογλου.

Εικόνα 5: Οδός Μητροπολίτη Θέμελη, 1978.

Πίσω από το παλαιό Επισκοπείο βρισκόταν το Εκκλησιαστικό Φροντιστήριο, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1978, και στη θέση αυτού και του παλαιού Επισκοπείου ανεγέρθηκε νέα οικοδομή «βυζαντινής τεχνοτροπίας». Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη, *Η Ιερά Μητρόπολις Μεσσηνίας διά μέσου των αιώνων*, Αθήνα 2003, σ.σ. 327-331.

Εικόνα 6: Οδός Μαυρομιχάλη. Οικία Εφεσίων.

Εικόνα 7: Οδός Μαυρομιχάλη. Οικία Μπαζίκου.

Εικόνα 8: Οδός Γρηγορίου. Οικία Αποστολάκη.

Εικόνα 9: Οδός Νικηταρά και Βύρωνος.

Εικόνα 10: Οδός Φαρών και Παπατσώνη. Οικία Κιτσέα.

Εικόνα 11: Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στην οδό Αριστομένους, 1963-1972.

Στην οικία του εμπόρου Κατσαούνη, κτίσμα της δεκαετίας του 1890, στεγαζόταν προπολεμικά και μέχρι το 1953 η Τράπεζα Αθηνών. Τη διαδέχθηκε η Εθνική Τράπεζα μέχρι τα τέλη του 1963, οπότε αποφασίστηκε η κατεδάφιση του κτιρίου με σκοπό να ανεγερθεί στη θέση του πολυώροφη οικοδομή. *Εφημερίδα Τα Νέα*, 22 Νοεμβρίου 1963, *Μεσσηνιακά Νέα*, 4 Μαΐου 1969, *Σημαία*, 6 Σεπτεμβρίου 1972.

Εικόνα 12: Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στην οδό Αριστομένους, δεκαετία 1960.

Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται το κηπάριο με την προτομή του Παπαφλέσσα και στο βάθος (από αριστερά) το κτίριο Βαρβουτσή, κτίσμα της δεκαετίας του 1920, το παλιό κτίριο της Εθνικής Τράπεζας και το κτίριο της Τράπεζας της Ελλάδος. Το τελευταίο υπήρξε αρχικά ιδιοκτησία του ιατρού και δημάρχου Καλαμάτας Γεωργίου Κουτσομητόπουλου. Από τη δεκαετία του 1930 μέχρι σήμερα στεγάζει την Τράπεζα της Ελλάδος.

Εικόνα 12: Η πρώτη πολυκατοικία, επί της οδού Αριστομένους, δεκαετία 1960.

Η πρώτη πολυκατοικία ανεγέρθηκε το 1963 στη θέση της νεοκλασικής οικίας του δικηγόρου Β. Παπαδόπουλου. Παραχωρήθηκε με τη συμφωνία της αντιπαροχής στον πολιτικό μηχανικό Πάνο Πετρόπουλο. Στο ισόγειό της στεγάστηκαν τα γραφεία της ΔΕΗ. Νάκος Κληρόπουλος, Καλαμάτα 1600 π.Χ.-2000 μ.Χ. Πρόσωπα και Γεγονότα, Καλαμάτα 2005, σ.289, *Εφημερίδα Τα Νέα*, 28 Οκτωβρίου 1963.

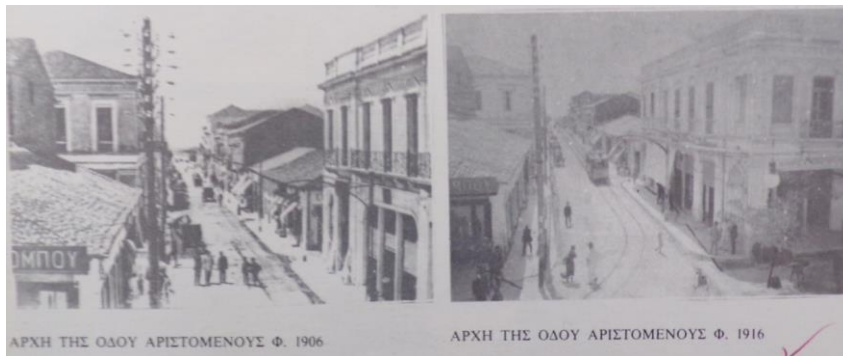
Εικόνα 13: Ανάπλαση πλατείας Γεωργίου Β΄ 1973.

Επί Δημάρχου Κωνσταντίνου Κουτουμάνου, πολιτικού μηχανικού, πραγματοποιήθηκε η ανάπλαση της κεντρικής πλατείας. Το περίφημο «τρίγωνο» που ένωνε την οδό Σιδηροδρομικού Σταθμού με εκείνη της Αριστομένους καταργείται και τα δύο τμήματα της πλατείας, βόρειο και κεντρικό, ενώνονται σε ένα με νότια απόληξη την οδό Ιατροπούλου. Η πλατεία στρώνεται με μαρμάρινες πλάκες, που σχηματίζουν γεωμετρικά σχέδια σύμφωνα με την τεχνοτροπία της Οπ Αρτ. Στα νότια της πλατείας, «Ψαράκια», το ορθογώνιο σιντριβάνι με τα παγκάκια ολόγυρα έχει ήδη αντικατασταθεί (γύρω στα 1970) από ένα στρογγυλό, το οποίο όμως δεν μακροημερεύει. Το 1973 γκρεμίζεται και στη θέση του δημιουργείται μία κυκλική νησίδα με γκαζόν.

Εικόνα 14: Ανάπλαση πλατείας Γεωργίου Β΄ 1973.

Τα κηπάρια στο βόρειο μέρος της πλατείας ξεριζώνονται. Στη θέση τους θα δημιουργηθούν πρασιές με λεύκες. Οι προτομές των αγωνιστών που κοσμούσαν τα παρτέρια της βόρειας πλευράς της πλατείας αποκαθλώνονται. Θα μεταφερθούν στην πλατεία 23ης Μαρτίου.

Εικόνα 15: Αρχή Πλατείας Αριστομένους.

Εικόνα 16: Οικία Π. Ψάλτη.

Εικόνα 16: Δυτική και Ανατολική όχθη του Νέδοντα.

Εικόνα 17: Κινηματογράφος-ζαχαροπλαστείο «Τριανόν», γύρω στα 1970.

Εικόνα 18: Κινηματογράφος «Ηλέκτρα» στην οδό Αναγνωσταρά, γύρω στα 1970.

Εικόνα 19-20: Οδός Σιδηροδρομικού Σταθμού.

Εικόνα 21: Οικία Μουτεβελή.

Εικόνα 22: Λιμενικά έργα στην ανατολική προκυμαία, αρχές δεκαετίας 1970. Στη φωτογραφία διακρίνεται η οικία Εφesiού και το ξενοδοχείο «Αμέρিকা».

Εικόνα 23: Λιμάνι, δυτική προκυμαία, δεκαετία 1950.
Εδώ βρίσκονται συγκεντρωμένες οι τελωνειακές και οι λιμενικές αρχές.

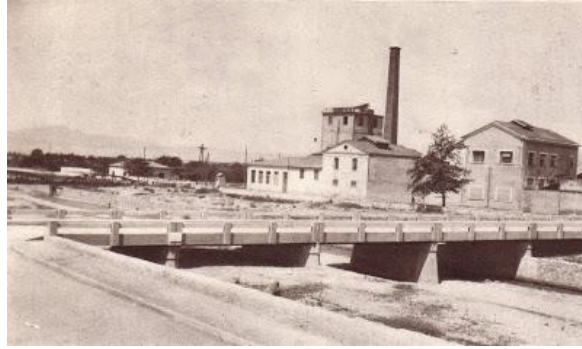
Εργοστάσια

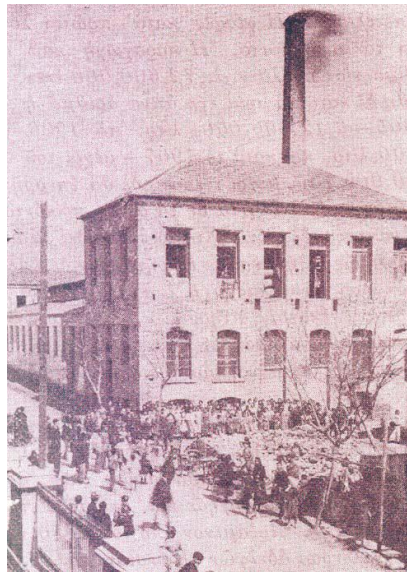
Εικόνα 24: Μύλοι.

Εικόνα 25: Εργοστάσιο «Καρέλια».

Εικόνα 26-27: Εργοστάσιο «Λιναρδάκη».

Εικόνα 28: Το εργοστάσιο Ζαν και Ρος (οίνων και οινοπνευμάτων), το οποίο λειτουργούσε ως τη δεκαετία του 1950.

Καλαμάτα 13 και 15 Σεπτεμβρίου 1986

Εικόνα 29:

Ο σεισμός της 13ης Σεπτεμβρίου του 1986 είναι συνδεδεμένος με δύο πλοία. Το πρώτο είναι το πλοίο «Πάρος», το οποίο θα ένωσε για πρώτη φορά την Καλαμάτα με την Κρήτη, με δρομολόγιο Καλαμάτα – Καστέλι. Τα εγκαίνια της ακτοπλοϊκής σύνδεσης συνέπεσαν με τον σεισμό της 13ης Σεπτεμβρίου. Το απόγευμα εκείνο πλήθος κόσμου βρισκονταν στο λιμάνι της Καλαμάτας, προκειμένου να υποδεχτεί το πλοίο στην πόλη, το οποίο είχε καταπλεύσει στο λιμάνι δύο μέρες νωρίτερα²⁴¹.

Εικόνα 30:

Η οδός Αριστομένους λίγες ημέρες μετά το σεισμό, στο ύψος του σημερινού πεζοδρόμου, φωτογραφία Νίκου Ηλιόπουλου.

²⁴¹ Messinia Press: Η Καθημερινή Ηλεκτρονική Εφημερίδα της Μεσσηνίας.

Εικόνα 31:

Ο σεισμός της Δευτέρας 15 Σεπτεμβρίου και τα 5,6 Ρίχτερ αποτελείωσαν ότι είχε αφήσει ο μεγάλος πρώτος σεισμός. (περιοχή νησάκι).

Εικόνα 32: Η καταστροφή στον ναό των Αγίων Αποστόλων , φωτογραφία Νίκου Ηλιόπουλου.

Εικόνα 33:

Οι ζημιές ήταν πολλές, στα σπίτια, σε δημόσια κτήρια, καθώς και στα περισσότερα σχολεία. Χαρακτηριστικά, το 70% των κτηρίων της πόλης κρίθηκε ακατάλληλο. Η Καλαμάτα ερήμωσε, καθώς αρκετοί κάτοικοι έφυγαν για τα χωριά της μεσσηνιακής υπαίθρου.

Εικόνα 34:

Φεβρουάριος 1987.

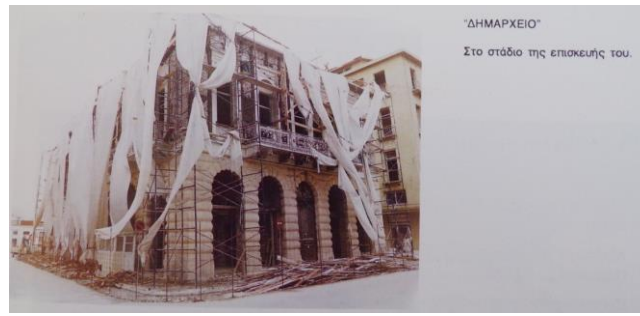
Για μεγάλο διάστημα αρκετά σχολεία στεγάστηκαν σε σκηνές, λυόμενα, ακόμα και σε στρατόπεδα, στον πιο βαρύ ομολογουμένως χειμώνα που θυμάται η πόλη μέχρι και σήμερα.

Εικόνα 35: Μερικοί άνδρες από τους "15 του Λεωνίδα" που προσέφεραν με αυταπάρνηση τις υπηρεσίες τους στη σεισμόπληκτη Καλαμάτα πριν δημιουργηθεί η σημερινή ΕΜΑΚ. Η βοήθεια ήταν μεγάλη, ενώ άμεσα έφτασαν συνεργεία ξένων μέσω διασώσης. Μεγάλη ήταν και η συμβολή των Ελλήνων πυροσβεστών, ενώ μετά τους σεισμούς της Καλαμάτα δημιουργήθηκε η ΕΜΑΚ από το Πυροσβεστικό Σώμα²⁴².

²⁴²Εφημερίδα Θάρρος, Η αυτοθυσία των πυροσβεστών μέσα στα χαλάσματα στους σεισμούς της Καλαμάτας, 13/09/2017.

Διατηρητέα Κτίρια

Εικόνα 36: Δημαρχείο: Στο στάδιο της επισκευής του μετά το μεγάλο Σεισμό του 1986.

Εικόνα 37: Ζουμπούλειο.

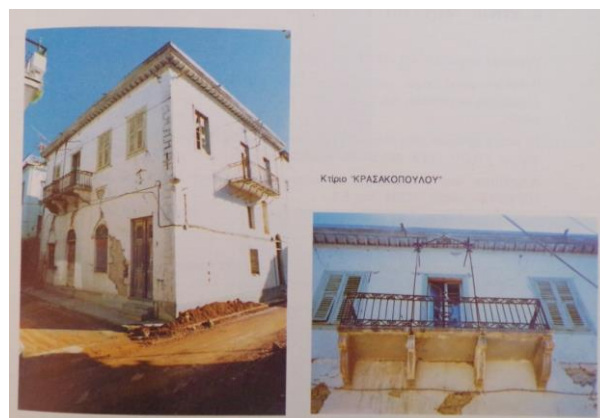
Εικόνα 38: Κτίριο Χανδρινού – Δασκαρόλη.

Εικόνα 39: Κτίριο Αναγνωστόπουλου.

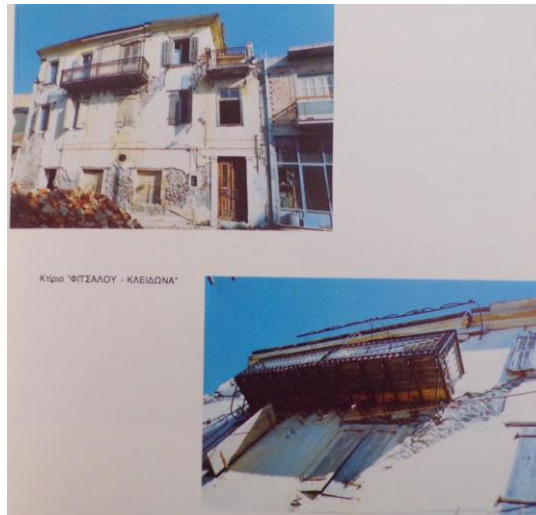

Εικόνα 40: Κτίριο Τσίγκου.

Εικόνα 41: Κτίριο Κρασακοπούλου.

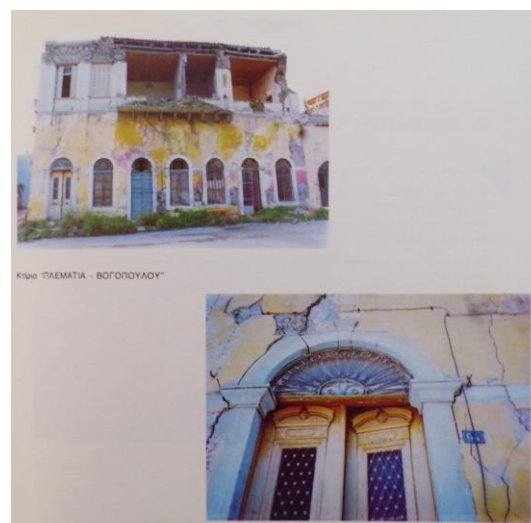

Εικόνα 42: Κτίριο Φιτσάλου-Κλειδίονα.

Εικόνα 43: Κτίριο Κατσουλέα.

Εικόνα 44: Κτίριο Πλεματιά – Βογοπούλου.

Εικόνα 45: Ξενοδοχείο Αχιλλεϊον.

Εικόνα 46: Κτίρια Λόχου Συντάγματος.

Εικόνα 47: Κτίριο Λαλέα.

Εικόνα 48: Νεοκλασικό κτίριο: Γενικά Αρχεία του Κράτους (Καλαμάτα Μεσσηνίας). Κτήριο Τσίγκου (πρώην έπαυλη Ψάλτη).

Εικόνα 49: Νεοκλασικό Κτίριο του Ερνέστο Τσίλλερ. Οίκος Εφεσίου 1899.

Εικόνα 50: Διώροφο εκλεκτικιστικό κτίριο, επί των οδών Φαρών και Κρήτης. Στο κτίριο συνδυάζονται νεοκλασικιστικά και γοθικά στοιχεία.

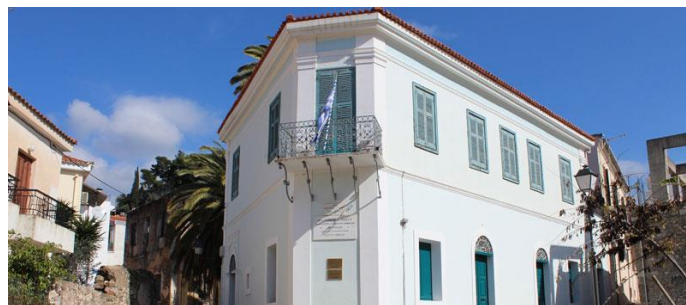

Εικόνα 51: Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας. Η Πανταζοπούλειο.

Εικόνα 52: Διατηρητέο κτήριο πρώην Αλιφέρη επί της Οδού Αριστομένους.

Εικόνα 53: Διατηρητέο κτήριο Ρεμπουτσάκου, στη συμβολή Αριστομένους και Βασ. Κωνσταντίνου.

Εικόνα 54: Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Καλαμάτας.

Εικόνα 55: Μπενάκειο Μουσείο Καλαμάτας.

Τριώροφο κτήριο ενετικού τύπου, κτίστηκε το 1742, (αρχοντικό της οικογένειας Μπενάκη) Το 1962 δωρήθηκε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία από την οικογένεια Μπενάκη.

Εικόνα 56: Αρχαιολογικό Μουσείο Καλαμάτας.

Ανοικοδομήθηκε το 1929 με πρωτοβουλία του τότε δημάρχου Β. Κροντήρη για να στεγάσει την υπαίθρια Αγορά. Το 1992 παραχωρήθηκε από τον δήμο στο Υπουργείο Πολιτισμού.

Εικόνα 57: Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας.

Εικόνα 58: Μουσείο Ελληνικής Παραδοσιακής Φορεσιάς «Βίκυς Καρέλια».

Εικόνα 59: Πλατεία Αριστομένους.

Εικόνα 60: Κεντρική Πλατεία Καλαμάτας.

Εικόνα 61: Μέγαρο Χορού.

Εικόνα 62: Το Νέο Δημαρχείο της Καλαμάτας, όπου στεγαζόταν το παλιό Νοσοκομείο Καλαμάτας.

Περίληψη Εργασίας

Η εν λόγω εργασία που θα εκπονηθεί στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού κύκλου των Σπουδών μου, του Μεταπτυχιακού Προγράμματος της «Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές» του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, έχει ως θέμα: «Η Εξέλιξη της πόλης της Καλαμάτας, Η Πολεοδομία και η Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στα Κτίρια της».

Πρώτον, θα αναφερθώ στην φυσική γεωγραφία της Καλαμάτας, μετέπειτα στην μυθολογία και την Ιστορία της Πόλης της Καλαμάτας, στη συνέχεια στην αρχαιότητα, τους ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους, τη φράγκικη κατάκτηση, την τουρκοκρατία και την ενετοκρατία, την Επανάσταση του 1821 και τα νεότερα χρόνια...

Έπειτα, θα καταγραφεί ένα μικρό χρονολόγιο από το 1769 έως και το 1986 με τα πιο σημαντικά γεγονότα που στιγμάτισαν την πόλη της Καλαμάτας.

Το πρώτο σχέδιο της Καλαμάτας, εκπονήθηκε το 1867, δεν ήταν παρά ένας συνδυασμός ρυμοτομικού σχεδίου, που συντάχθηκε με σκοπό να κατευθύνει την ανάπτυξη της πόλης, και της αποτύπωσης σ' αυτό της υπάρχουσας κατάστασης.

Οι βαθιές κοινωνικό-οικονομικές μεταβολές αυτής της περιόδου εκείνες οι οποίες ορίζουν μια αποφασιστική τομή στην εξέλιξη της πόλης γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1860. Οι στατιστικές ενδείξεις πείθουν ότι η Καλαμάτα πρωτοστατεί στις διαδικασίες εκβιομηχάνισης, οι οποίες δρομολογούνται στην Ελλάδα του 1870, ενώ συνακόλουθα η πόλη μετέχει σε μια συνολική αστική ανέλιξη: τις δομές της αγροτικής οικονομίας αντικαθιστούν ταχύτατα οι βάσεις ενός ισχυρού δευτερογενούς τομέα, με μονάδες μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών.

Είναι μια πολίχνη με περιορισμένη σημασία προεπαναστατικά, η Καλαμάτα εξελίσσεται σε ακμαίο αστικό κέντρο στα τέλη του 19ου αιώνα. Το εμπόριο των προϊόντων της μεσσηνιακής γης με το εξωτερικό αποτελεί τη βασική αιτία αυτής της ανάπτυξης.

Παράλληλα με αυτές τις μεταβολές στην οικονομική διάρθρωση και τη δομή της απασχόλησης λαμβάνουν χώρα και σημαντικές μεταβολές στα πληθυσμιακά μεγέθη και στις μετακινήσεις από την γύρω από την Καλαμάτα αγροτική ενδοχώρα προς την ίδια την πόλη.

Με την είσοδο στον 20ο αιώνα η Καλαμάτα έχει αποκτήσει το χαρακτήρα ενός αστικού κέντρου, είναι το ίδιο σωστό να δεχτεί ότι στην περίοδο του μεσοπολέμου αποκρυσταλλώθηκαν, σ' αυτή τη πόλη, οι βασικές καπιταλιστικές δομές.

Από τη δεκαετία του '50 και σήμερα συγκαταλέγεται στα κορυφαία βιομηχανικά συγκροτήματα της χώρας, και με σημαντική εξαγωγική δύναμη, που την καθιστά σημαντικό πνεύμονα για την οικονομική ζωή στην Καλαμάτα.

Ο καταστρεπτικός σεισμός του 1986, έπληξε κυρίως τον φτωχό και εξαθλιωμένο οικοδομικό πλούτο της Καλαμάτας, προκαλώντας σημαντικές ζημιές στα κτίσματα, και την πτώση εννέα εξ' αυτών. Η πολεοδομική ανασυγκρότηση που ακολούθησε, σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσε μέρος ενός συνολικού σχεδιασμού, που προίκισε την πόλη με αρκετά έργα και σημειακές παρεμβάσεις ανάπλασης, μεταμορφώνοντας την εικόνα της.

Ένα κεφάλαιο, θα αναφέρεται στην μετεξέλιξη των Πολεοδομικών χαρακτηριστικών της πόλης. Δηλαδή στην περίοδο 1880 – 1930 οι τύποι κτιρίων που συναντώνται στην πόλη είναι: **1** κλασικιστικά κτίρια, **2** υστεροκλασικιστικά, **3** εκλεκτικιστικά με επιδράσεις από Αναγέννηση – μανιερισμό – μπαρόκ, **4** εκλεκτικιστικά γοθθικίζοντα, **5** κτίρια του μεσοπολέμου.

Ένα άλλο κεφάλαιο, θα περιλαμβάνει ποια είναι τα διατηρητέα κτίρια και να αναφερθούν και να γίνει μια περιγραφή, αλλά και τα ά- διατηρητέα.

Στον πολεοδομικό ιστό της παλιάς πόλης, γίνονται σημαντικές επεμβάσεις με σκοπό την ευθυγράμμιση των δρόμων. Τους μικρούς τεθλασμένους δρόμους, που μεγάλωναν το πλάτος τους σε ορισμένα σημεία, για να δημιουργήσουν κάποιο χώρο στάσης, έρχονται να αντικαταστήσουν κάτω από την νεοαναγεννησιακή επίδραση, οι άξονες προοπτικής. Φαρδιοί δρόμοι οδηγούν το βλέμμα κατευθείαν στα σημεία ενδιαφέροντος, όπως η οδός Υπαπαντής στην αντίστοιχη εκκλησία και η λεωφόρος Σιδηροδρομικού Σταθμού στο κτίριο του ΟΣΕ.

Επίσης, η περιγραφή του παραλιακού μετώπου και η περιοχή της Μαρίνας, αλλά και της δυτικής παραλιακής ζώνης.

Και τέλος, την μετεξέλιξη της μέχρι και σήμερα.